

Maráz, Karel

Sfragistika : studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví

Sfragistika : studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014

ISBN 978-80-210-7143-8; ISBN 978-80-210-7146-9 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131275>

License: [CC BY-NC-ND 3.0 CZ](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Sfragistika

*Studijní texty pro posluchače
pomocných věd historických
a archivnictví*

Karel Maráz

Masarykova univerzita

Brno 2014



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY



INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Sfragistika

Studijní texty pro posluchače pomocných
věd historických a archivnictví

Karel Maráz

**Masarykova univerzita
Brno 2014**



evropský
sociální
fond v ČR



EVROPSKÁ UNIE



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY



OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost



INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2014 Masarykova univerzita



Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-7143-8 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-7144-5 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7145-2 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-7146-9 (online : Mobipocket)

OBSAH

I.	5
ÚVOD.	5
DEFINICE ZÁKLADNÍCH SFRAGISTICKÝCH POJMŮ A NÁSTIN VZNIKU A VÝVOJE PEČETI.	8
Počátek disciplíny.	9
Funkce pečeti	10
Nástin vzniku a vývoje pečeti	12
PEČETNÍ TYPÁŘE	15
TYPY PEČETÍ	18
PROCES PEČETĚNÍ	21
VNĚJŠÍ ZNAKY PEČETÍ.	24
Pečetní látka.	25
Tvar pečeti.	29
Velikost pečeti.	30
Typologie pečetního obrazu.	31
Opis (legenda) pečeti.	36
Pečetní pole a jeho popis.	38
Způsob připevnění pečeti	39
Ochranné prostředky pečeti	40
ARCHIVNÍ OCHRANA PEČETÍ	41
RAZÍTKA	44
PRAMENY SFRAGISTIKY	47
SFRAGISTICKÉ SBÍRKY (V ČESKÝCH ZEMÍCH)	48
PŘEHLED SFRAGISTICKÉHO BĀDÁNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH.	52
Významné osobnosti české sfragistiky	61

II.	65
NÁSTIN VÝVOJE PAPEŽSKÉ SFRAGISTIKY	65
NÁSTIN VÝVOJE SFRAGISTIKY ŘÍMSKÝCH KRÁLŮ A CÍSAŘŮ	68
PANOVNICKÁ A STÁTNÍ SFRAGISTIKA	70
CÍRKEVNÍ SFRAGISTIKA	96
Pečeti římských katolíků	96
Evangelické pečeti	105
Židovské pečeti	107
ŠLECHTICKÁ SFRAGISTIKA.	109
KOMUNÁLNÍ SFRAGISTIKA	118
CECHOVNÍ PEČETI	124
SFRAGISTIKA UNIVERZIT.	131
SFRAGISTIKA OBČANSKÁ A ÚŘEDNÍ	134
FALZA	137
III. PŘÍKLADY VZOROVÉHO KATALOGOVÉHO POPISU PEČETÍ .	141
IV. SLOVNÍČEK ZÁKLADNÍCH POJMŮ PRO SFRAGISTIKU	153
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH.	166
SOUPIS ZKRATEK.	175
VÝBĚR MONOGRAFICKÝCH, PŘEHLEDOVÝCH A BIBLIOGRAFICKÝCH PRACÍ	178
VÝBĚR SPECIÁLNÍ LITERATURY A EDIC S PŘIHLÉDNUTÍM K ČESKÉ SFRAGISTICE.	180
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	217

I.

ÚVOD

Předložená skripta jsou primárně určena jako studijními texty pro posluchače oborů archivnictví a pomocných věd historických na FF MU. Umožní jim získat nezbytný soubor teoretických vědomostí i praktických dovedností – zejména ty druhé dosud v našich starších pomůckách u sfragistiky chyběly –, aby byli schopni popsat, systematicky zařadit a zpracovat v podstatě každou pečeť, s níž se pak mohou setkat při práci v archivech, muzeích či jiných institucích. Současně studijní texty nabízejí možnost orientovat se alespoň elementárně v existující odborné literatuře, v níž si může zájemce najít podrobnější informace či odkazy na literaturu další. To je základní cíl skript.

Ačkoli jsou poměrně rozsáhlá, považuji za nutné zdůraznit, že se stále jedná pouze o studijní texty, nikoli ještě příručku sfragistiky. Proto také abscentuje poznámkový aparát; zde se tak ovšem částečně dělo i z limitujících rozsahových důvodů. Vznik této pomůcky pro budoucí archiváře a badatele v oboru pomocné vědy historické byl umožněn díky podpoře projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA).

Skripta samotná jsou rozdělena do čtyř základních částí. V první jsou představeny především základní pojmy sfragistiky, vědecké zásady popisu pečeti, prameny sfragistiky a elementární nástin sfragistického bádání (především v českých zemích). Ve skriptech se rovněž nalézají malé medailonky významných badatelů, ovšem jen těch, kteří dnes již nežijí a jejichž dílo je tedy možno pokládat za uzavřené a lze je zhodnotit.

Druhá část seznamuje se základním vývojem pečeti jednotlivých složek společnosti, třetí přináší vzorové ukázky popisu pečeti při katalogizaci či inventarizaci a čtvrtá pak slovníček základních sfragistických pojmů. Do jisté míry zde samozřejmě je návaznost na dřívější pomůcky, jako jsou zejména vysokoškolská skripta Jarmily Krejčíkové a Tomáše Krejčíka s názvy *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*, resp. Úvod do české sfragistiky; samozřejmě uvést je potřeba rovněž sfragistické pasáže *Vademeca pomocných věd historických*.

Především posluchačům bakalářského studijního programu jsou určeny praktické pasáže při zpracování sfragistického materiálu, kterým dosud nebyla věnována ve studijních textech žádná, nebo jen malá pozornost, a přirozeně část I. Za léta praxe, v nichž přednáším sfragistiku na FF MU, jsem dospěl k závěru, že tomuto druhu informací je nutné věnovat pozornost, neboť studenti obvykle v posledních letech nezvládají sami bez pomoci popsat např. pečetní obraz v pečetním poli. Především za tímto účelem jsou proto také vytvořeny sfragistické pasáže mého e-learningového kursu *Základy sfragistiky-genealogie a heraldiky*, jež vzniká rovněž – stejně jako předložená skripta – v rámci projektu FIFA. E-learningový kurs je tedy potřeba brát jako svým způsobem nedílnou součást skript, sloužící zejména k posílení praktického procvičení.

Je zjevné, že časem – s postupujícím výzkumem ve sfragistice – nutně dojde k doplnění a upřesnění množství údajů. Vždyť z některé oblasti sfragistiky máme dnes k dispozici informace spíše symbolické, jiné části nejsou prozkoumány v podstatě vůbec. I to se samozřejmě odrazilo na textech předložených skript. Mohou se tak v některých pasážích zdát snad až nevyvážená; tak třeba dosti informací nalezne čtenář u přemyslovských panovnických pečetí, méně již u českých královen, markraběnek či panovníků z habsburského rodu, ale rovněž např. u evangelických a židovských pečetí, kde však stojíme téměř na počátku bádání.

Výhrady by se mohly vyskytnout k bibliografické příloze, kde obvykle bývá zvykem řadit za každou kapitolu výběr základních titulů. Jelikož však některé z nich by se nutně musely objevit u kapitol několika, volil jsem nakonec z úsporných důvodů abecední, poměrně rozsáhlou výběrovou bibliografii s pochopitelným akcentem na české sfragistické práce, resp. český sfragistický vývoj. Je však jasné, že bibliografie si nečiní nárok na úplnost; zde však mohu odkázat na e-learningové stránky předmětu *Sfragistika-heraldika* magisterského studia oboru archivnictví na FF MU, kde nalezne zájemce podstatně rozšířenější seznam literatury.

A ještě dvě upozornění je potřeba učinit. Při uvádění pečetních legend nejsou rozváděny ve skriptech zkratky slov. Z důvodů limitovaného rozsahu publikace již nebylo možno čtenáře seznámit detailně se zásadami blasonu erbů pro případ, že se na pečetích vyskytnou; mohl jsem jen naznačit nejelementárnější zásady blasonu. To však nebude na překážku, neboť sfragistika se přednáší běžně s heraldikou a zájemce může sáhnout po odborné heraldické literatuře.

Obrazová příloha byla limitována rozpočtovými možnostmi projektu. Přestože se podařilo přinést vyobrazení zajímavého i různorodého materiálu. Zdůraznit je potřeba, že pečeti na fotografiích nejsou zobrazeny ve stejném měřítku.

Závěrem je mou milou povinností poděkovat těm, kteří mi v nějaké formě pomohli při práci, radou, zápůjčkou literatury, ale i přípravou archiválií na studium a fotografování pečetí. Takových kolegů bylo poměrně dosti, jmenovitě si dovoluji poděkovat alespoň následujícím, jejichž pomoc byla asi největší, prof. PhDr. Ivanu Hlaváčkovi, CSc., prof. PhDr. Haně Pátkové, Ph.D. z FF UK, PaedDr. Laděně Plucarové ze Státního oblastního archivu v Třeboni, Mgr. Jitce Křečkové z Národního archivu, PhDr. Karlu Müllerovi, řediteli Zemského archivu v Opavě, PhDr. Janu Štěpánovi, Ph.D. ze Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc, Mgr. Martině Bolom-Kotari, Ph.D. z FF Univerzity Hradec Králové a panu Liboru Kratochvílovi. Vděčen jsem rovněž milému kolegovi Mgr. Demeteru Malaťákovi, M. A. z FF MU za pochopení a vytvoření velmi vstřícných podmínek při dokončování rukopisu. Poděkování náleží taktéž majitelům a správcům archivních fondů za laskavé umožnění publikovat fotografie pečetí v rámci předložených skript z jejich archivních fondů.

V Brně, jaro 2014
PhDr. Karel Maráz, Ph.D.

DEFINICE ZÁKLADNÍCH SFRAGISTICKÝCH POJMŮ A NÁSTIN VZNIKU A VÝVOJE PEČETI

Pečeť lze definovat jako otisku tvrdého razidla opatřeného vyrytým či vyraženým obrazem, znakem či nápisem, jednoznačně charakterizujícím svého majitele, ať již osobu fyzickou nebo právnickou, ve hmotě, která je schopna tento obraz, znak či nápis přijmout a uchovat. Taková definice si však jistě zaslouhuje komentář. Razidlem rozumíme matrici neboli pečetní typář či pečetidlo, do něž se obraz, znak či text ryje nebo vyráží štočky. Nesmíme ovšem zapomenout na skutečnost, že se tak děje v negativu, přičemž teprve otištěním matrice do pečetní látky vzniká pozitiv. Fyzickou osobou rozumíme konkrétního jedince (např. panovníka, církevního hodnostáře, šlechtice, měšťana ad.), právnickou osobou může být např. město, kapitula, konvent, cech. Jednoznačně charakterizujícím svého majitele znamená, že žádná jiná osoba nesmí disponovat stejnou pečetí. Ona jednoznačnost a nezaměnitelnost je zde dána zejména skutečností, že pečeť v podstatě supluje podpis či razítko. Důležité požadavky jsou kladeny na pečetní látku, která musí být zpočátku dostatečně měkká, aby byla schopna otisk pečetidla přijmout, avšak vzápětí rovněž dostatečně tvrdá, aby otisk uchovala. Hmotou samozřejmě máme na mysli pečetní látku, která musí být měkčí než látka pečetidla.

Lze konstatovat, že na rozdíl od heraldiky je sfragistika v podstatě uzavřenou disciplínou, pečetí zastoupila razítka či jiné způsoby ověření (např. podpis, elektronický podpis ad.), klížené obálky na uzavření, navíc současná doba je stále více charakteristická používáním mailů. Mnohé však jsme bádání ještě dlužni.

Základní disciplíny, s nimiž sfragistika souvisí, úzce spolupracuje či se vzájemně ovlivňuje, jsou především některé další pomocné vědy historické. Z nich je to na předních místech zejména heraldika, genealogie, epigrafika a diplomatika, kterou byla sfragistika až do 19. století součástí.

Sfragistika souvisí s heraldikou vzhledem k častému použití erbů v pečetním poli, ale je pro ni současně zároveň vítaným pramenem, neboť především na pečetích se dochovaly nejstarší erby.

Pečeť je vhodným pramenem pro genealogii, ale i opačně na základě genealogie jsme schopni přiřadit v rámci šlechtického rodu např. pečeť konkrétnímu jedinci, vyskytuje-li se v rámci rodu více jedinců stejného jména (např. jméno

Jindřich či Petr u Rožmberků). Další souvislost lze nalézt s historickou demografií, politickými dějinami, dějinami umění ad.

Typář náleží mezi drobnou plastiku či spíše užité umění, ryli jej zlatníci či jiní rytci. Nepodceňovat je třeba i dějiny ideologie a myšlení, neboť pečeť, srozumitelná i přes pečetní obraz negramotným, nesla a propagovala určitou vládu či ideologii.

Další disciplíny, s nimiž sfragistika souvisí, jsou např. archeologie. Její význam spočívá zejména v oblasti Přední Asie, při vykopávkách. Nicméně význam archeologie je možno vyzdvihnout i pro české země a středověk. Vzpomeňme jen namátkou nedávno nalezené pečetidlo benediktinského kláštera Luhu v Brně-Komárově nebo četné doklady soukromých pečetí, objevených v archeologických vykopávkách na hradech. Zapomenout bychom ale neměli ani na právo a právní dějiny (funkce pečeti právní) neboť diplomatický materiál má často charakter právního pořízení. Pečeť ověřuje i právoplatnost listiny; je proto důležité rozpoznat falza a zaobírat se i jejich studiem. Zvyklosti a často i pravidla používání pečetí upravovaly také dobové právní knihy (např. Tovačovská kniha) či kancelářské řády; i zde tedy studium pečetí navazuje a souvisí s diplomatikou. Dodát však musíme i dnes se stále více rozvíjející obor právní archeologie. S právní historií sfragistika těsně souvisí rovněž. Je jistě očividné, že při rostoucí stále větší specializaci využije v budoucnosti sfragistických poznatků větší množství vědních disciplín. Zmínit musíme ikonografii a symboliku, dějiny umění, církevní dějiny, dějiny módy, architekturu, dějiny nábytku, výrobků, prosopografii.

Sfragistika má tedy dvě funkce – 1) pomocnou pro ostatní vědy, kdy slouží jako pramen, 2) samostatnou při bádání nad vlastní pečetí, typářem, odlitkem i razítkem jakožto historickými prameny. Dospívá zde i k obecnějším závěrům, ale primárně se snaží řešit technické otázky vzniku a použití pečetí a jejich klasifikaci.

Počátek disciplíny

Nepochybíme, pokud budeme vědecké počátky sfragistiky hledat v 17. století v díle Jeana Mabillona. Ten se pochopitelně při studiu listin nemohl nezaobírat pečetěmi; přináší i jejich vyobrazení, neboť pečeť s listinou plně souvisí. Proto se také až do 19. století pečetní materie zkoumala v rámci diplomatiky. Teprve v 19. století se sfragistika osamostatnila v samostatnou pomocně vědnou histo-

rickou disciplínu. První, kdo užil termínu sfragistika, byl Johann Heumann. Poprvé ji jako vědu definoval J. M. Henecius.

V českých zemích sfragistika od svých vědeckých počátků poněkud zaostávala za vývojem bádání v jiných zemích. Tak např. zcela jiná situace je ve Francii, kde se již podle pečetních figurativních obrazů např. zpracovávají dějiny módy, ale např. i sousední Polsko je mnohem dále. Do značné míry je věc jistě ovlivněna velikostí či spíše lidnatostí země, a tím i badatelskou základnou. V českých zemích je pečeť pochopitelně spjata s kruhy zeměpanskými, pomíneme-li úvahy o pečetí sv. Vojtěcha. Její historie sahá do 11. století, fyzicky dochovanými prvými pečetěmi do 12. století.

Funkce pečetí

Zamyslíme-li se dnes nad funkcí, v jaké bychom užití pečetí mohli předpokládat, jistě nás napadne především připevnění pečetí k písemnosti, jakožto ověřovacího prostředku. Majitel pečetí tím souhlasí s textem zpečetěné písemnosti. Nicméně funkce pečetí můžeme postihnout tři:

a) uzavírací

kdy pečeť chránila obsah jí uzavřeného předmětu před porušením nepovolenými osobami nebo před falšováním; u písemností jde o zapečetění

b) ověřovací

kdy pečeť ověřovala pravost písemnosti a souhlas majitele se zněním jejího obsahu

c) pověřovací

kdy pečeť měla sloužit jako doklad pověření či posláni osoby, která se s ní prokázala

Možná překvapí, že starší funkce než ověřovací je funkce uzavírací (tzv. zapečetění). Běžně se s ní setkáváme v archeologických vykopávkách zejména starověkých orientálních despotií. Pečetí se uzavíraly nejen místnosti či domy, ale rovněž džbány s vínem, olejem či jinými komoditami. Ale s uzavírací funkcí se lze setkat do dnešní doby. Zřejmě nejznámější z této kategorie funkce pečetí je zapečetění bytu po zločinu Policií ČR. Samozřejmě, může se vyskytnout námitka nebo otázka, jak křehký předmět jako pečeť, poměrně náchylný k fyzické degradaci, může uzavřít věc či celý objekt. Vždyť je přece velmi snadno zničitelný.

Máme zde ale především co do činění s právní vahou pečeti a právním symbolem, protože pokud je pečeť zničena či poškozena, znamená to, že byla porušena a do předmětu či objektu bylo vniknuto. Pečeť ve funkci uzavírací byla též předchůdkyní dopisních obálek.

Zřejmě nejznámější funkcí je pak již zmíněná funkce ověřovací. Zde k písemnosti připevněná pečeť je výrazem souhlasu majitele se zněním textu písemnosti. Pečeť v této funkci nabyla na značném, ba dá se říci přímo rozhodujícím, významu ve středověku, kdy většina společnosti byla negramotná a pečeť tak suplovala podpis. V raném novověku se ruku v ruce s rostoucí gramotností společnosti, čím dál častěji začíná vedle pečeti objevovat i podpis majitele typáře. A to je začátek konce pečeti, neboť podpis nakonec plně pečeť vytlačil; pečeť samotnou pak nahradilo razítko.

Velmi vhodný až poněkud pikantní případ pověřovací funkce pečeti nám poskytují prameny ve sporech o rožmberské dědictví. Jde o událost, odehrávající se po smrti Petra IV. z Rožmberka, kdy vešla ve známost jeho závěť. Petr, který zemřel bezdětný, nevycházel nejlépe se svými synovci, napětí panovalo zejména mezi Petrem a Jindřichem. Stárnoucí a nemocný Rožmberk tak synovce tajnou závětí sepsanou v roce 1521 ve prospěch Zdeňka Lva z Rožmitálu a jeho straníků prakticky vydědil. Když pak Petr v roce 1523 skonal a jeho závěť vešla ve všeobecnou známost, nastalo mezi pány červené pětilisté růže zděšení. A protože se nepodařilo celou věc mezi Zdeňkem Lvem a Jindřichem z Rožmberka urovnat, musela rozhodnout jako nejvyšší autorita zemský soud. Obě stany u něj zapsaly své nároky do zemských desek. Po projití všech lhůt a náležitostí vyslal zemský soud do sídla rožmberského panství v Českém Krumlově své posly s tzv. listy obrannými, opatřenými pečeti zemského soudu, jíž dominoval v pečetním poli motiv zemského patrona sv. Václava. Tito poslové, jež se tak mohli prokázat zemskou pečeti sv. Václava, požívali díky ní nejen nedotknutelnosti, ale měli se těšit rovněž svobodnému příjezdu i návratu ze své mise. Navíc je tato pečeť pověřovala k provedení příslušného právního aktu, v daném případě převzetí panství ve jméno nových nápadníků, tedy Rožmitálovsky strany. Zde tedy vidíme, jakou moc měla pečeť zemského soudu a k čemu opravňovala, k čemu pověřovala toho, kdo ji měl u sebe. Událost by asi nevešla do dějin, kdyby se Jindřich, jenž byl poněkud cholerické povahy, nezachoval bezprecedentně. Po předložení listů se zemskou pečeti sv. Václava tyto rozstříhal, pečeti rozlámal na kousky a pod hrozbou výprasku je poručil poslům sníst,

příčemž jim k tomu ještě nechal přinést sklenici vína. Následně každý z poslů – jež byli nedotknutelní – dostal výprask – po šesti ranách – a Rožmberk je dal psy vyštvať ze zámku. Jednalo se o urážku zemského soudu a viník měl být potrestán na hrdle a statcích s tím, že právo mělo být vymoženo brannou mocí. Jenže Ludvík Jagellonský váhal se svolání zemské hotovosti a přimlouval se za smírné řešení. Nakonec zasáhl osud, neboť Ludvík zahynul v moháčských bažinách a Jindřich z Rožmberka, jenž onemocněl, zemřel dvanáct dní před moháčskou katastrofou na souchotiny. Ludvíkův nástupce na českém trůnu Ferdinand I. Habsburský pomohl celou záležitost urovnat tak, že Rožmberkové, jimž výrazně vděčil za zvolení českým králem, vydědění nebyli. Celá situace skončila smírně.

Nástin vzniku a vývoje pečeti

Přestože předložené učební texty jsou zaměřeny zejména na sfragistiku v českých zemích, je nezbytné – na základě sekundární literatury – ve stručnosti provést nejzákladnější vzhled po počátku pečeti vůbec.

Počátky pečeti musíme hledat v Přední Asii. Byla to Mezopotámie, jež je považována za zemi, v níž pečeť vznikla. Vyspělá kultura tamního písma i práva dala zrodit pečeti. Ta je ještě starší než písmo. Nejstarší typáře mají tvar cylindru a jsou nejčastěji zhotoveny ve tvaru kamenného, slonovinového či dřevěného válečku, jehož plášť je pokryt vyrytým obrazem v negativu. Otáčením válečku kolem jeho osy v pečetní látce, kterou představovala obvykle hlína, došlo k pořízení otisku pečetidla. Námětem pečetního obrazu byly geometrické motivy, motivy zvířecí, kulturní, bojové.

Rovněž válečkové pečeti našly uplatnění v Egyptě již od dob první dynastie Staré říše. Vedle cylindrů se uplatnila knoflíková pečetidla – malé destičky s ouškem, jejichž spodní – pečetní – plocha nesla ornamentální obrazy. Proslulý byl skarabeus, v něhož přešly knoflíkové typáře. Sloužil nejen jako pečetidlo, nýbrž rovněž jako amulet, neboť skarabeus představuje boha Slunce Re. Provrtáním se mohl usadit na prstenu či za opaskem. Jako náplň pečetního pole nalezneme i motivy ze živé přírody. Egypt proslul nejen jako země, kde se rozvíjela pečeť úřední, jež hraje důležitou roli ve státní správě, ale rovněž značné množství pečeti soukromých. Tvarově vedle cylindrů je většina pečeti oválných, tento tvar mělo i pečetidlo ve formě skarabea.

Ve starověku se pečeti užívalo nejen ve funkci ověřovací, ale v mnohem větší míře, než bychom asi čekali ve funkci uzavírací, zejména nádob a jiných předmětů. Přestože starověká společnost znala a využívala všech tří funkcí pečeti, v případě ověřovací funkce hrála pečeť pouze roli doplňkovou, neboť k ověření věrohodnosti plně postačil vlastnoruční podpis.

Pečeť se stala předmětem běžného užívání i v Asýrii a Babylonii, kde je vlastnilo veškeré obyvatelstvo, kromě otroků. Rovněž zde plnila posvátnou úlohu amuletu. Právě z Asie se přeneslo užívání pečeti na Krétu, do Mykén a Řecka. Vypělá mykénská kultura užívala stejných tvarů pečetidel jako asijské státy, za zmínku ovšem stojí, že přibližně kolem roku 1600 před Kristem známe pečeti, jež poprvé nesou portrétní typ pečetního obrazu – hlavu krétského krále a jeho syna. Mykény však používaly i typáře ve formě razidla, jako předtím některé státy na Blízkém Východě, ale známe také zlaté pečetní prsteny. Antické Řecko používalo také gemy, jež se staly východiskem pro další vývoj pečeti v Evropě. Navíc existovala dokonce státní pečeť v Athénách. Helenismus znamenal větší rozšíření pečeti, ale i jejich větší nákladnost v provedení. V pečetních obrazech se objevují portréty bohů či panovníků, královských symbolů, zvířecí motivy či postavy. Jedná se ovšem o pečeti němé, tedy bez písma.

Obrátíme-li pozornost k Apeninskému poloostrovu, musíme konstatovat, že rovněž Etruskové používali od 4. století typáře ve formě skarabeů. Pečetní prsteny převzal o století později jako běžnou součást právního života Řím. V Římě se uplatnily nejen pečetní prsteny, nýbrž též větší bronzové destičky s úchytkou, přičemž na pečetní desce se vyskytoval nápis, obsahující jméno. Dostalo se jim názvu *signacula* a sloužily k označování zejména nádob. K zapečetění listů se používaly železné prsteny s pečetním kamenem, jež sloužily rovněž k prokázání totožnosti či pověření. Pečetní prsteny dokonce vlastnili i otroci. Starověký Řím znal značnou škálu „psací“ látky – vedle papyru a pergamenu se užívaly rovněž voskové či bronzové tabulky. Ty bývaly svázány šňůrou či drátem a zpečetěny.

Z Říma neznáme státní pečeť, pečetní prsteny císařů existovaly, ale nedochovaly se zpečetěné císařské listiny. V zemích podmaněných Římem se dochovaly hliněné pečeti s vyobrazením hlavy císaře či spolucísařů.

Dlužno ovšem zdůraznit ještě jeden fakt, který by si posluchači nemuseli dostatečně uvědomit. Totiž ten, že pokud se v antice stávají písemné doklady

častějšími, pak přibývá i pečeti ve funkci ověřovací. Jinak bychom nejčastěji našli pečeť ve funkci uzavírací.

Jako i v mnohých dalších věcech, rovněž za pronikání pečeti do barbarských států raného středověku vdčíme Římu. Je typické, že to byla osobní pečeť ve formě typáře pečetních prstenů, která znalost pečetění z Říma přenesla do středověku. Používání pečeti zakotvovaly rovněž barbarské zákoníky. Prsteny běžně používali panovníci Vizigótů, Ostrogótů či Langobardů. U Vizigótů jsme informováni o užívání pečeti při pohánění k soudu, k zapečetění předmětů, o něž se vedl spor. Obdobně si vedli Alemani. Ve funkci pověřovací se objevují pečeti biskupa, soudce, vévody, hraběte a centuriona. Langobardi používali pečeť opět převážně ve funkci pověřovací, setkáváme se ovšem také s funkcí ověřovací. Merovejci byli nakonec rozhodující a nejdůležitější v přenosu antického pečetního a diplomatického dědictví do středověku. Pečeti merovejských panovníků jsou co do podoby pečetního obrazu portrétní a přinášejí v pečetním poli dlouhovlasé panovníky. Pro lepší identifikaci jej doplňovaly iniciály nebo jména panovníka.

Důležité bylo, že při vzniku pečeti musela být společnost a její právo nesporně na určitém stupni vývoje. Pokud se v antice vyskytovala pečeť ve vlastních právních záležitostech poměrně běžně a mohl ji vlastnit každý, pak v barbarských raně středověkých státních útvarech výrazně klesl počet uživatelů pečeti. Např. klesl i počet pečeti ve funkci uzavírací, neboť okruh osob, jež uměly číst a psát, byl výrazně menší než v antice. Karlovcí, kteří již byli znalí písma, využívali pečeti a vlastního monogramu jako stěžejního právního prostředku ověření písemnosti.

PEČETNÍ TYPÁŘE

Pečetní typáře se zhotovovaly z poměrně velké škály materiálu. Vždy však musí platit jedna zásada, totiž, že materiál na pečetidlo musí být tvrdší než pečetí látka, do níž bude otiskováno. Typáře se zhotovovaly z kovu (bronz, mosaz, zlato, stříbro, olovo, cín, železo, ocel), slonoviny, kamenů, kostí, tvrdých dřev. Kov nemusí být nijak tvrdý, např. na pečetění do vosku postačí cínový typář. Písmena pečetní legendy, ale i pečetní obraz musely být ryty v negativu, aby po otištění do pečetní látky byla pečeť otištěna v pozitivu.

Tvar či forma pečetidel prodělala značný vývoj. Od prstenů, které do středověku přešly z antiky, měly typáře tvar destičky s ouškem, destičky s pohyblivou úchytkou (pantem či kobylkou), prstenu, kleští, lisu pečetidla s držadlem či vzácněji tří otočných typářů.

Prsten – pečetidlo má formu prstenu a je nošeno na prstech ruky majitele pečeti.

Kalota – forma kulového otočného pečetidla. Koule se zbrousí do obvykle tří ploch, přičemž každá z nich je opatřena samostatnou pečetí a odlišnými pečetními obrazy. Kalota je provrtána a opatřena rámem s osou, kolem které se může otáčet a pro pečetění tak zvolit příslušnou plochu, tj. jeden typář z těch tří. S takovou formou se setkáváme až od 17. století. Někdy se nazývá jako tři otočné typáře s držadlem; nesmíme ovšem zaměňovat pojem kalota s typem přilby v dějinách zbroje.

Kleště – pečetní deska, jež je součástí jedné nebo dvou čelistí kleští. K vytvoření pečeti dojde vložením pečetní látky mezi čelisti kleští a stiskem držadla kleští. Takto vznikají v mladší době mincovní pečeti; ve starší době doházelo byly vyhotovovány přitištěním dvou destiček k sobě nebo lisem.

Kobylka s očkem – na rubu pečetní desky se nachází kovové žebro, na jehož konci je vytvarované ouško s otvorem na provlečení řetízku. S takovými typáři se setkáváme od 13. do 15. století.

Křídlo – z rubu pečetní desky vystupuje kolmo na ní druhá deska polokruhová či jinak tvarovaná a často ozdobně profilovaná či prořezávaná, která slouží k uchopení pečetidla. Křídlo je s pečetní deskou spojeno pevnou součástí. Předmětná forma pečetidla se častěji objevuje od 14. století.

Sklopné křídlo – tvar držadla je křídlem, ovšem s rubem pečetní desky netvoří pevnou součást. Křídlo je s ní spojeno pomocí pantu a je tak postavitelné i klopi-
telné. Častěji se s takovou formou setkáváme od 15. století.

Očko – na rubu pečetní desky se nachází – obvykle přiletované – drátěné oko
nebo i několik ok k provlečení závěsného řetízku.

Kuželka – držadlo postavené kolmo na rub pečetní desky, s níž je ovšem pevně
spojeno. Držadlo nabývá různých tvarů, zdobení, v mladší době – často dru-
hotně – je ze dřeva.

Pečetidla zhotovovali prvotřídní zlatníci ve zlatnických či ryteckých dílnách,
na jejich výrobě se podíleli přední umělci (např. Pucelle, Cellini, Dürer), dodržo-
vala se přísná opatření proti zneužití pečetidla. Tak např. někdy musel být jeho
dokončení přítomen přímo objednavatel a budoucí majitel. Taková pečetidla byla
velmi cennými, honosnými a reprezentativními prostředky budoucího majitele
a jsou díly vpravdě uměleckými. Na druhu stranu, méně solventní složky společ-
nosti často vyhledaly k výrobě svého pečetidla prostého kováře. Takové dílo se
pak vyznačuje jistou rustikálností.

V literatuře lze obvykle najít informaci o tom, že vyrytí pečetidla trvalo
dlouho a bylo prací poměrně náročnou a nákladnou. S tím lze v obecné rovině
samozřejmě souhlasit, nicméně vždy je potřeba přihlédnout k okolnostem, jež
zhotovení pečetidla předcházely. Když francouzská královská komora splácela
dlužnou částku za pečetidlo pro Karla IV. Kapeta, jak je možno najít v poklad-
ním deníku výdajů, ještě vnuku rytce, jistě se zde projevila skutečnost, že se tak
dělo ve splátkách a nikoli jednorázově. Pokud po odstoupení veškerých zemí
s výjimkou Čech v užším slova smyslu a Moravy v listopadu 1276 Přemyslem
Otakarem II. ve prospěch Rudolfa I. Habsburského používal Přemysl do května
roku 1277 stále svého pečetidla V. typu, přičemž v koroboracích listin nechal
napsat, že si – s výjimkou Čech a Moravy – na další země nečiní nárok, nicméně
mu rytec dosud nebyl schopen dokončit pečetní typář, jistě lze hledat pravý
důvod spíše v Přemyslově neochotě ke – okolnostmi vynucené změně – pečeti-
dla, než ve faktu, že by jeho rytec za půl roku nebyl s to typář vyrýt. Z jiného, byt'
opět královského prostředí – jak dokládá cechovní pořádek pařížských zlat-
níků – naopak víme, že pokud zakázka objednavatele spěchala, pak bylo výji-
mečně dovoleno pracovat i o nedělích a v noci. Ale např. měšťan, potřebující
naléhavě typář na zpečetění závěti, využil služeb kováře, který mu malý typář

do olova byl schopen zhotovit do druhého dne. Pravda, zde se jednalo o měkký kov a pečetidlo malých rozměrů – jistě šlo o osobní hlavní pečeť. U výroby pečetidla suverénů je také nutné připočítat dobu nutnou na kontrolu, zda je na pečetidle vyryto opravdu to, co má. A ta si často vyžadovala přímé přítomnosti budoucího majitele pečetidla, který však rozhodně ne vždy musel mít čas, čímž se celý proces výroby budoucího typáře prodlužoval. Objektivně bychom tedy časovou náročnost výroby pečetidla i jeho finanční nákladnost museli posuzovat v absolutní jednotce, tedy práce přepočtené na hodiny čisté práce s přihlédnutím k materiálu, z něhož mělo být pečetidlo vyrobeno. Zde pak mohu posloužit ke srovnání jedním praktickým sfragistickým pokusem. Měl jsem možnost v polovině 90. let 20. století hovořit s tehdejší konzervátorkou v dílně Státního ústředního archivu v Praze, která o volném čase svému známému ryla zmenšenou napodobeninu jezdeckého pečetidla Jana Lucemburského. Objednavatel se spokojil z mosazí jako materiálem pečetidla a jeho velikostí 75 mm, požadoval ruční práci, tedy ruční rytí typáře bez použití techniky. Je potřeba si uvědomit, že pečetidlo je ve zpracování (vyrytí) poměrně náročné, jde o postavu jezdce na koni, navíc obsahuje spousty náročných detailů k rytí, často i ve formě vlasových tahů. Vyhotovení takového pečetidla trvalo 300 hodin a jeho tehdy „tržní“ cena by činila 20 000 Kč.

Pokud máme dodnes dochován jen pečetní typář bez otisků pečetí, mohou nastat problémy s jeho datací. Rozbor chemickými a fyzikálními metodami by byl příliš drahý a nepřipadá tedy mnoho v úvahu. Pak nám k dataci může pomoci uměleckohistorický rozbor, ale též např. epigrafický rozbor písma či heraldická analýza při typologii štítů a příleb. U zejména právnických osob, jaké představují třeba kláštery, ovšem v podstatě nebyl důvod typáře často měnit, naopak – v souladu s tradicí a názorem, že starší znamená lepší – se často používalo pečetidlo třeba i několik století. Nesmíme pak udělat chybu, najdeme-li takové pečetidlo otištěné u písemnosti dosti mladší. Zkrátka mnohdy je typář starší než otisk pečetí.

TYPY PEČETÍ

Zatímco doposud se zdála být typologie pečeti poměrně jasnou a jednoznačnou, během dalšího výzkumu nacházíme stále více a více pečeti, jež z hlediska tradiční klasifikace nejsou zcela bezproblémově zařaditelné. Jedná se o pečeti soukromých osob, nedosahují velkých rozměrů. Pokud se objevují v mladším období, je vhodnější je označit za pečeť osobní hlavní, byť fakticky třeba často majitel ani jinou další neměl.

Velká pečeť dostala název podle rozměrů. Mínilme jí vždy hlavní pečeť v kanceláři. Vyznačovala se nejen rozměry, ale také nejhonosnější náplní i provedením pečetního obrazu. V pramenech se nejčastěji objevuje označení sigillum s příslušným adjektivem, zejména maius, magnum či authenticum. Dokud majitel nedisponoval jinou než velkou pečetí, používal tuto univerzálně ke zpečetění veškerých písemností. Nicméně postupem doby s nárůstem dalších kategorií diplomatického materiálu, došlo k používání velké pečeti jen pro nejslavnostnější typy písemností.

Menší pečeť se vzhledem i velikostí odlišovala od velké čili hlavní pečeti v kanceláři. Jak napovídá její samotný název, jde o pečeť rozměrově menší v porovnání s velkou pečetí. Z toho taktéž plyne poněkud jednodušší kompozice pečetního obrazu a stručnější znění legendy. Pečeť menší je považována za vedlejší pečeť, v pramenech je označována jako sigillum, doplněné adjektivy minus, parvum, commune. Jelikož se často používala při zpečetění zvláštní agendy, pak se setkáváme rovněž s adjektivy ad causas (pro pečeti určené na zpečetění soudních výroků), ad contractus (pro pečeti ověřující úřední smlouvy), fundi (pro zpečetění převodu městských nemovitostí). V uvedených případech měla menší pečeť právní platnost toliko v předmětných agendách.

Obecně menší pečeti – pro svou menší právní závažnost – byly určeny k pečetění běžnějších a méně významných písemností v kanceláři. Jejich zavedení si vyžádala postupující byrokratizace, kdy úřad – vedle pečeti velké, již opatroval obvykle kancléř – potřeboval poměrně snadno dostupnou další pečeť, kterou by opatrovala některá z osob, působící aktivně v kanceláři.

Osobní hlavní pečeť má společné rysy s běžnými pečetěmi, zejména šlechtickými a nešlechtickými, v průběhu několika století. Slouží svému majiteli ke zpečetění všech druhů písemností, přičemž ovšem nemá rysy velké pečeti, sekretu ani signetu. Dokonce v kanceláři majitele nemusí být ani pečeti jedinou.

Sekretní pečeť zkráceně nazývaná sekret, sloužila původně jako osobní pečeť majitele kanceláře k zapečetování listů. Později se rovněž používala ve funkci kontrasigilla, tedy rubní pečeti, jejíž přítomnost v dorsu velké pečeti znamenala souhlas majitele velké pečeti se zněním (obsahem) textu zpečetěné písemnosti. Jde zde vlastně o formu kontroly dispozice pečeti hlavní. Je docela dobře možné, že sekrety existovaly dříve, než se dnes domníváme, neboť si musíme uvědomit, že pokud si chtěl příjemce listu tento přečíst či dát přečíst, bylo nezbytné list otevřít. To se však mohlo stát jedině rozlomením sekeru a tím vlastně jeho zničením. Sekrety se vyznačovaly malými rozměry, náplň pečetního pole a legendy se omezila na jednoduchou výzdobu. Text legendy mnohých sekretů ani neuvádí jméno majitele, opis nese často toliko označení *secretum meum*. Prameny jej označují za *sigillum secterum*, byť – jak ukázal praktický výzkum – mnohde se sekret skrývá i pod označením *annulus*, což vyjadřuje prsten a tento termín obvykle označoval *signet*. S výjimkou soukromých záležitostí sekret nikdy nena- byl nesporné plné právní autenticity. Setkáváme se s ním ve větší míře od 13. sto- letí, byť disponujeme dodnes výjimečně dochovanými fyzickými doklady i pro století 12. (např. v našich zemích sekret olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka). Postupem doby se i sekretu pro svou bohatou agendu zmocnila kancelář majitele a sekret se začal řadit i mezi menší pečeti, resp. počaly se stírat rozdíly mezi menší a sekretní pečeti.

Signet představuje pečeť drobných rozměrů, prosté výzdoby, jež nikdy nena- byl plné právní autenticity. Objevuje se obvykle po té, co se sekretu zmocnila kancelář majitele, neboť v rámci rostoucí byrokratizace a rozšiřující se škály písemností již nevystačila s velkou, ev. menší pečeti. Sekrety se často používaly na méně významné písemnosti, mnohdy s dočasnou právní platností, jaké před- stavují zejména mandáty a listy či listy poselací (*missivy*). Výslovnost „sinět“ je nedůvodná.

Rubní pečeť, tvoří reverzní pečeť k jednostranné pečeti. Pokud je stejně velká nebo téměř stejně velká, jako averzní pečeť, pak s ní tvoří jeden celek. Obvykle se však v roli protipečeti čili kontrasigilla objevuje spíše pečeť menší, sekret nebo *signet*. Hlavním důvodem přítomnosti rubní pečeti je ochranný prostředek proti padělku, ať již právní, kdy *kontrasigillum* může být třeba sekretem či *signetem*, jenž nechat přitisknout (nebo jej přitiskl sám) jeho majitel, který byl současně majitelem kanceláře i velké pečeti. Teprve po té, co mu byl dokument přečten, ev. vyložen text a obsah písemnosti a on s jeho obsahem souhlasil. Druhým přípa-

dem je ochrana vůči padělání čistě mechanická, neboť zneužití pravé pečeti jejím přenesením od pravé písemnosti k diplomatickému falzu se obvykle dělo oddělením této pečeti mechanickou cestou odříznutím nahřátým drátem či čepelí nože. Pokud se však na rubu takové velké pečeti, jež měla být zneužita a tedy přenesena, objevila rubní pečeť, nesměla být poškozena ani ta a řez musel procházet přímo středem pečetního vosku. To znesnadňovalo celou záležitost mnohem více, než když se dal řez posunout k okraji pečeti, neboť ve vosku byla otištěna pouze velká pečeť.

Sdružená pečeť je společnou pečetí nejméně dvou fyzických či právnických osob, přičemž tyto osoby musí být v určitém právním vztahu. Sdružených pečetí se neobjevuje mnoho, obvyklé stojí na počátku sfragistického vývoje, ale u několika obcí se s nimi lze setkat i v 17.–18. století. Oním právním vztahem může být nedíl, spoluvláda či spoluvlastnictví otce a syna a manželství, pokud žena přinesla věnem majetky a práva.

PROCES PEČETĚNÍ

Pečetění je vrcholem a zakončením celého procesu zlistinění písemnosti. Nejčastěji to bylo právě zpečetění, které představovalo poslední krok, jehož bylo potřeba v kanceláři vydavatele uskutečnit, než byla písemnost předána příjemci. Avšak existovaly i výjimky, vycházející se z jiného postupu vyhotovování písemnosti v kanceláři. Existují totiž následující způsoby zpečetění písemnosti.

a) Písemnost se může zpečetit před napsáním textu (tzv. charta bianca)

Zpečetěna je tedy prázdná (nepopsaná) psací látka a teprve ex post je na ni dopsán text. Zde se samozřejmě může stát taková zpečetěná nepopsaná psací látka předmětem padělání.

b) Pečetění před datací textu

Takový způsob znamená, že listina je napsána celá vyjma ovšem eschatokolu, zpečetěna a pak teprve doplněno datum.

c) Zpečetění současně s napsáním textu, text je napsán a bezprostředně zpečetěn.

d) Zpečetění po napsání textu

To znamená, že text je napsán a teprve po delší době zpečetěn.

Samozřejmě nejčastěji se vyskytuje způsob popsáný v bodě c) zpečetění s napsáním textu současně. Velmi cenné informace o zpečetění poskytuje koroborace, v níž je často uvedeno, kde je listina vyhotovena a kterými pečeti a z jakého titulu byla písemnost zpečetěna.

Popis praktického pečetení

Postup při praktickém pečetení si ukážeme na pečetní látce pro naše geografické podmínky nejtypičtější, a to na španělském pečetním vosku. V literatuře se lze setkat s popisy pečetení, kdy se na pečetní destičku typáře nalije španělský pečetní lak a tím vznikne pečeť. Další z uváděných způsobů, jež odborná literatura popisuje, je ten, kdy takto nalitý pečetní lak prsty vtlačujeme do jednotlivých míst pečetní desky, aby vznikl otisk jasný a zřetelný i v těch nejmenších vlasových tazích rytby pečetidla. Jestliže však provedeme praktické vyzkoušení těchto popsáných metod, dospějeme nutně k závěru, že výše uvedeným postu-

pem nemůžeme nikdy získat dobře viditelný, čitelný a tudíž nezpochybnitelný otisk – tedy pečeť. Nehledě k tomu, že tekoucí pečetní lak je samozřejmě velmi horký a hrozí popáleniny. Nicméně i kdybychom snad použili gumové rukavice či jinou ochranou pomůcku, ke kýženému výsledku se nedopracujeme.

Vskutku nejlepším způsobem je typář značnou silou otisknou do pečetní látky, nanesené na psací látku pečetěné písemnosti. Důležité je potřít pokud možno před každým pečetěním pečetní desku mastnou látkou, stačí např. obyčejný kuchyňský olej. Ten vytvoří ochranný filtr a zabrání usazení pečetní látky v tenké rytbě pečetidla a tím jeho znehodnocení; takovou látku bychom pak museli nahřát a mechanicky dostávat z rytby, čímž by došlo k jejímu nevratnému poškození a tím vlastně i fyzické degradaci celého pečetidla. Následně nahřejeme pečetní látku nad zdrojem tepla, kterým dnes nejspíše bude svíčka či lihový kahan – dříve to byla i kachlová kamna. O nich máme nepřímé zprávy v útech kanceláře, kde byl i topič placen v letním období – je tak zřejmé, k jakému účelu v létě v kanceláři sloužil. Pečetní látku, která je nyní zatím v pevném stavu, tj. obvykle dnes průmyslově vyrobená tyčinka španělského pečetního, uchopíme do jedné ruky, případně její kousek vložíme do nádobky a druhou rukou nádobku skrze kleště, peán či podobné držadlo, jež zabrání našemu popálení, přidržujeme nad plamene zapálené svíčky či kahanu. Po jisté době začne pevné skupenství španělského pečetního vosku vláčnět až kapalnět. Dostatečné množství takto připraveného španělského vosku, které musí korespondovat či být úměrně velikosti pečetní desky typáře, ještě co nejnižší v plamenu prohřejeme, až k bodu varu. Tím máme zaručeno, že většina roztavené pečetní látky z nádobky vyteče a ztráty, k nimž vždy dochází, na stěnách nádobky, budou minimální. Následně bez dlouhé prodlevy opatrně nalijeme pečetní látku z nádoby na látku psací. Uvolníme si ruce odložením nádoby ev. i nepoužitého zbytku tyčinky pečetní látky a pozorujeme na psací látce nalitý roztavený španělský pečetní vosk, až na něm uvidíme povlaky. Teprve pak uchopíme do ruky typář a značnou silou s pevným stiskem, aby se nepootočil, jej otiskneme do pečetní látky na látce psací a bez prodlení jej zase zvedneme. Otisk, který nám v pečetní látce zanechá, pak již jen necháme vychladnout, čímž dojde k jeho ztuhnutí. Tím získáme pečeť.

Důležitost nádobky či – při malých pečetích – postačí třeba obyčejná čajová lžička. Je důležitá v zachování barvy pečetní vosku, neboť jinak by se tento znehodnotil (zčernal) od sazí z plamene. Je však nutno podotknout, že dnes se již vyrábějí tyčinky pečetního španělského vosku s knotem, který se zapálí a jeho

teplem pak odkapává pečetní španělský vosk na psací látku na místo, kde chceme pečtit. Nutno ovšem konstatovat, že tato metoda, která je jistě čistá a nepotřebuje ochrannou nádobku, je vhodná pouze k pečetení typářů malých rozměrů. Není použitelná při pečetení např. 40 mm typářem, neboť než dojde k dostatečnému „nakapání“ pečetního vosku, ten průběžně zatvrdne na psací látce a nedojde tak k otisku – látka není schopna otisk přijmout. Typář nenecháme v postupně povlaky tvořící a tuhnoucí pečetní látce dlouho, neboť by mohlo dojít k jeho zatuhnutí v ní a fyzické degradaci. Současně nelze otisknout typář hned po nanesení tekoucí horké pečetní látky, neboť ta je kapalná a otisk se v ní nezachová. Ještě jedna věc je důležitá – totiž učinit otisk silným tlakem a současně pevně typář držet, neboť pečetní látka má tendenci jej posunout. V případě, že by se nám pečetidlo v ruce pootočilo, zdegradujeme jeho otisk, který posunutím pečetidla ve vosku přispěje k „rozmazanosti“ otisku.

Poněkud jiné zřejmě bylo pečetení do misek. Známe několik variantních možností, v zásadě se ale postupovalo tak, že nejprve z jednoho dílu pevnějšího vosku byla zhotovena podmiska, a to buďto ručně nebo na základě formy. Pak se do pečetního vosku, jenž nebyl tekoucí, leč prohřátý a tvárný ve stavu oplatky otisk pečetní typář, od oplatky byl odříznut přebytečný vosk, do misky byly udělány zářezy a žlábek pro nitě či pergamenový proužek na připevnění. Následně se do vrypů (mřežování) misky, vtiskla nahřátá oplatka s otiskem pečetidla. Když se pečetní vosk prolнул s mřežováním, došlo k větší jistotě a ochraně proti odpadnutí pečetního vosku. K výrobě byl v kanceláři potřeba také topič, neboť k zhotovování pečetních misky bylo potřeba tekutého vosku a k zhotovování pečeti nejméně prohřátého ve formě oplatky. Zde se jako ideální ukázala tepelně-izolační schopnost kachlových kamen.

Již barvené pečetní vosky ale i hrubší vosky na zhotovení pečetních misek bylo možno v novověku zakoupit v lékárnách jako polotovar. Vedle již několika pramenných dokladů lze dokonce zmínit privilegium olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z roku 1568, kterým kroměřížskému lékárníkovi Honzi Švebicherovi mj. výrobu pečetního vosku stanovil za jednu z jeho výsadních činností. Na počátku 17. století jsme informováni z pramenů, že jedna pečetní miska stála přibližně jeden groš.

VNĚJŠÍ ZNAKY PEČETÍ

To, co je důležité pro každého archiváře či badatele pomocných věd historických zejména při inventarizaci či dokonce katalogizaci pečetí, jsou tzv. vnější znaky pečetí. Do této množiny, jež představuje vědecký popis pečetí do značné míry mezinárodní, je zahrnuta stále více se zpodrobňující množina fenoménů a jevů, na které je třeba obrátit pozornost. Vždy však musí archivář popsat pečetní látku, velikost, tvar, typ pečetí, typ pečetního obrazu, legendu a přípevnění k písemnosti. Můžeme sem ale započítat např. celkový typ pečetí v rámci pečetnictví majitele pečetí, typ pečetí jako takové (např. velká, menší, sekretní, signetní, rubní či mincovní pečeť), rozsah používání typu pečetí, samozřejmě známe-li jej (což v podstatě kromě nejstarších pečetí panovnických, biskupských či pečetí největších šlechtických magnátů asi nebudeme schopni na základě současných znalostí stanovit), rub pečetí, výskyt pečetní misky a pečetní schránky, jejich materiál, barvu nití či šňůr, vyobrazení typu pečetí včetně ev. edicí a literatury. Vhodná je závěrečná poznámka, do níž lze uvést méně standardní a málo se na pečetích vyskytující jevy, jako např. otištění sekretu na rubu pečetní misky.

Začátečník se dopouští následujících nejzávažnějších chyb. Jedna z nejčastějších chyb plyne z faktu, že posluchači nepřečtou legendu a ani se o četbu nepokusí a pouze podle pečetního obrazu se snaží určit majitele. Zde ovšem – zejména u církevních pečetí – může dojít k dosti hrubým omylům. Dalším problémem je, že v pečetním poli je dosti často znázorněný symbol. To platí znovu zejména pro pečetí církevní. Nezbytné zde jsou základní umělecko-historické znalosti i znalosti atributů světců. Nelze prostě jen konstatovat, co vidíme, ale je potřeba v kontextu pochopit to, co chce pečeť sdělit, tedy symbol. Např. ozbrojený jezdec na koni nemusí být portrétem majitele, který by se dal zařadit do typu jezdeckého válečného, může jít ale naopak o sv. Jiřího či sv. Martina. Je prostě nutné porozumět tomu, co nám pečeť sděluje, co přináší. Cesta bez chyb vede nejprve k popisu pečetí podle vědeckých zásad, jimiž disponuje sfragistika (tedy vnější znaky), a pak teprve je potřeba je zasadit do kontextu historického i širšího.

Pečetní látka

Pečetní látka je látka, do níž je otiskován pečetní typář. Existuje poměrně značné množství pečetních látek. V zásadě je můžeme rozdělit na dvě hlavní skupiny:

- 1) kov
- 2) nekovové pečetní látky

Výběr či volbu pečetní látky ovlivňovaly zejména klimatické podmínky, finanční možnosti, tradice či libovůle majitele. Důsledkem ovlivnění klimatických podmínek je hojnější užití kovových pečeti (pečetních bul) ve Středomoří, neboť zde by vosk jako pečetní látka byl velmi náchylný k poškození otřením. Dále je výběr určován závažností zpečetěné písemnosti (např. zlaté buly), máme i dvě listiny zpečetěné stejným typem pečeti, ovšem v různých typech pečetní látky – ve vosku a kovu.

Dalšími okolnostmi, které determinují výběr pečetní látky, jsou:

- užití psací látky
- dostupnost surovin,
- krajové zvláštnosti

Mezi nekovové pečetní látky patří hlína, včelí vosk, těsto, lak, papír

Vosk je pečetní látkou typickou díky klimatickým podmínkám severně Alp a tedy i v českých zemích. Znáám byl již v antice. Používal se pro pergameny i papír jako psací látku. Dodnes se používá jen pro slavnostní listiny, jinak jej již nahradilo razítko.

Ve středověku nebyl vosk nejprve barven a každá kancelář si připravovala vlastní recepturu. Toho by se dalo využít při rozlišování falz od originálů chemickou metodou. Obvykle to ale není nutné, neboť falzum od originálu lze obvykle rozlišit pohledem.

Pečetní vosk si připravovala každá kancelář dle vlastní receptury, prodává se až od 17. století obvykle v lékárnách.

Přírodní či přirozený vosk může mít odstíny od tmavohnědé až téměř černého po světle žlutý až průsvitný. Navíc barevně reaguje v závislosti na klimatických podmínkách svého uložení. Jeho odstín se tedy může po staletích uskladnění měnit.

Barvy vosku jsou červená, zelená, černá, v zahraničí se ale vyskytují vzácně i další např. i bílá. Barvilo se přidáváním příměsí. Nejstarší dosud známá slezská receptura ze začátku XV. století zní: do 4 liber včelího vosku se přidá $\frac{1}{4}$ libry pryskyřice, $\frac{1}{2}$ libry lněného oleje a $\frac{3}{4}$ libry barviva. Barvilo se rumělkou (červená), měděnkou (zelená) a sazemi (černá). Původ barvení pečetního vosku je hledán badateli na Britských ostrovech ve 12. století. Kromě četných regionálních výjimek – užití zeleného vosku francouzskými králi, černého velmistry řádu německých rytířů – se prosadila hierarchie, jež považovala za nejcennější vosk červený, zejména od 15. století. Následoval vosk barvy zelené a černé. S tím se můžeme setkat i u našich měst a městeček. V privilegiích, kterými byla tato často obdarována, se hovoří o právu pečetit do vosku červené barvy u měst královských, kdežto u měst a městeček poddanských do vosku barvy zelené. To však netrvalo příliš dlouho a vydržením či osvojením si i poddanská městečka nejpozději v 18. století užívání pečetení do vosku červené barvy prostě osvojila. Zde se již nejednalo o pečetní do klasického vosku, nýbrž o španělský vosk, tedy pečetní lak. Ten sice vznikl z vosku pečetního (včelího), ale proti lámání byl opatřen dalšími příměsemi, aby byl odolnější. Vyvinul se ve španělském Nizozemí (odtud název).

Zajímavý doklad pro použití patřičné barvy pečetního vosku máme z Moravy na sklonku 15. s 16. století, kdy byly do panských lavic nově povýšeny rody pánů z Veitmile, z Žerotína, z Ludanic. Staromoravské starožitné panské rody samozřejmě užívají pečetení honosnějším a hierarchie obecně cennějším červeným voskem. Přesto např. Pernštejnové či Šternberci pečetili i do vosku černé barvy, nesporně proto, že jejich stav nemohl být zpochybněn. Nově povýšené rody si pečetení červeným voskem naopak velmi chrání a dbají o něj.

Užití oplatkové pečeti z nezкваšeného těsta a její rozvoj je po třicetileté válce v literatuře spojován často s obecným materiálním nedostatkem. Přejechod k razítkům a nálepkám ovlivnila také skutečnost, že při ukládání spisů u úřadů pečeti zvětšovaly objem fasciкулů a navíc hrozilo jejich poškození. Razítko ve funkci ověřovací se prvně vyskytuje již v 17. století.

Buly

Pečeti vyhotovené z kovu nazýváme *buly*. Pečetní látkou v takových případech je zlato, stříbro nebo olovo. V případě olova jde o bulu, jež je z olova cele vyhoto-

vena, je plná a provrtaná kanálkem pro zpečetění (provlečení nití či šňůr). Naopak buly z drahých kovů bývají duté, jsou-li vyplněné, pak drahý kov se omezuje toliko na plíšek, obalující výplň pečeti z jiné látky, obvykle vosku; více k tomu níže v této kapitola.

Nejstarším předchůdcem zlatých bul byla zlatá pouzdra, vyplněná olovem. Zmíněná forma pečeti se objevuje u byzantských císařů a od nich ji převzali západní panovníci. Dosud nejstarší dochované buly z Byzance datačně spadají do 9. století a v pečetním poli na jedné straně nesou Kristovo poprsí nebo Krista trůnícího, na druhé poprsí císaře. Z Byzance převzal pečetění zlatými bulami i Karel Veliký, byť dodnes nemáme jediný doklad. Kromě římského císaře či krále byla ve středověku výsada pečetit zlatem užívána benátskými dóžaty, králi ve Francii, Anglii, Španělsku, Dánsku, na Sicílii aj. Od 16. století máme doklady zlatých bul u papežů (nejstarší dnes dochovaný fyzický doklad u papeže Klimenta VII. z roku 1524), byť dosud nejstarší zmínka o pečetění zlatou bulou spadá do roku 1357. Ve střední a východní Evropě – kromě Přemysla Otakara I. – pečetili zlatými bulami uherští králové a ruská knížata.

Zlaté buly se nacházejí u písemností trvalé platnosti a významného obsahu. Pozoruhodné však je, že z hlediska právní průkaznosti zlatá bula stojí na úrovni voskové pečeti. Pokud se však potvzovala zlatá bula novou písemností, byla snaha příjemce, aby i tato byla zpečetěna zlatou bulou. Nicméně rozhodující zde byl opravdu příjemce a jeho finanční možnosti, neboť pečetění do zlata bylo dražší.

Otázky do dnešních dnů vyvolává technika zhotovení zlatých bul. Literatura traktuje postup ražby po vzoru dutých brakteátů. Zřejmě lze vskutku přijmout, že zlaté buly byly raženy jako mince, byť bylo třeba k tomu mnohem větší síly; pravděpodobně v kruhovém či pákovém lisu za pomoci pomalého a postupného tlaku. Odděleně taky byly do zlatého plíšku vytlačeny avers a revers zlaté buly, přičemž ohnutím okrajů se vytvořilo pouzdro či kapsle. Mohly být dále zasazeny přes sebe a ohnuty, následně se vytvořily díry pro kanálky, kterými došlo k provlečení závěsů. Pak je vnitřek buly dutý; toto je příklad i Zlaté buly sicilské. Ale existovalo několik technik zhotovení. Podobně byla vyhotovena zlatá bula Přemysl Otakara I., je uvnitř rovněž dutá a vyrobil ji zlatník roztepáním zlatého plechu. Je poměrně velká, má průměr 76 mm a tloušťku 7 mm. Další technikou došlo k spojení líce a rubu přímo, takže byl avers přímo přitíštěn na revers a takové buly mají tloušťku jen 1–2 mm.

Třetí typ představují zlaté buly, jež nejsou uvnitř duté, nýbrž jsou vyplněny voskem, což je typické pro lucemburské období, alespoň u nás. Do kapslí, v nichž byl připraven kanálek pro úvazy, byl nalit teplý vosk, přičemž se kapsle do sebe uzavřely jako miska s víčkem. Následně se provlékly úvazy.

Některé zlaté buly jsou různého zabarvení, od žlutého lesklého až po mírně načervenalé. Při výzkumu zlatých bul, byla v našich archivech provedena i základní chemická analýza. Z ní vyplynuly zajímavé poznatky. Zajímavou otázkou, je otázka ryzosti a zdroje zlata. Karlovi IV. dodávala zlato pro jeho zlaté buly pražská mincovna. Pochopitelně s vyšší ryzostí a vahou zlata se zvyšovaly sumy taxátora za takto vyhotovenou pečeť. Součástí sumy zřejmě bylo nejen zlato, ale rovněž obtížnější technologický postup při zhotovení buly. Podle konkrétních údajů zaplatil trevírský arcibiskup v roce 1355 Karlově kanceláři za zlatou bulu 25 zlatých mincí (bohužel neznáme měnu), ingrosátorovi privilegia 4 zlaté a za přivěšení dvou majestátních pečeti 2 zlaté. Váha zlatých bul se obvykle pohybovala v intervalech 40–60 g, velikost mohla být i poměrně značná, pohybovala se kolem 60 mm, ale třeba Přemyslova zlatá bula měří 76 mm a váží 72 g.

Ryzost určuje nedestruktivní rentgenfluorescenční analýza, což je nukleární analytická metoda sloužící k identifikaci prvků na principu jejich charakteristického rentgenového záření. Stříbro se zřejmě zejména u dutých bul přidávalo do zlata jako prostředek proti mechanickému poškození, neboť stříbro je podstatně tvrdší kov než zlato. Kupodivu nejnižší ryzost má Zlatá bulka sicilská a ostatní Friedrichovy buly. Ta se pohybuje v rozmezí 13,6–19,9 karátů. Tak nízkou ryzost způsobují příměsi – stříbro a měď. A zejména měď pak způsobuje červenější barvu. Zlatá bula Přemysla Otakara I. pak má ryzost 17,4 karátu a je nesporné, že její zlato pochází z českých rýžovišť; vedle zlata se objevuje jen stříbro, ne již další příměsi. Vysokou míru ryzosti mají buly Karla IV., zde jsou stříbro, ale i zinek a měď naprosto nepatrně zastoupeny. Podíl zlata činí až 98,9 % a ryzost se pohybuje v rozmezí 22,7–23,7 karátu. Byla snaha získat zlato nejvyšší ryzosti. Mnohde se získávalo zlato i roztavením např. zlatých mincí. Z. Kukánová vylučuje příbuznost výroby zlatých bul se zlatými dukáty Karla IV. S postupem doby získávaly buly spíše na masivnosti, ale ryzost se snižovala. Přibývalo příměsí, především stříbra a mědi. Jejich ryzost se pohybuje kolem 21 karátu. Habsburské zlaté buly byly zhotovovány z horšího zlata.

Stávalo se, že v listině v koroboraci sice byl uveden údaj o zpečetění zlatou bulou („*bulla aurea*“), ale u pergamentu se dnes nachází pečeť vosková. Příkladem je třeba

Karlovo privilegium pro ostrovský klášter z roku 1356. Pečetění zlatou bulou se tedy předpokládalo, ale kvůli okolnostem (např. cena), došlo ke zpečetění voskem.

Z hlediska umění lze říci, že stylovým vlivům a proměnám podléhaly i zlaté buly. Můžeme je tak řadit do škály umění románského gotického, renesančního až barokního u Habsburků.

V archivech ČR bylo zjištěno celkem 48 zlatých bul, vydavateli bylo 10 římských králů a císařů, Přemysl Otakara I., Pius VII. Nejvíce kusů vydal Karel IV. – celkově 15, z čehož 8 je císařských a 7 římského krále. Jako pozoruhodnost lze uvést, že Leopold I. zřejmě užíval paralelně dvou císařských typářů.

Stříbrných pečetních bul je doloženo méně, zmínky o bronzových bulách patrně označují kopie a nikoli originály.

Tvar pečeti

Přestože se můžeme setkat v literatuře s pokusy o systematiku tvaru – Konrád de Mure popisuje, která pečeť je tvarem honosnější – nevžila se nakonec jako pravidlo. Objednavatel pečetního typáře byl tím, kdo provedl volbu tvaru, záleželo na jeho libovůli. Pravdou však je, že v určitých společenských kruzích a určitých dobách byla volba tvaru do značné míry kategorickým imperativem. Tak např. v církevní pečetí po čtvrtém lateránském koncilu (1215) jednoznačně začal být prosazován špičatě-oválný tvar, neboť v něm církevní kruhy viděly nástroj svého boje se světskou mocí. Přesto se některé tvary ukázaly být obecně častěji používané. Náleží mezi ně především tvar kulatý, někdy nazývaný rovněž okrouhlý. Přestože v zahraniční sfragistice můžeme najít tvary srdce, hrušky, čtyřlístu ad., v českém prostředí to jsou:

- a) kulatý/okrouhlý – celkově nejčastější forma, setkáme se s ní již ve starověku.
- b) oválný – rovněž s oválným tvarem pečeti se můžeme setkat již ve starověké společnosti, ve středověku byl tento tvar nejčastěji požit pro portrétní sekrety
- c) špičatě-oválný (někdy se spíše používá termínu zašpičatěle oválný) – za prvními doklady musíme do 12. století. Přestože je dnes téměř považujeme za synonymum duchovní pečeti, lze mít na paměti, že se tvar hodí obecně pro stojící postavu. Proto ji používaly i např. ženy bez královského titulu

- d) štítovitý – jsou-li špičatě-oválné pečeti vhodné pro zobrazení stojící postavy, pak štítovité pečeti jsou jako stvořené pro zobrazení erbu/znaku, jenž byl umístěn na štítu. Proto – zejména v první etapě existence šlechtické pečeti – sáhla po tomto pečetním tvaru především šlechta. Avšak u nejstarších pečetí českých měst se rovněž můžeme poměrně často setkat se štítovitým tvarem (např. Litoměřice, Jihlava). Zejména v zahraničí pak tvar pečeti korespondoval s heraldickým vývojem, kdy můžeme najít i např. pečeti ve tvaru normanského či španělského štítu. V českém prostředí zůstal tento tvar omezen na gotický štít. Se štítovitým tvarem pečeti se setkáváme od 13. století
- e) víceboký – přestože jak sám název této skupiny napovídá, jedná se o dosti rozsáhlou skupinu pečetí čtvercových, trojúhelníkových (za některých okolností se ale může jednat o tvar štítovitý), šestiboké, osmiboké. Je typické pro tyto tvary, že se s nimi můžeme setkat buďto na počátku pečetí (vzácněji), např. u některých šlechticů přemyslovské doby, nebo naopak později, zejména od 16. století, což je dáno faktem, že tyto tvary – zejména pak osmiboké – našly uplatnění u signetů. V novověku je pak u signetů můžeme najít ve všech společenských vrstvách

V novověku nabyly na oblibě pečeti oválné a víceboké, ty druhé zejména v baroku obvykle u osobních hlavních pečetí menších rozměrů nebo přímo signetů či sekretů.

Velikost pečetí

Velikost pečetí se měří od posledního prokazatelného otisku typáře po poslední prokazatelný otisk pečetidla, tzn. např. vytlačený vosk či miska ev. ochranná schránka nejsou předměty měření. Velikost pečeti je ovlivněna jednak pečetní látkou a jednak připevnění. Začneme druhým aspektem. V době, kdy se pečeti přitiskovaly k písemnosti, zejména tedy ve starověku a raném středověku, aby se u písemnosti udržely, nemohly být příliš velké. Technika přitiskování např. k raně středověké pergamenové listině spočívala v tom, že se do pergamenu listiny vyřízl malý křížek, jeho čtyři rohy se pozvedly a mezi ně se pak přitiskl pečetní vosk. Držely jej vlastně jen rožky řezu. Teprve když se pečeť dostala vně psací látky, když tedy přitiskování bylo častěji nahrazováno přivěšením či zavěšením, pak, především u přivěšení, začala velikost pečeti prudce růst a dokonce se pova-

žovala za vyjádření prestiže a honosnosti majitele. Velikosti pečeti předních magnátů v zemi – především ve 13. století a pak v raném novověku – se blížily velikostně pečeti panovnické. Nicméně záleželo zde rovněž významně na pečetní látce. Značný nárůst velikosti pečeti se netýkal kovových pečeti, zejména pak olovených papežských bul. Ty jsou dosti těžké již při své standardní velikosti okolo 35 mm.

Při provádění praktického měření se ovšem někdy nejen posluchači, ale bohužel i archiváři, dopouštějí chyb. Základním předpokladem správného měření je uvědomit si, co vlastně měříme a jaký má měření pečeti účel. Měříme totiž pouhý otisk typáře, tzn. že v podstatě zpětně přes otisk pečeti rekonstruujeme jeho rozměr. Z toho plyne, že mimo měření zcela zůstávají ochranné prostředky, tedy schránka, clona papíru pečetní miska. Z pečetního vosku ovšem neměříme vosk vytlačený. Měří se od poslední prokazatelné stopy typáře po poslední prokazatelnou stopu, jež zbyla po otisku typáře (obr. 53 přílohy skript). Pokud je pečeť kulatá, pak stačí rozměr jediný – tedy měříme a rekonstruujeme průměr pečetního typáře. U všech ostatních tvarů je potřeba disponovat vždy dvěma rozměry, a to šířkou a výškou. Zcela totožně postupujeme u odlitků.

Jiné je měření typářů. U pečetidla nestačí pouze změřit rozměr pečetní desky, ať již jeden v případě okrouhlého tvaru, nebo dva ve všech dalších případech jako u pečeti. U pečetidel se také uvádí výška typáře. Ta je definována jako rozdíl mezi plochou pečetní desky, jejímž otištěním vznikne pečeť a vrcholem (nejvyšším místem) držadla pečetidla. Stejně jako při měření pečeti se udává v milimetrech.

Typologie pečetního obrazu

Pečetním obrazem rozumíme náplň pečetního pole. Ta je buďto obrazová nebo textová. Za celou dobu rozvoje sfragistiky jsme se měli možnost setkat s různými pokusy o klasifikaci pečetního pole a lze se s nimi setkat i dnes; takovým příkladem může být nedávný pokus T. Diedericha výrazně rozšířit škálu typologie pečetních obrazů. Stále v platnosti zůstává kodifikovaný systém, který původně navrhl Hohenlohe-Waldenburg. Je totiž potřeba si především uvědomit, že nelze vytvořit zcela univerzální typologii, která by byla hotova reagovat na všechny nuance a varianty. Pečetní obrazy členíme na pět základních typů, přičemž některé z nich se dělí na další typy, jež však můžeme nazývat – v rámci přehled-

nosti – i podtypy. Aby se posluchač nedopouštěl při klasifikaci pečetního obrazu zbytečně chyb, budeme si nejen definovat jednotlivé typy a podtypy, nýbrž poukážeme rovněž v závěru předmětné kapitoly na různá úskalí, s nimiž se může archivář setkat při určování typů pečetního obrazu.

Pečeti **nápisové** jsou typické tím, že v pečetním poli přinášejí jen písmo či text. Nejrozšířenější jsou od 18. století u právnických osob, které představují úřady, firmy, instituce a korporace. Na druhou stranu u signetů byly populární již ve středověku a rovněž např. ve třetí periodě papežské sfragistiky vlastně strana buly se jménem papeže není ničím jiným, než typologicky nápisovou pečetí přinášejí v pečetním poli:

- a) jméno vlastníka pečeti, často formou monogramu či iniciály
- b) hesla či sentence, kdy přináší oblíbenou sentenci majitele pečeti.

Mezi **obrazové** pečeti zahrnujeme takové, jejichž námět pečetního pole náleží mezi poměrně velkou skupinu námětů. Pečeti obrazové dělíme na:

- a) typ topografický
- b) typ věcný
- c) typ fantastický
- d) typ hagiografický

Topografický typ či podtyp v pečetním poli obsahuje dominantně světskou či církevní architekturu. Může se jednat o celé budovy, nebo větší stavební celky, části budov, hradby. Mnohde jsou doplněny dalšími doprovodnými (sekundárními) prvky, jaké představují např. erby.

Věcný typ zahrnuje náměty z říše rostlinné, živočišné a předměty, jaké představují nářadí a nástroje, řemesla, výrobky, suroviny, umělecké aj.

Typ fantastický – nebývá častý, spadá sem např. bazilíšek, drak, fantastická zvířata, fantastické scény, často inspirované antickou mytologií.

Typ hagiografický je vymezen pro náboženské náměty, symboly, biblické výjevy, náboženské scény, postavy světců, atributy světců, předměty křesťanské symboliky.

Jak napovídá sám název, u portrétního typu jde o pečeti přinášející v pečetním poli portrét majitel v různých formách. Portrétní pečeti se uplatnily zejména ve středověku, a to ve vyšších vrstvách společnosti. Dělíme je na následující typy:

- a) typ antický
- b) typ majestátní
- c) typ jezdecký (st. lit. používá i jízdecký)/ válečný, lovčí, slavnostní
- d) typ pěší
- e) typ pontifikální

Antický typ zobrazoval původně jako gema portrét římského antického vládce (často přímo císaře) či provinciálního správce, a to tak, že zobrazoval jeho hlavu, ev. hlavu s poprsím. Některé z gem přešly i do užívání panovníků raného středověku, kteří je často přerývali a posléze podle antických vzorů vytvářeli také pečeti nové.

Majestátní typ je nejvlastnějším zpodobněním panovníka. Někdy se sem zahrnují i polopostava panovníka, častěji však jeho celá postava, sedící na stolci či trůnu s insigniemi, tedy korunou na hlavě, říšským jablkem a žezlem v rukou. Může to však být i panovník, jenž třímá meč, kopí s banderiem či gonfanonem a štít.

Některá literatura z tohoto typu vyčleňuje tzv. typ trůnní bez insignií, tedy postavu panovníka sedícího na stolci, avšak bez odznaku své moci. Takové vyčlenění je však zbytečné, lze jej řadit do majestátního typu s tím, že se jedná o tzv. neúplný majestát.

Jezdecký typ se dělí ještě na další tři typy či podtypy. Společné jim je zachycení jezdce na koni. První je válečný, kde je předmětem pečetního pole ozbrojený rytíř na koni v plné zbroji jedoucí do bitvy či na turnaj nebo symbolizující rytíře Kristova. Druhým typem či podtypem je jezdecký lovčí, jenž zachycuje majitele pečeti jako lovce (a to i ženu), tedy jedoucí na lov bez válečných atributů, naopak s doplněním loveckých motivů a scén, jaké představují nejčastěji sokol na ruce lovce, psi, laně apod. Poslednímu typu či podtypu se dosud nedostalo ustáleného českého překladu, lze jej snad nazvat slavnostním typem. Zachycuje obvykle ženu při vyjíždce, tzn. bez válečných (což by u ženy ani nepřípadalo do úvahy) či loveckých atributů.

Typ pěší zpodobňuje vlastníka pečeti jako buď rytíře (u mužů), kdy stojí dotýčný s mečem či kopím s praporcem a štítem ve zbroji v pečetním poli, nebo v dvorském oděvu (u žen). Nejčastěji je postava vhodně doplněna heraldickou symbolikou, někdy i architekturou – nenáleží sem ovšem postava biskupa, stojícího pod architekturou v pečetním poli; takové vyobrazení patří již pontifikálnímu typu.

Pontifikální typ zobrazuje v pečetním poli reálného církevního hodnostáře (ne tedy světce na rozdíl od typu obrazového/hagiografického) s kněžskými odznaky jeho stavu, hodnosti či postavení – nejčastěji jimi bývá mitra, berla, kniha, pallium, žehnající ruka. Postava může být vyobrazena i v poprsí, stojící a dominující celému pečetnímu poli, ale rovněž taktéž vysunuta na okraj pečetního pole v důsledku zbožnosti do pozice modlícího se (a většinou klečícího) prosebníka (oranta).

Pečeti erbovní se nijak dále klasifikačně nečlení, navzdory tomu, že skýtají celou škálu možností a tu a tam se o to badatelé v literatuře pokusili. Nedošlo k ustálení jejich podrobnější klasifikace. V pečetním poli se může nacházet buď volně položené erbovní znamení, tzv. úplný erb – složený ze štítu s erbovním znaméním, přilby, přikryvadla a klenoty, tzv. erb neúplný – erbovní znamení na štítu či jen přilba s klenotem, přilba s přikryvadly a klenotem nebo dokonce korouhev se znaméním ad.

Pečeti kombinované

Přestože začátečníci mají sklon využívat hojně tuto kategorii, je třeba mít na paměti, že naprostou většinu pečetních znamení lze do výše uvedených čtyř základních typů pečetního obrazu zařadit. Je však nutné pochopit, co pečť vyjadřuje, což nemusí být vždy patrné na první pohled. Podstatou problému je tedy pochopit symboliku či ikonografii pečeti, k čemuž poslouží dobré prostudování a pochopení pečetního obrazu i opisu. Tak např. uvidíme-li v pečetním poli ozbrojeného jezdce na koni, zabíjejícího draka, nepůjde o pečť jezdeckou, jak by se mohlo na první pohled zdát, nýbrž obrazovou hagiografickou (sv. Jiří).

Často však rozhodují naprosté detaily. Tak např. u našich nejstarších panovníckých mincovních pečeti českých knížat, např. u Soběslava II., najdeme pečť knížete sedícího na stolci. Pečetní obrazy na averzu i reverzu vypadají v podstatě stejně, je na nich na stolci sedící kníže s kopím a gonfanonem v pra-

vici a levou ruku opírá o normanský štít. Postava knížete na reversu však má nimbus (kruh) kolem hlavy, čili svatozář. To znamená, že jde ne o knížete jako na líci pečeti, nýbrž o věčného knížete, čili sv. Václava. V takovém případě tedy pouhý kruh kolem hlavy mění zcela zásadním způsobem typologii. Takže zatímco na aversu máme co dělat s pečetí portrétní majestátní, pak na reversu jde o typ obrazový hagiografický. Obdobně pokud v pečetním poli uvidíme ozbrojeného jezdce na koni, kterak mečem seká svůj plášť a pod ním klečící téměř nahá postava, pak jde o vyobrazení sv. Martina, jenž se dělí se žebrákem o svůj plášť a nejedná se tedy o pečetní obraz portrétní jezdecký, nýbrž obrazový hagiografický.

Obvykle se pozná hlavní námět pečetního obrazu, jenž nám pak může pomoci při určení typologie pečetního obrazu tím, že jde o největší motiv. Na první pohled pak poněkud matoucí budou rovněž ty typy pečetního obrazu církevních pečeti, na kterých je majitel pečeti vyryt jako prosebník, často v nice (výklenku). Obrazu totiž v takovém případě dominuje jiný motiv – nejčastěji světec, obvykle doplněný architekturou – nicméně jde o to, že se primárně jedná o portrét majitele, jenž je ze skromnostních důvodů úmyslně upozaděn.

Do kombinovaného typu často studenti zařazují např. pečeti českých králů, jestliže v pečetním poli vidí sedícího panovníka s korunou na hlavě, žezlem v pravé ruce a jablkem v ruce levé, přičemž po bocích trůnu se nacházejí gotické štíty s českým lvem či moravskou nebo plamennou orlicí. Jedná se však o portrétní majestátní pečeť, přičemž heraldická složka pečetního obrazu jej pouze doplňuje. Příkladem mohou být třeba také pečeti abatyší na Starém Brně. Jejich pečetní obraz je totiž pojednán v podstatě do tří rovin. V centru pečetního pole stojí postava abatyše s berlou v levici a knihou v pravé ruce. Nad ní je vyryta bohatá gotická architektura, v níž vidíme Pannu Marii sedící na trůnu s Ježíškem na klíně. Nadto ještě v dolní části pečetního obrazu v nice je zachycena klečící postava v rouchu s korunou na hlavě, kterak před sebou drží maketu kostela; což je zachycení zakladatelky kláštera cisterciáček na Starém Brně, Alžběty Rejčky, tedy jde o vyobrazení fundátorské scény. Nicméně jedná se – jak ukazuje i legenda (v níž je ohlášena pečeť abatyše) – o pečeť abatyše a konečně i velikostně postava abatyše dominuje celému pečetnímu obrazu. To znamená, že pečetní obraz není kombinovaný, nýbrž portrétní pontifikální.

Opis (legenda) pečeti

Názvosloví písma je různé, není na něm shoda. Platí to bohužel nejen pro domácí badatele, ale i na úrovni mezinárodní, jak se ukázalo i při práci na jednotné nomenklatuře písma Mezinárodní sfragistické komise. Většina badatelů označuje nejstarší písmo v legendách pečeti v českých zemích za kapitálu, která se postupem času romanizuje a zejména gotizuje. Přitom do ní pronikají i některé tvary písmen z unciály. Obvykle se pak v pracích objevuje termín gotická majuskula s unciálními prvky. Ne vždy jde ale o typologicky čisté tvary, bylo by tedy asi vhodnější spíše razit termín smíšené majuskulní písmo s tím, že dodáme s jakými prvky, tedy např. unciálními. Pojem smíšené majuskulní písmo je tedy poněkud širší a dává nám možnost obsáhnout celou škálu prvků a tvarů písma. Přihlédneme-li k faktu, že písmo pečeti náleží spíše do epigrafiky či paleografie, nemůžeme přehlédnout název románské smíšené písmo, jež se v epigrafické literatuře v poslední době objevilo, byť ani jemu se nedostalo jednoznačného přijetí.

Přibližně od poloviny 14. století se u špiček naší společnosti začíná prosazovat gotická minuskula. Jedou z prvních pečeti, kde se tak děje, je např. velká císařská pečeť Karla IV. Nástup gotické minuskuly je dosti rychlý, nicméně již během 15. století se v legendách pečeti počíná prvně ukazovat znovu kapitála. Tyto pečeti však stojí pod vlivem renesančního umění, často s nimi koresponduje i renesanční štít v pečetním poli či vavřínový věnec jakožto útvar oddělující legendu. Zdá se, že používání kapitály se k nám dostalo z Uher a proto je možné se s kapitálními legendami setkat především na pečetích moravské šlechty. Nicméně kapitála postupně proniká i do dalších legend až převládla zcela a zůstala až do novověku, postupně v legendách všech pečeti. Mnohde – zejména na razítkách – byla doplňována od konce 18. století antikvou. Zřídka do pečetních legend pronikla i další písma. Zejména na pečetích řádů či společností, jako např. byli svobodní zednáři, lze v pečetních opisech nalézt třeba i humanistickou minuskulu, humanistickou kurzívu a antikvu.

Pakliže se v legendě objevuje datum, většinou ukazuje na vznik pečetidla, ale někdy může znamenat též třeba významnou událost.

Opis býval při rytí pečeti oddělen od jejího okraje i od pečetního pole, a to za použití následujících prvků – perlovce, linky, římsy, vavřínového věnce, může být ale také umístěn na pásku či pásky. Může být vyryt i na více rádcích.

Z hlediska formálního můžeme říct, že naprostá většina opisů začínala buďto křížkem, nebo hvězdičkou, arabeskou či jiným drobným útvarem. Křížek je symbolickou invokací jména Božího. Následovalo jméno majitele (ať již osoby fyzické či právnické) a jeho tituly či úřady. Přibližně od 13. století se mezi křížek (či další předmět) a jméno vkládá slovo *sigillum*, často zkrácené na pouhou úvodní siglu *S*. V takovém případě ovšem gramaticky jméno majitele přechází z nominativu do genitivu. Od zhruba 2. poloviny 15. století však vidíme, že již zřejmě neexistovalo všeobecné povědomí o tom, co úvodní *S* znamená, neboť jména za ním byla jednak v českém jazyce – ostatně jako celý zbytek legendy – a současně ale jméno bylo opět v nominativu a nikoli genitivu.

Jazykově je naprostá většina našich legend v latinském jazyce. Není se čemu divit, nacházíme se v západoevropském (latinském) okruhu vzdělanosti. Tu a tam samozřejmě můžeme najít v pečetní legendě i řečtinu, ta se ale objevuje na pečetích biskupů či arcibiskupů z řeckého kulturního okruhu někdejší Byzance, kteří třeba svou pečeť připojili k odpustkové listině. Přes ojedinělé objevení se němčiny a češtiny v legendě již ve 13. století, se tyto šíří zejména od 2. poloviny 15. století. Pak již převládají. Jistě to souvisí i s celkovým úpadkem znalosti latiny ve společnosti. Jiné národní jazyky u nás mnoho nepřipadají do úvahy, snad jen v novověku řídce španělština u některých členů katolických rodů, jež byly vychovány ve Španělsku. Z národních jazyků v Evropě se výrazně prosazuje poměrně brzy francouzština, ale s tou se v legendách pečeti tuzemských pečetitelů pochopitelně nesetkáváme.

Jak však postupovat v praxi? Legendu musíme přečíst, tzn. že nejprve je potřeba najít její začátek. Ten nemusí být vždy nahoře, zejména, je-li pečetní opis uložen na páskách, které zasahují i do pečetního pole. Pokud legenda začíná jinde než nahoře, na pomyslné číslici 12 hodinového ciferníku, je potřeba na tuto skutečnost upozornit (např. slovy legenda začíná na čísle 6 pomyslného ciferníku hodin). Vyskytují-li se v legendě zkratky, pak máme možnost je rozvést – v takovém případě je to vhodné učinit do kulatých závopek – nebo přečíst jen písmena, která se v legendě nacházejí. Jakékoli přerušení legendy pečetním obrazem musíme do přepisu legendy označit použitím symbolu pro pomlčku; do popisu pečetního pole je pak vhodné zakomponovat větu, v níž vysvětlíme, čím je legenda přerušena. Písmena, která nepřečteme nahradíme symbolem . (tečky) za každé nepřečtené písmeno. Pokud ale bezpečně známe text opisu z jiného dochovaného exempláře a troufneme si jej

rekonstruovat, můžeme tak učinit s tím, že rekonstruované pasáže či písmena vložíme do hranatých závorek. Má-li legenda více než jeden řádek, potom jeho konce označíme symbolem šikmé čáry (lomítka) /. U přepisu písmen legendy se někdy přistupuje na úzus, že unciální tvary písmen se přepisují minuskulně, jindy se tak děje verzálkami. Legendy ryté minuskulně přepisujeme minuskulními písmeny. Pokud nemáme dostatek vhodných fontů na naznačení znamének oddělujících jednotlivá slova legendy, je tak možno učinit tečkou či dvojtečkou s tím, že opět do popisu pečeti vložíme slovní vyjádření, jaké útvary oddělují jednotlivá slova legendy. Obdobně si pomůžeme, není-li začátek legendy invokován křížkem, ale nachází se v něm složitější útvar.

Poněkud jiného systému je tradičně používáno v edici *CDB*, kde se všechna písmena legendy přepisují verzálkami, zkratky se nerozvádějí do závorek, nerozvádějí se totiž vůbec. Oddělení jednotlivých slov se nevyznačuje, za chybějící písmeno se nepoužívá symbolu tečky ., nýbrž / a konec řádku legendy je označen symbolem ||.

Pečetní pole a jeho popis

Vzhledem k tomu, že námětem pečetního pole mnohých pečeti jsou často – byť ne výlučně – erby, při nichž se postupuje podle zásad blasonu, není na škodu věci, abychom popisovali celé pečetní pole podle těchto heraldických zásad. Zcela jistě by bylo na tomto místě zbytečné podávat podrobný výklad – lze odkázat na četné heraldické příručky; navíc je na našich vysokých školách sfragistika obvykle přednášena s heraldikou a genealogií, takže při výuce jsou zásady blasonu podány a je odkázáno na patřičnou heraldickou literaturu.

Pečeť se skládá: 1) z pečetního pole, v němž se nachází pečetní obraz a mohou do něj zasahovat i zbytky opisu či legendy pečeti, 2) z legendy či opisu, v němž je uvedeno jméno majitele pečeti s jeho tituly či državami. Pokud je pečeť nemá, tzn., že se na ní nevyskytuje text, nebo pokud jde o pečeť nápisovou, pak samozřejmě se na ní legenda nevyskytuje. Nápisová pečeť zase nese v pečetním poli toliko nápis, nanejvýš doplněn nějakým dekorativním prvkem, jako je např. akantový list či vavřínový list.

Budeme-li při popisu pečeti postupovat jako při blasonu v heraldice, tedy tak jako bychom uváděli heraldicky vpravo či heraldicky vlevo tedy stranově převráceně z pohledu diváka na pečeť.

Archiváři obvykle stačí pečetidlo, pečeť či odlitek řádně popsat. Tzn. že by měl být schopen správně uvést alespoň nejdůležitější vnější znaky. Zde možná bude mít největší problém s přečtením legendy pečeti a správným i dostatečným popisem pečetního obrazu, neboť k tomu, aby byl správně popsán, jej musíme pochopit a tudíž do značné míry již interpretovat. Nicméně pokud jde o badatele v oblasti pomocných věd historických a zejména sfragistiky, ten by již měl ovládat více. Měl by být schopen alespoň rámcově pečeť či pečetidlo provenienčně a časově zařadit, měl by být schopen jeho ikonografického a v lepším případě rovněž formálního rozboru. K tomu potřebuje pochopitelně znalosti z heraldiky, ikonografie i základy dějin umění.

Popis by měl být stručný, avšak přesný a věcný. Vynechat lze záležitosti podružné, ale ne takové, které jsou podstatné pro ikonografii pečetidla či jeho fyzickou podobu. Je třeba obsáhnout nejen celou charakteristiku obrazu, ale také jeho podstatných reálií, jako jsou např. znaky, stavby, objekty. Někdy se při popisu pečetního pole nebo při četbě legendy používá pro lepší zřetelnost určení míst pomocí kvadrantů či čtvrtí. V takovém případě je potřeba představit si pečeť pomyslně rozdělenou křížem na čtyři čtvrtiny, které po směru hodinových ručiček; byť se můžeme setkat i s označeními jinými. Bývá dobrým zvykem také napsat, jak je pečetní pole odděleno od opisu. Nejčastěji to bývá linkou, perlovcem, římsou, stočeným provazcem či vavřínovým věncem. Pro lepší názornost jsou nejčastější útvary uvedeny v obr. č. 86 přílohy skript.

Za účelem procvičení naleznе zájemce v druhé části skript dvanáct praktických popisů a zpracovaných pečeti.

Způsob přiřevnění pečeti

Mezi nejčastější chyby, kterých se začátečníci dopouštějí, je, že použijí termínu *přivěšená* pečeť, aniž by skutečně rozlišovali, o jaký způsob *přiřevnění* jde. Vzhledem k tomu, že označení pečeti jako *přivěšená* je již určitý jasně definovaný sfragistický termín, je vhodnější použít spíše termínu *přiřevněná* dříve, než se rozhodneme pro přivěšení či zavěšení, pokud ovšem toho nejsme schopni přímo.

Přiřevnění pečeti ovlivňoval často druh a typ pečeti a také psací látka. Zatímco byly přivěšovány pomoví šňůr či nití, zejména hedvábných a konopných, voskové pečeti byly nejprve **přitiskovány** přímo na psací látku písemnosti, obvykle ve spodní části. Přitíštění dosáhlo svého největšího rozšíření ve staro-

věku, raném středověku a raném novověku, zatímco zavěšení a především přivěšení náleželo především středověku.

Přivěšení se dělo pomocí pergamenového proužku, který není součástí písemnosti, stuhy, provázků a nití často ozdobně spletených (některé spletené šňůry u pečetí posledních Rožmberků jsou i pozlacené). Některé kanceláře preferovaly určitý způsob přivěšení a barvy nití, provázků či stuh.

Při **zavěšení** byla pečeť připevněna na proužek pergamenu, který byl součástí písemnosti. Vznikl naříznutím písemnosti asi centimetr od spodního okraje a po přehnutí vytvoří závěs pro pečeť. Výjimečně existuje i kombinované připevnění pečetí, např. přivěšením i zavěšením.

Ochranné prostředky pečetí

Ochrannými prostředky pečetí je vosková miska z pevnějšího vosku než je vosk pečetní, obvykle nebarevná, pro lepší údržbu pečetního vosku se často rozryla routováním, nebo schránka. Dalšími je např. taftový pytlíček, do kterého byla často pečeť zašita před uložením do archivu. Pouzdra a schránky byly v novověku kovové a dřevěné. Ochranou je i papírová clona (kryt).

Měli bychom při inventarizaci rozlišit, zda jde o ochranné prostředky dobové, a ty pak do vědeckého popisu pečetí uvést, nebo moderní.

Pečetní misku nahradilo ev. doplnilo a ještě více chránilo pouzdro. Nejprve byla pouzdra dřevěná, často i zdobená, vysoustružená, dvoudílná i jednodílná. Ta dvoudílná se do sebe uzavírala (zapadla do sebe). Dřevěná pečetní pouzdra se objevují od 16. století. Kovové pouzdro nahradilo dřevěné v mladší době, zejména od 18. století. Také bývá jednodílné, častěji však dvoudílné a rovněž u něj můžeme najít zdobení. Při popisu se obvykle uvádějí jen ty pečetní schránky a ochranné prostředky, jež jsou dobové.

Pečeť pod papírovým krytem (clonou) – na psací látku se nanese pečetní látka (vosk, španělský lak či nezksvašené pšeničné těsto, tzv. oplatka, přes kterou se položí ústřížek papíru a teprve přes něj se otiskne pečetidlo. Více se používá takového zpečetění od 16. století. Někdy se jako clona použil celý roh či spodní okraj psací látky

ARCHIVNÍ OCHRANA PEČETÍ

První nejjednodušší počátky archivní péče o písemnosti a tím i pečeti, se datují do archivů jejich příjemců. Zejména kláštery měly zájem na uchování písemností, jež pojišťovaly jejich práva, výsady, majetek. Některé řehole tak dokonce měly zakotvenou péči o archiválie i ve svých statutech.

Novodobé konzervační zásahy jsou většinou výsledkem práce první poloviny 20. století. Šlo především o záchranný význam, nebyly ale vždy ideální. Naopak, některé jeho následky se dnes restaurátoři snaží odstranit. Po staletích uložení v archivu nutno konstatovat, že nejen pergameny a papír, ale i pečeti mohou být napadeny plísněmi. Je nutná jejich dezinfekce, zpevnění, jinak hrozí v krátké době degradace voskové hmoty pečeti. Většina pečeti je mechanicky poškozená, zlomená, oddělená od pergamenové listiny, bohužel často i z dřívější doby neodborně konzervovaná či restaurovaná. Pak je třeba provést dekonzervaci. Nevhodným uložením bývají pečeti přeschlé, někdy až tak, že se rozpadají při dotyku. Objevuje se břidlicovité vrstvení, tím se pečeti stávají křehkými a snadno lámavými. Rozpad takových pečeti způsobují organizmy z houbových actinomicet. Škodící je i znečištění pečeti prachem a špínou. Proti nim se v minulosti bojovalo napuštěním pečeti ochranným lakem. Věřilo se, že to pomůže i vůči plísním a vysycháním. Bohužel se po letech ukázalo, že lakování samo je pro voskovou hmotu nebezpečné, navíc mnohdy bylo provedeno ještě než byla odstraněna špína či prach z otisku pečeti. Mechanické poškození pečeti bylo slepováno klovatinou nebo byla snaha spojit pečeť armováním, tedy zatavováním drátů, jindy byl zase přilepován textil a papír za účelem zpevnění. A chybějící části pečeti restaurátoři doplňovali modelováním červeným španělským voskem. Mezi neodborné zásahy patřilo také přišívání a jiné připevňování pečeti, odpadlých od písemnosti. Dosud máme rezervy při opravách textilních závěsů pečeti, jaké např. jsou hedvábné nitě, konopné provázky ad.

Ve 40. letech 20. století se při uložení a ochraně pečeti využívalo kožených váčků. Výhodou byla jejich hebkost, díky níž se pečeť nemohla otírat či jinak poškozovat. Současně takový váček tlumil nárazy a chránil před vlhkem a prachem. Problémem bylo, že pečeť z váčku někdy šlo obtížně vyjmout a při nedostatečném ohledu a trpělivosti badatelem mohlo dojít k jejímu poškození ve formě odlamování či vylamování pečetního vosku. Poněkud lépe v tomto kontextu

uspěl váček vylepšený o šňůrkové či provázkové otevírání, jež rozvázáním učinilo váček dosti širokým.

Některé archivy měly uloženy pečeti v sáčcích z tuhého papíru, jež výhodně umožňovaly velmi snadnou a rychlou manipulaci s pečetěmi, totiž jejich vyjmutí a zase uschování. Ne zcela ideální ale byla drsnost takového sáčku, jenž mohl způsobit poškození pečetního vosku. Ani použití krepového papíru se neukázalo jako ideální. Docela dobře naopak dopadly umělé hmoty, které ale nemohou být ucelené, neboť by vznikala velká neprodyšnost. Dobré zkušenosti byly učiněny s acetylcelulosevou folií. Možná je ještě kartonová krabička, ovšem vypořádávaná. Jistě zajímavé zkušenosti nám mohou posloužit rovněž ze zahraničí, často však končí na své finanční nákladnosti. Tak např. byly činěny pokusy překrývání pečetí „bublinkovou“ umělohmotnou folií, Tajný vatikánský archiv zkoušel tzv. dvouposchodové uložení pečetí, zajímavé je uložení do průhledné umělohmotné krabice, která se používá pro přenos písemností či jejich vystavení. V německých archivech již tradičně od doby druhé světové války převažuje uložení v obálcích a v hliníkových krabicích jako snaha uchránit pečeti a listiny před ohněm a vodou. Jako vhodné se ukazuje ukládat jednotlivě ve specializovaných krabicích se samostatným upevněním pergamentu i pečetí, byť toto řešení vyžaduje značnou prostorovou náročnost.

Jak se vosková pečeť restauruje? Nejprve je potřeba ji mechanicky očistit, odstranit ev. lakové vrstvy. Následuje dezinfikace a mechanické doplnění pečetního vosku včelím voskem, pochopitelně s vhodným odstínem vzhledem k barvě pečetí. Pokud je pečeť zlomená, spojí se elektrickou jehlou. Po ukončení zásahu se pečeť napustí konzervačním roztokem propolisu.

Poněkud snazší je zásah u bul. Pokud jde o zlaté buly, zde jsou zásahy minimální. U olovených bul je situace složitější. Nejčastěji se setkáváme s bílými krysalkami na povrchu, což je projev oxidace olova. Odstraňují se mechanickým očištěním.

Pokud je pečeť oddělena od písemnosti, pak se klade volně k písemnosti, nepřipevňuje se zpět, ale je potřeba o tomto učinit zmínku v konzervačním protokolu. Listina i s pečetí je pak dána do speciální ochranné krabice, kde jsou obě fixovány, aby nedošlo při manipulaci s nimi či studiu k jejich poškození.

Upevnění listin i pečetní je podobné jako v systému Melinex, jenž se užívá při uložení listin v AČK. Listiny jsou připevněny dvěma melinexovými průhlednými pásky s průhledným krytem, zabraňujícím případným ztrátám pečetí.

Často je zásah nutný již proto, že u původního majitele byla listina s pečeti zcela klimaticky nevhodně uložena. Jednalo se často o vlhké nebo naopak příliš suché, nevětrané či málo uklízené místnosti. To, společně s vodou a ohněm, jsou velmi nebezpečné vlivy, které způsobují degradaci nejen pergamenu a papíru, ale též voskových a kovových pečeti. Z důvodu jejich vlastního mikroklimatu nemohou být listiny s pečeti ani v badatelně nechávány přes noc a je nutné je na noc vracet do trezoru. Po provedení zásahů je nutná čas od času kontrola.

V nedávné době byl v archivech dokladován i zhoubný vliv hmyzích škůdců vrtkavce zhoubného z řádu Coleoptera, čeleď červotočových. Nenapadá jen dřevěná pouzdra, jež chrání pečeti, ale larvy škodí žírem také voskovým pečetním miskám a samotnému pečetnímu vosku.

RAZÍTKA

U razítek není stále ještě dořešena s definitivní platností otázka, zda náležejí do sfragistického materiálu. V poslední době se často objevují v pojednání o pečetích, neboť vystřídala typáře, nikoli však celkově. Na druhou stranu sfragistické definice obvykle nezahrnují také materii razítek. Mnohde se razítka nezařazují do sfragistiky, neboť se má za to, že jsou pro ni vědecky bezcenná. Jiní badatelé je zase pomíjejí spíše pro jejich od pečetí přece jen jistou specifičnost. Přesto je ovšem tu a tam potřeba s razítky v archivech pracovat, takže alespoň základní znalosti o nich musíme znát. Je otázkou, zda nakonec nebude potřeba utvořit poněkud specifičtější terminologii pro jejich popis, zatím se využívá terminologie sfragistické. V literatuře se dosud objevil alespoň první nástin klasifikace razítek. Podle účelu požívání se lze setkat s klasifikací:

- 1) Ověřovací razítka – ověřují písemnosti vydané fyzickou či právnickou osobou nebo podpis
- 2) Manipulační razítka – nahrazují psaní často opakovaných pokynů, např. *doporučeně, správněmu odboru* atd.
- 3) Číslovací razítka – jsou používána k očíslování různých písemností. Po otisknutí se u nich samočinně nastaví další pořadové číslo
- 4) Datumová razítka – v úřadech či pokladnách opatřují po otisknutí písemnost celým datem. Do této skupiny spadají rovněž poštovní razítka, která vedle data ještě nesou také označení poštovního úřadu
- 5) Propagační razítka – jsou užívána k propagaci nejrůznějších akcí
- 6) Další razítka – pojmenovat tuto skupinu je obtížné, náleží sem poměrně značná materie razítek např. obrázkových k dětským hrám, razítek s *ex libris* atd.

Největší význam pro sfragistiku budou mít jistě ověřovací razítka, u nichž je zřejmá ze všech razítek asi nejužší návaznost na pečetí. Ty pak někteří autoři dělí razítka podle tvaru, na razítka:

- a) kulatá
- b) jiného tvaru, nejčastěji obdélníková, řádková

Zákonnými předpisy i tradicí požívají kulatá razítka větší právní závažnosti. Obzvláště pak ta, jež jsou otiskována do červeného inkoustu se stáním znakem v poli razítka. Taková jsou využívána pouze k důležitým právním úkonům, jako je ověřování rozhodnutí, usnesení, dohod, osvědčení, smluv ad. Neměla by být užívána v běžném poštovním styku.

Obdélníková razítka vzhledem ke kulatým mají pouze jakousi pomocnou funkci. Prim hraje zejména adresovací funkce (s úplnou adresou či telefonem).

Ale i u ověřovacích razítek je dnes potřeba připomenout, že bez podpisu osoby, jež vystupuje jménem organizace, postrádá ověřovací funkci i kulaté razítko se státním znakem.

Mezi razítka ověřovacími a manipulačními se nacházejí razítka, nazývaná v literatuře jako uvozovací. Ta v podstatě nesou pouze titul, avšak bez konkrétního jména, úřední osoby, jež má podpisové právo (např. *Okresní hejtman*).

Budeme-li nahlížet na rozmanitou skupinu razítek z pohledu sfragistiky, pak musíme přiznat jistý význam i poštovním razítkům a propagačním, naopak pro sfragistiku v podstatě bezcenná jsou razítka datumová, manipulační a číslovací.

Podle materiálu lze razítka (matrice, nikoli otisky) dělit na:

- a) kovová
- b) gumová či pryžová
- c) z jiného materiálu (nejčastěji dřevěná)

Tvarově pole razítka můžeme klasifikovat na:

- a) kulatá
- b) oválná
- c) obdélníková
- d) řádková – v poli razítka je pouze text v jednom či několika řádcích

Při popisu razítka měříme i jeho rozměr, platí obdobně co u pečeti či typářů, že nejlépe je měřit posuvným měřítkem. Jistá pozornost, stejně jako u pečetidel, by se měla věnovat i rukojeti razítka (matrice), kdy bychom měli zaevidovat nejméně tvar, materiál, velikost a barvu.

Speciálně u razítek, kde je náplní pole razítka obvykle text, by bylo potřeba uvádět, zda je umístěn dostředivě či odstředivě. U textu rovněž musíme rozlišovat, co je opis a co již nápis. Často se totiž plynulý text názvu instituce rozdělí mezi opis a nápis. Musíme rozlišovat velká a malá písmena, zkratky a také rozložení textu do řádků podle předlohy v poli razítka.

Výhoda razítek oproti pečetím spočívá v tom, že se zpravidla na evidenční kartu pořizuje jejich otisk. Tím máme k dispozici vlastně i jejich vyobrazení. Bývá zvykem uvádět i provenienci razítka, tedy kam osoba, jež jej užívala, náleží. Větší obtíže mohou nastat s datací. Zde zejména u úředních razítek, nám patrně nejvíce pomohou dějiny správy. Je však zřejmé, že často lze razítka datovat pouze rámcově. Pokud se jedná o matrici, zde by pomohl kulturněhistorický rozbor při inventarizaci. Jisté obtíže rovněž skrývá požadavek časového užívání razítka, kde bychom nutně potřebovali prostudovat správní a organizační vývoj příslušné instituce.

U gumových razítek nutno konstatovat, že podléhají degradaci v čase. Pokud by se našel spolehlivý konzervační prostředek, pak by asi bylo možno je archivovat či zaevidovat do sbírek muzeí. Dosud se však běžně praktikuje buďto ponechání jen razítek dobře zachovaných, nebo ještě častěji jejich dostatečné množství otisků, zatímco matrice se skartují (alespoň čtyři otisky na list papíru formátu A4). Do sbírek se zařazují vedle razítek (matrič) také otisky razítek, nikoli však u písemností, nýbrž odděleně. To však neznamená, že bychom je měli od písemností odstříhovat. Razítka ještě více než typáře jsou materiálem hraničním mezi archivy a muzei.

Podle spisových norem je součástí skartačních plánů jednotlivých původců to, že se razítka skartují po vyřazení z úřední evidence razítek. Archivují se jen jejich otisky, ev. se vyberou kovová razítka nebo výjimečně pryžová, pokud jsou něčím zajímavá. U těch ale máme problémy s degradací pryže z časového hlediska.

PRAMENY SFRAGISTIKY

V literatuře již bylo zavedeno dělení pramenů na **prameny přímé** a **nepřímé**, přičemž **prameny přímé** jsou rozděleny na **hmotné** a **písemné**. Na tomto dělení není třeba nic měnit.

Sfragistik nejčastěji, alespoň u nás, zkoumá pečeť spojenou s originální písemností, typář, pečeť bez písemnosti, otisk typáře či odlitek pečeti. Teprve pak přicházejí ke slovu písemné prameny. Nečastějšími institucemi, kde sfragistik bádá, jsou tedy archivy a teprve pak další instituce zejména muzea.

Je naprosto pochopitelné, že větší význam z pramenů přímých pro sfragistiku mají ty hmotné, neboť zahrnují pečetidla, pečeti a odlitky. Mezi písemné prameny můžeme řadit pojednání o pečetích v příslušné době, zejména jde o právní knihy, úřední dokumenty včetně listiny samozřejmě listin i publikaci rozpoznání padělků, právní spisy Konráda de Mure, traktáty či účty za zhotovení pečetidla. Nebyla jim zpočátku věnována valná pozornost, avšak v poslední době se i na tomto poli lze setkat s prvními výsledky, jaké např. představují ustanovení Tovačovské knihy pro šlechtické pečetění. Ale cenné poznatky nám přinesou např. i koroborace listin, či dobové popisy v insertech diplomatického materiálu.

SFRAGISTICKÉ SBÍRKY (V ČESKÝCH ZEMÍCH)

Významnou kategorií pramenů sfragistiky jsou sfragistické sbírky. Ty jsou dnes uloženy v archivech a muzeích nebo jsou v soukromém držení. V poslední době jich vešla ve známost celá řada, zejména těch soukromých. Vyberme alespoň ty nejdůležitější a nejzajímavější.

Rozdíl mezi archivy a muzei spočívá v materiálu, jenž je zde uložen. V archivu jde převážně o pečeti u diplomatického materiálu, kdežto v muzeích jsou obvykle sbírky typářů či odlitků. Samozřejmě neplatí to zcela a beze zbytku, tak třeba v Moravském zemském archivu v Brně ve sbírce G 125 najdeme originály pečeti, odlitky i typáře. Odlitky pečeti jsou nejčastěji vyhotovovány ze sádry, tmelu či polymerů. Součástí archivů jsou bohužel rovněž často kartony, v nichž se nacházejí neuspořádané pečeti, které odpadly od listin a nebyly již vráceny zpět.

Sfragistické sbírky vytvářeli jednotlivci i instituce. U jednotlivců jsme však většinou svědky odstříhávání či jiného oddělování pečeti od písemností, čímž vlastně dochází k jejich degradaci. Na druhou stranu často tak došlo k uchování pečeti, jež by u listiny vzaly časem za své.

Odlitky byly sbírány zejména organizacemi a institucemi, které se nezaměřovaly pouze na sbírky jen pečetidel, ale i odlitků, fotografií, kreseb a další obrazový materiál. Patří mezi ně muzea, archivy, knihovny či jiné instituce. Jistým vzorem bylo Musée sigillographique v Paříži (1832), z dalších nutno jmenovat Archives nationales v Paříži, British Museum v Londýně, Vossbergovu sbírku v Staatsarchivu Berlín či Haus- Hof- und Staatsarchiv Vídeň (Schmittnerova Sfragistoteka). Z ostatních archivů třeba jmenovat Drážďany, Budapešť, Brusel, Mnichov; u nás zejména Národní archiv, Archiv Národního muzea – obě sbírky mají centrální působnost.

Vznik některých sfragistických sbírek v českých zemích ovlivnilo či zapříčinilo rušení klášterů za Josefa II. Přestože sfragistika v českých zemích poněkud zaostávala za rozvojem v západní Evropě, ke cti našim sbírkotvůrců patří, že tomu tak nebylo u sfragistických sbírek. Jejich počátky rovněž v českých zemích náležejí 19. století. Vznikaly z úřední činnosti nebo činnosti sběratelskou. Z těch nejstarších alespoň jmenujme sbírku bratří Gödlů, J. P. E z Löwenthalu či sbírku rajhradského kláštera.

Největší sbírka v České republice vůbec, je Sbírkou typářů Národního archivu (v Praze) zahrnující cca 1700 ks. typářů a celkem 2046 pečetidel, razidel a punců 13. až 20. století vznikla ze sbírek Ústředního archivu ministerstva vnitra a Archivu Země české z moci úřední a nikoli sběratelskou činností. Základem se stala převzatá pečetidla zrušených klášterů za Josefa II.

Za ni rozsahem druhé největší je sfragistická sbírka Archivu Národního muzea (v Praze), jež zahrnovala cca 1300 ks. exemplářů, rozdělených systematicky podle písmen na jednotlivé řady – A (šlechtické a osobní), B (duchovenské), C (městské), D (cechovní), E a F (institucionální). Datační vymezení sfragistických artefaktů spadá do 14.–20. století. Sbírkou utrpěla těžkou ztrátu v roce 1995, kdy bylo krádeží odcizeno 645 ks. pečetí, z nichž se archivu vrátil jen zlomek.

Sfragistickou sbírkou disponuje i numizmatické oddělení Moravského zemského muzea v Brně. K dosud známým exemplářům typářů se nedávno našla pečetní sbírka, jejíž původce není znám. Pečetě byly vystříhány z listin, knih, dopisů a úředního materiálu. S pořádáním nezpracovaného sfragistického materiálu na numizmatickém oddělení Moravského zemského muzea v Brně zanalyzovat 13 272 otisků pečetí. Otisky byly roztříděny, uspořádány a zaevidovány do 16 oblastí sfragistiky, jako jsou pečetě církevní, císařské kanceláře, institucí, kontribučních fondů, měst, ministerstev, nemocnic a ústavů, panovníků, panství, pošt, silničních výborů, spolků, statků, škol a univerzit, vojska, policie a záložen v celkovém počtu 6 504 kusů. Sbírkou obsahuje i nedokončené fondy cechovní, zahraniční, neurčené, osobní, šlechtické a úřední pečetě v počtu kusů 6 768.

Z menších sbírek v archivech a muzeích alespoň stručně zmiňme Slezské muzeum v Opavě, Archiv hlavního města Prahy, Archiv města Brna, Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově, Muzeum Prostějovska v Prostějově, Státního oblastního archivu v Třeboni, pobočka Český Krumlov, Státní okresní archiv v Jihlavě, Státní okresní archiv ve Znojmě, Státní okresní archiv v Břeclavi se sídlem v Mikulově, Státní okresní archiv v Náchodě ad. Sbírkou se však nacházejí i mimo archivy a muzea.

Na Památkovém ústavu v Brně je uložena Sbírkou pečetních otisků na zámku v Rájci nad Svitavou. Jedná se o soubor 2 673 ks. pečetních otisků, uspořádaných obsahově, abecedně, číselně a nalepených na papírových kartonových tabulkách, uložených v 5 archívních krabicích. Téměř ¼ sbírky (659 ks. pečetních otisků) je

nekompletována, zčásti popsána a uložena v papírových obálkách. Převažující část této badatelské sbírky tvoří druhotně pořízené (i sekundárně použité) pečetní otisky z dochovaných používaných razidel, otisky mladších napodobenin starších pečetidel, v malé míře též odlitky ploch typářů a originály pečetí, oddělených od písemností.

Otisky vzešly z pečetních typářů či jejich napodobenin průběhu 13. až 19. století, jedná se zejména o druhotné pečetní otisky provedené výlučně ve španělském pečetním vosku (mimo do cca pěti ks. oplátkových a lakových pečetí pod krytem papíru), které odštířené a obštířené byly nalepeny na kartony či na papír a popsány. Druhově jsou zastoupeny otisky panovnické, šlechtické, městské, církevní, v malém počtu pečetě institucí a nešlechtické; ponejvíce jsou zastoupeny pečetě šlechtické (1093 ks.) a městské (921 ks.).

Sbírka vznikla sběratelsky patrně již na konci 18. století, k doplňování a souhrnnému shromažďování pečetních otisků docházelo v průběhu celého 19. století, kompletace nastala spíše až ve 2. pol. 19. století. Na předmětné sbírce se velmi projevila aktivita starohrabat Salm-Reifferscheidt-Raitz.

Na Státním zámku Blatná v okresním muzeu je uložena dosud ne plně zinventarizovaná sbírka Antonína Masáka.

Ze *soukromých sbírek*, které až dosud nebyly příliš veřejně známé, na našem území existuje např. soukromá sbírka premonstrátů v Nové Říši; sbírka Miroslava Milce, která vznikala v průběhu několika desítek let, zejména z jihočeských archivů. Z pečetí si pořídil odlitky a podle nich překreslil tisíce pečetí, jež zahrnují zejména pečeti šlechtické, občanské, církevní, cechovní, městské) z Čech, Moravy, Slezska a Horního Rakouska. V poslední době dochází k jejímu publikačnímu zpřístupnění.

Pravděpodobně největší soukromou sbírkou v ČR je Kratochvílova sbírka, kterou její současný majitel Libor Kratochvíl zdědil po předcích. Čítá téměř 1500 kusů pečetí v časovém vymezení od 14. do 20. století. Zahrnuje nejen sfragistický materiál z českých zemí, ale obsahuje rovněž četné zahraniční pečeti.

K nejkrásnějším exemplářům v ní nesporně patří pečeti církevní, městské a šlechtické. Namátkou uvedme pečeti Šternberků, Černínů, Althanů, Kinských, měst Teplice, Berouna, Jihlavy či z církevních např. pečeť Vyšehradské kapituly. Najdeme zde i pečeti spolků, společností, panství, úřadů (např. místodržitelství, pečeť c.k. zemských desk ad.) nebo vojenských útvarů. Sbírka zahrnuje různé

typy pečetí – vzhledem k časovému rozsahu –, obsahuje také značné množství signetů. Mnohé z pečetí z Kratochvílovy sbírky navíc ukazují na velmi kvalitní, precizní a jemnou práci vysoké úrovně, jež prozrazuje autorství špičkových zlatníků.

Prvním významným krokem k poznávání našich nesoukromých sfragistických sbírek, byl soupis typářů z podnětu Archivní správy MV ČSR v 70. letech 20. století.

PŘEHLED SFRAGISTICKÉHO BĀDÁNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Než se dostaneme k přehledu podstatných etap a momentů vývoje v domácím sfragistickém bádání, budeme muset věnovat určitou pozornost evropskému vývoji. Pro starověk či středověk nemůžeme držet představu o vědeckém zkoumání pečeti. Zájem o pečeť byl ryze praktický a spočíval v rozpoznání pečeti pravé od pečetního falza. Víme o tom např. z generální kongregace na Liptově ve známé padělatelské kauze Jána Literáta z Madočian, kdy komise zkoumala rovněž velikost pečetí, pečetní obraz a legendu. Asi nepřekvapí, že jakýsi první návod na rozlišení pečetního falza od pravé pečeti či spíše jak rozpoznat padělek pochází z papežské kanceláře a datuje se k roku 1198.

Někdy literatura označuje jako prvního teoretika u pečetí, dodejme však svého druhu, také Konráda de Mure. Proslulá je zejména jeho *Summa de arte prosandi*, v níž věnuje Konrád pečetí pozornost po stránce právní, tvaru, vzhledu, připevnění k listině a pečetního vosku. Tyto podněty, ale v dalším vývoji nena-
lezly uplatnění.

Jean Mabillon je oprávněně považován za zakladatele pomocných věd historických, z nich pak zejména diplomatiky. Do jisté míry to platí i o sfragistice, byť ji samozřejmě vnímal pouze jako nedílnou součást diplomatiky, nicméně při studiu listin si nemohl nepovšimnout pečetí. Sfragistice jsou věnovány některé stránky druhé knihy Mabillonova díla *De re diplomatica libri sex*. Avšak Mabillonův zájem o pečeť byl čistě praktický. Omezuje se v podstatě na popis pečeti, přečtení legendy a z toho zjišťuje, jestli pečeť pravá nebo nikoli.

Doplňkem Mabillona byla práce z roku 1709 od Johanna Michaela Heineccia z Halle. Práce měla značný rozsah – jeden z největších v 18. století. Heineccius si též povšiml souvislostí mezi mincemi a pečetěmi.

Osamostatnění sfragistiky v 19. století zapříčinilo i to, že již nebyla pouze prostředkem kritiky historického pramene, nejčastěji pochopitelně listiny, nýbrž začala se zabírat výzkumem pečeti coby jevu společenského. Zásahu na rozvoji této disciplíny lze hledat v edičních podnicích 19. století a rozvoji fotografie, jejíž existence je u sfragistiky jevem zcela zásadním. Z významných institucí, jejichž pracovníci se zabývali sfragistikou, jmenujme alespoň École des chartes, Institut für österreichische Geschichtsforschung a Monumenta Germaniae Historica.

Také od 19. století jsme svědky vzniku prvních sfragistických příruček a kompendií od Grotefenda, Hohenlohe-Waldenbura, Seylera, Siegenfelda, Ilgena, Ewalda, Chassanta, Delbarra a Romana. Díky nim pak dochází i k rozvoji typologie, např. typologie pečetního obrazu. Bohužel české země zůstaly zcela mimo tento vývoj.

Vývoj bádání v českých zemích nebyl dosud příliš systematicky a podrobně sledován. Zřejmě za první pokusy můžeme označit shromažďování materiálu k edičním podnikům, jaké např. představovaly v 18. století Dobnerova Monumenta. Pečeti se u některých jeho dílů vyskytují, ovšem pouze toliko v úloze ilustrační. Jedná se v podstatě o rytiny (mědirytina), které byly vytvářeny za pomoci kreseb, jež byly samozřejmě mnohdy poměrně nepřesné. Rovněž v Dobnerově pozůstalosti můžeme najít za tímto účelem k otištění připravovaný sfragistický materiál, který je ovšem kresbou tuší a akvarelem, částečně lavírovaný. Na některých místech, zejména textu legendy, ovšem můžeme nalézt nepřesnosti. Tímto způsobem se pokračovalo i v o století mladší době, kdy např. August Sedláček studoval a kreslil mnohé pečeti po archivech a dalších institucích pro svou heraldiku a sfragistiku; kterou v 90. letech vydal Růžek pod názvem *Atlasy*. Význam Sedláčkovy pozůstalosti tkví zejména ve faktu, že některé jím zachycené pečeti jsou dnes již bohužel deperdity, takže jediným zdrojem, z něhož jsme o nich informováni, je právě Sedláčkova pozůstalost. Některé z těchto pečetí pak Král z Dobré Vody překreslil do Sedláčkových *Hradů, zámků a tvrzí*, kde však opět spíše slouží jako obrazová příloha.

Veškeré podněty, o nichž byla dosud řeč, byly však po hříchu obrazové, kdy za pomoci – tu více, tu méně – přesné kresby docházelo k zachycení pečetí. Po nasmělých náběžích století 18. pak i v českých zemích znamenalo 19. století jistý přelom. V tomto století se opravdu zrodily základy, byť zatím jen nasmělé, českého sfragistického bádání. Vedle vynálezu fotografie, jenž byl pro přesnost zachycení pečetní materie nezbytný, se objevují i první články, týkající se pečetí. Jedná se o velmi drobné textové příspěvky, jejichž autoři si v podstatě namátkou všímají spíše konkrétního jevu, např. vyrytí písmen do pečetního pole či zobrazení sv. Václava. Pramenná základna takových příspěvků zůstávala omezena na znalosti toho kterého autora. Neexistovaly samozřejmě žádné evidence. Materiál zpřístupňovaný v těchto drobných, obvykle jedno či několika málo stránkových člancích, zachycoval pochopitelně materiál toliko středověký, neboť 19. sto-

letí tíhlo především k romantismu a ke studiu počátků našich dějin. Tyto články často také v podstatě zaváděly českou odbornou sfragistickou terminologii, jež se ale ne vždy prosadila (např. Rybičkův pojem *pečetník*). Skutečnost, že česká sfragistika byla opravdu v plenkách, dobře ukazuje článek českolipského gymnaziálního profesora Zoubka, který je na svou dobu relativně přelomový a v podstatě supluje ve stručné formě základní přehled vnějších znaků pečetí, jež je ukončen slovy, aby i další badatelé přidávali sfragistické články. Nijak výrazně ovšem tato výzva vyslyšena nebyla. Ne bez zajímavosti je, že ve stejné době se počíná také naše heraldická terminologie. V oné nejstarší době velmi výrazně zasáhly do naší sfragistiky *Památky archaeologické a místopisné a Společnost přátel starožitností českých*, na jejichž stránkách tyto drobnosti vycházely. Do konce Rakousko-Uherska se situace nezměnila. V 19. století začalo vznikat i dosti sfragistických sbírek, např. bratří Gödelů, ale i sbírek, které teprve nyní díky dědicům původních sběratelů přicházejí do badatelského povědomí.

K poměrně značnému kvalitativnímu zlomu ve vývoji došlo po vzniku Republiky československé. Ten je možno spatřovat i v publikování dvou fundamentálních a do dnešní doby citovaných děl, jež – navzdory novým objevům – si stále ještě zachovávají elementární platnosti. Oba případy silně svým rozsahem a záběrem přesahují uvedené drobné články 19. století. Prvním je Vojtíšková monografie *O pečetech měst pražských a jiných českých*, druhou potom Čarkova studie *O pečetích českých knížat a králů z rodu Přemyslova*, publikované na sklonku 20., resp. 30. let 20. století. Oba významné počiny ukazují, že se naše první republika obracela nejen logicky k počátkům české státnosti, což v podstatě potřebovala díky snaze emancipovat se od starého Rakousko-Uherska, ale též k zájmu o rozvoj měst a jejich symboliky. První podněty však byly položeny i v rámci sfragistiky církevní a šlechtické díky pracím např. o Pelhřimovu, kdy však pečeť opět nepřekonala ilustrativního materiálu a posléze několika podněty a speciálními články Františka Beneše.

František Beneš jistě náležel mezi naše přední sfragistiky 20. století, měl ovšem tu smůlu že množství jeho podnětů bylo buďto nerealistických nebo skončilo pro nepříznivé okolnosti v jeho pozůstalosti. Tak třeba jím oznámený a založený *Atlas pečetí v českých zemích*, jenž do dnešní doby nemáme, skončil na finančních nákladech, kterých tehdy nebylo nazbyt. A přestože Beneš byl ochoten *Atlas* financovat i ze svých zdrojů, vyšlo pouze několik sešitů. Prohlédneme-li jejich materii, musíme nutně konstatovat, že tento záslužný počín byl spíše

pro badatelský kolektiv a nutně by přerostl svou bezbřehostí síly jednotlivce a také se nelze zbavit dojmu, že pečeti do *Atlasu* zařazené jsou spíše dílem náhody a znalosti badatele než systematickým výzkumem a deskripcí sfragistické materie od nejstarších dob.

Po druhé světové válce a odsunu většiny německého a maďarského obyvatelstva i emigračních vlnách se rozděluje nejen historická, ale i sfragistická produkce na dvě větve. Tuzemskou a zahraniční. V té zahraniční, souvisí i s heraldikou, a vycházejí práce zejména v Německu o symbolice sudetské župy, sudetských obcí, ale i církevních osob. Někdy jde o práce dosti ideologicky tendenční, faktograficky však cenné, neboť na zdejších území mnohé archivní doklady nezůstaly.

V českých zemích se však sfragistika nijak významnému rozkvětu netěšila. Bylo to dáno politicko-společenskými okolnostmi, stejně jako u většiny ostatních pomocných věd historických. I ty, které se relativně mohly rozvíjet – jako např. diplomatika – však bohužel musely přijmout dobovou řeč ideologie, např. v termínech společenská funkce listiny ad. Přinášely totiž informace pro naše dějiny písemné. U těch pomocně vědných disciplín, které neměly ani takové štěstí, se jejich pěstování omezovalo na okruhy nadšenců. Typickým příkladem je heraldika či numizmatika, bohužel poměrně specifická sfragistika mezi nimi nebyla, či jen velmi okrajově v rámci heraldických kroužků a skupin. I tak bylo však nutno „maskovat“ tyto zájmy ROH apod.

Jedinou výjimku lze spatřovat na konci 70. let minulého století, kdy AS MV ČSR přistoupila k evidenci a soupisu městských znaků v českých zemích a v jeho rámci se dostalo odpovídající pozornosti i pečetím. Výsledkem pak byla monografie *J. Čarek a kol. Městské znaky v českých zemích*. Materiál shromážděný v rámci tohoto výzkumu však nemohl být otištěn celý, a proto i pro většinu krajů (pro jihočeský ale třeba není dodnes) vznikaly publikace ze stejné problematiky, omezené na příslušný kraj. Jejich kvalita se ale liší podle autorského kolektivu.

A tak pokud se ze sfragistiky mohla rozvíjet, byla to sfragistika komunální. Koncem 70. let 20. století se na milost dostala také panovnícká, v souvislosti s lucemburskými výročími. A zde jsme svědky prvních zásahů dějin umění do pečetní materie. S postupným uvolňováním politické situace nakonec došlo na konci 80. let 20. století k vydání nejen prvních systematických článků, zabírajících se zásadami vědeckého soupisu pečetí a razítek, ale též prvních dvou skript, které za daných okolností – v podstatě suplovaly sfragistickou monografii.

Sfragistika se dostávala i do okruhu zadávaných diplomových prací. Bohužel množství mezinárodních podnětů díky velmi úzké badatelské základně nenašlo u nás odezvu, a tak třeba na českou mutaci v mezinárodním sfragistickém slovníku stále čekáme, byť např. ruština a polština do něj pronikla. Ale i v této věci se zřejmě blíží na lepší časy.

Po roce 1990 vycházely nejen knihy autorů, jež nesměli dříve publikovat, ale též publikace v reedicích. Trh s literaturou, týkající se našich dějin, byl také poměrně úspěšný a v ní se právě pečeti a erby staly velmi vítaným prostředek ilustrace. Do značné míry se zde opakovala situace podobná z konce 19. století a Sedláčkových *Hradů*. Pečeť však našla své místo rovněž v četných monografiích obcí, které po roce 1990 rovněž přibýlo. Také se rozvíjela díky komunální heraldice, jejíž boom spustila novela zákona o obcích z roku 1990, kdy každá plnoprávná obec si směla – na rozdíl od předchozího vývoje, který dovoľoval užívat znaky toliko městům – pořídit obecní znaky a prapory (od r. 2004 terminologicky přejmenované na vlajky). Zejména pro moravské obce se velmi často stala východiskem námětu obecní pečeti, jež náležela mezi právní symboly a prostředky obce.

Mnoho výstavních katalogů (srov. níže) při příležitosti nejrůznějších výstav rovněž přineslo značné množství pečeti. Zde však našli většího uplatnění historikové dějin umění. Pečeť si začali také více uvědomovat a věnovat se jí badatelé v rámci právní historie či paleografové a epigrafikové; zde však spíše na Slovensku a Polsku nežli u nás.

V současné době po roce 2000 i v českých zemích probíhá růst sfragistiky, jakého jsme dosud nebyli svědky. Zapojuje se i dosti amatérů. Úroveň jejich prací je ale velmi různá, spíše nižší a tyto obvykle nemají větší než dokumentární a pramennou hodnotu. Mnohdy se ani jejich autoři nepokoušejí o nějakou studii či komentář. Obdobná situace je i s diplomovými pracemi, také jejich úroveň je různá.

Výrazně však přibýlo sfragistických prací, bohužel opět ale nejrůznější úrovně, po vzniku dvou projektů, jež pronikly na dnes všudypřítomný internet.

Stále větší cena pečeti jako multidisciplinárního pramene se projevila i požadavkem na soupis a evidenci pečetního materiálu v českých zemích. Ta vyvrcholila na VII. sjezdu historiků, z něhož vznikl závazek pro AS MV ČR. Zcela zásadní roli v něm sehrál Vladimír Růžek, autor metodiky, kterou programově zpracoval

Josef Hora. Množství stovek tisíc kusů nemohlo najít jiného zpracování než za pomoci výpočetní techniky. Dnes máme k dispozici již třetí verzi soupisu. Program *Pečetě* byl vytvořen coby prostředek k vytvoření celostátní databáze sfragistického materiálu v ČR pro archivy, odborná historická pracoviště (katedry PVH a archivnictví a muzea). Jedná se o celostátní archivní projekt, iniciátorem a gestorem je odbor řízení archivnictví sekce AS MV ČR.

Vzhledem k tomu, že na rozdíl od podobného výše zmíněného projektu AS MV ČR z konce 70. let 20. století ve věci soupisu městských erbů, není zde v tomto projektu žádná zaštiťující komise, na niž není ani čas ani finanční prostředky, je tak vlastně za každý popis odpovědná ta osoba, která jej zpracovává. A zde často nastává problém zejména v menších archivech. Ve státním oblastním archivu se obvykle najde specialista na pečetě, u státního okresního archivu je ovšem často úkol někomu přidělen a v takovém případě často stejný typ pečeti popsany dvěma archiváři, vypadá jako popis dvou různých pečeti.

Z projektu *Soupis pečeti pro AS MV ČR* vyšlo několik velmi dobrých publikačních počinů – nejvíce lze asi ocenit knihu Tomáše Šimka a kolektivu: *Pečeti a pečetidla východočeských archivů a některých muzeí 1226–1620. Katalog*. Z dalších spíše drobnějších publikací lze jmenovat třeba *Nejvzácnější sfragistické památky Státního okresního archivu v Chrudimi* či *Sfragistické památky Státního okresního archivu Kutná Hora*.

Dalšími projekty jsou projekty, které zpřístupňují v digitální podobě listiny. Jmenovat můžeme *Monasterium.net* a *Porta fontium*. Přestože jsou primárně určeny především pro studium listin, jsou u nich viditelné, byť často v ne dostatečné kvalitě, také pečeti. To je pak velkým lákadlem pro studenty, jak získat diplomovou práci, aniž by museli jezdit po archivech.

O tom, že i mladí badatelé – nejen u nás, ale i ve střední Evropě – se dnes věnují sfragistice, nejlépe svědčí konferenční sborník *Pontes ad fontes. Církevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů* (srov i níže u univerzitního rozvoje sfragistiky).

Výše uvedený odstavec o mladých badatelích nás již dostává do univerzitního prostředí. V rámci modernizace výuky na FF UK v rámci tzv. projektu OPPA *Modernizace a rozšíření studijních programů v rámci oborů pomocné vědy historické a archivnictví* byla modernizována i výuka sfragistiky, včetně prezentace na internetu.

Na **FF MU** má sfragistika již dlouhodobou a letitou tradici; konečně dosud i všechna sfragistická skripta v ČR vyšla z per zdejších pedagogů. Pozornost je prvoplánově dána sfragistickému výzkumu k edici *Českého diplomatáře*. Kromě nezbytného popisu pečetí v rámci jednotlivých svazů *CDB* je pouze pečetím věnován svazek *VII.6*. Se sfragistickou materií *CDB* je svázán taktéž připravovaný podnik *Korpus českých pečetí do nástupu Jana Lucemburského* a několik diplomových prací. V poslední době se však i zde stále více hlásí i na tomto pracovišti o slovo novověká sfragistika, a tak i zde bylo obhájeno několik podnětných diplomových – a jedna doktorandská – prací z tematiky novověké komunální, církevní, cechovní i šlechtické sfragistiky. Posлуchači se ovšem zabírají i speciálnějšími tématy, jaké představují pečeti landfrýdů, konkrétních šlechtických rodů, úřadů, panství i farářů, což lze jen přivítat, protože tyto oblasti sfragistiky dosud byly v podstatě zcela neznámé a stály stranou zájmu. Posлуchači ústavu pořádali v rámci grantového projektu konferenci a vydali z ní sborník s názvem *Pontes ad fontes*, na jehož stránkách nalezneme množství sfragistických příspěvků od mladých badatelů zdejšího i středoevropského prostoru.

Na **FF Olomouc** se soustředí spíše na regionální témata, jaké bezesporu představují sfragistické práce z prostředí olomouckých kanovníckých, kapitulních i městských pečetí.

Potěšitelné jistě je, že i na **FF Univerzity Hradec Králové** se postupně začíná rozvíjet sfragistika. Můžeme jmenovat grantový projekt *PVHI3 Sfragistika. Malá studijní opora* (Hradec Králové 2012), jehož smyslem je posloužit jako opora pro studenty denního i dálkového studia oboru archivnictví; slouží k praktickému použití na výuce pod vedením učitele, přičemž doplňuje a rozvíjí, nikoli nahrazuje, základní skripta. Posлуchačům v přístupném jazyce stručně ukazuje postupy prací a dává dobré rady, jak s pečetní materií zacházet a čeho se vyvarovat. Doporučuje postupy a ukazuje, jaké znalosti musejí studenti mít, spolupořádání výstavy *Poklady z vosku* (prezentována největší soukromá sbírka více Libora Kratochvíla); obhájena dosud byla jedna diplomová bakalářská práce z novověké církevní sfragistiky týkající se tepelských opatů.

Na **FF Opavské univerzity** v rámci historie byla např. obhájená práce o pečetích opavských Přemyslovců ve 14. století.

Na mladších univerzitách se sfragistické diplomové práce objevují spíše sporadicky. Mnohdy je to dáno tím, že se na nich ani není akreditovaný obor po-

mocné vědy historické či archivnictví. Na **FF Jihočeské univerzity** byla obhájena práce o pečetích českobudějovického cechu pekařů. Na **FF Ostravské univerzity** vznikla diplomová práce zaobírající se znaky a pečetěmi Hukvaldského panství, ale sfragistice se zde věnují spíše vyučující (zejména T. Krejčík); z jejichž nejnovější produkce uvedme alespoň témata pojednávající o pečetích olomouckých arcibiskupů a biskupů. Na **Univerzitě Pardubice** pak vznikly práce o heraldické symbolice první republiky, do níž jsou pojaty rovněž pečeti a práce o Sbírcce příbramských ostrostřelců, která se ovšem zaobírá také konzervací jejich fondu (včetně pečetí), uloženém v Státním okresním archivu Příbram.

Samozřejmě v poslední době vychází i téměř nepřeborné množství různých výstavních katalogů, na jejichž stránkách se můžeme setkat s pečetěmi a pečeti-dly, kterým je věnována nejčastěji sfragistická a umělecko-historická pozornost. Jmenujme alespoň *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550, Přemyslovci. Budování českého státu, Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy, Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310, Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami* či *An vědy a umění miloval. Milovníci a mecenáši věd a umění v řeholním rouše.*

Vycházejí také nové práce, často ze soukromých sfragistických sbírek. Dosti často na toto pole ovšem proniká i laický živel, což ovšem zdaleka ne vždy je ku prospěchu disciplíny. Některé práce trpí totiž nesoustavností či nahodilostí.

Sfragistiku rozvíjí rovněž několik heraldicko-genealogických společností, které na stránkách svých časopisů čas od času dají rovněž prostor některým sfragistickým článkům a studiím. V neposlední řadě jde zejména o *Sborník archivních prací* a *Archivní časopis*, ale články se objevují i v některých regionálních časopisech vlastivědných. Specializovaná sfragistická společnost a specializovaný sfragistický časopis v českých zemích ovšem neexistuje.

Stále větším a větším problémem se ukazuje terminologie, kdy si mnoho badatelů osvojuje či zavádí terminologii vlastní, která mnohdy ani nemá opodstatnění. Zde však – bohužel na úkor věci – asi v nejbližší době nedosáhneme jednoty, a to ani při vydání české mutace mezinárodní sfragistického slovníku.

Pečeť může mít i dnes ve společnosti jistou symboliku, kouzlo a nádech tradice. Existuje tzv. Jičínská pečeť, jež je v nepravidelných intervalech udílена nejen regionálním odborníkům z oblasti humanitní i přírodních věd a umělců, ale i organizátory občanských aktivit a význačné osobnosti se vztahem k Jičínu

a tamnímu kraji. Uděluje ji Jičínská beseda. Z dalších podobných podniků jmenujme alespoň Cisterciáckou pečeť pro výstavu vín na Velehradě, Šalamounovu pečeť či izraelskou pečeť Swarowski, oceňující šperk. Primátor Baxa se rozhodl udělit dvě Pečeti města Plzně dvěma osobnostem, připomínající tragédii holocaustu a bojující proti neofašismu.

V současné době se hlavní trendy výzkumu a vývoje sfragistiky obracejí zejména k digitalizaci. Zatím se ovšem nedigitalizují pečeti jako takové, nýbrž primárně listiny, přičemž však alespoň pro základní orientaci poslouží i pečeti u takových listin. Již se nepořizují pouze digitální fotografie, mnohdy se pečeti přímo skenují. Je však nutné uvést, že skenování ani fotografování není samo-správné, pokud sfragistik neovládá alespoň základy fotografování. Dobré nasvícení – zde přirozené světlo, např. u okna – prospěje více než blesk fotoaparátu či umělé osvětlení, nehledě k faktu, že pro pečeť je méně zatěžující. V publikacích se prakticky bez výjimky prezentují přímé fotografické záběry, pokud však pečeť nakloníte, často z ní vystoupí pod patřičným úhlem dopadajícího přirozeného světla i ty největší detaily. Rozvíjejí se i další oblasti pečetnictví, zejména novověké. Vedle novověké církevní sfragistiky, kde to jsou zejména pečeti klášterů a jejich představených, jde o pečeti farního kléru, šlechty a komunální sfragistiky. V budoucnosti lze očekávat publikační výstupy z oblasti židovských pečeti, evangelických náboženských obcí, nešlechtické sfragistiky, ale i pečetnictví úřadů. Dále jistě budou vycházet i výstavní katalogy. Za velmi významné do budoucnosti považuji rovněž studium deperdit, tedy pečeti dnes zničených nebo ztracených. Sfragistikové se budou muset více soustředit i na další prameny. Velmi dobrým sfragistickým pramenem jsou např. obrazy (vyobrazená osoba má u sebe vosk a pečetidlo) a především bych vyzdvihl kroniky. Jejich potenciál je zatím dosud opomíjený, přitom mnohé podobu pečeti zaznamenávají; je ovšem nutné se mít na pozoru, zda kronikář pečeť dobře popsal. Přesto jako zmínky mají nezanedbatelnou vypovídací a informační hodnotu; vždyť mnohdy byla do kronik opsána celá privilegia.

Významné osobnosti české sfragistiky

August Sedláček

(*28. 8. 1843, Mladá Vožice – † 15. 1. 1926, Písek)

Maturoval na píseckém gymnáziu. Po úspěšném složení maturitní zkoušky studoval na FF UK. Po studiích se stal gymnaziálním profesorem historie, češtiny, latiny a němčiny a veškerý svůj volný čas věnoval sbírání materiálů o hradech, tvrzích a zámcích. Jako učitel působil v Litomyšli, Rychnově nad Kněžnou a v Táboře. Poté odešel do penze a znovu se vrátil do Písku, kde ale ještě pracoval jako archivář města. Nadále pokračoval v bádání a sepisování historických děl.

Všechna díla, která August Sedláček napsal, se dají rozdělit do určitých oborů – o dějinách Čech, Moravy a Slezska, o dějinách řeči a literatury, genealogická díla, práce k pomocným vědám historickým, které přinášejí četné pečeti, jako nař. jeho *Hrady* či *Atlasy*. Nejznámější Sedláčkovou prací ale zůstává monumentální dílo topografické.

Václav Vojtíšek

(*9. srpna 1883, Praha – †22. srpna 1974, Praha)

Po absolvování gymnázia v Žitné ulici v Praze začal na FF UK studovat historii a pomocné vědy historické od roku 1903. Byl výrazně ovlivněn přednáškami prof. Gustava Friedricha. Studia ukončil v roce 1907, promoval v roce 1911, tématem jeho disertace bylo studium pražských městských knih v polovině 16. století. Po studiích působil jako archivář hlavního města Prahy, který od roku 1921 vedl. Současně přednášel na FF UK, kde se stal docentem a od roku 1928 profesorem pomocných věd historických. Za druhé světové války byl nucen odejít z archivu a kvůli zavření vysokých škol nemohl dále přednášet. Po válce se vrátil do archivu i na univerzitu, pátral dokonce po za války zmizelých archiváliích a slavnostních univerzitních insigniích.

Vojtíškův přínos sfragistice je třeba spatřovat v jejím povznesení na vědeckou úroveň, někdy se označuje za zakladatele české sfragistiky. Přínos leží zejména ve sfragistice a heraldice komunální a státní. Bohužel však se až příliš nechal unést svou teorií o tom, že městské znaky vznikly až za husitství a hájil ji z principu, byť již i jemu muselo být zřejmé, že pravdu nemá.

V ostatních tématech lze uvést městské knihy, dějiny Prahy, diplomatiku, heraldiku, dějiny Archivu hlavního města Prahy.

František Beneš

(*4. října 1905, Kutná Hora – † 20. srpna 1971, Praha)

Absolvent kolínského gymnázia studoval dějepis a zeměpis na FF UK. Studia zakončil obhájením diplomové práce s názvem *Klášter sedlecký v prvních dvou stoletích svého vývoje* a složením státní zkoušky. V roce 1929 získal doktorát z filozofie, kandidátem věd se stal roku 1968. Současně navštěvoval i státní knihovnickou školu v Praze a v letech 1934–1938 absolvoval VII. kurs Státní školy archivní. Po krátkém působení ve zpravodajském oddělení ministerstva zahraničí a vyučování na měšťanské škole v Kácově nastoupil do archivních služeb, v nichž setrval až do penze. Výrazně se orientoval na pomocné vědy historické, především sfragistiku. Navzdory bude spojen s projektem *Atlas českých pečeti*, který začal vydávat, avšak vzhledem k okolnostem po krátké době vycházet přestal. Význam Františka Beneše pro českou sfragistiku spočívá ve velkém množství studií a zejména menších článků, jež zpracovávaly dílčí témata. Mnohé z jeho podnětů a nápadů obsahuje rovněž tu ve více či méně dokončené podobě jeho pozůstalost. Ve svých pracích se věnoval panovnícké sfragistice, církevní, šlechtické i měšťanské i problematice obecně sfragistické a archivně ochranné či chceme-li konzervační. V jeho pozůstalosti, uložené z větší části v Národním archivu, můžeme najít též věci nedotažené, nedokončené a množství zajímavých námětů. Mnohé články či studie však byly připraveny k otištění. Zcela tak zanikl jeho *Sfragistický slovník*, který dosud nemáme k dispozici, navzdory tomu, že některá z hesel jsou asi dosti naivní.

Příkladem je *Bibliografie české práce sfragistické 1842–1942*, které ale nevyšla. Mnohé Benešovy poznatky jsou již dnes překonány, vděčíme mu ale za zpřístupnění nemalé pramenné základny a položení základního kamene k mnoha sfragistickým tématům, jež pak mohla být v další době rozpracována či na své zpracování stále ještě čekají. Vedle sfragistiky se zajímal rovněž o heraldiku (byl též spoluzakladatelem *Heraldického časopisu*), genealogii a podílel se na řadě diplomatických edičních podniků. Z historických témat mu byly blízké dějiny sedleckého kláštera a poděbradská doba. Spolupracoval rovněž na Mezinárodní archivní bibliografii.

Jiří Čarek

(*23. října 1908, Praha – † 23. prosince 1985, Praha)

Maturoval na Jiráskově gymnáziu v Praze a na FF UK studoval historii a pomocné vědy historické. Již za studií se stal asistentem prof. Gustava Friedricha a někdy i vedl semináře svého ročníku místo Friedricha. V roce 1928 se přihlásil ke studiu na Státní škole archivní, které v roce 1931 úspěšně ukončil. Ve stejném roce taktéž absolvoval FF UK. V roce 1932 byl jmenován doktorem filozofie.

V roce 1934 byl přijat do archivu hlavního města Prahy, kde se stal v pořadí sedmým archivářem. Zasloužil se o záchranu mnohých fondů, když je v roce 1943 vyvezl mimo Prahu na zámky Mníšek a Hrubý Rohozec. Když pak za pražského povstání v květnu 1945 vznikl požár Staroměstské radnice, předmětné fondy byly zachráněny. Působil v řadě komisí i redakčních rad. V čele Archivu hlavního města Prahy stál 15 let.

V roce 1967 získal čestný odznak Vzorný pracovník státních orgánů za práci archivní, vědeckou a veřejnou a o dva roky později vyznamenání za Zásluhy o výstavbu. Ze sfragistiky věnoval pozornost cechovním pečetím, městským pečetím a především proslul studií *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*, důležité jsou také *Poznámky k soupisu typářů* a *Městské znaky v českých zemích*, které zaštitil. Věnoval se i dějinám umění a zajímal se o pražské památky, heraldiku, městský archiv, staroměstské domy a radnici.

Rostislav Nový

(*6. července 1932, Praha – † 4. prosince 1996, Praha)

Po studiu čtyřletého reálného gymnázia v Praze-Vršovicích absolvoval v letech 1951–1956 na FF UK obor archivnictví a pomocné vědy historické. Již za studia pracoval jako pomocná vědecká síla v archivu UK. Diplomovou práci věnoval pražským biskupům předhusitského období. Práce dosahovala takové úrovně, že byla později podána jako doktorská disertace a pod názvem *Listiny pražských biskupů XI.–XIV. století*. Diplomaticko-správní rozbor i publikována v AUC v roce 1961. Po absolvování studií nastoupil do Státního ústředního archivu v Praze. Od roku 1958 působil na katedře československých dějin a archivního studia, kde se věnoval diplomacie, sfragistice, heraldice a numizmatice i hospodářský středověký dějinám (zejména urbáře) a dějinám českého přemyslovského

státu. Byl činný i jako předseda akademického senátu po roce 1989, předseda rozvrhové komise a v redakčních radách a Vědecké archivní radě.

Sfragistiku i přednášel, publikoval z ní zejména monografie o pečetích pražských a olomouckých biskupů přemyslovského a lucemburského období, pečetí Koruny české, počátcích znaků českým měst, kde bohatě využil pečetí jako jejich pramen.

II.

NÁSTIN VÝVOJE PAPEŽSKÉ SFRAGISTIKY

Tato sfragistická materie nenáleží do oblasti české sfragistiky. Nicméně v našich archivech najdeme – vskutku značné množství papežských pečetí, neboť i na území českého státu se nacházelo množství příjemců papežských písemností. Proto je nezbytné, alespoň v tom nejnútnejším penzu, seznámit posluchače oboru pomocných věd historických a archivnictví s typologií, vývojem a podobou papežských pečetí.

U papežských pečetí musíme rozlišovat velké pečeti, tzv. buly a papežův signet, pečetní neboli rybářský prsten. Pečetní látkou bul byl kov, nejčastěji olovo, vzácně známe i pečetění do zlata. U rybářského prstenu se používal jako pečetní látka červený vosk s tím, že během 19. století jej nahradilo razítko, otiskované do červené barvy. Rybářský prsten je znám od počátku 12. století, kdy se s ním pečetily listy. Svě uplatnění později našel taktéž na breve.

V nejstarším období, jež můžeme vymezit prvními dochovanými pečetěmi, které dnes vážeme k 6. století (bula papeže Agapita) až 10. století, se setkáme pouze s nápisovým pečetním obrazem bul. Na aversu bylo vyryto jméno papeže v genitivu v plném znění, monogramaticky či ve tvaru kříže, avšak bez pořadové číslovky. Text se objevuje ve formě nápisu, ale i opisu kolem hvězdy v pečetním poli. Rub buly obsadil titul papeže v genitivu. Výjimky jsou papežů Jana a Deusdedita ze 7. století.

Druhé období lze považovat svým způsobem za období přechodné. Na líci se objevil sv. Petr, na rubu Řím. Opisy přinášely i biblické citáty a na buly tohoto období lze pohlížet jako na prostředek církevního boje ideologického a symbolu nároku vlády nad světem. Konečně např. vyobrazení ideálního Říma přinášely i císařské buly. Druhé období bylo ukončeno před pontifikátem Paschala II.

Třetí období začíná Paschalovým nástupem a trvá do současnosti. Na jedné straně pečeti je uvedeno jméno papeže, titul, pořadové číslo, druhou stranu obsadily hlavy apoštolů Petra a Pavla. V rámci této třetí etapy papežských bul si každý

z papežů v průběhu svého pontifikátu pořídil vlastní reversní stranu, což je logické vzhledem k tomu, že tato nese jméno papeže. Máme ovšem i doklady pro to, že vedle sebe či v časovém sledu po sobě existovalo několik typářů těchto aversních stran. Ve sledovaném období došlo též k výměně typáře strany reverzní.

Logicky by se dalo předpokládat, že papež po vyhotovení buly, vystačil s jedním typářem po celý pontifikát, pokud nedošlo k poškození buly. Avšak jak zjistil W. Diekamp, nebylo tomu tak vždy. Někteří z papežů používali za svého pontifikátu několika typářů aversní či reversní strany.

Tak např. Řehoř IX. za dobu svého pontifikátu (1227–1241) používal pět typů aversní strany své buly. Ty se liší pouze v detailech provedení jednotlivých písmen, např. rozdílná velikost je písmene „O“, hlubší vyrytí písmene „R“ a vyšší „V“ v číslovce za jménem papeže je vyšší než následující „III.“

Zatímco Řehoř IX. měnil typáře v průběhu svého pontifikátu, Alexandr IV. používal dva typáře dokonce souběžně. První je doložen v rozmezí let 1255–1260, druhý spadá mezi data 1255–1261. Z nejvýraznějších rozdílů uveďme disproporční počet bodů perlovce na aversní straně u apoštolských hlav, jinou vzdálenost mezi písmeny a jejich polohou od perlovce, kdy u otisku druhého pečetidla buly se téměř dotýkají perlovce, nestejná poloha v umístění zkracovacích znamének na „PP“ vůči nad nimi položeným písmenům „A“ a „N.“ Další rozdíly mezi jednotlivými typy představuje rozložení apoštolských hlav vůči sobě, blízkost, eventuálně vzdálenost perlovce svatozáře či umístění středového křížku mezi oběma hlavami.

Jednodušší je situace třeba u následujících papežů, Martina IV., Bonifáce VIII., Klimenta V. a Jana XXII., kteří po celou dobu svého pontifikátu používali pouze jeden typ reverzní strany.

Dokonce i buly mohou přinést velmi zajímavý doklad pro vzájemný boj mezi papežstvím a konciliárním hnutím. V době, kdy papežské schizma oslabovalo církev, bylo hledáno východisko v konciliarismu. Dalo by se říci, že jsme svědky konfliktu či nejméně soupeření konciliarismu s papežským kurialismem.

Konciliární buly nejsou příliš časté. Avšak bula basilejského koncilu (užívaná v letech 1432–1437) překvapí svou symbolikou. Na aversu je zachyceno konciliární shromáždění s množstvím postav i propracovaností detailů, jež prozrazují na vyobrazení papeže, kardinála, biskupy a mnichy. Kompozice je kruhová, přičemž uprostřed je holubice jako Duch svatý, jež vzlétá od žehnajícího Krista z oblak. Za upo-

zornění stojí, že postava papeže je umístěna na okraj konciliaristů, což jistě vhodně ukazuje na ideologii. Text se na aversní straně nevyskytuje. Najdeme jej na straně reversní, jenž je toliko textová a kde lze číst v pěti řádcích +/ SACRO/ S(AN)C(T) A: GENE/RALIS: SINO/DVS: BASI/LIENSIS/+. Písmem je zde smíšené majuskulní písmo s unciálními prvky. Velikost buly je 39 mm.

Bula papeže Pavla II. (pontifikát 1464–1471) je rovněž pozoruhodná. Na aversu zachycuje sice tradiční motiv Petra a Pavla, nyní ovšem ne toliko hlavy apoštolů, nýbrž v pečetním poli nacházíme apoštolu celé i s atributy, sedící na trůnu z poloprofilu, otočené k sobě. Ztvárnění buly nabízí různé podrobnosti, jako jsou detaily roucha a jde o umění již jistě renesanční. U nohou stojí na podstavci kříž, iniciály se nacházejí mezi hlavami apoštolů; jako písmo se uplatnila kapitála. Produktem renesančního umění je rovněž revers. Zde se nyní nenachází jméno a pořadová číslovka papeže, nýbrž v pečetním poli je vyobrazen svatý otec sám. V podstatě nelze přehlédnout jeho imperiální vyobrazení, kdy papež sedí na bohatě zdobeném trůnu, po jeho bocích je zobrazen vždy jeden kardinál a před papežem klečí pět postav (prosebníků), na jejichž původu se dosud odborná literatura nedokázala shodnout. Uvažuje se o rytířích z Rhodu, v čele s velmistrem, vyslanců italských knížat, jež jej vyzývají k vyhlášení války Turkům. V horní části pečetního pole lze číst kapitálou vyrytý nápis PAVLVS P(A)P(A) II. Velikost činí 37 mm.

Lze shrnout, že obě pečeti jsou vlastně mistrovskými díly a představují i nástroj ideologie a reprezentace. U obou se ve vzájemném souboji konciliarismu a kurialismu 15. století zračí jisté imperiální ambice. Kouzelná je ovšem datace, jež nám toto objasní. Zatímco bula basilejského koncil pochází z doby, kdy konciliarismus vrcholil, naopak bula Pavla II. byla zhotovena již v době obnoveného papežského primátu nad konciliárními stoupenci a ukončení schismatu.

Jistě nikoli náhodně se v pečetním poli konciliární buly nachází Duch svatý, neboť ten měl zprostředkovat mystické pojetí mezi Kristem a shromážděním koncilu. Naopak papežská bula má výrazný vladařský imperiální aspekt.

Buly významných koncilů 15. století napodobují jistým způsobem buly papežské. Na reversech tak nalezneme nápis, obsahující titul koncilu, avers přináší buďto hlavy apoštolů (kostnický koncil) či Ducha svatého symbolizovaného holubicí (pisánský koncil).

NÁSTIN VÝVOJE SFRAGISTIKY ŘÍMSKÝCH KRÁLŮ A CÍSAŘŮ

Jestliže jsme věnovali alespoň základní zmínku typologii a vývoji papežského pečetnictví, bude nezbytné se v tom nejnútnejším penzu zmínit rovněž o pečetích římských králů a císařů, neboť i s nimi se v českých archivech lze setkat poměrně hojně. Naopak o pečetích dalších zeměpánů nemá na tomto místě smysl pojednávat, zde by bylo potřeba, aby zájemce o ně sáhnul po statích a pojednáních z příslušné cizí sfragistiky. Takových pečetí v našich archivech není tolik.

Pro tuto kapitolu je stále ještě v platnosti základní pětidílný atlas Posseho o pečetích německých (roz. římských) králů a císařů. Celé období je systematicky dělitelné podle vývoje pečetního obrazu velkých pečetí na čtyři velké časové úseky.

První období zahrnuje Karlovce a končí rokem 831. Typické pro ně jsou jednak portrétní pečeti, zobrazující panovníka s dlouhými vlasy, jednak pravé starověké gemy. Ty však byly již doplněny také dobovými napodobeninami. V pečetním poli gem je zachycen portrét antického císaře, opis žádá o jeho božskou ochranu, od Ludvíka Němce se jméno panovníka vyskytuje v nominativu.

Druhé období (831–996) zachovalo v užívání gemy s portrétními panovníkovými pečetěmi. Antická symbolika vavřínového věnce je zde postupně nahrazována symbolikou středověkou. Vavřínový věnec se postupně mění v korunu, přibývají také kopí či žezlo a říšské jablko. Hlava panovníka se z profilu otáčí en face (od roku 962), opis je ryt do horního půlkruhu a obsahuje jméno a titul majitele, doplněný v některých případech devoční formulí. V roce 996 se Ota III. nechal zobrazit v pečetním poli stojící, avšak po roce tento typář opustil.

Třetí období (997–1555) přináší z hlediska typu pečetního obrazu majestátní pečeti, tedy panovníka sedícího na trůnu s insigniemi. Od Karla IV. se objevuje po bocích trůnu heraldická složka, u pečeti Jindřicha VII. se odlišuje císařská pečeť od královské; na císařské sedí panovník na trůnu, tvořeném zvířaty (orel, orlice, lev). Uvedený rozdíl mizí od vlády Fridricha III. – pečeť nyní přináší portrét panovníka v majestátu pod baldachýnem, jež zdobí erby. Na konci třetího období za Maxmiliána I. a Karla V. dochází již k první předzvěsti změny a tedy následujícího období. To když Maxmilián místo majestátního typu pečeti použil pečeti erbovní. Karel V. se jako poslední k majestátní pečeti vrátil.

Ve čtvrtém období (1555–1804) se vyskytuje erbovní pečeť, s níž přišel jako první Ferdinand I. Habsburský. Čtvrtá etapa končí zničením Svaté říše římské císařem Napoleonem Bonapartem.

Již do doby Karlovců se pod vlivem Byzance rozšířilo rovněž pečetění bulami, a to olovenými i zlatými. Jejich náměty pečetního obrazu jsou dosti variabilní, typické je nicméně zobrazení panovníka sedícího na trůnu s insigniemi na aversu a ideální Řím na reversu pečetí.

Vznik rubní pečetí lze v podstatě datovat do třetího období, navzdory tomu, že jako vůbec první římský král ji užil Rudolf I. Habsburský. Od Ludvíka Bavora se na rubu velké majestátní pečetí ustálila rubní pečeť erbovní s biblickou sentencí v opise a orlicí v pečetním poli. Zikmund Lucemburský rub své velké císařské pečetí zvětšil tak, že se velikostně vyrovnala pečetí lícni a tím vznikla pečeť mincovní. V pečetním poli se nyní objevuje dvouhlavý říšský orel. Existence rubní pečetí končí vládou Karla V.

Sekret prvně použil Rudolf I. Habsburský. Postupně však z funkce osobní pečetí i u římských císařů a králů přešel do rukou kancelářského personálu, jež jej využil na zpečetění méně významných písemností, jaké představují např. missivy. V pečetním poli se objevuje orlice, od Zikmunda Lucemburského též orel na císařských sekretech, jež nesly rodový erb majitele typáře či zemský znak.

Prvního signetu použil zřejmě Ota IV., vládnoucí na přelomu 12. a 13. století; v pečetním poli se objevila jeho korunovaná hlava. Počínaje vládou Ferdinanda I. nesou signety rovněž heraldickou výzdobu.

Svým způsobem ovlivnila pečeť římských králů a císařů jakožto nejvyšších světských autorit i některé pečetí vládců dalších zemí.

Zmínit ještě musíme skutečnost, že někteří s římských králů a císařů používali pro některé země zvláštních pečetí. Takový trend můžeme postihnout od Karla IV., jenž disponoval zvláštními pečetěmi pro Slezsko a Horní Falc. Zikmund užíval jiné pečetí pro Uhry a Friedrich III. pro rakouské země.

Pečetěmi disponovaly i říšské úřady, jako např. dvorský soud, říšský komorní soud, říšský vikariát či kolegium kurfiřtů; že zde převažuje říšská symbolika, asi nepřekvapí.

PANOVNICKÁ A STÁTNÍ SFRAGISTIKA

Panovnická sfragistika náleží mezi nejvýznamnější a okruhy sfragistiky. Rovněž v českých zemích je panovnická knížecí pečeť nejstarší (vyjma nejisté pečeti sv. Vojtěcha), právně plně autentická i pro další složky společnosti ve věci třetí osoby, podíleli se na ni nejmohutnější umělci, stala se vzorem pro ostatní členy středověké společnosti, kteří se jí – zejména velikostí a honosností – snažili alespoň přiblížit, velké pečeti náležejí u nás vůbec k největším.

Počátek české panovnické sfragistiky začíná v 11. stoletím a končí v roce 1748, kdy Marie Terezie zrušila samostatnou českou dvorskou kancelář. Zrušením České dvorské kanceláře nezanikla pečeť jako ověřovací prostředek panovníků jako taková, nicméně přestala existovat samostatná pečeť českých panovníků a české země byly zahrnuty do souboru ostatních států monarchie. První originály knížecích pečeti však známe až ze století 12. a jsou spjaty s knížetem a pozdějším českým králem Vladislavem II. (I.).

Na počátku naší souvislé řady knížecích a královských pečeti stojí samozřejmě pečeti přemyslovské, kterým v našem výkladu budeme věnovat poněkud více pozornosti. Není to dáno jen skutečností, že jsme díky pracím i pečtní materii publikované v Českém diplomatárii o nich vyrozuměni nejvíce, ale konečně jedná se o jedinou domácí panovnickou dynastii.

Na počátku této řady stojí pečeti prvního krále **Vratislava I.**, jež jsou ale falzy. K tomu, že Vratislav používal nesporně typáře pravého, nás opravňuje podoba všech čtyř dodnes dochovaných padělků, jež se vyskytují v archivech sice několika církevních, na sobě nezávislých institucí, ale při komparaci, je naprosto evidentní, že musely napodobovat jednotnou předlohu. Existují ovšem i padělky Vratislavových předchůdců na knížecím stolci, např. knížat Boleslava II. či Břetislava I. v břevnovském benediktinském archivu.

Další osobou, která zachovala pečtidlo, byl druhý český král, **Vladislav II. (I.)**. Není to jistě náhoda. Z titulu krále již vydával listiny a ty pečtil, musel mít hlavní sídlo atd.

Vladislav zanechal i první pečeť knížecí, která je u listiny Friedrichem v CDB datovaná do let 1146–1148. Pečeť nese pro další přemyslovskou sfragistiku dosti typickou pečtní legendu s textem + PAX SCI WACEZLAI IN MANV DVCIS

VADIZLAVS. V pečetním poli vidíme na první pohled knížete sedícího na stolci s kopím s praporcem v pravici a normanským štítem v levé ruce. To by teoreticky mohlo vést k domněnce, že se jedná o skutečně vládnoucího knížete. Vyobrazená postava má ale kolem hlavy nimbus, znamená tedy věčného knížete, čili svatého Václava.

Druhý typ je již královský, dochovaný u listiny z roku 1160. Má též kulatý tvar o rozměru 80 mm, je to pečeť dvoustranná mincovní. Na líci je vyobrazen panovník na stolci (trůnu) bez opěradla, v obou rukou drží liliovitá žezla. Na rubu na stolci (trůnu) sedí svatý Václav s kopím a gonfanonem a normanským štítem. Legenda nese heslo ze svatováclavské strany + PAX REGIS WLADIZLAI IN MNS SCI WENCEZLAI. To se pak stalo v podstatě typické pro naši sfragistiku. Je zde vyjádřena státní ideologie a panovníkova propaganda, kdy mír ve smyslu míru a klidu a právního řádu toho kterého panovníka, je v rukou sv. Václava. Třetí typ 1165 se podobá druhému. Na rubu se objevuje sv. Václav s praporcem a štítem. Pečeť je veliká 81 mm. Čtvrtý typ se nachází u listiny z roku 1169 a jedná se o pečeť z červeného vosku o velikosti 85 mm. Na líci je sedící panovník na trůně s insigniemi – v rukou má malá liliovitá žezla. Na reversu je sv. Václav. Pátý a poslední typ pečeti z roku 1169 přináší opět majestátní avers a svatováclavský revers.

Vladislavův nástupce **Soběslav II.** používal jediného typu pečeti o velikosti 85 mm, majestátně-svatováclavského, jediným rozlišovacím znamením obou si velmi podobných pečetních obrazů je nimbus kolem hlavy na rubu pečeti. Pečeť se objevuje v letech 1174–1178. Legendy jsou poměrně výstižné a jednoduché, totiž +SOBEZLAVS . DEI GRATIA BOEMORVM DVX, resp. + SANCTVS WENCEZLAVS DVX. Pečeť je k písemnostem přivěšena v letech 1174–1178.

Po Soběslavovi přichází období nejistot a válek mezi Přemyslovci. Počínaje knížetem Bedřichem pečetní obraz našich knížecích pečeti reaguje na nepřilíš stabilní politickou situaci. To se projevilo rovněž dosti nestabilním pečetním obrazem. U knížete **Fridricha (Bedřicha)** nacházíme dva typy pečeti, přičemž jsou si oba dosti podobné a liší se pouze v detailech. U prvního typu z roku 1185 je v pečetním poli stojící kníže s kopím a gonfanonem v pravici, na rubu se objevuje sv. Václav. Pečeť je přivěšená. Druhý typ, který se dochoval v jediném exempláři z roku 1188, se liší provedením (tvarem) některých písmen legendy. Rozměr činí 85 mm.

Ota pečetil rovněž dvěma typy pečetidel. U I. typu – jeho jediného dokladu k roku 1189 – je Otova pečeť rubní, lícní náleží kněžně Heliše. Knížecí pečeť je opět pěší s praporcem a štítem. Na druhém typu z roku 1190 je mincovní pečeť s přším lícem a obrazem sv. Václava na líci. Velikost aversu činí 85 mm a velikost reversu 81 mm.

Přemysl Otakar I. po dobu své prvním krátké a knížecí vlády v letech 1192–1193 opět vyobrazení knížete poněkud inovoval. Zatímco sv. Václav zůstal zachován, kníže je zobrazen jako ozbrojený jezdec na koni; jde tedy o jezdeckou rytířskou pečeť. Ač jsou obě pečeti veliké pouze 59 mm, jejich legenda je dostatečně prestižní a sebevědomá, když na líci nese text DVX PREMIZL a na rubu SANCTVS WENCEZLAVS. Pozornost však ještě zaslouží pečetní obraz jezdce na koni. Na jezdcově štítu se totiž objevuje první heraldická figura našich panovníckých pečetí vůbec, a to je orlice. Její interpretace není zcela nezpochybnitelně jasná, jedná se zřejmě o symbol sv. Václava a přeneseně možná i symbol státu.

Přemyslova vláda neměla dlouhého trvání a tento budoucí třetí český král byl vypuzen do ciziny. Na knížecí stolec dosedl ambiciózní **Jindřich Břetislav**. Používal dvou typů pečetí a projevila se na nich pozoruhodná skutečnost, že se v ruku tohoto Přemyslovce se koncentrovala v jeho době nejvýznamnější moc v českých zemích. Jedná se totiž o knížete-biskupa. Jindřich Břetislav byl totiž nejen českým knížetem, ale rovněž pražským biskupem. To mělo důsledek v pohledu na právní závažnost autentičnosti a plnou prokazatelnost a validitu biskupské pečeti v českých zemích. Právě onou skutečností, že vlastně na rubní straně biskupské pečeti se nacházela pečeť českého knížete, způsobilo, že od této chvíle se na biskupské pečeti pohlíželo jako na pečeti s plnou právní průkazností. První typ pečeti je používán v letech 1194–1197 a na aversu je biskupská pečeť zatímco na reversu knížecí, v daném okamžiku pěší s korouhví v pravici a levicí se opírá o štít. Na druhém typu, doloženém jediným exemplářem z roku 1194 je totéž schéma, jen písmena legendy vykazují rozdíly provedení. Ta zní: + HEINRICVS.DI.GRA. BOEMORVM DVX.

Vladislav III. Jindřich se ujal vlády po smrti Jindřicha Břetislava. Byl mladším bratrem Přemysla Otakara I., dobrovolně mu však odstoupil vládu v Čechách a odešel na Moravu, kde se spokojil s titulem markraběte moravského. Na Vladislavovu knížecí vládu ukazuje zlomek jeho knížecí pečeti, na němž se objevuje ozbrojený jezdec na koni. Zda to byla pečeť jednostranná, jak se dnes zdá, nebo je jen její revers poničen, nelze s naprostou jistotou říci.

Přemysl Otakar I. se nyní ujal vlády podruhé, po letech 1192–1193. V literatuře existuje předpoklad, že do doby než byl korunován, nechal si pořídit typář, který byl provizorem. O jeho podobě však informování nejsme, nedochoval se. Následují čtyři typy pečeti, kde dochází k ustálení pečetního schématu. Na aversu je vždy panovník sedící v majestátu na trůnu, na druhé pak na stolci sedí svatý Václav. Počínaje V. typem má světec v ruce ratolest jako palmu mučedníků. U Přemysla Otakara I. nesmíme rovněž zapomenout na zlaté buly, kterými jako jediný přemyslovský panovník pečetil. Jednalo se o otisky nejméně dvou typů, které – soudě podle koroborací použil nejméně pětkrát. První typ je dnes dochován ve vatikánských archívech a odpovídá III. typu pečeti královské, s typologií pečetního obrazu majestátně-svatováclavskou, datován je k roku 1217. Druhý dochovaný typ, odpovídající V. typu pečeti, se nachází na listině v břevnovském klášteře v Národním archivu. Přemyslovské pečeti jsou ještě stylově díly románskými.

Václav I. již za života svého otce používal dvou pečetních typů, které jsou co do typu pečetního obrazu jezdecké rytířské. První z nich je doložen k roku 1224 a jedná se o jednostrannou velkou jezdeckou pečeť vévody plzeňského a budyšínského. Druhý typ je rovněž velká pečeť s jezdeckým válečným motivem v pečetním poli a datovaná je k roku 1228. Václav již je po korunovaci na českého krále a pečeť tedy používá z titulu mladšího českého krále. Je zcela evidentní, že nemohl sáhnout rovněž po majestátu, který byl vyhrazen „staršímu“ králi. Jakožto mladší král byl nucen zvolit motiv pečetního obrazu, který stál pod majestátem, a tím byl v českých zemích typ jezdecký.

Jako samostatný český král používal Václava I. pečeti, kterou zřejmě převzal po svém otci Přemyslu Otakarovi I. s tím, že si dal částečně přerýt legendu pečeti, kde místo jména svého otce nechal vyrýt jméno své. Jednalo se o velkou mincovní pečeť s majestátním aversem a reversem se svatým Václavem.

Pečetnictví **Přemysla Otakara II.** náleží mezi nejvýznamnější v české panovnické sfragistice a to nejen množstvím pečeti. Přemysl za svou vládu vyměnil celkem šest typů pečeti a do jeho doby spadá i zásadní změna v podobě i ikonografii domácích velkých panovnických pečeti. Jeho nejstarší typ pečeti je pečeť moravského markraběte a je o něm pojednáno níže u pečeti moravských markrabata.

Druhý typ ukazuje na splněné ambice přemyslovských výbojů do rakouských zemí. V rámci tehdejších dobových zvyklostí v rámci pietas byl nucen při ujetí se vlády v Rakousku a Štýrsku mladý panovník navázat podobou své pečeti na pečeti

předchůdců v rakouských zemích. Při porovnání tak jednoznačně uvidíme jasnou podobu Přemyslova druhého typu pečeti s posledními Babenberky a zejména Heřmanem Bádenským. Přemyslův druhý typ je mincovní, z hlediska typologie pečetního obrazu pak avers i revers jsou obrazové jezdecké válečné. Pečeť má dualistické pojetí, kdy avers vyjadřuje vládu v českých zemích, kdežto revers v rakouských. Již při prvním pohledu zjistíme, že podoba obou jezdců na líci i rubu mincovní pečeti je prakticky totožná, liší se v podstatě pouze heraldickou výzdobou, kterou nese štít jezdce a zněním legendy. Zatímco na české straně mincovní pečeti se tedy na gotickém štítu rytíře objevuje český lev, který doplňuje znění pečetní legendy + PREMIZL.DEI.GRACIA.IVVENIS.REX.BOEMOR, pak rytíř na rubní straně nese štít s babenberským (rakouským) břevnem a doplňuje jej opis + OTACHARVS.DEI.GRACIA.DVX.AVSTRIE:ET.STIRIE.

Tento typ nemá vlastně ani přirozený avers a revers, neboť k listinám nechával Přemysla mincovní pečeť přivěšovat tak, aby avers vždy korespondoval se zemí příjemce listiny. Jinými slovy, pokud příjemce pocházel z českých zemí, byla listina zpečetěna tak, že aversem se stala česká strana mincovní pečeti, pokud však příjemce listiny pocházel z Rakouska či Štýrska, stala se aversem právě rakouská strana mincovní pečeti. Pečeť velkou 86 mm používal Přemysl Otakar II. tedy z titulů mladšího českého krále, vévody rakouského a štýrského v letech 1251–1261. I to je nesmírně zajímavá skutečnost, a to již proto, že od roku 1253 byl Přemysl vlastně již nikoli mladší král, ale prostě král, neboť jeho otec Václav I. v uvedeném roce zemřel a Přemysl nastoupil samostatnou vládu.

Samostatnou vládu odráží ale až třetí typ, který si Přemysl Otakar II. nechal pořídit až po rozvodu a církevní rozluce se svou první chotí Markétou Babenberskou a sňatku s Kunhutou Haličskou i následné korunovaci 25. prosince 1261 na českého krále. Třetí typ, jenž má jeden podtyp, který spočívá v drobné výměně dvou znaků na rubu mincovní pečeti, znamenal výrazný zlom v české panovnické sfragistice podobou pečeti a její ikonografií. Mincovnost pečeti zůstala, ale zatímco přemyslovští králové dosud používali co do typu pečetního obrazu majestátní na aversu a sv. Václava na reversu pečeti, nyní sice majestát na aversu zůstal, nicméně sv. Václava na rubnu mincovní pečeti nahradil ozbrojený jezdec, který nese na přílbě jezdce klenot složeného orličího křídla.

Toto pečetní schéma je novem v české panovnické sfragistice a je proto nutné se u něj poněkud zastavit. Mnoho se nemění na líci, snad jen to, že legenda je nyní dvouřádková. Ovšem rub představuje značný zlom. Vyměnění sv. Václava

za ozbrojeného jezdce je již na první pohled krokem závažným. Jeho hlavním důvodem se patrně stal fakt, že Přemysl Otakar II. již nevládl pouze lidem sv. Václava a ozbrojený jezdec byl snáze pochopitelný Rakousku a Štýrsku. Avšak věčný patron českého státu neopustil Přemyslovu pečeť zcela. Jednak se symbolicky projevuje klenotem jezdce – složným orličím křídlem, které demonstruje symbolickou ochranu Přemyslovi od sv. Václava a je odrazem bitvy u Kressenbrunu. Druhé zastoupení získal sv. Václav na exergue, kde se objevuje textu: + PAX OTAKARI REGIS QVINTI SIT IN MANV SANCTI WENZEZLAI. Pozoruhodné je rovněž to, že Přemyslův kůň nyní nese čabraku, na které se objevují znaky ovládaných zemí, tj. gotický štít s babenberským břevnem na šiji koně, gotický štít s moravskou orlicí na předním cípu čabraky a gotický štít se štýrským panterem na zadku koně. V roce 1262 došlo k mírné úpravě, totiž babenberské břevno se přesunulo z předního dílu čabraky na velký štít jezdce a z něj se na šiji koně na čabraku přesunul gotický štít s českým lvem. Uvedeným krokem došlo k posílení symboliky v rakouských zemích.

Poslední tři typy velké mincovní pečeti Přemysla Otakara II. již typologicky schématem pečetního obrazu zůstaly stejné, čili majestátně-jezdecké. Dochází ovšem jednoznačně k jejich velikostnímu růstu s výjimkou VI. typu, růstu umělecké úrovně pečetního obrazu, přibývání titulů ovládaných zemí a tím i rozvoji heraldické složky. Zatímco IV. typ užíval Přemysl v letech 1264–1270, V. typ, jenž se stal nejhonosnějším a ve dvouřádkové legendě uvádí devět Přemyslem ovládaných zemí, v letech 1270–1277, kdy byl nahrazen typem posledním. Pokud V. typ byl spojen s největším rozmachem Přemyslovy říše a moci a dal mu vzniknout zisk sponheimského dědictví po smrti vévody Oldřicha Sponheimského, pak VI. typ je spojen s největším Přemyslovým ponížením po vídeňském míru v roce 1276. Tehdy se Přemysl musel podvolit Rudolfovi I. Habsburskému a s výjimkou Čech a Moravy mu odevzdat všechny své země. Vznik nového typáře však odkládal až na květen roku 1277 a když jej začal užívat, ukázalo se sice, že skutečně nese jen symboliku Čech a Moravy (a i proto byla legenda nyní jednořádková), nicméně je Přemyslovým umělecky nejpropracovanějším i největším typářem (119 mm). Jeho užívání ukončila až tragická smrt krále na Moravském poli.

Interregnum po smrti Přemysla Otakara II. se vyznačuje tím, že formálně nepatří do české panovnické sfragistiky. V Čechách totiž **Ota V. Dlouhý** pečetil pěším typem pečeti braniborského markraběte a na Moravě **Rudolf I. Habsburský** neměl jediného důvodu vzdát se své pečeti římského krále.

Václav II. navázal relativně těsně po svém návratu z braniborského zajetí na pečeť Přemysla Otakara II. Návaznost po pětiletém interregnu byla důležitá v rámci pietas.

Václav II. pečetil třemi typy velké mincovní pečeti a pečetním prstenem. Zatímco prsten se nám nedochoval, u všech typů velkých pečeti se jednalo z hlediska typologie pečetního obrazu o typ portrétní majestátně-jezdecký, tedy s majestátem na aversu a jezdcem na reversu.

Pečetní prsten byl nesporně prvním typářem, který Václav II. vlastnil. Vzhledem k tomu, že se jedná o osobní pečeť, je to i logické. Fyzicky se nám nedochoval, máme o něm ovšem zmínky ze dvou koroborací, a to k 22. září 1283 a k 28. prosinci 1302. Přestože neznáme jeho podobu, lze ji – s velkou dávkou pravděpodobnosti – rekonstruovat na základě komparace dobových i mladších sekretů českých králů a královen. V pečetním poli se tedy nejspíše nacházela hlava krále z profilu či en face. Je samozřejmě otázkou, zda se v roce 1283 i 1302 jednalo o stejný prsten (typář), avšak s vysokou dávkou pravděpodobnosti tomu tak bylo, neboť Václav asi neměl důvodu měnit osobní pečeť.

Z velkých pečeti je pozoruhodný hned první typ, který je mincovní a z hlediska typologie pečetního obrazu majestátně-jezdecký. Na líci se ovšem objevuje tzv. neúplný majestát, kdy je mladý Václava zobrazen sedící na trůnu, avšak prostovlasý s mečem v pravé ruce a levicí zachycenou za plášť. Meč zde nepochybně symbolizuje nejvyšší soudní moc, zachycení levé ruky za plášť zase symbolické oddělení budoucího krále od všech smrtelníků. Majestát je doplněn gotickým štítem s českým lvem heraldicky vlevo od trůnu. Velmi vhodně s pečetním obrazem koresponduje pečetní legenda, kde nacházíme v rámci titulatury u Václava pouze DOMINVS ET ERES REGNI BOEMIE na aversu, resp. DOMINVS ET HERES REGNI BOEMIE na reversu. Jinými slovy mladý Václav se zde tituluje pouze jako pán a dědic Království českého, nikoli český král. Rub pečeti je jezdecký, je v něm zachycen ozbrojený panovník jedoucí na koni s moravskou orlicí na gotickém štítu jezce a s českým lvem na kopí s banderiem. Kůň nese čabraku, je však prosta heraldické výzdoby. Legenda líce i rubu je dvouřádková a uvádí Václava jako syna kdysi krále Otakara, což se děje jistě v rámci kontinuity a posílení pietas. První pečetní typ si Václav pořídil po návratu z braniborského zajetí v roce 1283 a vydržel mu až do jeho korunovace na českého krále v roce 1297. Velikostně navazuje na poslední typáře Přemysla Otakara II. a měří 119 mm v aversu a 120 mm v reversu.

Druhý typ si nechal pořídit po své korunovaci na českého krále v roce 1297 a užíval jej až do své polské korunovace v roce 1301. Z pohledu typologie pečetního obrazu je stejný jako typ první, tedy portrétní majestátně-jezdecký, nicméně panovník je již vyryt v plném majestátu se všemi insigniemi, tedy sedící na trůnu s korunou na hlavě, žezlem v pravé ruce a říšským jablkem v ruce levé s tím, že do legendy již pronikly první polské aspirace; vedle krále českého se tituluje též jako vévoda krakovský a sandoměřský (DVX CRACOVIE ET SANDOMERIE). Po stranách trůnu se objevují gotické štíty se znameními, takže heraldicky vpravo od trůnu je to český lev a heraldicky vlevo plaménková orlice. Kůň jezdce na rubu nese čabraku se znaky země, tj. Čech, Moravy a Polska.

Poslední, třetí typ je opět majestátně-jezdecký, zaujme však nyní již jen jednořádkovou legendou, kde jsou uvedeny tituly českého a polského krále. Majestát, včetně heraldické výzdoby, zůstává schematicky totožný jako u II. typu, jezdec v podstatě rovněž.

Václav III. pečetil jako uherský král Ladislav V. v Uhrách pečetí, jež byla mincovní s tím, že na líci se jednalo o pečeť majestátní, na rubu erbovní. Předmětným schématem pečeť plně zapadá do uherské sfragistiky. Je však inovována do té doby nezvyklým způsobem. Především je panovník v legendě nazýván Václavem a prvorozcem českého krále. Zde tedy musíme říci, že dochází k rozporu s intitulací listin, kde se obvykle – až na dvě výjimky – nazývá Ladislavem. Současně po panovníkově pravici se nachází gotický štít s českým lvem. Tato heraldická složka, jež uherská panovnická sfragistika na majestátní pečetí dosud neznala, je přínosem Václavovy pečetí. Po něm ji napodobil jak Ota III. Dolnobavorský, tak Karel Robert z Anjou. Současně musíme konstatovat, že Václavova pečeť je natolik jiná od předchozích majestátních pečetí uherských králů a současně tak podobná českým panovnickým pečetím, že je evidentní její autorství u pražského zlatníka, který uspokojoval potřeby kanceláře českých králů. Erb na rubu pečetí zachycoval Uhry.

Po smrti českého krále Václav II. si Václav III. ještě krátce ponechal uherský typář, byť od 19. července 1305 používá typáře českého. Ten v rámci pietas velmi těsně navazuje na třetí typ pečetí Václava II., dokonce tak těsně, že starší literatura soudila, že se jedná o pečeť Václava II., kde v legendě pouhé *secundus* bylo přeryto na *tercius*. Četné drobné detaily v pečetním obraze i legendě lícní i rubní strany pečetí nás však vyvedou z omylu. Pečeť byla pro Václava III. vyryta znovu podle vzoru pečetí jeho otce. Uherský typář použil naposledy v říjnu roku 1305,

nedochoval se nám fyzicky, leč ohlašuje jej koroborace listiny. Je to zvláštní situace, protože listina je vydána v Praze. Přesto Václav uvádí v koroboraci, že nemá u sebe svůj český typář, proto používá služeb uherského, jež zde je ve funkci *caerentia sigilli*. Dá se předpokládat, že jakmile 9. října 1305 předal v Brně korunovační uherské klenoty Otovi III. Dolnobavorskému a vzdal se vlády v Uhrách v jeho prospěch, uherské typáře zničil.

Nástupci Přemyslovců **Jindřich Korutanský**, **Rudolf Habsburský**, znovu **Jindřich Korutanský** a do korunovace 7. února 1311 i **Jan Lucemburský** v českých zemích používali provizorních typářů sekretních, v jejichž pečetním poli se nechali zobrazit jen v antickém typu, tedy korunovaná hlava en face u I. typu Jindřicha Korutanského, resp. z profilu u pečetidla Rudolfa Habsburského, který po jeho smrti převzal jako svůj II. typ Jindřich Korutanský. Jan Lucemburský pak zvolil vyobrazení hlavy en face. Můžeme si klást otázku, zda skutečně Jan navázal na Jindřicha Korutanského, uvážíme-li, že Korutanec se do své smrti roku 1335 tvrdošjně tituloval prázdňím titulem českého krále. Spíše se dá předpokládat, že navazoval na Přemyslovce. O podobě sekretu Václav II. víme, byť jen z koroborace, ale v komparaci dobových panovnických sekretů i sekretů panovnic a konečně i drobných suverénu, jaké představuje pečetní gema Mikuláše I. Opavského, se dá soudit, že v úvahu připadal i u Přemyslovců pouze portrétní sekret s korunovanou hlavou panovníka en face či z profilu.

Jan Lucemburský představuje ve sfragistice velmi zajímavou kapitolu, a to hned v několika směrech. Je potřeba si uvědomit, že tento první Lucemburk na českém trůně vládl jak v Lucembursku, tak v českých zemích. Navíc v počátcích své vlády zastupoval krátce svého císařského otce jako říšský vikář v říšských záležitostech, na což disponoval svou speciální vikářskou pečetí.

Ještě jako hrabě lucemburský, hrabě v Laroche a markrabě arlonský používal za života svého otce jednu velkou a jednu sekretní pečeť. Typem pečetního obrazu se jednalo o velkou pečeť portrétní jezdeckou lovčí, typickou pro mladšího lucemburského hraběte a sekretní pečeť erbovní. Jan jich krátce využíval i po nástupu v českých zemích, avšak toliko do své korunovace 7. února 1311 a pouze v lucemburských záležitostech.

Na sklonku podzimu 1310 použil mladý Lucemburk v rámci českých zemí sekretního provizoria, o němž bude řeč níže. Z velkých pečetí pak v rámci pietas navázal na velké pečetí posledních Přemyslovců, kdy si nechal po koruno-

vaci roku 1311 vyhotovit velký mincovní typář s majestátním obrazem na aversu a jezdcem na reversu pečeti. V literatuře někdy zmiňovaná varianta tohoto mincovního pečetidla z roku 1314 nikdy neexistovala; jde pouze o volnou napodobeninu (odlitek) Henriho Gomanda, konzervátora archivu v Lucemburku.

Druhý typ velké pečeti si nechal Jan vyhotovit počátkem roku 1323 v pařížské zlatnické dílně, uspokojující zakázky francouzských králů a princů. Pečetidlo je jednostranné jezdecké válečné a je po stránce ikonografické velmi podobné pečetím lucemburských hrabat, zatímco po stránce formální se nezapře vznik v Paříži a inspiraci pečetěmi francouzských princů. Jeho podobnost s II. typem jezdecké pečeti Filipa VI. z Valois je až šokující.

Čtvrtý a pátý typ vznikly v letech 1324, resp. 1325 a jsou ikonograficky, schematicky pečetním obrazem totožné s typem III. Obraz III.–V. typu tak můžeme pojednat společně na jednom místě. V pečetním poli je zobrazen heraldicky vlevo jedoucí ozbrojený jezdec na koni s taseným mečem v ruce. Na čtvrceném štítu jezdce se střídají český a lucemburský lev, stejně jako na čabrace koně. Hlavu jezdce kryje přilba, jež nese klenot složeného orličího křídla, kuň je opatřen na hlavě klenotem v podobě dráčka. Starší literaturou uvádění VI. typ velké pečeti z roku 1343 představuje opět volnou napodobeninu (odlitek) z dílny Henriho Gomanda a tudíž nikdy neexistoval.

Sekretní pečeť po nástupu v českých zemích vykazují celkem šest typářů, přičemž jsou si obvykle vždy dva a dva velmi podobné. Celkově II. a III. typ (I. je výše uvedený sekret lucemburského hraběte) je typem pečetního obrazu portrétní antický a přináší v pečetním poli korunovanou hlavu z profilu. Čtvrtý až sedmý jsou již heraldické kompozice, vzniklé po roce 1322, které z čistě schematického hlediska spíše opět zapadají do sekretních pečetí lucemburských hrabat než českých králů. Zatímco na IV. a VI. typu nese orlice na hrudi čtvrcený gotický štít s českými a lucemburskými lvy, pak na VII. typu vidíme čtvrcený heraldicky vpravo nakloněný gotický štít s českými a lucemburskými lvy, přičemž na štítu je položena kbelíková přilba s klenotem složeného orličího křídla a odletujícími přikryvadly. Pátý typ sekretu vykazuje takové známky poškození, že se lze toliko omezit na konstatování erbovní kompozice.

Specifik Janova pečetnictví existuje opravdu hodně. Významnou skutečností je redukce počtu pečetí proti poznatkům starší literatury, kdy bylo zjištěno, že

varianta mincovní, majestátně-jezdecké pečeti údajně z roku 1314, stejně jako jezdecká jednostranná velká pečeť údajně z roku 1338 jsou moderními napodobeninami Henriho Gomanda, konzervátora národního lucemburského archivu z 19. století.

Dalším pozoruhodným jevem je výrazný zlom v Janově pečetnictví daný přelomem let 1321 a 1322. Lucemburk tehdy demonstrativně a programově opustil mincovní majestátně-jezdecké pečeti a portrétní sekrety, typické pro české domácí prostředí tuzemských zeměpánů a dal si vyrýt velké jednostranné pečeti a znakové sekrety, které svým pojetím a ikonografickým schématem plně zapadají do lucemburské sfragistiky. Tím demonstroval rezignaci na zdejší poměry a – navzdory tomu, že jeho pečeti i nadále nepostrádaly titul českého krále v legendě, ani českou heraldickou symboliku v pečetním poli – představují schématem jednoznačně pečeti lucemburských hrabat. Nadto Jan vyměnil tři typy velké jednostranné pečeti, a to v letech 1323, 1324 a 1325, kdy však nakonec, dohnán nutností, si ponechal jedinou velkou pečeť – tu z roku 1325 a vydržel s ní až do konce života v bitvě u Kresčaku. Zatímco sekretů používal více, několik paralelně. Sekrety se náhle staly znakovými a nikoli portrétními.

Kvalita většiny Janových pečeti, je vskutku mistrovská, což dokládá i skutečnost, že nejméně jeho třetí typ velké pečeti ryl zlatník z dílny v Paříži, uspokojující zakázky francouzského královského dvora. Podoba pečeti Jana Lucemburského z roku 1323 s II. typem velké – a pečetním schématem rovněž jezdecké – pečeti Filipa VI. z Valois, zatím jako prince, z let 1325 či 1326, je více než výmluvná.

Jezdecké pečeti po roce 1323 jsou i ikonograficky západoevropského nebo chceme-li francouzského typu, neboť zachycují v pečetním poli jezdce s taseným mečem a nikoli s kopím a gonfanonem či banderiem, jak bylo tradičnější u panovníků ve střední Evropě, zejména v Čechách.

Shrneme-li Janovy zvraty v pečetnictví, dostaneme následující přehled. Jako mladý lucemburský hrabě, hrabě v Laroche a arlonský markrabě použil Jan velké pečeti jezdecké s podtypem lovčím a sekretní pečeti se znakovým typem pečetního obrazu. Nesporně obě stojí pod vlivem Jindřicha VII., Janova otce. Lovčí pečeť se pro mladší lucemburská hrabata používala od dob Janova děda Jindřicha VI. a jsme zde vlastně svědky podobné situace, jako i u českých králů, pokud za jejich života již byl korunován na krále jejich syn. Uvést zde můžeme Václav I. za života Přemysla Otakara I. a Přemysla Otakara II. za života Václav

I. Jako mladší králové nemohli sáhnout po majestátu a tak se spokojili s jezdeckým válečným obrazem. Tak stejně mladší lucemburská hrabata nesáhla po jezdeckém válečném typu, vyhrazeném panujícímu hraběti, ale po jezdeckém lovčím.

První zásadní zvrat v Janově pečetnictví přichází na sklonku roku 1310, kdy se mladý Lucemburk vydává do Čech, aby se zde ujal vlády. Bylo zřejmé, že pod dobovým kategorickým imperativem pietas a úcty k předkům i nutností navázat na vládu svých předchůdců, musí této skutečnosti přizpůsobit i typy a podobu pečeti. Dne 30. listopadu ještě svou listinu nepečetí a musí si vystačit se zpečetěním svých poručníků, rádců a předáků české šlechty, nicméně od 13. prosince 1310 již používá své české pečeti. Jde však jednoznačně o provizorium, neboť se jedná o sekret s prostou legendou *secretum meum* s tím, že v pečetním poli je zobrazena panovníkova korunovaná hlava z profilu. Lákavý a na první pohled logickým argumentem by bylo navázání na dědictví Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského typem i formou, nicméně nezdá se to být příliš pravděpodobné. Spíše navázal na sekrety Přemyslovců, které nesporně musely vypadat podobně. Na ty tak Jan navázal zcela programově v rámci velkých pečeti. To však až po korunovaci, do ní používal sekret jako provizorium, jak bylo zvykem v Evropě i českých zemích. Jestliže tedy lucemburská velká lovčí pečeť i znakový sekret náležely lucemburské sfragistice a v českých zemích byly naprosto cizí, pak se recipročně dá stejně mluvit o mincovní pečeti i portrétním sekretu v rámci lucemburské sfragistiky. Druhý zlom pak nastal na sklonku let 1321/1322, kdy od sklonku roku 1322 přicházejí na scénu erbovní sekrety dokonce s orlicí jako štítonošem a od roku 1323 jednostranné jezdecké pečeti. Jedná se o v Čechách pro panovníky zcela netypické kompozice a schémata, zatímco v Lucembursku naprosto běžná. Jde o francouzské (západoevropské) ikonografické schéma jednostranných jezdeckých pečeti. Obdobně možno hovořit o pečetích sekretních, snad s výjimkou V. a VII. typu.

Janova pečeť však posloužila rovněž jako jistý vzor pro pečeti drobných suverénů a Petra I. z Rožmberka, předního velmože Českého království. Mezi drobné suverény náleží Bolek II., kníže slezský a pán minsterberský, přičemž pořízení pečetidla je spojeno s lenním holdem Bolka Janovi v roce 1335.

Údajné pečetidlo Jana Lucemburského, nalezené v 19. století je novověkým falzem či historizujícím předmětem, vůbec se navíc k Janovi Lucemburskému nehlásícím; bylo mu připsáno při nálezu vlastně bezdůvodně omylem.

Janovy pečeti promlouvají k zájemci ovšem velmi zajímavě i po ikonografické stránce. Jeho pečeť nese jak obraz sv. Václava v tradiční formě klenotu jezdce českých králů, tj. složeného orličího křídla, tak dokonce rodovou lucemburskou ochránkyni, vílu Meluzínu, jež je symbolizována dráčkem – klenotem Janova koně.

Pečetnictví **Karla IV.** bývá v literatuře někdy rozděleno na tři periody, totiž markraběcí, českého krále do císařské korunovace a po korunovaci. O Karlově markraběcích pečetích je pojednáno na příslušném místě. Pokud jde o sfragistiku Karlovy královské periody, pak musíme nejprve vytknout následující dvě skutečnosti. Karlova vláda představuje současně vládu římského i českého krále a z těchto důvodů nachází odraz na jeho pečetích nejen česká, nýbrž i říšská symbolika. Karlovo pečetnictví, alespoň pokud jde o majestátní pečeti, představuje patrně vrchol našich majestátních pečetí vůbec.

Jako český král využíval Karel mnoha typů, zejména je ale významná jeho velká jednostranná pečeť, na níž je zobrazen v majestátu po pravici s říšským orlem a po levici s českým lvem na gotických štítech. Obdobně vypadala majestátní velká pečeť, užívaná z titulu českého krále a lucemburského vévody, doplněná znakem českým a lucemburským. Jeho sekretní pečeti byly erbovní.

Po císařské korunovaci je majestát doplněn říšskými orlicemi, které po stranách trůnu drží v zobáčích říšský a český znak. Tato pečeť je významná i použitím gotické minuskule jako písma legendy. Pokud jde o jeho sekrety, rovněž ty byly uzpůsobeny říšské tradici, tedy jsou erbovní, objevuje se v pečetním poli orlice, jež je vhodně doplněna v legendě opise, +IVSTE IVDICATE FILII HOMINVM.

Z titulu římského císaře a krále použil Karel IV. také několik zlatých bul, přičemž jejich schéma odpovídá zlatým císařským bulám světské hlavy Římské říše, tedy jde o majestátní avers a topografický revers, na němž je vyryt ideální Řím.

Příkladem speciálně užitých pečetí za vlády Karla IV. byla např. pečeť frankenštejského hejtmanství, jejíž typář vznikl v roce 1351, když Karel ve Slezsku koupil území Frankenštejska. Pečeť s dvouřádkovou legendou, jež nese v pečetním poli českého lva ve skoku otočeného heraldicky vpravo, byla používána až do roku 1465, kdy český král o Frankenštejsko přišel. Pečeť kulatého tvaru měla velikost 75 mm.

Pečeti **Václava IV.** můžeme rozdělit na majestátní, sekretní, rubní k majestátním a pečetní prsteny. U majestátních pečetí jsme schopni rozlišit 3 typy. První

byl používán v rozmezí 15. června 1363– začátek září 1373 a jednalo se o okrouhlou, 98 mm velkou pečeť, v jejímž pečetním poli byl na trůnu sedící král držící v heraldicky levé ruce říšské jablko a v heraldicky pravé ruce žezlo, v pečetním poli kolem trůnu se nacházely štíty se zemskými znaky – od vrchu vlevo doprava – český lev, lucemburský lev, hornolužická zeď, dolnolužický vůl, šest lilií lužické Nisy, braniborská orlice, slezská orlice. Všechny štíty byly orientovány do středu pečeti. Legenda byla ve znění: + WENCZESLAVS * QVARTVS * DEI GRACIA BOEMIE * REX * BRANDENBVRGENSIS * ET * SLEZIE * DVX.

Druhý typ majestátní pečeti je doložen od začátku září 1373 do německé královské volby. Tato 107 mm velká pečeť je opatřena legendou: + WENCZESLAVS : QUARTUS : DEI : GRACIA : BOEMIE : REX : BRANDENBURGENSIS : MARCHIO : LVCENBVRGEH : SLEZIE : ET : LVSACIE : DVX. V pečetním poli sedí král na trůnu s říšským jablkem v heraldicky levé a žezlem v heraldicky pravé ruce. Trůn je provázen heraldickou výzdobou – opěradlo je rozděleno do tří horizontálních pásků, kde se střídají vyobrazení lvů a orlic. Pod trůnem se tato dvě znamení opakují ve větším provedení – český lev napravo a orlice nalevo. Pod nohama panovníka se zprava doleva nacházejí znaky – slezské orlice, dolnolužického vola, hornolužické zdi. V gotickém rámování pečetního obrazu se nacházejí po pravici panovníka písmeno K a po levici A.

Třetí, 100 mm velký typ majestátní pečeti Václava IV., byl používán od římské královské volby až do Václavovy smrti. Jeho legenda zní + WENZESL : DEI : GRACIA : ROMANORVM : REX : SEMPER : AVGUSTVS : ET : BOEMIE : REX.: V pečetním poli je v gotické architektuře sedící panovník s říšským jablkem v levici a s žezlem v pravé ruce. Po pravé straně se nachází štíty s říšskou orlicí a na levé s českým lvem.

První sekretní pečeť používal Václav IV. od 15. června 1363 až do římské královské volby. Jednalo se o okrouhlou, 43 mm velkou pečeť s legendou ve znění: + Wenczeslaus Quartus Dei. Gracia : Boemie : Rex. V pečetním poli se nalézal ve středu štít s českým lvem, na kterém byla položena královská koruna, vpravo od ní bylo žezlo a vlevo říšské jablko. Celé pečetní pole je zdobeno damaskem, legenda je položena na perlovci. Druhý sekret je ohraničen římskou královskou volbou a Václavovou smrtí. Jedná se o okrouhlou, 41 mm velkou pečeť s legendou + Wenczeslaus dei gra Roman : Rex : semp : augūs : et : bohem rex. V pečetním poli je heraldicky vpravo hledící orel.

U Václava IV. máme doloženy též dva typy rubní pečeti k pečetím majestátním. První typ byl používán v rozmezí české královské korunovace a cca konce 60. let 14. století a v pečetním poli se nachází orel v gotické architektuře, který má na prsou osmiúhelník s českým lvem. Pečeť má velikost 29 mm. Druhý typ rubní pečeti je doložen v rozmezí roku 1371 a Václavovy smrti, jeho rozměr je 26 mm a náplň pečetního pole se od předchozího liší pouze způsobem provedení.

Pečetní prsteny (signety) jsou u Václava IV. doloženy rovněž dva – první v rozmezí 1. srpna 1361 až do české královské korunovace a druhý, v koroborací označený jako *secretum nostrum*, na listině z 12. září 1400. Oba mají velikost 24 mm. V pečetním poli prvního se nalézá osmiboký štít s českým lvem, legenda zní + S · WENZESLAI · DEI · GRA · HEREDIS · REGNI · BOEM ·. Z jediného otisku druhého typu, který je otřen, se bohužel nedá nic vytežit.

Pečetnictví **Zikmunda Lucemburského** do značné míry nenáleží do české sfragistiky, neboť Zikmund se ujal vlády v českých zemích teprve v roce 1435, a to přesto, že na svých předchozích pečetích si nechával do pečetní legendy vyrýt titul českého krále. Spíše u Zikmunda najdeme opět symboliku římského krále, římského císaře, krále uherského a v jeho jezdecké pečetě z počátku života i markraběte braniborského; již na ní se alespoň legendou hlásí k českým zemím. Samostatný český typář nikdy nepoužíval. Symbolika českých zemí v podobě štítu s českým lvem tak nacházela místo na jeho pečetích jako jeden z mnoha znaků jeho rozsáhlého komplexu ovládaných zemí.

Česká panovnická sfragistika za Lucemburků, počínaje Karlem a Zikmundem konče však získává ještě jeden rozměr, na který není možno zapomenout. Je to skutečnost, že se stala součástí sfragistiky v kontextu a jednotě s římsko-královskou symbolikou i titulaturou. U těchto panovníků se můžeme setkat i se zlatými bulami, nicméně tyto jsou vydávány nikoli z pozice českých králů, nýbrž římských králů a císařů.

Zikmundův zeť **Albrecht Habsburský** neužíval samostatného českého typáře, používal typáře římského krále.

Pečeti od **Ladislava Pohrobka** po nástup Habsburků lze členit na majestátní, větší, sekret a signet. S výjimkou Jiřího z Poděbrad vládl nyní český panovník vždy rovněž v Uhrách jako uherský král. Velké pečeti již jsou znakové, toliko Ladislav Pohrobek se ještě v pečetním poli nechal zobrazit v majestátu.

Ladislav Pohrobek užíval velké mincovní pečeti, kde na aversu byl typ pečetního obrazu portrétní majestátní, zatímco na reversu typ erbovní. Dále disponoval třemi typy pečeti znakové a jedním znakovým sekretem. Nejhonosnější je samozřejmě velká mincovní pečeť, kde se vedle na trůnu sedícím panovníkovi vyskytují jako štítonoši zemských znaků andělé. Ti pak jsou jako strážci štítu zastoupeni i na rubní pečetí znakové.

Signet zůstal logicky pečetí soukromou a panovník jej použil jen na zpečetění soukromých písemností, a tedy převážně ve funkci uzavírací.

Po zkušenostech s absencí velkého typáře za **Jagellonců**, kdy jej měl panovník u sebe v Budíně, si před volbou Ferdinanda I. stavové do desk vložili článek, který zajišťoval, aby král vydával listiny do zemí Koruny české jen přes českou dvorskou kancelář. Moravští stavové však na tom netrvali. Kancléř měl zpočátku u sebe jen sekret, zatímco Ferdinand velkou pečeť ve Vídni. To trvalo do roku 1530. Ale komora vydávala dále písemnosti pouze pod sekretem.

Zatímco kancléř uchovával velkou pečeť, ty menší měl na starosti místokancléř. Víme, že praktické pečetění privilegií prováděl taxátor, jenž zpečetěné písemnosti vydával příjemcům a současně za ně vybíral taxy. Papírové písemnosti pečetil expeditor.

Neustálý souboj panovníka a stavů, který probíhal v rovině politické i berní, se projevil rovněž v pečetnictví. Stavové jen nelibě nesly, že listiny s trvalou právní platností (majestáty) jsou stále pečetěny pouze pod sekrety a v roce 1541 prosadily, že mají být zpečetěny pečetí, kterou má u sebe kancléř s tím, že toto platí i zpětně. Leč dopustily se jisté chyby tím, že souhlasily, aby písemnosti, jež nepotřebují velkou pečeť, mohl vydávat Ferdinand I. z libovolné kanceláře.

Poněkud jiná situace nastává v pečetním obrazu za Habsburků. Zde již dochází k opuštění panovnické pečeti se zobrazením majestátu v pečetním poli a jeho místo zaujímá znak – čtvrcený česko-uherský štít, v němž je ještě vložen štít s panovníkovým rodovým erbem. Vedlejší země, včetně zemí Koruny české, našly umístění v kruhu kolem této heraldické kompozice. V mladší době je přidržují malí andělé, jako štítonoši.

Mnohem větší role se též dostalo sekretu, který se běžně užíval na zapečetění missivů, zpečetění písemností apelačního soudu a např. česká komora opatřuje své písemnosti panovnickým sekretem.

Panovníkovo jméno nesly i pečeti úřadů, např. moravský tribunál či vrchní slezský úřad. Teprve od roku 1760 měl mít každý úřad pečeť se svým názvem. To však vedlo nutně k rozšíření počtu pečetí. V literatuře se rozvinuly úvahy o označení pečetí, kde není v legendě panovníkovo jméno, za pečeti úřední. Veškeré pečeti české dvorské kanceláře do roku 1749 i česko-rakouské kanceláře po roce 1749 jsou erbovní.

Rovněž pečeti krajských úřadů byly erbovní, jejich štíty nesl na prsou habsburský orel, po roce 1806 je císařský.

I **české kněžny a královny** vydávaly své listiny. Souvisí to s jejich soukromými malými kanceláři. Jedná se o **Alžbětu**, manželku knížete Bedřicha, kteréžto pečeť je doložena k roku 1188, a **Helichu**, choť knížete Oty. Její pečeť se nachází u listiny z 15. června 1189 a i její pečeť se u listiny nachází vedle pečeti manžela. Helišina pečeť je typologicky velká a oválná. Z výše uvedeného plyne velmi zajímavý právní aspekt. Přivěšení pečeti kněžen vedle pečeti českých knížat a to dokonce v případě Alžběty na jednom pergamenovém proužku, je nesporným důkazem, že příjemce těchto listin se necítil dostatečně pojištěn tím, že by disponoval listinou, zpečetěnou toliko pečeti české kněžny.

Velmi zajímavá je typář první choti Přemysla Otakara II., Markéty. Již na první pohled spolu totiž nekoresponduje pečetní obraz a legenda. Markéta je totiž v pečetním poli zobrazena korunovaná na trůnu, avšak legenda zní MARGARETA DI GRA DVCISSA AVSTR. 7 STIR. MARCHA.MORAS. Je tedy logické, že typář musel vzniknout v letech 1251–1553, doložen je v jediném případě z roku 1260. Jediné vysvětlení korunované hlavy tkví v tom, že Markéta byla chotí římského krále.

Významný je počín manželky Přemysla Otakara I. **Konstancie** a pak především druhé ženy Přemysla Otakara II. **Kunhuty Haličské**, jež použila za svého života celkově dvou typářů. Druhý je dokonalejší a vlastně již vdovský. Kunhuta ale proslula svou epistolografickou činností a bezpečně pro ni máme dochovaný sekret, sloužící k zapečetování listů. Tady česká panovnice předstihla dokonce české krále, neboť u panovníků jsme ze dvou koroborací informováni o sekretu až u Václava II.

Velká Kunhutina pečeť vykazuje dosti významnou podobu se IV. pečetním typem Přemysla Otakara II.; jde o jakýsi protějšek majestátní strany. Děje se tak zejména dvouřádkovou legendou a vyobrazením královny na trůně. Zaujme rov-

něž typické gesto levé ruky panovnice, zachytávající za plášť. Tím dochází ke zdůraznění pláště, který osobu korunovanou a pomazanou odděluje od ostatních smrtelníků.

Velká majestátní pečeť **Guty Habsburské** přináší množství poznatků, které jsme dosud nedokázali vyhodnotit správně. Nejedná se totiž o vyobrazení Guty v plném majestátu s korunou královny na hlavě a žezlem v pravé ruce, jak se dosud všeobecně a jednotně soudilo. Guta totiž nemá na hlavě plnohodnotnou korunu a v ruku netřímá žezlo, nýbrž ratolest. Gutina hlava nese buďto pouhou ozdobnou sponu na vlasy nebo ženskou korunku (s určitou podobností s ženskou korunou v nálezu ve Slezské Středě), která ale neodpovídá plnohodnotné koruně královny, jakou užívala po korunovací a pomazání. Nejlépe o tom svědčí srovnání s korunami na všech pečetích českých královen přemyslovského a lucemburského věku. Že se nejedná o vyobrazení královny v plném majestátu velmi přesvědčivě doplňuje i znění pečetní legendy: GVTA DEI GRADNA REGNI BOEMIE ET MARCHIONISSA MORAVIE, kdysi mylně (a vlastně i nelogicky) přečtené Jiřím Čarkem: GVTA.DEI.GRACIA.REGNI.BOEMIE.ET.MARCHIONISSA.MORAVIE. Panovnice zobrazena v tzv. neúplném majestátu, jež se označuje v legendě jako D(omi)NA REGNI BOEMIE, navíc výborně a podstatně vhodněji koresponduje s aversní velkou majestátní pečetí I. typu jejího manžela Václava II., který je zobrazený na trůnu bez insignií (a tedy i bez koruny) s mečem v pravici a levicí zachycenou za sponu pláště; Gutina pečeť jí tvoří odpovídající protějšek. Oba manželé jsou tak zobrazeni na trůnu (Václav), resp. stolci (Guta), přičemž levou ruku mají zachycenou za plášť. Oba jsou v pečetních legendách označeni pouze jako pán či paní Českého království, Václav ještě jako dědic (ERES, resp. HERES). Jistě stojí za pozornost analogie se vzájemně korespondujícími majestátními pečetěmi Přemysla Otakara II. a Kunhuty Haličské (viz popisek velké majestátní Kunhutiny pečeti). Na okraj věci je dlužno ještě připomenout, že pod trůnem nejsou zachyceni dva psi, byť to tak na první pohled tak vypadá, ale jde o dekorativní rostlinné stonky.

Korunovace Václava II. a Guty Habsburské proběhla až 2. června 1297 a vzhledem k tomu, že Guta krátce nato zemřela, nestihla již ve své sfragistice – na rozdíl od Václava II. – na korunovací zareagovat plným majestátem.

Velká pečeť **Elišky Přemyslovny**, zobrazující českou a polskou královnu v majestátu, vznikla po Eliščině korunovací na českou královnu v roce 1311.

V literatuře je často srovnávána s velkou majestátní pečetí její rivalky Alžběty Rejčky. Kvalitou zpracování se obě pečeti řadí mezi mimořádná sfragistická díla. Lze souhlasit s tím, že kompozice na Eliščině pečetí je otevřenější a progresivnější, zaujme i dekorativní pojednání pečetní plochy a bohatá heraldická výzdoba.

Velká majestátní pečeť manželky dvou českých králů Václava II. a Rudolfa I. Habsburského **Alžběty Rejčky**, vznikla až po sňatku s Rudolfem Habsburským, tedy po 17. říjnu 1306. Zcela jistě zaujme heraldická výzdoba, která právě vznik pečetí výborně datuje tím, že se v pečetním poli mj. vyskytuje také gotický štít s habsburským jednoocasým lvem. Druhou pozoruhodností, jež stojí za povšimnutí, je označení Elišky v legendě jako dvojí královny (BIS REGINA), tedy královny české a polské (kterou byla jako žena Václava II. od roku 1301).

O pečetích dalších panovnic jsou naše dosavadní znalosti dosti kusé, proto od jejich výkladu upustíme.

Pečeti moravských markrabat

Navzdory skutečnosti, že moravských markrabat přemyslovské rodu nebylo zcela málo, pečeť do dnešních dnů zachovaly toliko tři. Veškeré pečeti jsou typově velké. Prvním z jejich majitelů byl **Vladislav III. Jindřich**. Poté, co dobrovolně svou vládu v Čechách předal svému bratru Přemyslu Otakarovi I. a odešel na Moravu, si nechal pořídit jediný markraběcí typář. Pečetním obrazem je jezdec na koni, jedná se o portrétní rytířský pečetní obraz. Přestože nejstarší doklad máme fyzicky doložen k roku 1213, je pravděpodobné, že typář vznikl po příchodu na Moravu v roce 1197. Pozoruhodné je i písmo, které bychom mohli označit za romanogotiku.

Vladislav III. Jindřich používal jako kníže při své krátké samostatné vládě pečetního typáře, z něhož se dochoval pouhý zlomek. Na jméno Vladislava III. Jindřicha je vázáno také pečetní falzum. Velkou dochovanou pečeť si zachoval až coby moravský markrabě a založil tím řadu velkých pečetí moravských přemyslovských markrabat, které se vyskytuje – s výjimkou I. typu pečetí markraběte Přemysla, až po celou přemyslovskou markraběcí sfragistiku. V pečetním poli vidíme ozbrojeného jezdce, jedoucího heraldicky vlevo na koni, kterak na normanském štítu nese lva.

Po Vladislavu III. Jindřichovi zanechal otisky dvou typářů mladší bratr českého krále Václava I., **moravský markrabě Přemysl** († 1239). První typ je dolo-

žen pouze v jediném exempláři a nelze o něm mnoho říci pro otřený pečetní obraz. Tvarem se však jednalo o pečeť štítovitou, náplní pečetního pole byla pravděpodobně dvouocasý lev. Na druhém typu, používaném v letech 1233–1239. Je již pro moravská markrabata typickým jezdeckým jednostranným obrazem. Jezdec však nyní nenesl na štítu lva, nýbrž orlici. Nemůže se však ještě jednat o orlici moravskou, patrně jde o orlici říšskou jakožto symbol nezávislosti na českém králi v Praze. Volba pečetního jezdeckého obrazu a orlice místo tradičního lva je zřejmě výrazem odboje markrabě Přemysl vůči staršímu bratru a českému králi Václavu I., v němž tehdy Přemysl setrval.

Přemysl Otakar II. pečetil jako moravský markrabě velkou pečetí od roku 1247. Ta navazovala na tradiční podobu přemyslovských markraběcích pečetí, což znamená, že byla jednostranná a typologií pečetního obrazu jezdecká rytířská, kdy ozbrojený jezdec nese gotický štít s dvouocasým lvem. Přemysl se v legendě označuje jako markrabě moravský. Podoba pečetního obrazu nese určité rysy s pečetními obrazy rakouských Babenberků a je zde zřejmě cíleným vyjádřením ambicí na vládu v rakouských zemích. Tyto ambice vygradovaly Přemyslovou mincovní pečetí mladšího českého krále, vévody rakouského a štyrského u roku 1251.

U moravských přemyslovských markrabat je velmi zajímavá heraldická symbolika, neboť se na jejich pečetích objevuje lev, jenž býval starší literaturou považován za původní rodový symbol Přemyslovců. Z uvedené množiny markraběcích pečetí je jedinou výjimkou náplň štítu druhého typu pečetí markraběte Přemysla, kde se objevuje orlice. Nejedná se ovšem bezpečně ještě o orlici moravskou, ale nejspíše říšskou.

Moravské markraběnky přemyslovské periody zachovaly pečetí toliko dvě. První byla manželka Vladislava III. Jindřicha Heilwida (dříve označovaná za Hedviku) a druhou Markéta, žena markraběte Přemysla. Obě pečetí jsou velké a typem pečetního obrazu majestátní. Heilwidina pečeť z jediného nám známého dokladu z roku 1218 je poněkud atypická svým tvarem, který je špičatě-oválný. V pečetním poli je na stolci zachycena sedící markraběnka, která má v pravé ruce žezlo a levou ruku položenou na rouchu (plášti) na prsou. Pečeť je poměrně velká, měří 70 x 55 mm.

Markétina pečeť doložena na listině z roku 1235 je velmi poškozená, zdá se však, že typ pečetního obrazu byl rovněž majestátní.

Lucemburská etapa moravské markraběcí sfragistiky je vymezena léty 1334–1411, tedy léty udělením Moravy Janem Lucemburským Karlu IV., resp. smrtí Jošta Lucemburského. V zásadě lze rozlišit velké pečeti, které nesly v pečetním poli figurativní náplň a pak pečeti menší, kterými byly buďto osobní hlavní pečeti či sekrety.

Od Přemysla Otakara II. uplynulo téměř sto let, než byl moravský markraběcí stolec opět obsazen. Tentokrát se již jednalo o markrabata z moravské lucemburské sekundogenitury, takže jejich symbolika byla poněkud odlišná od přemyslovské. Navíc prošel značným vývojem i umělecký styl, takže zatímco pečeti moravských Přemyslovců náležejí ještě do románského umění a prvních průníků gotiky, pak lucemburská markraběcí pečeť je již plně gotická, u figurativních pečetí lze konstatovat gotiku poklasickou.

Karel IV. použil velké jednostranné pečeti s jezdeckým válečným typem pečetního obrazu, která – stejně jako jednostranné pečeti jeho otce Jana Lucemburského – stojí pod francouzskými vlivy a její podobu s pečetí francouzského prince Jana II. Dobrého nelze přehlédnout. K ní disponoval markrabě třemi znakovými sekrety, na jednom z nich se jako štítonoš objevuje divý muž (dříve považován za anděla) a gryfové.

Karlův mladší bratr **Jan Jindřich** používal velké pečeti, kterou mu ovšem ztratil komorník, jak se zmiňuje koroborace jedné z jeho listin z 1. června 1369. O typologii jejího pečetního obrazu nejsme informováni, avšak zdá se být nanejvýš pravděpodobné, že se jednalo o pečeť jezdeckou. Za ni si markrabě nechal vyhotovit typář nový, jehož podoba se v několika otiscích dochovala do dnešní doby. Tento typář je jezdecký válečný a má vymezené pečetní pole prolamovaným šestilistem, kde se střídají draci (meluzínská symbolika?) a gryfové (stejně jako tytéž figury oddělují jednotlivá slova legendy), vykazuje však jisté atypičnosti, neboť kombinuje ozbrojeného jezdce s motivy vysloveně lovcími – stromem s pěti sedícími ptáky, jelenem, dvěma laněmi, zajícem a psy. Pečeť o velikosti 80 mm, jejíž legenda je nyní vyryta již gotickou minuskulí, se používala v letech 1351–1375 a je tedy očividné, že se s ní opatrovaly i starší listiny, kde byla – nyní již ztracená – velká pečeť Jana Jindřicha.

Jan Jindřich dále užil osobní hlavní pečeti erbovní s moravskou orlicí v pečetním poli a tří typů sekretů rovněž se symbolem Markrabství moravského.

Jošt Lucemburský, nejstarší syn Jana Jindřicha, několikrát v životě sáhl po službách velkého typáře s ozbrojeným jezdcem v pečetním poli. Pečetidlo bylo veliké 102 mm, jeho legenda byla vyryta gotickou minuskulí a doloženo je otisky pro léta 1378– 1406. Vedle něj pečetil již jen znakovými pečetěmi, jedné velké či spíše osobní hlavní a třemi typy sekretu. I pro tyto pečetě je typická heraldická výzdoba, kdy veškeré pečetě, vyjma braniborského sekretu, nesou v pečetním poli moravskou orlici. Braniborský sekret přináší samozřejmě orlici braniborskou a odráží Joštovu vládu v tomto markrabství.

Oba mladší bratři Jošta Lucemburského vystačili pouze s erbovními pečetěmi. **Jan Soběslav** užil znakovou osobní hlavní pečeť a dva typy znakového sekretu, **Prokop** pak tři typů osobní hlavní pečetě a tři typů sekretů; všechny nesou v pečetním poli moravskou orlici.

Z moravských markraběnek lucemburské periody – manželek členů moravské lucemburské sekundogenitury – známe jen několik dokladů pečetí první a druhé choti Jana Jindřicha, přičemž u druhé ženy markraběnky Markéty jde o sekret se čtvrceným štítem v pečetním poli, kde se střídá symbolika Opavska, polcené pole, s moravskou orlicí.

Albrecht II. Habsburský, švagr Zikmunda Lucemburského, byl úplně posledním vládnoucím moravským markrabětem. Albrecht použil celou řadu menších erbovních pečetí, jako velkou pečeť zvolil náležitý reprezentační prostředek, totiž velkou pečeť s typem pečetního obrazu jezdeckým válečným. Albrechtova žena Alžběta používala několika pečetí, avšak bez moravské symboliky; jde o typáře rakouské a uherské.

Stručnou zmínku je dlužno ještě učinit u pečetě Děpolticů – jedné z přemyslovských větví. Přestože pečeť Děpolt III., doložená k roku 1228, je – co se typologie pečetního obrazu týče – portrétní jezdecká válečná, užíval Děpolt III. také pečetě znakové (doložena nejméně k roku 1213). Pro tu je typický poněkud zvláštní pečetní obraz, v němž nacházíme pod královskou korunou „rostlého“ lva s orlicí, tedy polcenou figuru, jejíž heraldicky pravá polovina představuje polovinu lva a levá polovinu rozkřídlené orlice. Podobné pečetě se stejným námětem používal také Děpoltův syn Soběslav.

Alespoň stručnou zmínku musíme učinit u pečeti **opavských Přemyslovců**. Jedná se o linii, kterou založil levoboček Přemysla Otakara II., Mikuláš I. Opavský. Tato linie sice neměla nárok na nástupnictví a titul českých králů, představuje ovšem pečeti drobných suverénů, jimž bylo uděleno Opavské knížectví. U vévodů opavských můžeme rozlišit velké pečeti, které nesly obvykle jezdecký motiv. Mikuláš I. Opavský ještě na svém I. typu pečeti použil jezdecké schéma ne nepodobné našim přemyslovským jezdeckým pečetím, tedy ozbrojeného jezdce na koni s kopím v ruce. Počínaje ovšem jeho druhým typem již se jezdecký obraz ustálil na tzv. francouzský válečný jezdecký ikonografický typ, kdy má ozbrojený jezdec v ruku nikoli kopí, ale tasený meč. Ostatní pečeti, ať již osobní hlavní pečeti, sekrety či signety byly, až na jednu výjimku, erbovní. Signet jako rubní pečeť použil nejméně předposlední člen rodu, Vilém (1433–1452), byť samostatné užití signetů Opavskými Přemyslovci je třeba předpokládat ale již dříve. Pečeti, ať již jezdecké, ale zejména sekretní a osobní hlavní, nesou odpovídající heraldickou výzdobu, což v případě Opavska je polcený štít, který ovšem bývá kombinován i s další heraldickou symbolikou, pokud ten který člen rodu vládl ještě i v jiných slezských knížectvích.

Za větší pozornost stojí právě ona výjimka, tj. II. typ sekretu (gema) Mikuláše I. Opavského, který je doložen v jediném případě z 15. května 1293 právě svým obrazem. V literatuře se dosud neobjevilo její ohodnocení. Zachycení mužské vousaté hlavy v pečetním poli, otočené heraldicky vpravo je velmi důležité ikonograficky. Vzpomeneme-li si na sekrety českých panovníků, pak se jedná o typický antický portrétní typ, používaný právě českými králi. Mikuláš tím dává najevo, že je skutečně vládcem, drobným suverénem. Tento portrétní typ pečeti svým pojetím a ikonografickým významem totiž výrazně převyšuje všechny ostatní znakové sekrety.

Do této skupiny musíme počítat také **státní pečeti**. Nejstarší z nich – byť jen v určitém slova smyslu – je pečeť České koruny a vznikla na počátku 30. let 15. století. O její vznik se zasloužily české husitské stavy. Vymezení a použití pečeti bylo v době bezkráloví do roku 1436. Není ovšem bez zajímavosti, že se znovu začala požívat v době správcovské vlády Jiřího z Poděbrad. Pečeť kulatého tvaru o veli-

kosti 85 mm je dosti podobná velké znakové pečetí českého krále Jiřího z Poděbrad. V rostlinnými motivy damaskovaném pečetním poli je vyryt gotický štít s českým lvem otočeným heraldicky vpravo, přičemž opis pečetí zněl: SIGILLUM. CORONE. REGNI. BOHEMIE. Písmo bylo vyryto gotickou minuskulou.

Stavové si později pořídili větší a menší pečetidlo České koruny. Typem pečetního obrazu spadají obě do obrazového hagiografického, neboť pečetnímu poli jednoznačně dominuje sv. Václav, kolem kterého jsou umístěny – v rostlinnými motivy damaskovaném pečetním poli – znaky korunních zemí. Do značné míry lze v základní podobě větší pečetí hledat inspiraci s reversem mincovní pečetí Vladislava Jagellonského. Typář byl stříbrný a pořízen byl v roce 1508, jeho existence lze předpokládat zřejmě do roku 1547, kdy se ztratil v souvislosti s protihabsburským povstáním. Nicméně tato idea jistě neosobní (jde o pečeť České koruny, nikoli panovníka) pečetí se opět vynořila – zcela logicky – v době předbělohorského stavovského odboje. Byl pořízen v podstatě stejný typář jako v roce 1508 s tím, že nyní se materiálem pečetidla stalo dokonce zlato. Větší pečeť České koruny o velikosti 95 mm se používala v letech 1619–1620.

V letech 1547–1619 jako jistá náhrada za ztracený typář větší pečetí Koruny české stavové pořídili menší korunní pečetidlo o rozměru 55 mm, zhotovené ze stříbra. Také jeho pečetnímu poli dominuje sv. Václav, avšak z heraldické symboliky zbyla jen svatováclavská orlice a český dvouocasý lev na štítech. Pečetní pole je opět bohatě damaskováno rostlinnými motivy a nese na pásce opis se zněním: SIGILLVM.MINVS.REGNI.BOEMIE.

Po rozpadu Rakousko-Uherska potřebovala nově vzniklá Republika československá potvrzovat dokumenty. Protože však ještě neexistovaly ani státní znaky nového státu ani jiná platná státní symbolika, sáhla po provizorní státní pečetí. Užívala se pro pečetění originálů ratifikačních listin k mezinárodním smlouvám a úmluvám. Byla němá, uprostřed pečetního pole byl gotický štít s českým lvem. Pečeť měla kulatý tvar o velikosti 45 mm zhotovená z vosku červené barvy.

Od vzniku státních znaků ČSR existovala velká a malá státní pečeť ČSR. Pečetní deska velkého typáře nese velký státní znak včetně štítonošů a devízy Pravda vítězí a opis REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ. Malé nese ve francouzském štítu malý státní znak ČSR. Pečetní obraz obou doplňují lipové lístky a ratolesti, opis menší pečetí zní opět REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ. Oba typáře jsou vyrobeny z bronzu, velký o rozměru pečetní desky 100 mm, menší

60 mm, hlavice typáře je zhotovena z ebenového dřeva. Obě pečetidla vznikla až v roce 1924. Pozoruhodná je rovněž skutečnost, že držadla jsou pojata ikonograficky a symbolicky. Hlavice jsou ryty ozdobně, velké pečetidlo má sv. Václava na koni s taseným mečem, bojujícím s okřídleným drakem. Na druhé straně rukojeti je zachycena katedrála sv. Víta sevřeného dračím tělem s částí Pražského hradu (od Jeleního příkopu). Uměleckou podobu pečetního obrazu velkého i malého typáře navrhli František Kysela a Otakar Španiel, rukojeť je dílem Damiana Pešana. Drak bývá ikonograficky považován v literatuře v tomto případě jako symbol habsburského útisku. Rukojeť malého typáře je uprostřed zdoben písmeny RČS a lipovými ratolestmi.

Pečetidlo prezidenta Republiky československé bylo zhotoveno z oceli v roce 1920 o velikosti pečetní desky 45 mm. Určení mělo pro písemnosti prezidenta republiky, které nevyžadovaly spolupodpis odpovědného člena vlády a současně neměly soukromou povahu. Pečeť nesla v pečetním poli velký znak první republiky a na pásce opis o znění: •PRESIDENT •REPUBLIKY• ČESKOSLOVENSKÉ•.

S vyhlášením Protektorátu musela být upravena nejen heraldická symbolika, ale také symbolika sfragistická. Vládní nařízení sice definovalo dvě státní pečeti, a to větší a menší, náplní jejichž pečetního pole byly větší a menší státní znak, nicméně v praxi se pečeti mnoho neuplatnily, neboť Protektorát Čechy a Morava neudržoval mezinárodní diplomatické styky s cizinou.

Pečetidlo státního prezidenta mělo velikost 43 mm a materiálem se mu stala mosaz. V pečetním poli nese větší státní protektorátní znak a kapitálou vyrytou legendu v německém jazyce o znění *DER STAATSPRÄSIDENT DES PROTEKTORATES BÖHMEN UND MÄHREN.

I ČSSR měla od roku 1960 dva státní typáře, materiál, z něhož byly vyrobeny, byla ocel. Velký měřil 66 mm, malý 46 mm. V pečetním poli se nacházel zobrazený tzv. státní znak z roku 1960; po straně pavézy jej doplňovala lipová ratolest o třech lipových lístcích. V úschově je měl prezident republiky, neboť podle ústavy zastupoval stát navenek, sjednával, ratifikoval mezinárodní smlouvy. Rovněž tak propůjčoval státní vyznamenání a i při této příležitosti se k nim přitiskovala státní pečeť. Obě pečetidla se lišila toliko velikostí, náplň pečetního pole byla zcela identická.

Poměrně rychle po roce 1989 vypluly na povrch rozpory mezi českou a slovenskou politickou reprezentací, které našly odraz rovněž v podobě státní

pečeti požadavkem na paritní zastoupení českého a slovenského jazyka v legendě státní pečeti. V pečetním poli se nacházel francouzský čtvrcený štít s českým lvem v prvním a čtvrtém poli a patriarším křížem na trojvrší v poli druhém a třetím. Uvedená česká a slovenská heraldická symbolika byla doplněna po bocích štítu třemi lipovými lístky. Dvojjazyčná legenda, tedy česko-slovenská, přičemž slova ČESKÁ A SLOVENSKÁ FEDERATIVNÍ REPUBLIKA byla umístěna dostředivě a ČESKÁ A SLOVENSKÁ FEDERATÍVNA REPUBLIKA odstředivě. Pečetidlo bylo zhotoveno z oceli, pečetní deska byla kulatého tvaru o velikosti 46 mm.

Pečetidlo prezidenta republiky neslo rovněž výše uvedený znak federace, nyní ovšem bez lipových lístků text opisu byl nyní pouze v českém jazyce a zněl PREZIDENT ČESKÉ A SLOVENSKÉ FEDERATIVNÍ REPUBLIKY. Rovněž zde byla materiálem typáře ocel, pečetní deska měla kulatý tvar o rozměru 37 mm.

Současnou velkou státní pečeť definuje zákon České národní rady č. 3/1993 Sb. *O státních symbolech České republiky* tak, že ji tvoří velký státní znak, podložený lipovými ratolestmi po jeho stranách, kolem kterých je opis: ČESKÁ REPUBLIKA. Státní pečeť uchovává prezident republiky. Můžeme doplnit, že opis začíná šestikvítkem a je sevřen do linek, které jsou z vnější části dvě a z vnitřní jedna. Pečetidlo republiky je určeno ke zpečetování mezinárodních smluv a dalších významných dokumentů.

CÍRKEVNÍ SFRAGISTIKA

Církevní sfragistikou označujeme poměrně rozsáhlou a různorodou skupinu pečeti, byť to tak možná nevypadá. Ještě nedávno bychom ve sfragistických příručkách našli v podstatě jen informace o pečetích arcibiskupských, biskupských, pečetích jejich úřadů, farářů a pečetích církevních řádů a jejich představených. Do církevní sfragistiky ale musíme řadit pečeti fyzických i právnických osob nejen katolické církve, ale rovněž protestantských církví i církve židovské. Je sice pravdou, že u posledně dvou jmenovaných máme dosud málo poznatků, ale i zde se nakonec naše bádání začíná úspěšně rozvíjet a přináší první výsledky. Rovněž u církevních pečeti v poslední době vzniklo několik prací z období novověku, jež přinášejí první velmi cenné a zajímavé výsledky.

Pečeti římských katolíků

Pečeti katolické církve bychom mohli ještě rozdělit na linii světskou a řádovou. Ze světské se jedná zejména o pečeti kardinálů, arcibiskupů, biskupů, jejich úřadů, kapitul, kanovníků a farářů, k řádové patří řeholníků, církevních sdružení, konventů a jejich představených.

Nicméně i u pečeti katolíků nalezneme disproporce mezi našimi znalostmi, a to často i v rámci řádů. Tak třeba pečeti benediktinů, cisterciáků, premonstrátů či rytířských řádů se těšily poměrně značné pozornosti, na druhé straně o pečetích dalších řádů tolik informováni nejsme.

Zcela jistě mezi pozoruhodné okruhy náležejí arcibiskupské a biskupské pečeti. Přestože církev v českém státě představovala – alespoň pro období středověku – jeho nesporně nejvzdělanější složku, ani v takovém případě se s jejich listinami a pečetěmi zpočátku příliš často nesetkáme. Příčinu je dlužno spatřovat ve značné závislosti církve na světské moci v přemyslovském státě, což se projeвило i v tom, že prostor pro užívání listin a pečeti tím prostě dán nebyl. Proto nejstarší pečeti byly vždy svázány s výraznou osobností; jmenujme sv. Vojtěcha (byť u něj pečeť spíše předpokládáme, než bychom měli její konkrétní dokad) a olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Zdík je osoba, od níž v českém státě máme dochováu první pečeť církevní osoby, a to k roku 1131. Nesporně výrazně předběhl dobu, vlastnil nejen velkou, nýbrž i sekretní pečeť, a to pouhých cca padesát let od doby, kdy sekrety začali používat francouzští biskupové. Po Zdí-

kovi si nechal pořídit pečeť až pražský biskup Daniel I. přibližně v roce 1165, souvislou řadu pečetí ovšem známe až od episkopátu Jindřicha Břetislava v Čechách a na Moravě od olomouckého biskupa Roberta (nejstarší exemplář doložen roku 1208). Teprve od jejich episkopátů máme doložené souvislé řady biskupských pečetí.

Přes tyto pokroky lze však výrazný obrat v pořizování církevních pečetí konstatovat až od 20. let 13. století. Mělo na něm podíl ukončení sporu o větší dispoziční práva církve s majetkem (temporalie) mezi pražským biskupem Ondřejem a českým králem Přemyslem Otakarem I. Mezi sklonkem vlády Přemysla Otakara I. a panováním jeho vnuka Přemysla Otakara II. dokonce došlo k tak prudkému nárůstu a rozšíření církevních pečetí, že v době kralování Přemysla Otakara II. již většina církevních osob běžně pečetí disponovala a ta pronikla i mezi vrstvy farního kléru. Již ve 13. století se církevní pečeť uplatnila ve formě *carantia sigilli, konsencienty* či *pečeti svědečné*. A bylo to opět století 13., které zavedlo také pečeti biskupských úřadů, stejně jako našlo uplatnění pro menší pečeti, a to i u kapitul a klášterů. Rovněž pro 13. století se objevují i elekční pečeti biskupů před jejich konsekrací; velmi zdařilá je elekční pečeť olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku s antickým motivem.

Pečeť je sice primárně právním prostředkem, ovšem je potřeba připomenout, že zatímco ve svých počátcích se uplatnila spíše v soukromé sféře k zapečetování listů, tedy v činnosti, jež nazýváme epistolografickou, pak rozšíření svých právních působností, jež přerostly v plnou autenticitu, je spojeno s episkopátem Jindřicha Břetislava. Příčinou se stal nesporně fakt, že v rukou Jindřicha Břetislava byla soustředěna nejen nejvyšší moc církevní (pražský biskup), ale rovněž panovnická, neboť Jindřich Břetislav byl i českým knížetem.

Třinácté století pak dalo plnou autenticitu v českých zemích rovněž kapitulním pečetím. Ve stejné době se začínáme zcela běžně u našich biskupů setkávat i s jinými typy pečetí, než pouze velkými. Jednalo se o sekrety a vyloučeno není ani použití signetů.

Přes primárně právní význam pečeti ale nabyly velké pečeti biskupů značné prestiže a staly se prostředkem reprezentace svého majitele. Bylo to dáno nejen vzrůstem velikosti, ale rovněž precizností, uměleckou hodnotou a kvalitou provedení pečetního obrazu. A zde se dostáváme z přemyslovského období do lucemburské doby, která představuje vlastně nejméně středověký, ale zřejmě

dokonce úplný vrchol naší církevní, zejména biskupské a arcibiskupské, pečeti. Součástí reprezentace bylo i pronikání heraldické složky na církevní pečeti. Paradoxně však to byla právě doba lucemburská, v níž naše církevní pečeť dosáhla nejen vynikající kvality a rozvoje nýbrž rovněž úpadku, nesmíme totiž zapomenout na husitské války, jež podlomily – zejména v Čechách v užším slova smyslu – moc církve natolik, že zanikly dokonce některé z církevních pečeti. Arcibiskupský stolec zůstal neobsazen, arcidiecézi spravovali toliko administrátoři a došlo tak k zániku velkých pečeti. Po husitských válkách se otřesená církev nevzpamatovala natolik, aby dosáhla své někdejší úrovně. Pravdou ovšem je, že zde musíme mít na zřeteli výrazný rozdíl mezi Čechami v užším slova smyslu a Moravou, kde sice církev ze svých pozic rovněž ztratila, jednotlivé domy ale nebojovaly o holé přežití a biskupský úřad zůstal obsazen. Biskup dokonce zasedal na zemském sněmu, ale ne již v církevní kurii, nýbrž byl hlavou kurie panské.

Nejen do konce středověku se již církevní pečeť nedostala na svou někdejší úroveň v době lucemburské. Zdánlivě paradoxně ji k tomu nepomohla ani barokní zbožnost. Je jistě pravda, že v době baroka se lze setkat s několika velmi zdařilými a umělecky kvalitními díly, leč nesmíme zapomenout, že od počátku novověku proniká zcela dominantně do pečetních polí našeho sfragistického materiálu heraldika, navíc se psací látkou stává nikoli pergamen, nýbrž papír a to si vyžádalo pečeti přece jen rozměrově dosti menší. Typologicky si tak většina hodnotářů plně vystačila se signety. Snad drobnou zmínku si zaslouží doba jagellonská, v níž dodnes máme znalosti o dvou zásazích do podoby pečeti. V roce 1497 tak učinil Vladislav Jagellonský, jenž udělil pečetní znamení klášteru doksanskému, v roce 1502 minsterberská knížata pro žďárský klášter, kdy zasáhla do úpravy pečetního obrazu klášterní pečeti.

Po nástinu hlavních vývojových etap a zvrátů můžeme přistoupit k seznámení se s nejpodstatnějšími vnějšími znaky církevních pečeti. Hned na úvod je třeba říci, že církevní pečeť z vnějších znaků pečeti vyniká a zaujme především tvarem a také ikonografií a tedy náměty v pečetním poli.

Řekne-li se církevní pečeť a její tvar, napadne sfragistika obvykle špičatě-oválný tvar mandorly. Ten se stal totiž dokonce symbolem a předmětem boje za emancipaci církve. Špičatě-oválný tvar, připomínající mandorlu – a tedy božskou Kristovu emanaci – začala církev užívat po čtvrtém lateránském koncilu (1215) ve svém boji se světskou mocí. V pražském biskupství ji prvně použil bis-

kup Ondřej, na Moravě olomoucký biskup Bruno, u něhož snad hrála hlavní roli jeho návaznost na papežskou kurii. Kromě jistého kanonického, ikonograficko-symbolického významu není možno přehlédnout ani jeden čistě praktický aspekt – prostor pečetního pole špičatě-oválného tvaru pečeti je naprosto ideální pro zobrazení stojící postavy a tím výborně vyhovuje pro znázornění arcibiskupa, biskupa či opata. Špičatě-oválný tvar používaly rovněž na svých pečetích oficiálové a generální vikáři. Do té doby byly církevní pečeti převážně kulaté. Avšak ani po čtvrtém lateránském koncilu nepronikl špičatě-oválný tvar do všech vrstev církevní sfragistiky, nýbrž spíše si jej osvojily pro užívání střední vrstvy a špičky společnosti. Farní klérus zůstal u tvarů kulatých. Po vítězství erbovního námětu v pečetním poli však i tyto vrstvy opouštějí daný tvar a vracejí se ke kulatému.

Kulatého tvaru byly rovněž menší pečeti, byť zejména u sekretů a signetů, musíme konstatovat dosti značnou pestrou tvarovou variabilitu; vyskytují se často tvary oválné a víceboké. S jiným tvary se lze u církevních pečeti setkat pouze vzácně, např. štítovitý tvar použil tu a tam někdo z řádových představených rytířských řádů.

Víceméně obdobnou situaci, alespoň co se tvarů pečeti týče, lze najít u pečeti klášterních představených a dignitářů kapitul. Velké kapitulní pečeti byly ve své většině ovšem kulaté, stejně jako naprostá většina konventních pečeti. Mnohdy to lze přičíst faktu, že se jednalo o pečeti dosti staré, které v rámci církevní tradice a konzervatismu sloužily i několik staletí. Zkrátka u církevní právnické osoby nebylo potřeba měnit typář tak často jako u osoby fyzické.

Velikost pečeti církevních osob fyzických i právnických korespondovala přímo s dobou, jejich postavením a druhem psací látky písemnosti. Špičky společnosti užívaly velké pečeti v obvyklém intervalu 70–100 mm (100 mm rozměr velké pečeti vyšehradské kapituly), u sekretů je ovšem velikost podstatně menší a jejich nejčastějším rozměrem je míra, jen o několik mm přesahující hodnotu 20 mm. Signety byly pochopitelně ještě menších rozměrů, obvykle přesahující 15 mm.

Nesmírně zajímavá je na církevních pečetích náplň pečetního pole. Dalo by se říci, že jde o vnější znak pečeti přímo nejzajímavější. Mnohdy dokonce potrápí i zkušeného badatele, neboť se jedná o pečetní obrazy plné symbolů a skrytých alegorií. V zásadě lze konstatovat užití nejčastěji typů obrazového hagiografického, portrétního pontifikálního a církevních hodnostářů erbovního.

Portrétní typ může přinášet podtypy antické, kdy je v pečetním poli zobrazeno poprsí biskupa. Takové schéma je jistě typické zejména pro sekrety. Zřejmě nejčastějším typem zobrazení je u biskupských pečetí pontifikální, kdy v pečetním poli sedí na stolci nebo stojí biskup ve slavnostním pontifikálním rouchu s pontifikáliemi, která představuje mitra a berla. V zásadě lze i v rámci těchto dvou obrazů najít dvě varianty, a to biskupa s berlou v levé ruce a žehnající pravici nebo s berlou v pravici a knihou, symbolizující Bibli, v levé ruce. Tyto figurativní pečeti samozřejmě podléhaly dobovému vkusu a proměnám uměleckým. Nejstarší pečeti jsou díly umění románského, další však již náležejí gotice a krásnému slohu. Některé z pečetí jsou pak díly vskutku kvalitativně mimořádnými. Za takový může posloužit např. pečeť abatyše u sv. Jiří, Kunhuty. Kunhutin typář ryl zlatník, uspokojující zakázky královského dvora, což se projevuje nejen analogickými rysy ve formálním rozboru, nýbrž i např. dvouřádkovou legendou. Jisté zde hrál hlavní důvod Kunhutin královský původ.

Podle typu schématu vyobrazení majitele portrétních pečetí je lze rozdělit na dvě velké skupiny. V první skupině je majitel pečeti v pečetním poli dominantní, ve druhé je zobrazen pouze v určitém výseku výzdoby pečetního pole, často v nice na jeho spodním okraji.

Na uvedených typech pečetí je většinou vodícím měřítkem velikost jednotlivých námětů a samozřejmě rovněž znění legendy. Zde je vskutku největší postava abatyše a i legenda se hlásí k abatyši. Jenže složitější situace nastane, pokud je majitel pečeti – v rámci zbožnosti a skromnosti – znázorněn v pečetním poli jako prosebník (orant). V takových případech nebývá největší náplní pečetního pole, avšak označit tyto typy pečetí buďto za kombinované nebo dokonce obrazové hagiografické, jak jsme byly v literatuře svědky, neprovažují za vhodné. Jde přece vždy o to, co chce pečeť sdělit, jak vyložit pečetní pole a legendu a zde je nutno předmětný obraz interpretovat jako pečeť majitele.

Často je nicméně církevní hodnostář v pečetním poli důmyslnou součástí složitého pečetního obrazu. Takovým typickým příkladem může být např. pečeť cisterciáček na Starém Brně, kdy na abatyšských pečetích najdeme abatyši pod architektonickým rámcem, držící berlu v levé ruce a knihu, symbolizující řádová statuta, v ruce pravé. Nad postavou abatyše v gotické architektuře najdeme P. Marii sedící na trůnu s Ježíškem v náručí, pod abatyši pak ve výklenku (nice) vidíme klečící postavu v honosném rouchu s korunou na hlavě, držící v rukou maketu kostela; tato postava symbolizuje fundátorku kláštera, českou a polskou královnu Alžbětu Rejčku.

Dosud v literatuře panoval názor, že s pečetěmi, na nichž je majitel zobrazen jako prosebník, se setkáváme až na konci 13. a poč. 14. století. Dnes jsme tento údaj časově schopni upřesnit na polovinu 13. století. Zobrazení majitele pečeti jako oranta se stává ve 2. polovině 13. století jevem progresivním, byť ne u všech církevních pečetí. Zatímco pro vládu Přemysla Otakara II. můžeme napočítat pouze 13 typů pečetí, které takto vyobrazily svého majitele, pak v pečetní materii doby posledních dvou Přemyslovců známe dokladů 27, jež představují téměř polovinu všech dochovaných pečetí fyzických církevních osob. Přes progresivitu jevu ale nelze toto zobecňovat u všech skupin církevních pečeteřů, zejména u pečetí představených klášterů nepřevládá, naopak velmi vyhledávanými se staly u představitelů některých premonstrátských klášterů.

Majitel pečeti bývá zobrazen v pečetním poli při své typické činnosti. Takové pečeti jsou divácky a badatelsky velmi vděčné, připustíme však, že často dokáží i zkušeného badatele potrápit určením činnosti či předmětu, jež se nacházejí v pečetním poli. Za příklad může posloužit třeba Zdislav, správce kostela v Troskotovicích.

Z hagiografických námětů jsou nejčastější motivy christologické a mariánské, zachycující okamžiky ze života Krista a P. Marie, často se lze setkat se světcí, zejména sv. Petrem, sv. Pavlem, sv. Václavem, sv. Vojtěchem. Dosti specifické je zobrazení sv. Anežky české, modlící se v kostele, zobrazeném, v pečetním poli křížovníků s červenou hvězdou v Praze.

Nejstarší konventní pečeti se ve svých počátcích vyvíjely dosti živelně. Výrazně do jejich života zasáhla clunijská reforma, která se projevila zejména u cisterciáckých konventních pečetí. Jim jejich užívání generální kapitula v letech 1200 a 1219 dokonce vlastnit pečetní typáře a používat pečeti zakázala. Vzhledem k potřebám klášterů pečeti právní pořízení však během 13. století opět pečeti u cisterciáků přicházely do užívání. Výrazně do cisterciácké sfragistiky v roce 1335 zasáhl papež Benedikt XII., jenž určil, že klášterní pečeti má napříště pečeti opat i konvent; navíc konventní pečeť musela být opatřena v pečetním poli vždy mariánskou symbolikou.

Novověk se v církevních kruzích projevuje mj. i proměnou pečetního obrazu. Ač tuto záležitost nelze jistě generalizovat, opuštěním figurativního pečetního motivu a jeho nahrazení erbem vyjadřuje již, že erb byl natolik i v církevních kruzích srozumitelný a univerzální, že vytlačil původní pontifikální či hagiogra-

fickou náplň pečetních polí. Příkladem mohou být pečeti olomouckých biskupů, od Protáze z Boskovic se užívá již erbovních pečetí. Toto ale neplatí pro rytířské řády, kde se naopak setkáváme s heraldickou kompozicí běžně od nejstarší doby a figurativní náplň pečetního pole je spíše vzácností.

Při výsledcích novověkého bádání se můžeme opřít o práci Martiny Bolom-Kotari, o pečetích moravských premonstrátů v letech 1436–1784; chybí zde snad jen pohled právní a také materiál ze zahraničních archivů. Přináší přehled vývoje pečetí opatů, proboštů a konventů moravských mužských premonstrátských kanonií do jejich rušení Josefem II. Poznatky zařazuje do kulturně-sociálního kontextu a srovnává je s pečetěmi dalších církevních pečtitelů, přičemž si všímá také písemností, u nichž se pečeti nacházejí a zasahuje tak nutně významně i do novověké diplomatiky, což dosud nebylo u našich badatelů zrovna běžné. Snaží se zhodnotit význam pečeti pro premonstrátské kanonie.

Pro novověkou sfragistiku, tím, že se k ní pozornost ubírá až v posledních letech, nemáme – na rozdíl od středověké – celkové přehledové práce. Otázkou také je, a to pro onu absenci přehledových prací zatím nejsme schopni posoudit, zda metody a postupy aplikované a nesoucí ovoce pro středověkou sfragistickou materii můžeme aplikovat rovněž na pečeti novověké. Obdobné otázky si kladou i další pomocné vědy historické a potýkala se s nimi i diplomatika v době Meisnera. Absence systematických prací novověku ve sfragistice nedává možnost definování pregnantních a precizních metodických postupů – i základních interpretací.

Ukázalo se, že nejen premonstrátské pečeti jsou poměrně konzervativní a jejich majitelé nepřístupovali ke změnám podoby pečetí nijak radikálně. Novověk je zde tedy postižitelný až na počátku 17. století, zatímco u olomouckých biskupů na konci století 15. To se projevuje zejména znakovou pečetí, je zde typický proces heraldizace hagiografických motivů a symbolů. Až na výjimky sovou kvalitou a řemeslným zpracováním nejde o nikterak výjimečná díla. Celkem zaujme použití osmibokých pečetí, nejčastěji u opatských pečetí Hradiska u Olomouce. Specifický rys premonstrátů je kombinování přivěšení a přitištění pečetí k písemnostem. Zdá se však, že předmětná zvyklost byla inspirována generálními opaty řádu v Prémonstré, jež takovou užívali. Moravští premonstráti zůstali věrni přitiskování u papírových písemností a přivěšování u pergamenových, ale strahovští se Prémonstré inspirovali.

Opati i konventy zlistiňovali zejména majetková transakce, ale i vnitrořádové a vnitroklášterní písemnosti. Rovněž se s jejich pečetení můžeme setkat u soukromých pořízeních šlechty, kde často vystupují v rolích svědků, rozhodců sporů či mediátorů. Vydávali ovšem písemnosti také pro své poddané či osoby s majetkově právními vztahy k nim. Zde pečeti z titulu důvěryhodné autority. Snaha postihnout pečební typy se zdá pro dané období i problematičtější. Můžeme říci, že se tak děje již pro období sklonku přemyslovského věku. Po prvních nesmělých nábězích v 16. století se od počátku 17. století ale můžeme setkat s novověkou etapou ve vývoji premonstrátských pečeti. Je zajímavé, že i v novověku lze u premonstrátů najít skutečnost, že důležitější písemnosti opatrovali ve většině případů velkou opatskou pečeti, velkou konventní pečeti, ale najdeme i menší pečeti. Pro méně důležité písemnosti postačily sekrety a signety. To u šlechty jsme svědky již ve 2. polovině 15. a počátkem 16. století skutečnosti, že neexistuje příliš velká pravidelnost v tom, jak se zpečetěna např. listina. Zcela bez problémů u ní můžeme najít šlechtický signet.

Postavení pečetele odrážel zvolený motiv pečebního pole a jej doplňující text legendy. Od 16. století je možno sledovat několik jevů, stagnace, ale i pronikání nových trendů. Vedle hlavního typáře se objevují i další, menší se zjednodušeným pečebním obrazem i texty u většiny církevních hodnostářů. Uplatnily se i v soukromých záležitostech a ve věcech s dočasnou platností. U premonstrátů se setkáváme v 16. století prvně se znakovou pečeti, ale ne u velkých pečeti, tam je stále stará figurativní výzdoba, jež má pochopitelně ikonograficko-symbolický charakter. Od 17. století se erby objevují i na velkých pečeti a zde je možno hovořit o úpadku pečeti. Vidíme snižování velikosti všech pečeti, sjednocení náplně pečebního pole na erby, redukci pečebních textů a pronikání menších, tedy zejména sekretních a signetních pečeti na významné písemnosti. Nijak tím není narušena právní platnost, čili společnost rezignuje na to, jakým typem pečeti je písemnost pečetěna. Jde o vítězství právního formalismu. Jde o pokles důležitosti pečeti, která se nejprve vyskytuje společně s podpisem, později je podpisem zcela vytlačena. Váha plně právní průkaznosti se tak u fyzických osob přenáší z pečeti na podpis, u osob právnických na razítko, s doplněním podpisem příslušné osoby, mající za přílišnou agendu zodpovědnost. Od 18. st. se tak zjednodušují i konfirmace na pouhá obecná konstatování ověření písemnosti.

Otázkou je, zda vskutku, jak se někteří domnívají, ztrácí pečeť v novověku symbolický význam, přičemž nezískává novou úlohu a proto není třeba novo-

věké pečeti zkoumat podrobně. Pečeť se sice stane předmětem „denní“ potřeby, poměrně běžným a aplikovaným jen právním formalismem. Poskytuje ale prostor pro vlastní osobitou sebereprezentaci, jež stěží může nabídnout podpis. Avšak stále ještě je potřeba pro novověkou sfragistiku nastolit otázky metodologické a reálného užívání v praxi. Poněkud do problému se třeba dostáváme při terminologii. Platí-li tato relativně a vcelku slušně pro středověk., v novověku nelze vsadit na pregnantní označení jednotlivých typů pečeti beze zbytku. Kritéria a definice těchto typů pečeti nelze nyní beze zbytku aplikovat univerzálně. To však neznamená, že by měla být zcela opuštěna. Je třeba hledat východisko v kontextu pečetních zvyklostí v komparaci s dosud známými pečetěmi. Nemůžeme se, zdá se však, vyhnout tomu, že zde budou postupovat badatel od badatele odlišně. To se stává úhelným kamenem současného výzkumu v novověké sfragistice i jejím největším problémem. Nejsm si však jist, zda se podaří nalézt mezi badateli terminologickou shodu. Zcela jistě ale musíme jít cestou dalších dílčích studií do jednotlivých kategorií diplomatického i sfragistického materiálu, abychom z nich získali dostatečné množství konkrétních poznatků o pečetění, jež pak poslouží k formulování zobecňujících závěrů. Přispěje to i k pochopení role pečeti ve společnosti nejen v novověku.

Rovněž faráři v 18. století v obrazové náplni pečeti nevybočují příliš z všeobecných trendů soukromých (osobních) pečeti; často dokonce připomínají šlechtické pečeti. Vedle monogramů je ovšem možno najít mariánské motivy, beránka Božího, pelikána jako symbol Krista, kalich a hostii. Jedná se o kulaté či oválné pečeti o velikosti pohybující se kolem 13–25 mm, zhotovené z pečetním španělského vosku a červené barvy.

Farní pečeti obvykle přinášejí světce, jemuž je zasvěcen místní chrám, mnohde nesou i v legendě datum. To nejčastěji vyjadřuje datum vyhotovení pečeti.

Zmiňme se na závěr kapitoly ještě krátce o kardinálských pečetích. Pečeti kardinálů sloužily jako vzor dalším duchovním osobám, které se s nimi mohly seznámit především na odpustkových listinách. Nejčastěji se jednalo o pečeti špičatě-oválné, otištěné do vosku červené barvy. Pečetní pole u nich bývalo rozděleno do tří pásů, v horním se nalézal Kristus, sv. Trojice nebo Panna Maria, ve středním byl světec, světci nebo hagiografický výjev a dole se nacházelo zobrazení vlastního majitele pečeti. Pečeti kardinálů si udržely vysokou úroveň provedení – většinou se jednalo o italské práce – i v 15. a 16. století. Pečetní schéma u nich dostalo záhy renesanční podobu.

Evangelické pečeti

U evangelíků vzhledem k dikci tolerančního patentu (1781) se ale jednalo pouze o vyznání augsburské (luteránské) a reformované (helvétské či kalvínské); jiná vyznání povolena (tolerována) nebyla. Pečeť je zde jedním z projevů evangelické výtvarné kultury a tak na ni musíme pohlížet.

Přestože bádání je teprve na počátku, pečeti evangelických církevních sborů přinášejí kalich, symbolizující navrácení Svátosti večere Páně jako Kalich Páně, kniha pak symbolizuje Zákon Páně a bývá pod kalichem. Kniha je často obepnuta trním, jež má symbolizovat, že svobody svědomí i slova Božího mezi mnohým odpory a těžkostmi požívají. Pokud jde o náměty pečeti evangelíků, objevuje se zde kalich, klas či vinná réva, boží oko ve větší míře. Naopak celkem odpor měli ke kříži. U luteránů se dostává do pečetního pole dokonce státní znak. Existují ovšem také výjimky, kdy se nachází na pečetích např. sv. Kateřina.

Evangelické sbory neměly pečeti příliš často a navíc si je nepoživovaly hned, neboť musely primárně vyřešit podstatnější věci, týkající se bohoslužeb, výstavby sborů atd.

Čeští evangelíci se symbolicky hlásili k tradicím domácí reformace, při zrodu pečeti na konci 18. století nemůžeme v žádném z případů dokladovat mechanické přebírání starších vzorů. Velmi silně naopak působil vliv nejstarších vytvořených pečeti tolerančních komunit a vyšších stupňů evangelické církevní správy (zejména zemských superintendencí) na postupně se tvořící pečeti ostatních komunit.

Jedním z typických znaků pro evangelické pečeti je skutečnost, že jejich typáře vznikaly v podstatě naprosto nově. Lze v nich jistě postihnout symbolickou návaznost na domácí reformační tradice, ovšem rozhodně se v dosud prozkoumaném materiálu nesetkáváme s mechanickým přebíráním jakýchkoli reformačních vzorů. Jako vzor však působily nejstarší pečeti tolerančních komunit i jejich superintendencí, tj. vyšších stupňů církevní správy.

V literatuře se náměty pečetních polí zatím badatelé pokusili rozčlenit do následujících skupin. Tyto skupiny jsou dosud dosti obecné a je možné, že se v budoucnu poněkud zpodrobní:

1) Církevní motivy

Zde nacházíme symboly obecně křesťanské, obecně reformační, symboliku luteránské či kalvínské konfese, symboliku konkrétní církevní komunity v daném místě (např. modlitebna) a kombinaci motivů. Objevuje se zejména kalich, kříž, Bible (i ve významu Slova), poslední večeře Páně, obilí a hrozny (jako symbolika chleba a vína), chléb, palmová ratolest, Beránek.

2) Symbolika spojená se státem

Je dána plnoprávným postavením tolerančních církví, kde stát představoval garanta tolerance a ovlivňoval řadu církevních záležitostí. Sem náleží nejčastěji císařský orel, obvykle doprovázen chrámem. Orel je více přítomen na pečetích luteránů než kalvínů, neboť luteráni se více podřizovali státní moci.

3) Náměty spojené s dobou pozdního osvícenství

Možná poněkud překvapí, že kříž nebyl používán příliš často. Kalvíni jej nepoužívali vůbec, luteráni vzácně, a to obvykle v kombinaci s dalšími symboly. Obvykle se objevuje osvícenský chrám, často antický, ale završený křížem.

Trojice uvedených hlavních motivů pečetí evangelických církevních komunit odkrývá pomocí symbolů spletité struktury každodenního života toleranční církve i její bohatou síť společenských vztahů překonávajících hranice středoevropských zemí, specifický přístup ke zhmotňování víry, ambivalentní vztah s mocensky dominantním státem, jakož i společné kořeny s osvícenstvím.

Pastoři a evangeličtí učitelé na svých pečetích používali většinou monogramy, pokud disponovali erbem, bývá uveden rodový erb. Evangelické sbory nejprve pečeti nepoužívaly. Vyskytují se při sporech pastora s členy církve, kde zastupují církev. Je zajímavé, že někteří pastoři upřednostňovali raději pečeti obce před církevní; obecní pečeť u nich tedy měla větší právní platnost a důvěru. Někdy však, byla-li obec evangelická, pronikla symbolika i do pečetního pole např. znázorněním místní modlitebny (např. Veselí u Jimramova). Někteří pastoři využívali na svých pečetích i symboliky tajných společností, např. zednářů či iluminátů, zejména pokud jimi také sami byli.

Pečeti superintendence církve helvétského vyznání na Moravě nese např. v pečetním poli Bibli, s vepsaným textem, často doplněné ratolestmi vavřínovou či palmovou. Často bývá doplněný letopočet římskými číslicemi, ten značí její zřízení, arabské zase vznik pečetidla.

Na církevních pečetích se často objevuje také např. Boží ruka, i zde bývá v pečetním poli římská číslice odkazující na vznik sboru nebo příchod prvního pastora. Razítka reformované církve jsou i nápisová a často ne nepodobná razítkům panství.

Židovské pečeti

Na židovských pečetích se již tradičně objevuje židovský symbol – Davidova hvězda. Dosud nejstarší takový doklad pochází ze 7. století před Kristem z města Sidon. Našla se i v několika synagogách z tzv. doby druhého chrámu (do r. 70 po Kristu), zde však byla možná jen dekorativním motivem. Archeologové našli při vykopávkách v Horbat Uza asi 1500 let starou pečeť na chléb, tedy pekárny, která pekla košer chleba; patrně jím ověřovala jeho původ (místo vzniku). V pečetním poli měla sedmiramenný svícen.

Stranou těchto učebních textů ponechejme židovské pečeti v Orientu, jež měly poněkud jiný vývoj a zaměřme se na židovské pečeti v našich zemích. Bádání je u nás ale dosud na počátku. Židé se v Evropě potýkali s problémy použít listinu jako důkaz. V Říši ale Židé vystupují i jako svědci v právních pořízeních. Při své vzdělanosti ovšem používali jako právní ověřovací prostředek mezi sebou i vůči křesťanům podpis.

Pečeti židovských obcí ve středověku nejsou příliš rozšířené, pěkný příklad známe z říšských záležitostí, kdy na židovské pečeti z Augsburgu ze srpna roku 1298 vidíme říšského orla a mezi jeho hlavami židovský klobouk. Nesporně to znamená říšskou ochranu. Častěji Židé žádali o použití městské pečeti nebo listinu podepsali. I majetkoprávní listiny jsou častěji zpečetěny pod městskou pečetí, či pečetěmi konšelů.

Pokud jde o náplň pečetního pole, jedná se o symboliku starozákonní, jako jsou Davidova hvězda, lev, liliem růže. Často je přítomná i symbolika ukazující na jméno majitele pečeti. V západní Evropě najdeme i spojení židovské hvězdy a půlměsíce, jež odkazuje na muslimy, ale zde se jedná o spojení vynucené.

Vydeme-li u pečetního znamení židovských náboženských obcí v českých zemích, pak jednoznačně převládajícím námětem pečetního pole je Davidova hvězda. Legenda je často psána hebrejským písmem v kombinaci s „latinským“;

mnohde však jen hebrejsky. Přibližně od tereziánské a josefínské doby bývá pravidelně legenda psána buďto oběma písmi, nebo jen „latinským“, s tím, že jazykem je němčina, někdy v kombinaci s hebrejštinou, ale po té, co se stát snažil Židy dostat ještě pod větší kontrolu, tak němčina chybět nesmí.

Pečeti Židů máme doloženy v Evropě již ve 13. století, a to v Anglii, Francii a Říši. V 18. století, alespoň pro oblast rakouského Slezska vykazují židovské pečeti následující vnější znaky – jedná se o převážně oválné pečeti s velikostí v intervalech mezi 10–22 mm výšky a 11–20 mm šířky. Pečetní legendy jsou pouze hebrejské a nic je neodděluje od pečetního obrazu. Přinášejí jméno majitele, často také i další upřesnění o něm, nejčastěji povolání. Vyskytují se – společně s nimi – také iniciály majitele typáře, které však jsou vyryty kapitálou. Z hlediska nejčastější náplně pečetního pole najdeme monogramatické pečetě s monogramy majitele pečetidla, často doplněné kartuší. Existují ovšem i případy, kdy se v pečetním poli objevuje tzv. úplný erb majitele, navzdory zákazu státní moci neurozeným osobám užívat symboly připomínající šlechtické erby. Vyskytují se i merky, symboly kupeckých povolání, symboly zvěrokruhu. V 18. století již není překvapivě mnoho zastoupena typická židovská symbolika, jakou představuje především hvězda.

ŠLECHTICKÁ SFRAGISTIKA

Pojednáváme-li o šlechtických pečetích, potom je užitečné si uvědomit, že se jedná o skupinu nesmírně početně i typově různorodou a bohatou. Dokonce nepochybíme, pokud označíme šlechtickou sfragistiku za asi vůbec nejrozsáhlejší skupinu ze všech pečetí různých vrstev společnosti v tuzemských archivech a muzeích, která navíc prošla pozoruhodným vývojem.

Dnes je již dostatečně známo, že se šlechta v počátcích své existence příliš nezajímala o listinu a písemné právní pořizení. Mnohem více dbala a upřednostňovala projednání právních záležitostí na zemském soudě či kolokviu přede svědky. Pokud tedy vztah šlechticů k listině nebyl kladný, pak samozřejmě nebyl kladný ani k pečeti, která ověřovala právní pořizení.

Počátky šlechtické pečeti v českých zemích jsou spjaty s pečetěmi Hroznaty Kadeřavého a Hroznaty, zakladatele kláštera v Teplé, z let 1189 a 1197. Pozvolna následovaly pečeti dalších zemských předáků, zejména Vítkovců. Po vzoru panovnických kancelářů začali i přední velmoži země od sklonku 12. století vydávat své listiny, přičemž listiny vydávané pouze pod šlechtickou pečeti nacházíme až v první čtvrtině 13. století. Jejich příjemcem byla zejména církev a poddanská města. Vznik šlechtických dvorů a kancelářů je u nás možno postihnout přibližně od poloviny 13. století. Rozvoj pečetí šlechty výrazně ovlivnilo první interregnum (1278–1283), po němž jejich počet – oproti předchozí době – výrazně stoupá.

Třinácté století ovšem zaznamenalo také první pečeti šlechticů. Zřejmě vůbec nejstarší pečeť šlechtičny v českých zemích je poněkud nejasná a osobitá pečeť Markéty z Miroslavi z roku 1243. Bohužel jde o jediný dochovaný exemplář, který je poměrně otřený, nicméně lze konstatovat, že v pečeti oválného tvaru o velikosti 32 x 23 mm je v pečetním poli zachycená ženská postava s rozpraženými rukama. V literatuře se dokonce objevil názor, že se jedná o byzantskou gemu, což je zřejmě poněkud přehnané. Z dalších šlechticů přemyslovské doby jmenujme alespoň Anežku ze Švábenic, která disponovala dokonce dvěma typáři (1287 a 1293), Vojslavu, vodu po Jenčovi z Deblína (1295–1305), která toto dokonce uvádí v legendě své pečeti (+ S. RELICTE YENZONIS DOEBLIN) a Gertrudu, vdovu po chebském vilikovi Pabovi ze Sparnecku, která v roce 1301 – poněkud netypicky – pečeť již zemřelého manžela pojala jako svou. Za zmínku

stojí ještě pečeť Guty z Valtic, jejíž pečeť z roku 1285 je pro šlechtičnu pozoruhodná tím, že má štítovitý tvar.

Další vývoj šlechtické pečeti pokračoval přibližně do 16.–17. století, od kteréžto doby se s pečeti lze stále častěji setkávat spíše jen v soukromo-právní oblasti, neboť patrimonialia počala používat vlastních pečeti. A i v oné soukromo-právní oblasti je pečeť stále více vytlačována vlastnoručním podpisem.

U vnějších znaků šlechtických pečeti lze konstatovat, že nejrůznorodější a tedy vlastně i tím badatelsky nejzajímavější materií představují šlechtické pečeti ve své jakési první etapě, kterou bychom mohli v našem domácím prostředí vymezit od prvních šlechtických pečeti po přibližně počátek dvacátých let 14. století. Právě v ní nabývají různých velmi rozmanitých tvarů – šestiboké, osmiúhelníkové, převládají však jednoznačně kulaté a štítovité; postupně roste velikost pečeti zejména u špiček společnosti, poměrně různorodá je i typologie pečetního obrazu, své ustálení hledá text pečetní legendy atd. Snaha předních magnátů přiblížit se zeměpanské pečeti se projevila zvětšující se velikostí pečeti, volbou typologie pečetního obrazu i rozšířením typů pečeti. Na sklonku přemyslovské doby pečeti nejméně 26 šlechticů dosáhly alespoň 50 mm, v pečetním obrazu se objevují – vedle převažujícího erbovního typu – figurativní náměty (jezdecký a pěší) a setkáváme se i se sekrety. Všeobecně lze říci, že tato první etapa je jistým obdobím hledání podoby šlechtické pečeti, které se více nevyskytuje. Přibližně po roce 1320 je pečetní obraz omezen v podstatě pouze na erbovní kompozice, tvar většinou kulatý a velikostně se šlechta spokojila s malým rozměrem pečeti v rozmezí 20–30 mm.

Po stránce typologie pečetního obrazu je naprostá většina šlechtických pečeti *erbovních*. Nicméně u předních magnátů v zemi se setkáváme u velkých pečeti rovněž s pečeti figurativními – *portrétními jezdeckými* či *pěšími*. Na rozdíl od západní Evropy se však tyto typy pečetního obrazu objevily toliko u některých vybraných rodů (Rožmberkové) či spíše jedinců z naprosté špičky společnosti. Figurativní pečeti tvořily náplň pečetního pole u našich šlechtických pečeti přibližně do roku 1320, avšak u Rožmberků se opět dostávají do užívání od 15. století, byť pouze u rožmberských vladařů a to ještě jen některých. Dále je možno zmínit opavské Přemyslovce, které je ovšem lépe radit do panovnické sfragistiky, neboť se jedná o drobné suverény. S jezdeckým typem pečetního obrazu se lze setkat rovněž v novověku, zde však jde o několik jednotlivin – např. u Jana Jiřího Krnovského nebo knížete Karla Lichnovského. U Jana Jiřího Krnovského jsme

svědky unikátnosti dokonce i v rámci evropské sfragistiky. Rytec pečeti jej totiž stylizoval do ozbrojeného jezdce s kopím a praporcem v ruce, doplněného heraldickou složkou na vlýsu kolem pečetního pole, nicméně současně vyšel z hagiografického motivu sv. Jiří, probodávajícího kopím draka. Jinými slovy jsme zde svědky kompozice na pomezí portrétního jezdeckého a obrazového hagiografického typu pečeti, kdy Jan Jiří je vyobrazen sice v portrétním jezdeckém válečném typu, avšak zabíjející draka.

U Rožmberků odpovídá symbolu rožmberského jezdce. Někdy se tyto pečeti mohly i schématem a pojetím obrazu blížit pečetím panovnických, jako např. II. typ jezdecké pečeti V. typu jezdecké pečeti českého krále Jana Lucemburského. V přemyslovském období se setkáváme také s prvním mluvícím znamením. To když si v roce 1301 na své pečeti Jindřich z Lokte, vilik na Lokti, nechal vyrýt do pečetního pole ozbrojené rámě.

Legenda byla v nejstarším období ryta smíšeným majuskulním písmem, gotická minuskula se začíná projevovat od přibližně poloviny 14. století. Často však třeba jen na jediném typáři z několika u téhož jednice. Ve druhé polovině 15. století se setkáváme v pečetních legendách s kapitálou, zejména u rodů, jež byly pod vlivem renesance z Uher. Mnohdy je doplňována vavřínovým věncem, jenž ohraničil legendu. První jazykově české legendy se vzácně objevují již ve 13. století, nicméně ve větší míře ve století patnáctém. Pronikání úřadu a titulů do legendy je charakteristické spíše pro starší dobu, tedy počátky pečeti šlechtické, dále si pak podržely jen pečeti nejvyššího zemského maršálka u pánů z Lipé, neboť tento úřad byl v rodě dědičný.

Nejstarší pečeti šlechty jsou obvykle zhotoveny z vosku barvy přírodní či přirozené. Barvení jsme v našem prostředí svědky již ve 13. století, avšak dosti výjimečně. Ještě v následujícím století přírodní vosk zcela převažuje, i když se již vedle něj začínají pravidelněji objevovat pečeti v barveném vosku. Pro špičky šlechty (panský stav) se následně ustálila červená barva vosku, nižší šlechta pak používala zejména vosk černý. Mnohdy členové panského rodu, kteří pravidelně pečetili do vosku barvy červené tu a tam užili i vosku barvy přírodní, obzvláště pokud ke zpečetění došlo mimo jeho kancelář a vosk jiné barvy prostě nebyl k dispozici.

Zejména během 15. století sehrála červená barva pečetního vosku značnou roli při povyšování rodů do panského stavu. Typickým, příkladem pro Moravu jsou rody pánů z Veitmile, Žerotína a Ludanic, kteří hned po uvedení do pan-

ských lavic důsledně pečetili do pečetního vosku barvy červené. Naopak, u některých starožitných panských rodů, jaké představují třeba Šternberkové či Pernštejnové, se setkáváme s pečetením do vosku barvy černé.

Největší tvarovou pestrostí se vyznačují signety, kde najdeme nejčastěji ovál i osmiúhelník. Velikost signetů se pohybuje kolem 18 mm, ale u špičky společnosti jsou i větší. Pečeti ve 14. století se blíží velikostně sekretním a vzniká z nich pak zvláštní druh – zejména u šlechtických pečeti – který je v poslední době nazýván osobní hlavní pečeti. Od 16. století však velké pečeti velmožů opět značně nabývají na velikosti a např. u velké pečeti Petra Voka z Rožmberka, která je co do typu pečetního pole jezdecká, činí velikost 95 mm.

U většiny šlechtických rodů lze typologicky rozdělit užívání pečeti na velké, sekrety a signety. V počátcích vývoje šlechtické pečeti se lze setkat také s pečeti sdruženými několika (obvykle dvou) osob, jež byly ve vzájemném právním vztahu. Za vhodný příklad sdružené pečeti v době vlády Přemysla Otakara II. mohou posloužit např. sdružená pečeť Jindřicha I. a Vítka z Rožmberka či dokonce dva typáře bratrů Ekharda z Miroslavi a Hartléba z Myslibořic. Jednou z posledních šlechtických sdružených pečeti je zřejmě pečeť synů Děpolta z Riesenburku z roku 1287. Na skutečnost sdružené pečeti vždy upozorní legenda, v níž jsou osoby uvedeny.

Dalšími pečetními typy byly pečeti velké, menší, sekretní, osobní hlavní a signetní, jejichž značné rozšíření spadá do 16. století. Se sekrety se v přemyslovské době a tedy v počátcích naší sfragistiky, setkáváme pouze u naprosté špičky společnosti. Jmenujme Zdeslava ze Šternberka (1297), Jindřicha I. z Rožmberka (dokonce dva tyty sekretu, 1302 a 1309) či Sezemu z Landštejna (1293), u něhož je však pozoruhodné, že zřejmě nedisponoval jinou pečeti než sekretem.

U mnohých pečetních typů je ovšem problematické je jednoznačně typologicky zařadit, zejména pokud jde o dobu od počátku 14. století. Velikost pečeti některých jedinců – dokonce i ze špičky společnosti – má klesající tendenci a s menším rozměrem bývá i poměrně často jednodušší náplň pečetního pole. Současně se jedná o dobu, kdy se objevují první osobní hlavní pečeti. Mnohdy je tedy velmi obtížné rozpoznat, zda se jedná o sekret či osobní hlavní pečeť příslušného velmože. Typickým příkladem mohou být pečeti např. u pánů z Hradce na přelomu 13. a 14. století začíná velikost dosti razantně zmenšovat. Takže pokud I. typ pečeti Oldřicha II. z Hradce z roku 1292 je pečeti typologicky

nesporně velkou, pak podstatně menší pečeť téhož z roku 1300, nacházející se v dorsu velké pečeti, sice působí dojmem sekretu, toto označení v legendě ovšem nenese a vzhledem k dalšímu vývoji (velikostnímu i pečetního obrazu) u pečeti pánů z Hradce, není vyloučeno, že se také může jednat o osobní hlavní pečeť.

Šlechtické pečeti jsou vynikajícím pramenem pro heraldiku, na jejich dlouhých vývojových řadách můžeme zejména sledovat proměnu typologie štítu a příleb. Lze dospět – i přes ne zcela jednotnou terminologii např. příleb – k zajímavým a cenným výsledkům.

Na nejstarších erbovních nebo znakových pečetích se setkáváme s gotickým štítem. Od první poloviny 15. století máme doloženo použití španělských štítů, již od doby druhé poloviny 15. století se setkáváme na pečetích s terčí. Od 16. století se vedle terče vyskytují paralelně i renesanční štíty. Od 17. století můžeme potkat štíty francouzské a barokní. Nejstarší doba přináší přílby hrncové, nicméně ještě do konce 13. století jsou prokazatelné i přílby kbelíkové. Od 15. století se objevují přílby kolčí, turnajové od století šestnáctého. Tu a tam je možnost setkat se i s helmy méně běžnými a častými, např. německým šalířem.

Od sklonku 13. století nalézáme dekorativní pojednání plochy pečetního pole některých pečeti, projevujícím se damaskováním drobnými předměty (obvykle rostlinné úponky, routy, hvězdičky či jiné drobné předměty). V pečetním poli však našla své zastoupení i architektura (např. nejstarší pečeť Oldřicha II. z Rožmberka z roku 1418) – přibližně sto let po té, co ji nacházíme na pečetích českých církevních hodnostářů.

O tom, že některá pečetidla se uchovávala v rodě i po smrti, zřejmě z pietních důvodů nebo jako přirozená rezerva drahého kovu, jsme svědky u Rožmberků, kdy k roku 1545 máme zaznamenánu zprávu o tom, že v sakristii krumlovské hradu bylo uchováno sedm velkých i malých pečeti.

Tu a tam jsem svědky přerývání typářů, kdy se upravovalo pouze jméno, často v důsledku finančních obtíží (např. u jezdeckého pečetidla Jošta III. a Petra V. z Rožmberka). Převzatých pečetidel, na nichž se neměnilo jméno, bylo více (např. Bavor ze Strakonice či Smil z Lichtenburka) a často pro ně hovoří nikoli finanční problémy, ale naopak sebevědomí či úcta k rodové tradici.

Počet typářů, které šlechtic vyměnil během svého života, býval různý. Ale u předních velmožů země to mohlo být klidně i osm pečetidel; vhodnými příklady mohou být Jindřich I. z Rožmberka, Petr I. z Rožmberka nebo Bavor III. ze Strakonice. Jind-

řich I. z Rožmberka ovšem zasluhuje mnohem více naší pozornosti. Je to velmož, v jehož pečetnictví jako by se odrážel pomyslný vývoj naší nejstarší fáze šlechtické sfragistiky. První pečeť měl totiž sdruženou se svým bratrem Vítkem (VI.). Vzápětí si pořídil postupně (nikoli paralelně) již dva velké samostatné typáře, kde sáhl po tom nejhonosnějším motivu, tedy jezdeckém, po kterém šlechtic sáhnout mohl. Oba typy jsou stejně velké a velmi podobné, liší se v podstatě pouhým klenotem jezdce, kdy na I. typu se objevují do kruhu uspořádaná paví pera, zatímco u II. typu to jsou již rožmberské růže. Současně je ale v jednom případě doložena i rozměrově menší pečeť, zachycující v polopostavě ozbrojeného rytíře s taseným mečem a štítem s rožmberskou růží v pečetním poli. Je otázka, zda máme co do činění již s prvním typem menší pečeti v naší sfragistice vůbec, nebo se ještě jedná o velkou pečeť. Časově se ale v užití překrývá s velkými jezdeckými pečetěmi. Jindřich také sáhl ještě po dvou erbovních sekretech, které jsou si rovněž poměrně podobné.

Alespoň pro nejstarší dobu je pochopitelné střídání pečetidel u jednotlivce. Avšak v několika málo případech dokonce máme doloženého šlechtice, který – podle dokladů u písemností – jednoznačně pečetil několika typy stejného typu pečeti paralelně. Uvedená věc je na překvapující, neboť poněkud – alespoň pro vrcholný středověk – popírá smysl pečeti jako právního prostředku, který je nezaměnitelný a jednoznačně svého majitele identifikuje. Na druhou stranu mnozí šlechtici po opuštění typáře si nechali vyrýt pečetidlo nové, které bylo předchozímu velmi podobné. Nicméně z těch jedinců, kteří paralelně disponovali např. dvěma velkými typáři pečetí, můžeme zmínit např. brněnského cúdaře Bravíka. U něho máme doloženy tři typy velké pečeti, přičemž I. typ známe z roku 1288, II. typ z let 1294–1297, avšak současně v roce 1296 použil dalšího, nového pečetidla, tedy III. typu. Důvod není znám.

Zatímco u figurativních pečetí můžeme zohlednit více také uměleckohistorické hledisko, neboť pečeť často představuje drobnou plastiku, jejíž figurativní reliéf je spíše modelovaný, často vysoký a od pečetního pole odsazený, pak u erbovních pečetí plochou, ryteckou, zachycující erb a jde tedy spíše o postižení vývoje heraldického. Současně musíme konstatovat, že se možná v budoucnu pozmění pohled na ikonografický význam těch figurativních pečetí panovníků i šlechticů, které nesou v pečetním poli ozbrojence. Ozbrojený rytíř byl dosud považován za rytíře Kristova. Je však potřeba vidět, že se majitel pečeti nechává zobrazovat se všemi svými slavnostními atributy, včetně klenotu přilby, který se ale nepoužíval v bitvě, ale v turnajích ano. Tvrdit však jednoznačně, že před

sebou máme záměrně znázornění rytíře, připraveného k turnaji, by bylo patrně přehnané. Jednak se na turnajích – zejména v mladší době – používaly poněkud jiné typy přileb a štítů, jednak by to dehonestovalo ideál Kristova rytíře. Spíše tedy máme co do činění se zdůrazněním všech prostředků honosnosti, identifikace a prestiže příslušníka panovnického rodu či šlechtického velmože, než jeho cíleného zobrazení v turnajové zbroji.

Velmi zajímavé jsou pak pečeti těch členů rodu, kteří se stali duchovními. Ty pak ale musíme řadit do pečeti duchovních, byť se na nich často objevuje heraldická rodová symbolika (např. u Petra II. z Rožmberka).

Je možné setkat se rovněž s pečeti šlechticů, ačkoliv ty nejsou tak časté. Ženy si nechávaly na své pečeti umístit jak svůj rodový erb, tak i, byly-li provdány, erb manželův. Setkáváme se zde tedy často se čtvrcením štítu, na který bylo možné tato rodová znamení dobře umístit. Pokud žena zůstala neprovdána, nechala si do pečetního pole samozřejmě vyrýt své rodové znamení. Od 16. století jsou známy i signety, ty jsou často i u šlechticů doplňovány monogramy. Vývojem písma, tvarem pečeti i pečetním voskem korespondují pečeti žen s pečeti mužů. Vyhledávaným zdrojem pro studium šlechtických pečeti se staly zejména landfrýdy, které měl za povinnost zpečetit každý šlechtic.

Zajímavou kapitolou jsou pak pečeti těch příslušníků šlechtické obce, kteří zastávali některý z úřadů. Takové se uplatnili u zemských soudů a sněmů. Někteří z nich si do pečetní legendy zastávaný úřad uvedli, jiní nikoli. Ale existovali dokonce úředníci u šlechtických dvorů předních magnátů.

O úřednících šlechtických dvorů se dozvídáme nemnoho toliko z textu listin, pečeť dodnes zanechal zřejmě jen Držek, vilik Václava z Lichtenburka (1304). Pečeť nese v pečetním poli nějaké kopytnaté zvíře (berana či jelena?), jež není zcela rozpoznatelné pro nízkou kvalitu a značnou rustikálnost zpracování. Jednoznačně dokládá, že pečeti šlechtických úředníků a hodnostářů výrazně kvalitativně zaostávaly za úrovní pečeti svých chlebdárců a předních zemských magnátů. Často si dávali leníci zpečetit svá právní pořizení pečeti svého pána. Vhodným příkladem může být Dominik z Pasovar, leník Rožmberků, jehož pečeť je dokonce k listině z roku 1301 přivěšena až jako druhá v pořadí za pečeti jeho pána Jindřicha I. z Rožmberka.

Zajímavou otázkou je otázka právní validity šlechtické pečeti či její právní autenticity. U šlechty výzkum jasně prokázal, že ještě v korvínovském a jagellon-

ském období požívala šlechtická pečeť plné autenticity, ale toliko ve vlastních právních pořízeních či v pořízeních poddaných. V cizích právních záležitostech stále ani v pokročilém století 15. a počátkem 16. století neměly šlechtické pečeti hodnotu plné autenticity. Zřejmě proto se jako naprosto běžný vyvinul institut spolupečetění a pronikl i do dobových právních knih a příruček. Analýzou zejména Tovačovské knihy a její konfrontací s pečetní praxí bylo možno dospět k přesvědčivému závěru, že dodržování Tovačovské knihy byla ve většině případů respektována a dodržována, mnohdy až na bázi právního formalismu. Bylo stanoveno, že pokud nejde o výrazně problematickou situaci, jakou je například válka, je třeba, aby v případě šlechtického vydavatele listin tento ještě „*příprosil*“ dalších šest pečetitelů, kteří svým ověřovacím prostředkem ztvrdí větší jistotu listiny. V drtivé většině případů se toto ustanovení dodržovalo, ba mnohdy právě pouze formálně, tedy tak, že u listiny sice najdeme celkově sedm pečetí, ale některé jsou dokonce stejné od jednoho pečetitele. Předmětnou etapu můžeme nazvat jako počátek konce šlechtické pečeti. Vedle ní se totiž začíná objevovat také podpis a je jen málo dbáno na to, jaká pečeť se vlastně u písemnosti nachází. Někdy vše zašlo až tak daleko, že se nedbalo ani na typy pečetí či dokumentů, zda se jedná o velkou či signetní pečeť, o listinu či list. To je nesporně počátek úpadku pečeti.

Plné autenticity pro právní záležitosti cizích osob šlechtické pečeti nedosáhly. Na Moravě se počet „*příprošených*“ obvykle ustálil v mírových časech na šesti šlechtických pečetích, kdežto v Čechách v užším slova smyslu na 15; vysvětlení disproporce lze jistě odůvodnit počtem rodů. Avšak ani v první čtvrtině 16. století ne každý šlechtic disponoval typářem, pokud však disponoval, obvykle mu stačil jediný, který lze nazvat osobní hlavní pečetí. Jen členové panských rodů vedle něj pečeti rovněž signetem.

V článku *O pečetech* manských práv olomouckého biskupa, která ale pocházejí z doby o něco mladší roku 1526, jejichž ustanovení však platila nejméně od roku 1471, se píše, že plné autenticity požívají pečeti papežů, králů, světských a duchovních knížat, prelátů, kapitul a konventů. Byla pro ně typická plná autenticita ve vlastních i cizích záležitostech. Šlechta však může svou pečetí dokázat plně právní autoritu toliko ve vlastních věcech nebo záležitostech poddaných.

Pečeti šlechticů v mladší době nalzáme společně s pečetí manžela, samostatně se vyskytují jen pečeti vdov, pokud samostatná neovdovělá žena pečtila, pak spíše jen korespondenci.

Snad nejbližze kapitole šlechtické pečeti má pečeť zemského soudu. Zemský soud byl určen k projednávání záležitostí svobodných obyvatel Českého království, tedy šlechticů v první řadě. Jednalo se o nejvýznamnější soudní instituci v zemi a jeho hlavním motivem je sv. Václava s páskou s latinským textem CITAT AD IVDICIVM (v českém překladu „pohání k soudu“) v ruce. Pečetidlo nalezlo uplatnění v citační funkci, tedy v pohánění a předvolání provinilců před zemský soud. Ale pečetidla, jehož vznik je datován do 13. století, bylo využito i v mnohem později např. při odstoupení územních práv České koruny Prusku 16. července 1743, přičemž těchto práv se vzdaly stavové.

Na Moravě jsme informováni o větší a menší stavovské pečeti mnohem později. Pečetní obraz obou je stejný, tj. v pečetním poli se nachází francouzský štít s moravskou orlicí, kterou jako štítonoš nese stojící postava anděla. Text legendy na velké pečeti zní: INSIGNIA.QUATUOR.STATUUM.MARCHIONATUS.MORAVIAE, na menší: SIGILLUM.DOMINORUM.DEPUTATORUM.MARCHIONAT.MORAVIAE. Byla určena pro zpečetění důležitých stavovských věcí, jako je např. souhlas s Pragmatickou sankcí či zpečetění stavovských dluhopisů. Přestože máme dnes fyzicky doloženy tyto pečeti od poloviny 18. století až téměř do roku 1848, zmínky o moravská stavovské pečeti známe již od sklonku 16. století.

KOMUNÁLNÍ SFRAGISTIKA

Termín komunální sfragistika je často ztotožňován se sfragistikou měst. Bylo by ovšem chybou definovat komunální sfragistiku pouze jako městskou. Zahrnuje totiž rovněž pečeti městysů, vesnic – které jsou však podstatně mladší než pečeti měst – místních částí, přihlížíme rovněž k razítkům městských úřadů, podniků a v neposlední řadě i městských orgánů a rychtářů. Nejvíce informací však víme o pečetích měst, kde sfragistické bádání pokročilo nejdále; tato materie konečně představuje z oblasti komunální sfragistiky rovněž složku nejstarší. Pečeť u měst, ale také městysů a vesnic, představuje nejen právní prostředek, ale současně se stala symbolem jejich svébytnosti a reprezentace; byly to právě pečeti obcí, které po roce 1990 často poskytly náplň pro obecní znaky. Pečeti obcí, zejména měst, se ale rovněž využívaly např. k označení kvality určitého výrobku či produktu – zde je velmi známá např. brněnská městská pečeť jakožto vítané potvrzení kvality sukna, které proudilo z Brna např. na vídeňské trhy.

Pro vznik městských pečetí ovšem musely být nutně splněny společensko-ekonomicko-právní podmínky. Teprve v určitém okamžiku života města stala jeho obec před nutností disponovat pečetí. Obvykle se tak dělo tehdy, když potřebovala vydávat listiny či prostě zlistňovat právní pořízení, a to ať již sama za sebe jako osobu právnickou, nebo za své jednotlivé měšťany, kteří se na své město většinou obraceli, neboť nedisponovali vlastní pečetí. Samozřejmě, že takový proces ovlivňoval výrazně majitel města. Podporoval jej zejména panovník, a tak se můžeme setkat nejprve s pečetěmi měst zeměpanských. Výhodnost uvedeného procesu si však vzápětí počaly uvědomovat rovněž magnátské špičky společnosti, které tak s jistým zpožděním počaly podporovat rovněž vznik pečetí u svých – poddaných – měst.

Dobou vzniku zaostávají pečeti měst v českých zemích za sfragistickým materiálem měst západní Evropy. Nám geograficky, ale často rovněž inspirativním ovlivněním, byla nejbližší města v Říši. Mezi nejstarší středověké doklady městských pečetí v Říši náležejí pečeti Cách (1134), Kolína nad Rýnem (1149), Mohuče (1150), Trevíru (1149) či Norimberku (1195). Právě pod vlivem říšských měst se začala prosazovat komunální sfragistika i u nás. Nebylo jistě náhodou, že z měst, nacházejících se dnes v České republice, disponoval jako první městskou pečetí nejpozději v roce 1242 Cheb, který ovšem byl ovšem součástí Říše a k českému státu nenáležel.

České země prožily poměrně bouřlivý rozvoj měst ve 2. polovině 13. století, zakladatelskou činností proslul především Přemysl Otakara II. Z městských obcí přináležejících k českým zemím již ve 13. století máme doloženu roku 1247 pečeť Brna, 1257 Malé Strany, 1262 Litoměřic, 1264 Starého Města pražského, 1272 Znojma, 1273 Mostu, 1274 Kadaně, 1289 Klatov a Opavy (dnes deperditum), 1297 Uherského Brodu a Podivína; jihlavská pečeť (z roku 1249) se dodnes nedochovala. Podle nejnovějších výzkumů zejména na poli diplomatiky se zdá, že i když města ve 13. století v českých zemích vlastnila své pečetidlo, nemuselo to nutně ještě znamenat, že by disponovala městskou kanceláří. Zejména u některých markraběcích a biskupských měst se dá předpokládat používání služeb markraběcí či biskupské kanceláře (zejm. Olomouc).

Ve čtrnáctém století se setkáváme s dalšími pečeti menších královských měst, ale jsme svědky existence pečeti rovněž u měst poddanských – např. Německý (Smilův) Brod, Český Krumlov ad. Za husitských bouří dochází k velkému rozvoji městských pečeti mj. i proto, že se stupňuje politická moc a vliv měst, zejména v Čechách; na Moravě byl vývoj poněkud mírnější. Proces byl bouřlivý a dokonce vedl V. Vojtíška k názoru o vzniku městských znaků teprve za husitství. Dnes je uvedený názor již prokazatelně správně vyvrácen a opuštěn, neboť vznik městských znaků je bezpečně i v českých zemích dílem konce století 13. a počátku 14. století. První polovina 15. století dala vzniknout pečeti různých městeček, dnes bychom řekli městysů, a tento vývoj pokračovala také ve 2. polovině 15. století a první polovině 16. století. Mohutný ekonomický rozvoj šlechty a její hospodaření ve vlastní režii samozřejmě výrazně podporovalo všestranný rozvoj poddanských měst a městeček, v jehož důsledku se rozvíjela také komunální sfragistika. Z pečeti městeček můžeme jmenovat např. Blučinu či Třešť. Z předmětného období pochází také privilegia na právo pečetit voskem příslušné barvy (u poddanských městeček obvykle zelené či černé), ale rovněž např. na znak obce.

To se již ale také objevují první pečeti vesnic. První privilegia pro vesnice v tomto směru známe u nás ze sklonku 15. století. Dosud nejstarší privilegium pro vesnici je známo z roku 1496 pro Křenovice na Přerovsku; dále je třeba obdržely Velký Týnec (1499), Vojkovice (1500), Medlov (1502), Němčičky (1509) či Střelice (1521). Právo pečetit jim udílela vrchnost nebo na požádání panovník. Setkáváme se ale v rámci roztržité držby s tím, že pokud vesnice byla rozdělena do několika částí, přičemž každá náležela jinému vlastníkovi, měla rovněž každá část svou pečeť od své vrch-

nosti. Mezi první vesnice, které náležely mezi příjemce takových výsad, často náležely vsi horenské, neboť pro svá horenská práva častěji potřebovaly užívat pečeti. V Čechách se setkáváme s větším nárůstem pečeti v 17. století, avšak dosti regionálně, vynikají v tom třeba obce na panstvích Slavatů. Na Moravě rozvoji vesnických pečeti napomohla Rektifikační akta (1749), v kterých poddaní přiznávali půdu za účelem daní, přičemž je měly zpečetit. Jejich obdobou ve Slezsku byl Karolinský katastr a rovněž v něm a kvůli jeho stvrzení si vesnice nechávaly vyhotovovat typáře. Teprve tereziánský katastr ve 2. polovině 18. století v Čechách poskytl větší možnost vzniku vesnických pečeti, ale nebyla zde povinnost je zpečetit.

Za rozhodující pro rozvoj obecních pečeti na Moravě tedy můžeme považovat Rektifikační akta a rok 1749. Obce si kvůli jejich potvrzení pořizovaly pečetidla, pokud je tedy již neměly z dřívější doby. Jak ukázal výzkum obcí jihlavského panství, rozkládající se zemsky v Čechách i na Moravě, stala se zde zemská hranice skutečně klíčovou. Bez ohledu na hranice panství, ty obce v rámci jihlavského panství, jež ležely zemsky v Čechách, si pečeť nepořizovaly, kdežto zemsky moravské obce panství Jihlava ano.

Rok 1848 je v českých zemích nikoli jen zlomem politickým, ale rovněž správním a v neposlední řadě taktéž sfragistickým, byť zde do jisté míry. Vytvořením nové státní a místní správy se staly obce nejnižší správní jednotkou. V jejím čele fungoval obecní výbor, jemuž předsedal starosta a radní. Toto ustanovení vešlo v platnost v roce 1850 a obce si sice nadále ponechávaly své typáře, nicméně od poloviny 19. století se stále více a více používala razítka; nejprve kovová, posléze pryžová. Veškerá obecní symbolika pak na pečetích a zejména razítkách zanikla v roce 1952. Tehdy bylo státem nařízeno, že obce mohou na svých ověřovacích prostředcích používat toliko státní znak; změna nastala až po roce 1990, kdy se komunální heraldická symbolika na obecní razítka opět vrátila.

Nejstarší pečeti našich obcí jsou pochopitelně pečeti velké. Rostoucí diplomatická činnost a prohlubující se agenda, často i speciální, si vyžádala vznik dalších typů pečeti, zejména menší a sekretní. Můžeme-li věřit údajům z literatury, pak zřejmě nejstarší sekret z měst měl u nás znovu Cheb (1302), kde se jistě opět projevil charakter říšského města. Menší a sekretní pečeti se samozřejmě od velkých odlišují menšími rozměry, prostším pečetním obrazem i legendou, jež má poněkud jiné znění a někdy se do ní i dostává určení agendy, pro niž měla být menší pečeť využita (např. soudní agenda; viz pasáže o typech pečeti a jejich použití *ad contractus, ad fundi a ad causas*).

Zajímavé jsou poměrně vzácně doložené sdružené pečeti obcí. Tak např. pro obce Šošůvka a Sloup na Blanensku známe takovou pečeť k roku 1682 (1789 mají ještě každá vlastní), dokonce pro tři vesnic tamtéž – Suchdol, Těchov a Veselici – vznikla sdružená pečeť roku 1757 a rovněž pečetní legenda se ke všem třem obcím hlásí. Společné pečetidlo zahrnuje tři symboly, každý pro jednu obec. Do Josefínského katastru pak byla otiskována jen ta část pečetidla, kterou potřeboval jedna ze tří obcí na zpečetění své písemnosti.

Dostáváme se k vnějším znakům pečeti. Nejprve byly pečeti královských měst zhotovovány z vosku červené barvy, zatímco pečeti měst poddanských z vosku zeleného či černého. V průběhu 18. století si ale i poddanská městečka osvojila pečetění červeným voskem. Osvojila si tak obvykle sama a v podstatě již nejde o pečetní vosk, ale španělský pečetní lak.

Naprostá většina pečeti našich měst je okrouhlá, což platí nejen pro velké pečeti, ale rovněž menší a sekretní. Nutno ovšem zmínit, že v nejstarší etapě se lze poměrně hojně rovněž setkat s pečetěmi štítovitého tvaru (např. Jihlava, Podivín, Litoměřice). Ostatní tvary jsou vzácnější. Jistě poměrně překvapující je špičatě-oválný tvar u prvního ze tří pečetních typů města Mostu ve 13. století, dále osmibokou pečeť používala Brtnice anebo šestibokou pečeť Uherské Hradiště, kde však může hrát roli skutečnost, že se jedná o sekret. Obvyklá velikost velkých městských pečeti se pohybuje do 60 mm, ale např. pečetidlo Starého Města pražského dosahovalo 90 mm.

Volbou námětů pečetního pole u pečeti měst i vsí nacházíme totožný vývoj – jedná se o *mluvící znamení*, *motiv obživy většiny obyvatelstva*, což u vesnic bývalo obvykle zemědělství (radlice, krojidla, rýč, sekera, vidle apod.), *rostlinné motivy* (zejména stromy), jež mohou patřit mezi mluvící znamení (např. Doubravice-dub, Lipove-lípa) – pak je řadíme do první skupiny; pokud ne, odkazují zpravidla na nějak památný či hraniční nebo jinak významný strom v katastru obce, tradice sadů v obci. Dále je to *symbol vrchnosti*, kterým obvykle bývá *znak* u měst královských a markraběcích či *erb* u poddanských městeček (např. nejdříve Smilův, pak Německý a konečně dnes Havlíčkův Brod). U královských či markraběcích na Moravě je to štít s českým lvem (např. Litoměřice), resp. moravskou šachovanou orlicí (např. Znojmo, Olomouc). Pečetní pole ale také přinášejí *městské znaky*; v našich zemích dosud nejstarší pečeť s městským znakem je prokazatelně pečeť města Opavy (1289), která je dnes bohužel deperditní, následovaná brněnskou městskou pečetí (1315). Také se objevují *zakladatelské scény*, *patroni*

města, symbol *hornictví* u horních měst (nejčastěji kladívko a mlátek) a velmi častý, ba přímo pro města typický, je *topografický* typ pečetního obrazu, tj. ten, který zachycuje městské hradby, bránu, věže atp. Zdá se, že přes veškerou obecnou schematičnost a symboliku můžeme přece v podobě některých topografických typů pečetního obrazu najít i reálnou podobu opevnění toho kterého města. V pečetním poli některých obcí se objevuje i symbol ve štítu. Navzdory tomu se obvykle nejedná o znaky a štít se do pečetního pole dostal náhodou, libovůli objednavatelů typáře. I štít však podléhá typologickým a módním vlivům. Na pečetích můžeme najít španělský, renesanční, francouzský, velmi častá je i barokní oválná kartuše. V době husitské revoluce se můžeme setkat na pečetích našich měst taktéž se zastoupením kalicha.

Písmo a jazyk legendy v podstatě sleduje obecně platný vývoj písma a jazyka v opisech pečetí v českých zemích. Nejstarší pečetí mají samozřejmě legendy v latině a jsou zhotoveny smíšeným majuskulním písmem; přibližně od 2. poloviny 14. a zejména pak v 15. století se objevuje gotická minuskula. Od 16. toletí nabývá většího zastoupení kapitála, která posléze přechází i na komunální razítka. Na těch se však můžeme v 19. století setkat rovněž s antikvou, kurzivou či frakturou. Musíme si ale uvědomit, že pečetí města jsou prostředkem poměrně konzervativním a typáře často město užívalo i několik století. Pokud bychom tedy chtěli např. sledovat vývoj písma pečetních legend našich měst, je potřeba nejprve stanovit, zda máme před sebou typář, který vznikl přibližně v době sepsání písemnosti, na níž se nachází jeho pečeť, nebo naopak město používalo pečetidla staršího, a to třeba i několik století.

Na konzervativnost a tradici ukazuje i jazyk, kdy latina dominuje až do 15. století, kdy je možno se setkat s češtinou a němčinou. Naopak od této doby a zejména ve století následujícím – díky prudkému rozvoji města a městeček – národní jazyky dominují. V 19. století v době rostoucího nacionalismu je dokonce možno na nich sledovat do jisté míry také národnostní složení měst. Za Protektorátu Čechy a Morava se stala němčina povinnou v opisech razítek našich obcí a zejména u obcí v Mnichovskou smlouvou odstoupeném pohraničí, pronikaly fašistické symboly také do pole razítek.

Datum uvedené v legendě pečetí nemusí ukazovat na datum vzniku pečetidla, ale může upomínat na jinou důležitou událost v životě obce (např. u obce Závist – obec byla k roku 1669 pustou, ale v roce 1776 se zde obnovil život a toto datum nese i nové pečetidlo). Obvykle ovšem datum dobu pořízení pečetidla znamená.

Zejména ve středověku a raném novověku měla pečeť pro obec značný význam, neboť představovala nejdůležitější ověřovací prostředek obce, vyjadřující souhlas s obsahem písemnosti. Pro právní závaznosti písemnosti tak byla nezbytná. Proto se pečetidlům obcí dostávalo značné pozornosti a zejména u měst, kde byla spolu s privilegii (jež pojišťovala práva obce), uchovávána v truhlicích. Od takové truhlice mělo různý klíč několik konšelů, jedinec k nim neměl přístup. Teprve když se všechny klíče sešly, mohla být truhlice otevřena. V tom lze spatřovat pojistku proti zneužití typáře. Za ztrátu pečetidla byl viník tvrdě potrestán. Pokud se jednalo o purkmistra ve městech, nadále nesměl chodit do rady, mohl být i potrestán na hrdle a majetku.

Vhodným příkladem uložení cenností a pečetidel v truhlici poslouží třeba obec Rouchovany. Víme, že původně bylo na rouhovanské radnici v železné truhlici se zdobným kování uloženo rychtářské právo, obecní pečetidla stříbrná a mosazná, gruntovní registra se zápisy koupí a prodejů nemovitostí z let 1595–1854, parcelní protokol z roku 1826, nejstarší katastrální mapa z roku 1825, hlavní počty o příjmech a vydání městečka Rouchovan za léta 1711, 1713, 1729, 1741–1752, rejstříky obecních hospodářů za léta 1747–1769 (české) a 1750–1752 (německé), ratifikační smlouvy o výplatě robot za roky 1738–1740, 1741–1743, 1761–1763, 1764–1768, 1773–1775, 1777–1779 a 1780–1782. Součástí truhlice byly též doklady o výsadách městečka Rouchovan. Železná truhlice jistě měla sloužit a také jako protipožární pojistka.

V úvodu kapitoly byly zmíněny rovněž pečeti rychtáře. Těm se dostalo pozornosti zejména díky zájmu K. Lišky. Liškův výzkum, zahrnující více než stovku rychtářských pečetí, jej oprávnil navrhnout typologii nejčastějších námětů na našich rychtářských pečetích, a to: a) znamení z městského znaku, b) postava rychtáře na koni, c) pěší postava rychtáře, d) rámě (paže), třímající rychtářské právo, e) postava Spravedlnosti, f) kombinace dalších postav, symbolů či znaků vrchnosti. U fojtů máme možnost se spíše setkat s rodovými znameními, což je zřejmě důsledek v podstatě dědičného zastávání úřadu.

CECHOVNÍ PEČETI

Hlavním cechovním symbolem byla cechovní korouhev, kterou měl disponovat nejpozději od 15. století každý cech, a rovněž cechovní znak. Náplň obou symbolů byla často totožná. Mezi znaky stejných řemesel existovala v různých městech prakticky shoda – objevoval se obvykle charakteristický výrobek, či nástroj pro to které řemeslo. Za vrchol života cechů můžeme v českých zemích označit 14.–15. století, přičemž v 15. a 16. století se těšily pozornosti i u vrchnosti poddanských měst a městeček, neboť jejich majitelé v nich spatřovali možnost zisku. Od 18. století však jejich význam slábne a v 19. století jsou rušeny – děje se tak živnostenským zákonem z roku 1859. Na cechy pak navazovala specializovaná společenstva, jež často navazovala rovněž na symboliku cechovních typářů.

Cechy velmi dbaly na ochranu svých pečetidel, často již od výroby neboť jsou zaznamenány i případy, kdy při výrobě pečetního typáře byla snaha vyrobit i duplicitní pečetidlo. Obdobně jako u měst městské pečetidlo, tak i u cechů pečetidlo cechovní, bylo ukrýváno do truhlic, které mohly být otevřeny někdy dokonce teprve, když se shromáždil celý cech.

Mezi nejstarší v českých zemích dochované cechovní typáře náleží k roku 1354 doklad pregéřů a mincířů v Kutné Hoře. Literatura někdy uvažuje o vzniku cechovních pečeti v husitské revoluci, výrazný rozvoj však zaznamenaly až za Jagellonců. Právě oni udělovali cechům i privilegia na znak, pečeť a právo pečetit červeným voskem. Pokud cechy nedisponovaly právem pečetit červeným voskem, využívaly vosku zeleného či černého. Ovšem jako ve všech odvětvích sfragistiky, tak i ve sfragistice cechovní s postupující dobou novověku si cechy pečetení do červeného pečetního vosku prostě osvojily.

Vedle tradičních funkcí pečeti je pro cechovní pečeti typické ještě jedna – ověřovací – funkce. Použití otisku cechovního typáře mohlo garantovat i kvalitu zboží pro veřejnost.

Z hlediska tvaru pečeti známe jen pečeti kulaté či oválné, někdy badatelé spekulují i o tvarech špičatě-oválných či osmibokých.

Cechovní znamení mělo povahu erbu a přinášelo typické výrobky, nástroje, suroviny, postupy výroby a práce, kombinace těchto námětů s heraldickou symbolikou města či vrchnosti nebo náboženskými náměty, jako jsou např. patroni

řemesel, světcí či biblické scény jako třeba u hrnčířského cechu Adama a Eva u stromu poznání. Některé z cechovních znaků jsou dokonce uděleny panovníkem, jak dokazuje třeba znak kožešníků Starého Města pražského z 28. dubna 1473, či Nového Města pražského z 11. listopadu 1486.

Pro cechovní znaky jsou docela typické také nejrůznější honosné kusy, byť užívané spíše od novověku (především štítonoši, ale i znakové pláště, hodnostní hraběcí, knížecí a vévodské koruny). Na rozdíl např. od pečeti univerzit, se u cechů vždy nesetkáváme s vynikající uměleckou hodnotou a úrovní zpracování jejich pečetidel. Některé rytby vykazují značnou rustikálnost a spíše ukazují na dílo místního kováře než vyspělého zlatníka některé renomované dílny. Samozřejmě, že s těmi méně výtvarně zdařilými pečetěmi se setkáváme spíše v menších městech a městečcích.

Pokud jde o písmo a jazyk legendy, pak v zásadě platí v obecných rysech to, co platí pro podobné jevy v komunální sfragistice. Z písma převažuje pro počátky našich cechovních pečeti smíšené majuskulní písmo, od 15. století gotická minuskule, jež do 16. století střídá kapitála; na sklonku existence cechovních pečeti je dokonce možnost se setkat s kurzívou (od konce 18. století). Pochopitelně ve středověku je v legendě zastoupena latina, v novověku přibývá národních jazyků, v našem případě tedy němčiny a češtiny. Mnohde najdeme značné regionální rozdíly, které nesporně souvisejí s národnostním složením obyvatelstva regionu či elit konkrétních měst a městeček. Součástí pečeti jsou letopočty, jež obvykle uvádějí datum zřízení cechu, udělení privilegia, uznání či sloučení cechu nebo pořízení pečetidla, ovšem nemusí tomu tak být pokaždé; vždy je tedy nutné přihlídnout ke konkrétní situaci toho kterého cechu. Některá cechovní pečetidla dokonce disponují dvěma daty, která znamenají zřízení cechu a vznik pečetidla; je to obdobná situace, jakou jsem sledovali na evangelických pečetích.

Již bylo uvedeno, že cechovní typáře přinášejí mj. i typické výrobní nástroje či pracovní postupy. Protože však mnohé z nich jsou již dnešnímu člověku neznámé, nezaškodí si alespoň u následujících cechů symboliku stručně vyložit. Nutno ještě upozornit na skutečnost, že se mohlo jednat o cech jednoho řemesla, cechy sdružující dvě řemesla a cechy sdružující více než dvě řemesla.

Barvíři – dvouuchý kotel

Bednáři – sud a nad ním kružidlo, někdy i palice a dláto, kružidlo

Bradýři a lazebníci – nůžky, břitva a puštdlo krve

- Cvočkaři – tři cvočky nebo hřeby vějířovitě zabodnuté do koruny či do srdce
- Hodináři – obvykle byli členy některého ze společných cechů, který na pečeti měl obraz hodin
- Hrnčíři – Adam a Eva pod stromem poznání, někdy doplněno pod kořeny stromu o vyobrazení hrnčíře pracujícího na kruhu. Kromě tohoto nejčastějšího námětu se setkáváme také s vyobrazením vázy s květinami nebo hrnčířského kruhu
- Hřebenáři – oboustranný hřeben, někdy jej drží lvi
- Jehláři – jehly, špendlíky, spony, háčky na ryby
- Kameníci – bývali v jednom cechu se zedníky a měli znamení zkříženého kružidla a úhelnice, kamenické kladívko a želízek (majzlík), zkřížená kamenická dlátka
- Klempíři – plechové nádoby a lucernu
- Kloboučníci – jeden či tři klobouky
- Kniháři – hotová kniha zasazená v lisu
- Koláři – kolo, doplněné někdy sekerou
- Kominíci – obraz sv. Floriána, tedy ozbrojence se džberem vody hasící požár
- Kosíři – zkřížený srp a kosa
- Kováři – podkova či tři podkovy, někdy i s hřebem (podkovákem), podkova podložená dvěma zkříženými kladivy, tři hřeby (podkováky)
- Koželuzi a jircháři – růže, růže položená mezi dvěma býčími rohy, někdy ale i pole dělené napříč, v jednom s růží, ve druhém s dřevěným kbelíkem na máčení kůží, zkřížená prohnutá škrabadla či válec nebo koželužské nože
- Kožešníci – používali od 15. století znak, udělený jim Vladislavem II. Jagellonským. Na štítu kosmo přetažený kožešinový pruh (či kosmo dělený), ve spodní části potažený kožešinou. Na štítu bílá holubice a s ratolestí v zobáku. Později byl přidán štítek s korunovaným písmenem „W“. Nad štítem se nacházela přilba s přikryvadly a v klenotu holubice s ratolestí v zobáku
- Krejčí – rozevřené krejčovské nůžky, někdy s bodcem mezi čepelemi, jehla, špendlík
- Malíři – na štítu tři (2,1) menší nádobky na míchání barvy (štítky?)

- Mandlíři a barvíři – znak, v němž byl na štítu vyobrazen mandlířský mistr s pomocníkem při válcování hotového obarveného plátna na mandlířském stole. Nad štítem byla přilba s přikryvadly a v klenotu rohy, mezi nimi svisle postavený mandlířský válec
- Mečíři – tři meče vějířovitě postavené rukojetí vzhůru a pod nimi hroty vzhůru obrácený půlměsíc, někdy držela meče ruka za špice
- Měšečníci, vačkáři a rukavičkáři – své výrobky ve třech pruzích štítu
- Mlynáři – palečné kolo a nad ním rozevřené kružidlo; někdy kolo s kružidlem doplňovaly jedna nebo dvě sekery, dále odpichovadlo, úhelník, sekera
- Mydláři – (do cechu náleželi i svícníci) – disponovali znakem, v hlavě štítu byla oblaka, ze kterých dolů sahaly ruce, jež držely drátěný kruh, který rozkrajoval kvádr mýdla. V pečetním poli po stranách mýdla ležely šikmo dvě svíce, někdy hořící
- Nožíři – (někdy spojeni s mečíři) – koruna, jíž procházely zkřížené dva nože s rukojetmi a meč, jenž stál uprostřed rukojetí vzhůru
- Parukáři – hlava s parukou
- Pekaři – preclík, nejčastěji pod korunou, vedle něj žemle a calty (housky). Součástí obrazu býval i perník, pokud byli pekaři spojeni s perníkáři
- Pláteníci – tři tkalcovské člunky ve tvaru trojúhelníku, „krample“ (nástroj na česání ovčí vlny)
- Pokrývači – dvě zkřížená pokrývačská kladívka, ev. pod korunou. Někdy kladívka doplňovala zednická lžíce
- Postřihači – (obvykle členy soukenického cechu) – pokud tvořili samostatný cech, prezentovali se znakem, v jehož štítu byl heraldicky vpravo obrácený gryf s nůžkami nebo „šerhakly“ v pazouru k upevňování sukna, nad štítem byla položena přilba s přikryvadly a v klenotu císařský orel s nůžkami na prsou. Setkat se můžeme i s rozevřenými postřihačskými nůžkami, dvěma zkříženými soukenickými střelami či soukenickými štětkami.
- Provazníci – zkřížené tři cívky a háčky, jež užívali při kroucení provazu. Někdy tím byla ještě příčně položena střela či srdce propíchnuté šípem a háky
- Prýmkaři – prýmky

- Punčocháři – měli znak, jehož štít byl čtvcený a v jeho jednotlivých polích se nacházely krejčovské nůžky, punčocha svisle položená, rukavice a „štětí bodlákové“, nebo „krample“, klubko vlny
- Puškaři (ručníkáři) – překřížené pistole; častěji ale pistolí (ručničkou) zastoupeni ve znaku zámečnického cechu
- Řemenáři – koňské řemení, častěji ale spojeni v jednom cechu se sedláři, součástí jejichž znaku bylo pak řemení
- Řezníci – lev, držící v předních tlapách sekeru. Podle pověsti získali znamení od Jana Lucemburského, když mu v roce 1310 sekýrami rozsekali bránu Starého Města pražského a uvolnili mu tak cestu do Prahy. Přímo tato scéna našla své uplatnění na některých cechovních řeznických pečetích, např. ve Volyni či Sušici. Další náměty představují dvě zkřížené sekery, stojící býk, zkřížená sekera a nůž.
- Sedláři – (často spojeni s řemenáři) – sedlo a případně celý koňský postroj s řemením otěží
- Sklenáři – na pečetě zkřížené tři nástroje, svisle postavena lopatka, šikmo přes ni sekyrce podobný nástroj a kosmo dvojitý hák, spájecí palice, diamant na řezání skla
- Sladovníci a nákladníci vaření pív – dvě limpy (prkénka), kterými přehrabovali slad. Limpy stály vedle sebe svisle nebo byly zkřížené, někdy je doplňuje sběračka. Někdy byly limpy provlečeny korunou. Mnohdy se objevuje i patron sladovníků sv. Václav
- Soukeníci – (často náleželi k cechu postříhačů) – soukenická střela či dvě zkřížené soukenické střely, soukenická štětka, rozevřené nůžky, „krample“
- Soustružníci – koule držená kružidlem a dvě dláta, úhelník, vysoustruhovaná kulečnická koule
- Stolaři – hoblík, zkřížená dlátka s palicí, kružidlo, úhelník
- Svícníci – (často spojeni s viz též mydláři) – ve znamení dvě svíce, někdy doplněné svíčkovým sloupkem
- Ševci – znak, v jehož štítu se nacházení tři škorně umístěné odstředivě špičkami ke třem koutům štítu; někdy se objevuje znamení jedné svisle stojících škorní či jediné boty, jindy prostřelené šípem nebo doplněné nástrojem na krájení kůže (krojídlem), podobným sekáčku. Další náměty – tři nohy

ohnuté v koleně, obuté ve škorní s ostruhou a dostředivě řazené. K výjimkám náleží pečetidlo strážnických ševců, na kterém je vyobrazena ševcovská dílna s dlážděním, verpánkem a dalšími ševcovskými potřebami.

Šňoraři – (obvykle spojeni s prýmkaři) – ve znamení propletené šňury se střapci, někdy přidáno vyobrazení řemeslníka při práci

Tesaři – kružidlo, úhelnice a sekera, někdy ještě kladivo, pila či měřidlo síly trámů

Tkalci – tři do trojúhelníku sestavené člunky nebo jiný člunek se zkříženými tkalcovskými hřebeny (vochlicemi), či hřebeny samostatné

Truhláři – hoblík a nad ním zkřížené kružidlo a úhelnice; někdy i pila

Voskaři – byli sdruženi v jednom cechu se svícíky a neměli samostatné znamení

Výrobci baretů – baret

Zámečníci – klíč a zámek, někdy byly zkřížené klíče, jindy zámek nad nimi. Jindy lze najít i kladívko. Pokud se nachází ve znamení i pistole, jde o cech zámečnicků, jehož součástí jsou i ručnickáři

Zedníci – krokev, trojúhelník s olovníci, zednická lžíce, kružidlo a kladivo, obvykle vše překříženo

Zlatníci – sv. Egidius v biskupském šatu jako patron zlatníků, sedící při zlatnické práci

Zvonaři – zvon, někdy vedle dělové hlavně, to v případě, že součástí cechu byli i dělolijci

Značení symbolů jednotlivých řemesel lze rozdělit v zásadě do tří skupin:

1. symbolika jednoho řemesla
2. symbolika dvou řemesel
3. symbolika více než dvou řemesel

Tematicky cechovní symboliku lze dělit do tří hlavních skupin podle vnitřního významu symbolů v pečtním obrazu:

1. Pracovní nástroje a nářadí jednotlivých řemesel

2. Výrobky jednotlivých řemesel
3. Suroviny či materiály, se kterými jednotlivé cechy pracovaly; další jevy jsou sice různorodé, avšak o to méně časté.

Jistě k zajímavému poznatku dospějeme při vyhodnocení kvality jednotlivých pečetidel. Lze v nich totiž vysledovat jistý společný rys, totiž ten, že cechovní pečetidla 19. století, jež znamená konec cechovní výroby, vykazují typáře jen poměrně strohou jednoduchost, jsou prosty jakékoli reprezentativnosti. Tu a tam lze najít v muzeích materii, která připomíná cechovní pečetidla, ovšem po roce 1859, tedy po odstranění cechů novým živnostenským zákonem (např. 1863 sdružená řemesla Horního Města). V takovém případě již spíše sledujeme přechod k razítkům.

Dovolme si ještě krátkou poznámku k podobě cechovních pečetidel. V zásadě kopírují, resp. zapadají, do obecného vývoje typářů. Starší typáře ve formě destičky měly sklopné držadlo (často ornamentálně zdobené), očko k závěsu, doplněné často řetízkem. Držadlo či rukojeť v mladší době bylo k pečetní desce připojeno, někdy byl celý typář zhotoven z jednoho kusu kovu. Novější pečetidla pak byla opatřena masivním kovovým či dřevěným držadlem.

SFRAGISTIKA UNIVERZIT

S pečetěmi se můžeme setkat u univerzit, ale rovněž u jejich jednotlivých fakult či studentských národů. U univerzitních pečetí lze najít podobnost s pečetěmi církevními. Jistě dosti svérázné a netypické je pečetidlo Univerzity Karlovy s fundátorskou scénou, na níž Karel IV. jako zakladatel univerzity předává zpečetěnou zakládací listinu zemskému patronu sv. Václavovi.

Statuta či zakládací listina univerzity stanovovala, jak bude o pečetidlo univerzity pečováno. Bylo zvykem, že od počátku existoval velký typář univerzity a pečetidlo rektora.

Pečeť představovala pro univerzitu prostředek ověřovací i uzavírací. Sloužila také k uzavírání listů, zaručovala tak příjemci, že obdrží list ve stavu, v němž byl odeslán, čili že nebyl nikým otevřen, čten či pozměněn. Pro uzavírání listů sloužily tzv. malé pečeti, sekrety a signety.

Stejně jako ve městech a u cechů, tak i na univerzitách se pečetidla uchovávala v truhlici, k jejímuž otevření bylo často potřeba více klíčů různých osob. Současně se v ní nacházely cennosti, insignie, matriky, listiny. Do opatrování byla svěřena některému z kostelů. Pečetidla byla často vyzvedávána za speciálních ceremonií pravidelně v úřední dny nebo při zvláštní potřebě. Disponovat pečetidlem a uchovávat je směl na univerzitách některý z významných akademických hodnostářů (rektor, děkan, kancléř, univerzitní notář, direktor). Obvykle se používalo pět klíčů, jež opatrovali rektor a děkani jednotlivých fakult. Ti pak nosili zavěšené pečetidlo na krku na zvláštní šňůře v univerzitních barvách nebo na řetězu. Pečetidla měly i jednotlivé národy univerzity. Ta byla rovněž náležitě opatrována a uschována v truhlici; od níž měli klíče prokurátor národa a druhý člen národa.

Univerzity byly ve střídání typářů poměrně konzervativní, umělecky se jednalo o významná díla. Navzdory tomu celou dobu existence olomoucké univerzity se setkáváme nejméně se 45 typy pečetí; univerzitě však náležela asi polovina, kdežto ta druhá patřila pomocným institucím.

Univerzity byly nejprve podřízeny církvi. Proto ikonografie – námět – pečetního obrazu je volena s rozmyslem a současně dosti koresponduje s církevní ikonografií. Jistě i mobilita univerzitních mistrů přispívala k jejich vývoji.

V pečetním poli se např. objevuje P. Marie, světcí, biskup, kancléř univerzity, profesoři, studenti, prvky architektury, sv. Kateřina, sv. Mikuláš. Jednotlivé fakulty volily náměty odpovídající ikonografické symbolice Spravedlnosti, Teologie atd. Proměn jsme svědky od doby renesance a pak v novověku, kdy na pečeti často pronikala císařská heraldická symbolika. Vše je schematicky často velmi složitě propracované. Univerzitní typáře patřily obvykle mezi velmi prestižní díla, vykazující mistrovskou kvalitu. Proti těmto ikonografiím je námět pečetního pole Karlovy univerzity dosti atypický. Je kombinací dosud na univerzitních pečetích nepoužívaného donátorství (Karel je znázorněn jako donátor) a svatováclavské úcty. Námětem pečetního pole se stala vzorem i pro další univerzitní pečeti. Usuzuje se, že pečetidlo vzniklo kolem roku 1350 v Norimberku.

Většinou se jedná o kulaté pečeti, výjimečně špičatě-oválné.

Pokud jde o pečetidla nižších akademických hodnostářů, mistrů a přednášejících, převládají v ikonografii pečetního pole křesťanské symboly, jež se nějak váží k jejich majitelům. Vyučující je zde často zobrazen při své typické činnosti, jak proslovuje za pultem přednášku posluchačům.

U Karlovy univerzity byl sv. Václav ochráncem právního řádu na univerzitě – český panovník jako zakladatel ji postavil pod ochranu sv. Václava, tedy zemského patrona. V obraze je světec, fundátor i jeho dva symboly moci, totiž říšská orlice a český lev.

Některé univerzitní pečeti zobrazují variace na posluchače a vyučujícího, další upřednostňují vyjádření charakteru a vědecké specializace příslušné instituce.

Olomoucká univerzita používala pečeti ve významu ověřovacím i uzavíracím. Do 18. století převládal znak univerzity. V legendách se objevuje nejprve latina, pak němčina a vzácně i čeština. Přesný počet pečeti v historii olomoucké univerzity není možné dnes říci. Rektorát používal 7, filozofická fakulta 6, teologická 7, právnická 2, medicínsko-chirurgické učení 3. Dále používaly typáře i pomocná zařízení, jako knihovna.

Pečetidlo VÚT v Brně vzniklo v nedávné době a nese moderní znak. Jeho zpodobnění za použití technického písma, kterým je pro znak snad poněkud diskutabilní, ukazuje na technické zaměření školy.

Ideovým vzorem pro podobu pečeti Jihočeské univerzity se stala pečeť Karlovy univerzity, došlo tak k vyjádření právního zakotvení univerzity. Lev odka-

zuje na příslušnost univerzity k České republice, (červená) pětistá růže odkazuje na Rožmberky, z nichž zejména Vilém a Petr Vok svým způsobem, stáli při počátcích jihočeského školství. Autorem je Václav Rameš. Pečeť je okrouhlá, v jejím pečetním poli najdeme stojícího a heraldicky vpravo hledícího dvouocasého lva, třímajícího v předních tlapách menší štít s pětistou růží. Opis se nachází mezi dvěma linkami a zní *SIGILLUM *UNIVERSITATIS *BOHEMIAE *MERIDIONALIS.

SFRAGISTIKA OBČANSKÁ A ÚŘEDNÍ

Pečeti se objevovaly pod nutností obchodníků v 15. století potvrzovat smlouvy, obvykle ale byly v pečetním poli umístěné jednoduché pečetní merky, obecně křesťanské symboly (např. pelikán), znaky, symbolika z řemesel, monogramy. U tvaru lze konstatovat totéž co u pečetí šlechty. Vývoj jde stále více ve prospěch pečetí oválných a osmibokých; typologicky se jedná zřejmě především o signety než o pečetí osobní hlavní. Námětem znaků se stávala i domovní znamení jejich obyvatel a samozřejmě u řemeslníků – jak již bylo ukázáno – pronikaly postupem doby do pečetního pole rovněž typické výrobky. Zde se projevila inspirace symboliky z pečetí cechovních. Občanské pečetí se rozvíjely zejména v 16. století, zřejmě pod vlivem vývoje v západních zemích. Lze se setkat rovněž s pečetidly důstojníků armády. Od 19. století je však stále více vytlačovala razítka.

Řemeslnické pečetí našly své využití zejména u smluv, ať již obchodních nebo svatebních, dále u zpečetění závětí. Umělecká kvalita a úroveň je různá, od poměrně dobré až po rytby venkovských kovářů. Za další bádání stojí zmínka M. Milce, že podle účtů z klášterů mniši ve svých dílnách vyráběli pečetidla; zde bude jistě nutný výzkum v budoucnu. Z hlediska tvaru je většina pečetí od 16. století oválná, osmihranná, najdeme stále – byť v menšině – i pečetí kulaté. Do pečetního pole se v souladu s dobovým výtvarným a dekorativním cítěním dostávají štíty, korunky, mnohde je však zastoupen i znak dotyčného, doplněný iniciálami. Nechybí ani dekorativní prvek ve formě různých rokají, rostlinných větví a ratolestí. Na základě rozměrů se zdá, že se jedná spíše o signety s povahou osobní pečetí. Nejčastější velikost se pohybuje v intervalech u šířky i výšky 10–20 mm, známe však např. i pečetí o velikosti 7 x 9 mm u zedníka Paula Wentzela Hannbergera (první polovina 18. století).

Tak jen zcela namátkou příkladem jsou Alexandr Neitmer, pražský rukavičkář, položil do pečetního pole jako hlavní náplň rukavici (1716), punčochář Ferdinand Plum z Českých Budějovic rukavici a punčocho (1740), českobudějovický hřebenář Hans Plnoch hřeben (1688), pekař Andreas Hoffelner z Českých Budějovic (1714) preclík atd. Méně pečetí má pak jinou náplň pečetního pole, většinou monogramatickou, tj. s iniciálami; jako např. u Johanna Heinricha (1787), klempíře v Českých Budějovicích.

Bádání sfragistika u řemeslnických pečeti může někdy ztížit např. půjčování pečeti v rámci cechu, od souseda, ev. i změna povolání, aniž by se však tato skutečnost projevila na obměněné symbolice pečeti.

Určitá symbolika zůstala zachována v 2. polovině 19. století na pečetích spolků (zejména hasičů), živnostníků, řemeslníků, obchodníků a svobodných povolání a inteligence (notáři, malíři, učitelů) i soukromých pečeti, kde se často setkáváme s napodobováním gem (zde však již obvykle jen jako kuriozity bez právní závažnosti). Vedle razítek se staly ověřovacím prostředkem i nálepky.

V poslední době se rozběhla i studia dalšího dosud opomíjeného okruhu sfragistiky, totiž pečeti panství. Na základě sfragistické sbírky Moravského zemského muzea v Brně, kde se nachází 1024 kusů pečeti, rozdělených na 274 druhů, zpracovávala Lucie Kejnovská v rámci své bakalářské i magisterské práce pečeti panství na Moravě a ve Slezsku v 18. a 19. století. Na základě písma (kurent 18.–19. století) na zadní straně pečeti i několik dat v legendě pečeti jsou právě tyto pečeti panství datovány do uvedené doby. V legendě se obvykle objevují termíny Amt Siegell a Herrscharft. Písmem je kapitála, v několika málo případech se objevuje i kurzíva či kombinace kurzívy a kapitály, asi 25 pečeti ze zkoumaného souboru je nápisových, většinou však nesou erby majitelů panství. Jejich velikost se pohybuje kolem 30 mm, materiálem je španělský pečetní lak. Nejčastější barva je červená, méně černá a objevuje se vzácně i přirozená. Tvar převládá oválný, dosti často je i kulatý.

Setkáváme se s úředními pečeti panských kanceláří, orgánů měst, úředníků, ale i kancelářského personálu (písaři), purkrabí, notářů, ad.

Panství u nás vznikala od 15. století a zanikla rokem 1848, kdy byla zrušena správními reformami ukončením feudálního zřízení v českých zemích. Dosud jen nepatrná pozornost byla věnována pečeti panství. Nicméně i zde se v poslední době, díky diplomovým pracím, blýská na lepší časy. Je však potřeba oddělit pečeti panství od pečeti jednotlivých vrchnostenských úřadů.

Typem pečetního obrazu je naprostá většina pečeti panství, ale i jejich jednotlivých úřadů, erbovní či nápisová. V prvním případě se v pečetním poli nachází erb majitele panství, ať již jde o statek zeměpanský, šlechtický, církevní či nešlechtický. Vzhledem k faktu, že se jedná o materiál novověký, obsahuje heraldika i dosti honosných kusů, zejména štítonošů, hodnostních korun. Tvarem jsou pečeti vesměs kulaté a oválné, dalších tvarů, jako např. čtvercový, je minimálně.

Velikostně se pečeti pohybují v přibližném intervalu od 20 do 42 mm. Pečetní látkou je pečetní vosk či španělský pečetní lak barvy červené, méně již černé. Písmo legendy poskytuje určitou pestrost, najdeme kapitálu, frakturu, švabach, antikvu i kurzívu; někdy se vyskytují v kombinacích. V legendě se v naprosté většině případů označení panství objevuje, a to buďto jako *panství*, *Herrschaft* či *dominium*. Z uvedeného je zřejmé, že se můžeme setkat se třemi jazyky pečetních legend, avšak vzhledem k tomu, že instituce panství přece jen náleží do novověku, převažuje jazyk německý před českým; latiny je poměrně málo.

FALZA

Metody padělání pečeti jsou zajímavé a poměrně různorodé. Ne vždy se přitom falzátor uchýlil přímo k výrobě padělku pečeti. Mohlo jít o zneužití pravé pečeti a zde lze v zásadě postihnout tři možnosti.

K pravé listině mohla být připojena pravá pečeť nebo pravá, ale nenáležitá pečeť. V prvním případě jde o tzv. kancelářské falzum, ve druhém se tak obvykle dalo tehdy, když byla původní pravá pečeť u originálu listiny zničena. Protože pečeť ve středověku představovala většinou jediný ověřovací prostředek, listina bez pečeti dosti pozbyla na ceně. Proto pro případ soudní průkaznosti k takové listině byla majitelem listiny pečeť připojována i druhotně. A často prostě náhodně nějaká, jež byla k dispozici. Je však třeba říci, že takové záměny se někdy stávaly v mnohem pozdější době v archivu, nikoli však záměrně, ale z pouhé neznalosti, připojením pečeti, jež byla volná, a mělo se za to, že k listině náleží – zde se samozřejmě o falzátorství nejedná.

Kancelářská falza byla vázána na přístup ke kancelářskému materiálu. Tato možnost zůstala omezena jen na velmi úzký okruh vyvolených osob, vymezený kancelářským personálem. Podstata spočívá v otištění pravého typáře bez vědomí jeho majitele k listinnému falzu nebo k prázdnému pergamenu (charta bianca), kam posléze nechal padělatel napsat text pro něj žádoucí. Nejznámější takový příklad jistě představuje kauza kancléře tří římských císařů Kašpara Šlika. A právě jeho role kancléře v kanceláři římského císaře Zikmunda Lucemburského mu dovolila Zikmundův typář po císařově smrti několikrát otisknout k prázdným pergamenům, čímž pečetidlo zneužil. Teprve pak pečetidlo nechal před svědky předepsaným postupem zničit, což měl Šlik učinit hned po císařově skonu. Na prázdné, ale pravou císařskou pečeti opatřené, pergameny si pak zapsal texty, povyšující jej do hraběcího stavu i udělující mu četné majetkové zisky. Předmětný případ je velmi obtížně odhalitelný, neboť se jedná o pergamen běžně v kancléři používaný, písmo i diktát kanceláři běžný a pravou pečeť, vzniklou otištěním pravého pečetidla.

Třetí možnost představuje zneužití pravého pečetidla. K tomu musí falzátor disponovat značnou zručností a především pravou listinou s pravou pečeti, kterou za pomoci nahřáté čepele nože či drátu rozřízne na dvě poloviny. Mezi ně pak vloží pergamenový proužek či úvazy, nyní ovšem upevněné k listinnému

falzu, a obě opět spojí přitisknutím k sobě. Tím se zvyšuje do značné míry hodnověrnost listiny, rozuměj falza. Popsaným způsobem postupoval ve Francii v roce 1330 hrabě Robert z Beamontu se svou pomocnicí Jeanne de Divion, když se se svou tetou přel o hrabství Artois. Robert si nechal zhotovit padělek listiny na jméno francouzského krále Filipa IV. Sličného Kapeta. Opatřil si pravou listinu s originálem Filipovy pečeti. Tu opatrně rozřízl tenkým drátem a obě takto získané poloviny spojil k sobě přes úvazy domnělého originálu listiny Filipa IV., potvrzující Robertovi hrabství Artois. Tím došlo k přenesení nesporně pravé pečeti k listinnému falzu. Akce však byla prozrazena, Robert uprchl do Anglie a Jana z Divionu byla 6. prosince 1332 upálena. Hraběti následně byly i v jeho nepřítomnosti zabaveny veškeré statky.

Další tři způsoby již předpokládaly vyhotovení padělku pečetního typáře a jeho následného použití. Předně zde existovala možnost vyrytí napodobeniny podle vzoru na základě pouhé vizuální nápodoby pečetního originálu, což je postup, jehož využil falzátor, pracujícího pro Oldřicha II. z Rožmberka. Obvykle však rytec falešného typáře opominul nějaký detail, což jeho práci prozradí.

Krátce se musíme zastavit u problematiky pečetních falz Oldřicha II. z Rožmberka. Jedná se totiž o největší falzátorskou pečetní akci v českých zemích. Jihočeský magnát za pomoci padělků listiny a listů, jež měly jen podpůrnou roli, k nimž dal vyhotovit padělané pečeti, získal rozsáhlý majetek. Je typické, že se v naprosté většině případů jednalo o padělky autentických pečetí a osob, jež byly již mrtvé, a tudíž bylo zjevné, že se nebudou nikterak bránit. Dodnes je dochováno více než 30 ks. padělaných písemností a 16 typů pečetí, nicméně z opisů a konfirmací bezpečně víme ještě o třech, jež dal Oldřich padělat. Mezi falzy nacházíme padělky pečetí Jana Lucemburského (2 typy), Karla IV. (2 typy), Václava IV. (2 typy), Zikmunda Lucemburského (3 typy), Jana Zhořeleckého (1 typ), Wolframa ze Škvorce (1 typ), nejvyššího zemského sudího Hynka z Hohenštejna (1 typ), Petra II. z Rožmberka, Jošta I. z Rožmberka, Oldřicha I. z Rožmberka, Jan I. z Rožmberka, Jana Smila z Křemže, Jana a Racka z Drahonic (vše po jednom typu). U souboru padělaných písemností se dodnes nacházejí toliko dvě originální pečeti, a to Václava IV. a Viléma z Potštejna a Lopaty, člena rožmberské rady. Kdo vytvářel Rožmberkovi padělky, není známo, nejspíše lze usuzovat na někoho z jeho rožmberské kanceláře. Charakteristické pro celou akci je, že Oldřich vždy dokázal z bohatého rožmberského archivu či archivu jemu podřízené městské či církevní rodové instituce poskytnout pravou listinu s nesporně

pravou pečetí, jež rytec na základě vizuálního srovnání napodobil. Rytec neváhal napodobovat ani velkou majestátní císařskou pečeť Zikmunda Lucemburského, měřící 140 mm.

Mohlo se též postupovat odlitím formy z nesporně pravé pečetí, z níž bylo vyryto podvržené pečetidlo. Zmíněnou cestou se vydal Jan ze Schellendorfu, který si z pravých pečetí otiskem do měkké látky, jakou představuje např. hlína či střída chleba, nechal zhotovit matrice a podle nich vyhotovoval kopie. Problém předmětného postupu ovšem tkvěl v tom, že pečetí, vyhotovené z takto vyrobených padělaných typářů nedisponovaly jasným a ostrým obrazem či pečetní legendou ve všech detailech. Bylo to dáno skutečností, že měkká látka nepronikla až do míst rytých těmi nejtenčími tahy. Neostrý otisk odporoval požadavku na nepoškozený a jasný otisk pečetí, neměla-li se tato stá předmětem pochybností. Proto upadl Jan ze Schellendorfu do podezření. Když byl nařčen z falzátorství a obstaven jeho majetek, našlo se v jeho sídle celkem 27 padělaných pečetidel. Po odsouzení byl v roce 1364 Jan usmrčen.

Zmínit musíme ještě výrobu pečetidla podle imaginárního pečetního vzoru, bez znalosti přímé předlohy. Zde hrozilo největší riziko prozrazení, neboť prakticky nebylo možné, aby padělatel napodobil skutečnou podobu pravé pečetí, kterou padělal. Sem náleží domnělý originál jezdecké jednostranné pečetí českého krále Přemysla Otakara I., nacházející se u pravděpodobně pravé listiny Přemysla Otakara I. pro město Uničov z roku 1223. Listina měla pro město značnou důležitost, neboť jde o konfirmaci práv dosavadních a rozmnožení dalších. Jenže Uničovští evidentně vůbec netušili, jak vypadala pravá pečeť Přemysla Otakara I., a tak se pokusili vyhotovit domnělý originál pečetí, jež by se – alespoň podle jejich domněnek – co nejvíce přiblížil pravě Přemyslově pečetí. Využili svůj městský archiv, v němž měli k dispozici ze zeměpanských pečetí nejbližší roku 1223 jednostrannou jezdeckou pečeť moravského markraběte Přemysla († 1239) u pravé listiny z 15. srpna 1234 a jednostrannou jezdeckou pečeť Jana Lucemburského z 30. ledna 1327. Pečeť markraběte Přemysla posloužila falzátorovi jako základní předloha, podoba je více než výmluvná. Avšak odlišné znění legendy a použití klenotu složeného orlího křídla na přílbě jezdce nám nedovoluje souhlasit s tím, že padělatel pečetí Přemysla Otakara I. s markrabětem Přemyslem ztotožnil. Pečetní uničovské falzum Přemysla Otakara I. je tedy spíše imaginární napodobeninou pečetí Přemysla Otakara I., při níž se falzátor pokusil rekonstruovat fiktivní podobu pečetí Přemysla Otakara I. za využití obou

zmíněných pravých jezdeckých pečeti. Klenot složeného orlího křídla doplnil podle pečeti Jana Lucemburského z 30. ledna 1327, netušíc, že se vyskytuje na královských pečetích až od roku 1262. Legendu si vymyslel a orlici ze štítu Přemyslova markraběcího jezdce nahradil českým lvem jako symbolem českého státu a krále.

Mnohdy si však padělatelé ani nekladli nároky napodobit originál pečeti přesně. Do značné míry do této kategorie náleží i výroba padělků se zcela imagi-nárním napodobením pečeti. Můžeme uvést např. domnělou pečeť Ježíše Krista u pergamenu z 2. února 1341, kde Ježíš vystupuje jako svědek právního pořízení.

Napodobeniny pečeti, pořizované od 19. století za účelem sběratelským, mezi padělky počítat nemůžeme.

Vyhotovování padělků listin představovalo podvod a porušovalo právo. Bylo proto také trestáno. Tresty za delikt falzátorství prošly zajímavým vývojem. Nejprve se setkáváme v pramenech s poměrně mírnými sankcemi, které však postupem doby – úměrně rostoucímu počtu falzátorství ve společnosti – zostřovaly. Ještě v Edictu Rothari a v jednom kapitulariu Karla Velikého hrozilo padělateli „pouze“ utětí pravé ruky. Postupně se ovšem tresty vyvíjely k vypálení znamení na čelo, doživotnímu vězení, upálení či stětí. Tak např. s upálením počítá jak sněmovní nález v Čechách z roku 1454, tak brněnské městské právo od 15. století. To již ovšem dobové právo na padělatelství listin, pečeti a peněz pohlíželo jako na druhý nejtěžší zločin po vraždě.

III. PŘÍKLADY VZOROVÉHO KATALOGOVÉHO POPISU PEČETÍ

Zde jsou posluchačům předkládány vzorové katalogizační záznamy popisu pečeti, jež přináší barevná obrazová příloha skript.

č. I.

Majitel pečeti: Václav II., král český, vévoda sandoměřský a krakovský, markrabě moravský

Typ pečeti: velká (II. typ)

Typ pečetního obrazu: portrétní/majestátní

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 118 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 1. srpna 1299, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na hedvábných nitích červené a žluté barvy

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: přírodní

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + WENCEZLAVS · SECVN[DVS · DEI · G]RATIA · REX · BOEMIE
· DVX CRACOVIE · ET / · SANDOMERIE MA-RCHIO · Q₃ · MORAVIE ·

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli je na trůnu sedící postava panovníka s korunou na hlavě, žezlem v pravé a říšským jablkem v levé ruce, po stranách trůnu jsou znaky, heraldicky vpravo gotický štít s českým lvem, heraldicky vlevo gotický štít s plamennou orlicí.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky sig. Bludy II 40 č. 1.

Literatura (výběrově): CDB VII/6, s. 16, č. 3.1a,1/IIa. (vyobrazení pod stejným číslem); Čarek, O pečetech, s. 18

č. II.

Majitel pečeti: Václav II., král český, vévoda sandoměřský a krakovský, markrabě moravský

Typ pečeti: velká (II. typ)

Typ pečetního obrazu: portrétní/jezdecká/válečná

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 118 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 1. srpna 1299, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na hedvábných nitích červené a žluté barvy

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: přírodní

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + WENCEZLAVS · SECVNDUS · -DEI · GRA[TIA · REX ·] BO-

-EMIE · DVX C-RACOUIE / ET · SANDOMER-IE MARCHIO:Q₃ · MOR-AUIE

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli je jezdec jedoucí heraldicky vpravo, v pravé ruce drží kopí s banderiem s českým lvem, v levé ruce, chráněné gotickým štítem s moravskou orlicí, třímá uzdu koně. Kbelíková přilba nese klenot složené orličí křídlo. Na čabrace koně jsou znaky zemí – na šíji koně gotický štít s českým lvem, na předním cípu gotický štít s moravskou orlicí a na zadku koně gotický štít s polskou orlicí.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky sig. Bludy II 40 č. 1.

Literatura (výběrově): CDB VII/6, s. 16, č. 4.1a,1/IIr. (vyobrazení pod stejným číslem); Čarek, O pečetech, s. 18.

č. III.

Majitel pečeti: Otto, opat benediktinského kláštera v Ostrově [u Davle]

Typ pečeti: velká (I. typ)

Typ pečetního obrazu: portrétní/pontifikální

Tvar pečeti: špičatě-oválný

Rozměr pečeti: 52 x 33 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 14. září 1288, –

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na pergamenovém proužku

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: přírodní

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + · S OTTONIS · ABBIS · MON-ASTERII · OZTROVIE-N

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli stojí na soklu postava opata s berlou v pravé a knihou levé ruce.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Orlík nad Vltavou, sig. III K beta 7

Literatura (výběrově): CDB VII.6., s. 35, č. 123, 3c, 2, 24 (vyobrazení pod stejným číslem)

č. IV.

Majitel pečeti: Jan IV. z Dražic, pražský biskup

Typ pečeti: sekret (II. typ)

Typ pečetního obrazu: obrazový/hagiografický

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 22 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 26. července 1307, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Připevnění pečeti: přivěšená na pergamenovém proužku.

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: červená

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + · S' · SECRETI · MEI ·

Nápis na pečeti: IN PRINCI

Popis pečetního pole: V pečetním poli je orel sv. Jana s nimbem.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Orlík, sig. I A alfa č. 2.

Literatura (výběrově): CDB VII.6., s. 21, č. 36, 2a, 3/2s. (vyobrazení pod stejným číslem)

č. V.

Majitel pečeti: Jindřich z Frýdlantu, šlechtic

Typ pečeti: velká (I. typ)

Typ pečetního obrazu: erbovní

Tvar pečeti: štítovitý

Rozměr pečeti: 39 x 35 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 23. května 1289, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Pripevnění pečeti: přivěšená na hedvábných nitích červené barvy

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: přírodní

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + SIGILLVM · ENR.CI D FRID....

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli dvě zkřížené ostrve o pěti (sic) sucích.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 4

Literatura (výběrově): CDB VII/6, s. 44, č. 193. 4a, 34 (vyobrazení pod stejným číslem)

č. VI.

Majitel pečeti: Oldřich z Hradce

Typ pečeti: velká (I. typ)

Typ pečetního obrazu: erbovní

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 58 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 12. dubna 1300, –

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na pergamenovém proužku

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: přírodní

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + SIGILLVM · DNI · VLRICI · DE · NOVO : CASTRO

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli se nalézají dva od sebe odvrácené gotické štíty, štít heraldicky vpravo je nakloněn heraldicky vpravo a je na něm znamení v podobě pětিলisté růže, druhý štít je nakloněn heraldicky vlevo a nese kotvu.

Nad štítý se nachází hrncová přilba s dvěma koulemi s vějířovitě uspořádanými pavími pery jako klenotem.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Plessberk II 311 č. 1

Literatura (výběrově): CDB VII/6, s. 45, č. 206. 4a, 46 (vyobrazení pod stejným číslem); Sedláček, Atlasy V, s. 222, obr. 3; Milec, Rodové pečeti, s. 37, č. 3.

č. VII.

Majitel pečeti: Jan Lucemburský, český král a lucemburský hrabě

Typ pečeti: sekret (VII. typ)

Typ pečetního obrazu: erbovní

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 26 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 22. března, 1338, Aldenar

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na hedvábných nitích zelené a růžové barvy

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: červená

Pečetní miska: ano

Materiál pečetní misky: vosk

Schránka: ne

Opis pečeti: SECRET IOH REG BOEM ET COM LVC

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli heraldicky vpravo nakloněný čtvrcený gotický štít s českým (v prvním a čtvrtém poli) a lucemburským (ve druhém a tře-

tím poli) lvem. Na štítu je položena kbelíková přilba otočená heraldicky vpravo s klenotem orlího křídla. Od přilby odlétají do pečetního pole přikryvadla.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 33

Literatura (výběrově): Maráz, Pečeti Jana Lucemburského, s. 29

č. VIII.

Majitel pečeti: Mikuláš I., vévoda opavský a maršálek Českého království

Typ pečeti: sekret (II. typ; gema)

Typ pečetního obrazu: portrétní/antický

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 28 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 15. května 1293, Opava

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Připevnění pečeti: přivěšená na zelených hedvábných nitích

Materiál pečeti: vosk

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Barva pečetního vosku: přírodní

Opis pečeti: + SECR..... DVCIS · NICOLAI

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli vousatá mužská hlava otočená heraldicky vpravo.

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Hradec u Opavy II 154 A 1

Literatura (výběrově): CDB VII.6., s. 19, č. 15.1c, 1, 1/II. (vyobrazení pod stejným číslem)

č. IX.

Majitel pečeti: Velislav, děkan pražské kapituly, kanovník pražský

Typ pečeti: velká (II. typ)

Typ pečetního obrazu: Portrétní/pontifikální

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 52 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 26. února 1301, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Připevnění pečeti: přivěšená na pergamenovém proužku

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: zelená

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: ..ELISLAI · PRA-GEN[SIS EC]-LESIE · D[I]

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli Velislav sedící na stolci, udílí beneficium klečícímu kanovníkovi.

Uložení: Národní archiv, Archiv českých klášterů zrušených za Josefa II., i. č. 1075, sig. ŘD sv. Anna – 3

Literatura (výběrově): CDB VII.6., s. 26, č. 54. 3b, 1b, 13/II (vyobrazení pod stejným číslem)

č. X.

Majitel pečeti: Kutná Hora, město a rychtář

Typ pečeti: velká (I. typ)

Typ pečetního obrazu: znakový

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 49 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 16. března 1308, Kutná Hora

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Připevnění pečeti: přivěšená na pergamenovém proužku

Materiál pečeti: vosk

Barva pečetního vosku: přírodní

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + S IVDICIS · ET · IVRATORVM IN.CHVTNA

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V rostlinnými úponky damaskovaném pečetním poli heraldicky vpravo nakloněný gotický štít s českým lvem, na rohu štítu je položena kbelíková přilba otočená heraldicky vpravo s klenotem dvou složených orličích křídel

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 11

Literatura (výběrově): Vojtíšek, O pečetech, s. 35, tab. IX, č. 1; Krejčík, Pečeť, s. 204.

č. XI.

Majitel pečeti: Přemysl Otakar I., český král

Typ pečeti: velká (II. typ zlaté buly)

Typ pečetního obrazu: portrétní/majestátní

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 76 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 24. července 1224, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na hedvábných nitích červené a žluté barvy

Materiál pečeti: zlato

Barva pečetního vosku: –

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + PAX REGIS OTACARI · IN MANV STI WENCEZLAI

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli na trůnu sedící postava panovníka s korunou na hlavě, v pravé ruce drží žezlo, v levé říšské jablko.

Uložení: Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10

Literatura (výběrově): Sedláček, Český stát, s. 19; Čarek, O pečetech, s. 12–13

č. XII.

Majitel pečeti: Přemysl Otakar I., český král

Typ pečeti: velká (II. typ zlaté buly)

Typ pečetního obrazu: obrazový/hagiografický

Tvar pečeti: okrouhlý

Rozměr pečeti: 76 mm

Písmo: smíšené majuskulní

Jazyk: latina

Pravost pečeti: pravá

Datum písemnosti: 24. července 1224, Praha

Regest písemnosti: *uvede se podle obsahu písemnosti*

Přípevnění pečeti: přivěšená na hedvábných nitích červené a žluté barvy

Materiál pečeti: zlato

Barva pečetního vosku: –

Pečetní miska: ne

Materiál pečetní misky: –

Schránka: ne

Opis pečeti: + SANCTVS · WENCEZLAVS · BOEMORVM · DVX

Nápis na pečeti: –

Popis pečetního pole: V pečetním poli na stolci sedící sv. Václav s nimbem kolem hlavy, v pravé ruce drží kopí s gonfanonem, v levé ruce opřené o gotický štít se svatováclavskou orlicí, palmovou ratolest.

Uložení: Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10

Literatura (výběrově): Sedláček, Český stát, s. 19; Čarek, O pečetech, s. 12–13

IV. SLOVNÍČEK ZÁKLADNÍCH POJMŮ PRO SFRAGISTIKU

A

Absence pečeti – neexistence pečeti či situace, kdy majitel či kancelář pečeti momentálně nedisponuje

Akantový list – ozdobná výzdoba v rámci dekorace na pečeti

Anulování pečeti – viz zneplatnění pečeti

Arabeska – ornament, kterým může začínat legenda

Autentická pečeť – *sigillum authenticum*, pečeť jež se těšila všeobecné vážnosti a platnosti i ve vztahu k třetím osobám. Jedná se o pečeti největších autorit, mezi které náležejí zejména pečeti papežů, římských císařů a králů, panovníků, kardinálů, arcibiskupů, biskupů, kapitul, velké pečeti měst; viz *sigillum authenticum*

Avers – líc; viz též mincovní pečeť

B

Banderium – praporec tvaru čistého obdélníku, jež nese heraldickou figuru

Bula (ve smyslu sfragistickém) – pečeť, jejíž pečetní látkou je kov

Bula dimidia – poloviční bula

Bulla aurea – zlatá bula

Bullatores – pečetitelé či sigilátoři, osoby, které prováděly v kanceláři praktické pečetění; viz též *plumbatores*, sigilátoři

C

Carentia sigilli – zpečetění písemnosti za osobu, jež nedisponuje pečetidlem

Citační funkce pečeti – pohnání k zemskému soudu

Clona – viz kryt papíru

Cotrasigillum – rubní pečeť, pečeť otištěná do rubní části jednostranné pečeti;
viz též Kontrasigillum/protipečeť

Cylindr – pečetidlo ve tvaru kamenného, slonovinového či dřevěného válečku, jehož plášť je pokryt vyrytým obrazem v negativu. Otáčením válečku v pečetní látce, kterou představovala obvykle hlína, došlo k pořízení otisku typáře

D

Damask, damaskování – pokrytí pečetního pole drobnými předměty či útvary za účelem jeho plného vyplnění a větší dekorativnosti pečeti. Takovými předměty jsou např. routy, hvězdičky, kytičky, rostlinné stonky či úponky. Pečeť při použití damasku působí propracovaněji a ukazuje na kvalitu i schopnost rytce co nejvíce pojednat a vyplnit pečetní plochu. V popisech pečetního pole se uvádí, např. *V pečetním poli damaskovaném rostlinnými motivy se nachází...;* viz též dekorace

Degradace pečeti – poškození či přímo zničení pečeti; viz též znehodnocení či poškození pečeti

Dekorace – způsob výzdoby pečetního pole za účelem vyšší umělecké hodnoty, ale zřejmě i znesnadnění padělání pečeti v případě pokusu vyhotovit falzum na základě vnějšího napodobení. Nejčastějšími předměty dekorace jsou drobné předměty jako routy, rostlinné rozviliny, hvězdičky ad.; viz též damask

Deperditní pečeť – pečeť zničená, dnes neexistující; nejedná se o pečeť pouze poškozenou, ale zcela zničenou

Dorsum – rub pečeti

Dostředivě – je po obvodu legendy typáře, pečeti či razítka vyryto písmo tak, že jeho dolní okraje směřují do středu pečetního pole

Druh pečeti – viz výklad k typu pečeti

E

Elekční pečeť – v doslovném překladu pečeť zvolence, tedy osoby, která byla zvolena do určité funkce, ale než se jí plně ujala, pořídila si elekční pečeť. Typickým příkladem bývají např. biskupové, kteří si po své volbě mohou pořídit pečeť elekční, ale po konsekraci již pečeť řádného biskupa, tedy biskupskou

Exergue – text, umístěný na hraně pečeti

Expeditor – za Habsburků pečetil papírové písemnosti

F

Formální rozbor – na základě analogie určení autorství zlatnické (rytecké) dílny či konkrétního zlatníka

Funkce pečeti – pečeť se vyskytuje ve funkcích ověřovací, pověřovací a uzavírací

G

Gema – rytba sekretní pečeti, používající se od antiky, zachycující v pečetním poli antickou scénu nebo portrét majitele, původně císaře s vavřínovým věncem ve vlasech. V českých zemích poměrně vzácně užívána, u panovníků a Mikuláše I. Opavského či Bruna Schauenburka

Gonfanon – praporec podlouhlého tvaru, jehož konec je obvykle zdoben rozstřížením na dvě až tři části. Gonfanon bývá dekorativně zdoben, v českém prostředí však obvykle nenese heraldickou výzdobu

I

Ikonografický rozbor – rozbor náplně pečetního pole, jenž má postihnout co, pečeť vyjadřuje; častý zejména u církevních pečeti

Invokační křížek – symbolická invokace Božího jména, kterou obvykle začíná legenda

K

Kompetence pečeti – vyjádření, ke zpečetění jakého typu písemnosti má být pečeti použito

Kontrasigillum/protipečeť – pečeť nacházející se na rubu jednostranné pečeti; viz i rubní pečeť

Koroborace – součást textu listiny, v níž je oznámeno, kým a jak byla listina zpečetěna či právně ověřena

Korpus českých pečeti do nástupu Jana Lucemburského – připravovaná publikace, která přinese veškeré pečeti v českých zemích od nejstarších dob do roku 1310 včetně deperditních a dodnes zachovaných typářů či samostatně dochovaných otisků pečeti v širokých kontextech jejich rozborů (např. heraldického, formálního, ikonografického, právního ad.)

Kryt papíru – ochranný prostředek před zničením pečeti. Na psací látku nanesený pečetní vosk se před otiskem typáře položí papírová clona, často ozdobně vykrajovaná a teprve přes ni se otiskne pečetidlo. Při inventarizaci pečeti je nutné nezvedat okraj clony, např. z důvodu podívat se, zda je pečetní látkou těsto či vosk nebo španělský pečetní lak. Mohlo by dojít k odtržení clony a tím i nevratné degradaci pečeti

L

Legenda – text nacházející se po obvodu pečeti, v němž je zpravidla uvedeno jméno majitele, jeho tituly, úřad, predikát či jiné určení totožnosti či právní působnosti

Litterae clausae – uzavřené písemnosti

M

Majitel pečeti – vlastník pečeti

Mandorla – viz špičatě-oválný tvar

Matrice – pečetidlo, typář

Menší pečeť – viz *Typ pečeti* ve výkladové části

Mincovní pečeť (*sigillum duplex*) – dvoustranná pečeť, u které otisky na rubu i líci mají stejný rozměr, viz *Typy pečeti* ve výkladové části

Miska – jeden z ochranných prvků pečeti, vyrobený z vosku nejčastěji přírodní barvy

Monogramatická (uváděna i jako monogamická) pečeť – tak se někdy označuje druh nápisové pečeti, kde se vyskytují v pečetním poli iniciály (monogramy) majitele pečeti

N

Negativ či negativní kopie – jde o matrici, z níž se otisknutím či odlitím pořizují pozitivní kopie

Neúplný majestát – zobrazení panovníka (vlastníka pečeti) bez tradičních insignií (odznaků panovnické moci), tedy koruny na hlavě, žezlem v pravici a říšským jablkem v levé ruce. Obvykle je ale vyobrazení majitele doplněno erby či je na takových typech majestátního pečetního obrazu zdůrazněn alespoň plášť, do kterého je osoba oděna, čímž je zdůrazněno, že osoba je oddělena od všech ostatních smrtelníků – v českém prostředí musíme jmenovat alespoň I. typ velké pečeti Václava II. a jeho manželky Guty Habsburské; viz i trůnní typ bez insignií

Němá pečeť – pečeť, jež neobsahuje žádný text

Nika – prvek architektury

Nimbus – svatozář

Nitě – volná, vzájemně nespletená vlákna, mohou být konopné, hedvábné a vlněné

O

Odlitek – zhotovený otiskem pečeti

Odstředivě – je po obvodu legendy typáře, pečeti či razítka vyryto písmo tak, že jeho horní okraje směřují do středu pečetního pole

Ochrana pečeti – ochranné prostředky, jež zabraňují či znesnadňují fyzické degradaci či zničení pečeti; viz též miska, pečetní schránka, kryt papíru, clona

Okrouhlý/kulatý tvar – tvar formy kruhu, při jeho měření se udává toliko jediný rozměr na rozdíl od všech ostatních tvarů pečeti

Opis – viz legenda

Osobní hlavní pečeť – poměrně nová kategorie ve sfragistice, zavedená pro program Soupis pečeti pro AS MV ČR. Jedná se o pečeť vlastníka, který ji používal k zpečetování všech druhů písemností, přičemž tato pečeť nemá rysy pečeti velké a menší, ani sekretu či signetu

Otisk – pečeť, otisk typáře do pečetní látky

Oválný tvar – tvar oválu, měří se u něj na rozdíl od tvaru okrouhlého dva rozměry, totiž šířka a výška

P

Papírová clona – viz kryt papíru

Pečeť dvoustranná – viz mincovní pečeť

Pečeť jednostranná – neobsahující na svém rubu jiný otisk pečeti

Pečeť trůnní/majestátní – náplní pečetního pole je vyobrazení majitele sedícího na trůnu

Pečeť volná – termín označuje přivěšenou nebo zavěšenou pečeť bez pečetní misky

Pečeť zemského soudu – nesla v pečetním poli jako hlavní motiv vyobrazení sv. Václava. Pečeť byla použita pro písemnosti pod autoritou zemské obce a používala také funkce pověřovací, citační či poháněcí. Pokud měl být někdo, kdo se měl zpovídat ze zločinů pohnán k zemskému soudu,

vyzvedl si posel zemského soudu mocný list na purkrabství pražského hradu opatřený zemskou pečetí se sv. Václavem a vydal se do sídla člověka poháněného, kde jej patřičným způsobem v určený termín pohnal (citoval) před zemský soud. Požíval při tom práva nedotknutelnosti pod ztrátou hrdla i statků. Používali ji i čeští stavové

Pečetění in absentia – výraz pro pečetění v takovém případě, kdy majitel pečeti ponechá typář v rukou kancléře s pokynem pro zpečetění písemnosti ve své vlastní nepřítomnosti

Pečetidlo – matrice, typář

Pečetitel – osoba provádějící praktický úkon pečetění, viz též plumbalors, bullatores, sigilátoři

Pečetní deska – část pečetidla, obsahující pečetní obraz či text. Jejím otištěním vzniká pečeť; viz též pečetní plocha

Pečetní obraz – náplň pečetního pole, může být obrazový, portrétní, erbovní, nápisový nebo smíšený

Pečetní obraz sv. Václava – jako zemský patron se objevuje na množství pečeti. Vyskytoval se např. na rubní pečeti českých knížat a králů od nejstarších dob do pečeti Václava I., rovněž na některých městských pečetích, např. na II. typ pečeti Starého Města pražského, na pečetích církevních hodnostářů řádových i dignitářů

Pečetní plocha – viz pečetní deska pečetní deska

Pečetní pole – místo na pečeti, v němž je vyryt pečetní obraz nebo nápis

Pečetní schránka – náleží k ochranným prostředkům pečeti, obvykle je z kovu či dřeva, často zdobeného, tvoří jakousi kapsli, která v sobě uchovává v sobě a tím brání jejímu otření či zlomení. Podobnou funkci mohou mít různé pytlíčky či obálky

Pečetní vosk – jedna z nekovových pečetních látek, ve střední Evropě vůbec nejčastější. Až do novověku se používal přírodní včelí vosk, do něhož se přidávaly pro zpevnění a zbarvení různé přísady

Pergamenový proužek – proužek, přes který dochází k přivěšení či zavěšení pečeti k písemnosti

Perlovec – prvek, který je používán k ohraničení legendy ze strany pečetního pole nebo/i okraje pečeti

Pietas – úcta k předkům, jež byla povinností při nástupu vlády, zejména v cizích zemích

Plika – ohnutý spodní okraj písemnosti za účelem jeho zdvojení a přivěšení pečeti. Tento zdvojený okraj tak unese větší hmotnost a tudíž i visutou větší pečeť. Plika se nepoužívá, když je pečeť k písemnosti zavěšená

Plumbatores – viz Bullatores

Pontifikální pečeť – jeden z podtypů portrétní pečeti, zachycující svého majitele často při typické činnosti; majitelem pečeti musí být církevní osoba

Portrétní pečeť – pečeť zachycující svého majitele v různých podtypech zobrazení. Dělí se na podtypy majestátní, antický, jezdecký, pěší, pontifikální.

Používání pečeti – období, po něž je pečeť používána

Provázky – jeden z typů závěsů při přivěšování pečeti

Prstenová pečeť – viz sigillum annuli

Přerytí typáře – dělo se za nástupce, který převzal původní pečetní typář a upravil si legendu podle svého jména či titulů

Přípevnění – způsob jakým pečeť u písemnosti či předmětu drží, aby je právně ověřila či uzavřela. Rozlišujeme přitištění, zavěšení a přivěšení; viz též přitištění, zavěšení a přivěšení

Přivěšení – jeden ze způsobů přípevnění pečeti k písemnosti ve funkci ověřovací. Pečeť mohla být přivěšena nitěmi, šňůrami, stuhami či pergamenovým proužkem; ten však nebyl součástí psací látky

Pseudojezdecká pečeť – v literatuře je takto označovaná pečeť, kde je sice jezdec na koni, ale jež svou náplní nenáleží mezi jezdecké pečeti. Osobou na koni je např. sv. Jiří či sv. Martin. Termín, který do české sfragistiky zavedl František Beneš, se ale zcela nevžil

R

Razítko – vystřídalo pečeť v novověku; první razítka se objevila od 17. století, avšak jejich rozmach nastal od poloviny 19. století. Dnes jsou zcela dominantním ověřovacím prostředkem vedle podpisu

Referendarius – úředník, který u Merovejců pečetil listiny

Revers – rub; viz též rubní pečeť, mincovní pečeť

Rokaj – ozdoba v pečetním poli

Rozlomení pečeti – používalo se zejména při otevírání listů, kdy pečeť, jež list uzavírala /měla zde funkci uzavírací, bylo potřeba rozlomit, aby se adresát dostal k obsahu listu; viz též degradace, znehodnocení pečeti

Rubní pečeť – pečeť, vyskytující se na rubu (dorsu)

Rybářský prsten – jediná pečeť zhotovená z vosku v papežské kanceláři, zachycující v pečetním poli rybolov sv. Petra; v 19. století nahrazena razítkem

S

S–C – zkratka sigillum camerae

Sdružená pečeť – společná pečeť několika fyzických nebo právnických osob

Sekret – viz *Typy pečeti* ve výkladové části

sfragis – pečeť, viz též sigillum

Sfragistická komise při Mezinárodní archivní radě – vznikla ve Vienne v roce 1958, ustavena byla v roce 1960 ve Stockholmu. K jejím úkolům patřilo odborné řešit problémy, jimž může archivář při správě a zpracování pečeti čelit. Jednalo se zejména o problémy inventarizační, terminologické, ikonografické, epigrafické, interpretační, bibliografické. Jen v málo případech však dospěla k jednoznačným závěrům. V čele komise stál prezident, dále disponovala sekretářem, řádnými členy a několika dopisujícími členy. V komisi, jež zasedala jednou ročně, měla zastoupení i ČR. Dnes již bohužel neexistuje, její činnost byla ukončena z finančních důvodů

Sfragistika se pod diplomatikou a v jejím rámci stala pouze částí nauky o znameních na listinách (tzv. semiotiky), rozvoj oboru kolem poloviny 19. století

Sigillatores – sigilátoři

Sigilátoři – pečetitelé, osoby, které prováděly praktický úkon pečetění

sigillographie – latinský výraz pro sfragistiku, odvozený od latinského slova sigillum, pečeť

Sigillum – pečeť, viz též sfragis

Sigillum ad causas – druh menší pečeti, jejíž právní okruh působnosti byl vymezen pro zpečetění soudních výroků

Sigillum ad contractus – druh menší pečeti, jejíž právní okruh působnosti byl vymezen pro zpečetění soudních výroků

Sigillum ad fundi – druh menší pečeti, jejíž právní okruh působnosti byl vymezen pro zpečetění soudních výroků

Sigillum annuli – pečetní prsten. Přestože diplomatické prameny v poslední době ukazují, že toto označení může znamenat signet i sekret, dosud se chápe jako výraz pro signet; viz též prstenová pečeť, sekret, signet

Sigillum authenticum – viz autentická pečeť

Sigillum citationis – vykonání pŕihonu (předvolání určitých osob před soudem)

Sigillum secundum (rubní strana) – viz rubní strana pečeti, revers

Sigla S – obvykle umístěná na začátku legendy hned za invokačním křížkem, znamená zkratu slova *sigillum*

Signet – viz *Typy pečeti* ve výkladové části

Signum – obecně samozřejmě znamení, někdy termín používaný pro pečetní obraz

Slepá pečeť – pečeť, jež je otištěna přímo do psací látky a ne do látky pečetní

Smišené majuskulní písmo – dnes ražený termín pro písmo dříve označované za gotickou majuskuli s unciálními prvky. Tento termín je vhodnější, samozřejmě lze jej ještě upřesnit doplněním minoritních prvků písma, např. unciálních

Smíšený (kombinovaný) typ pečetního obrazu – používá se pouze tehdy, jestliže typ pečetního obrazu není zařaditelný mezi běžné typy a jejich podtypy. Neznamena to však, že sem budeme řadit např. majestátní typ pečetního obrazu, pokud po okrajích trůnu budou vyryty štíty se znaky. V takovém případě se jedná o heraldickou složku, která toliko doplňuje majestátní typ pečetního obrazu

Soukromá pečeť – pečeť soukromé osoby

Soupis pečetí pro AS MV ČR – projet AS MV ČR, jež vyslyšel dlouhodobý zájem badatelů, sepsat v českých zemích sfragistický materiál, tedy typáře, originální pečeť i jejich odlitky, uložené zejména v archivech a muzeích

Splendor – obraz panovníka, do nějž se stylizoval

S–T – zkratka *sigillum tribunalis*

Stočený provazec – prvek užívaný k ohraničení legendy ze strany pečetního pole nebo i okraje pečetě; tvarem připomíná točnici v heraldice

Strážce pečetě – ten, jemuž náležela ochrana typáře

Stuha – pruh látky sloužící k připevnění pečetě k písemnosti

Š

Šňůry – vzájemně do sebe spletená vlákna nití

Španělský vosk – druh pečetního vosku, který má název dovozen z místa svého vzniku – Španělského Nizozemí. Díky přísadám je odolnější než vosk včelí

Špičatě-oválný tvar/zašpičatělý – tvar mandorly, typický tvar pro církevní pečeť, ale celkem často využívaný i pro stojící světské postavy

T

Taxátor – za Habsburků pečetil v kanceláři privilegia, vydával je příjemcům a vybíral za ně taxy

Trůnní typ bez insignií – viz neúplný majestát

Typ pečeti – označuje, o jaký typ se jedná, někdy se v literatuře hovoří o druhu pečeti; viz též velká, menší, sekret, signet, rubní, mincovní a sdružená pečeť

Typář – matrice, pečetidlo

U

Urážka pečeti – vyslovení se neuctivě o pečeti, její dehonestace, termín, jenž se snažil zavést F. Beneš

Úvazy – materiál pro přivěšení pečeti k psací látce; viz pergamenový proužek, nitě, šňůry, stuhy

Uzavírací funkce – právně zajišťuje uzavření předmětu či písemnosti, do nichž se dá dostat pouhým porušením pečeti

V

Validita pečeti – právní platnost pečeti

Velikost pečeti – jeden z důležitých tzv. vnějších znaků pečeti. Velikost se měří od prokazatelně poslední stopy otisku typáře po prokazatelně poslední stopu otisku typáře

Velká pečeť – viz *Typy pečeti* ve výkladové části

Věncoví – vavřínové věncoví zejména v době renesance ukončovalo legendu

Visutá pečeť – pečeť, která je k písemnosti přivěšená či zavěšená, nikoli přitištěná. Pečeť se tedy nachází mimo psací látku písemnosti

Vnější znaky – soubor důležitých vnějších vlastností pečeti, jež je nutno uvést při vědeckém popisu pečeti

Vocabulaire international de la sigillographie – mezinárodní sfragistický slovník, jehož česká mutace se teprve připravuje

Z

Zapečetění – opatření písemnosti, nádoby, předmětu, budovy či místnosti pečetí ve funkci uzavírací

Zavěšení – připevnění pečetí ve funkci ověřovací k písemnosti pomocí pergamenového proužku, jež vznikne naříznutím a zohnutím kousku pergamenu, který – na rozdíl od přivěšení – je součástí psací látky zpečetěné písemnosti

Zhotovení pečetí – výroba pečetí, obvykle ve zlatnické (rytecké dílně), u méně majetných jedinců ale třeba i u venkovského kováře

Zhotovitel pečetí – výrobce pečetí

Znehodnocení pečetí – rozlomení pečetí např. při otevírání dokumentu, který pečeť uzavírá, viz též degradace, rozlomení

Zneplatnění pečetí – prohlášení pečetí za neplatnou, dělo se zejména při ztrátě typáře. Majitel si pořídil typář nový a k datu ztráty pečetidla původního bylo toto prohlášeno za neplatné pro případ, že by je někdo našel a zneužil; viz anulování pečetí

Zneužití pečetí – použití pravé pečetí či otisku pravého pečetidla bez vědomí jeho majitele na potvrzení písemnosti

Zpečetění – opatření písemnosti pečetí ve funkci ověřovací, méně často pověřovací

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Barevné:

- I. Avers mincovní pečeti Václav II., českého krále a krakovského a sandoměřského vévody, markraběte moravského, 1. srpna 1299. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Bludy II 40 č. 1. Foto: Karel Maráz.
- II. Revers mincovní pečeti Václav II., českého krále a krakovského a sandoměřského vévody, markraběte moravského, 1. srpna 1299. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Bludy II 40 č. 1.
- III. Velká pečeť ostrovského opata Oty de Glatz, 14. září 1288. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Orlík, sig. III K beta 7.
- IV. Sekretní pečeť pražského biskupa Jan IV., 26. července 1307. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Orlík, sig. I A alfa č. 2. Foto: Karel Maráz.
- V. Velká pečeť Jindřicha z Frýdlantu, 23. května 1289. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 4. Foto: Karel Maráz.
- VI. Velká pečeť Oldřicha z Hradce, 12. dubna 1300. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Plessberk II 311 č. 1. Foto: Karel Maráz.
- VII. Sekretní pečeť českého krále a lucemburského hraběte Jana Lucemburského, 22. března 1338. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 33. Foto: Karel Maráz.
- VIII. Sekret (gema) Mikuláše I. Opavského, 15. května 1293. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Hradec u Opavy II 154 A č. 1. Foto: Karel Maráz.
- IX. Druhý typ velké pečeti pražského děkana Velislava, 26. února 1301. Národní archiv, Archiv českých klášterů zrušených za Josefa II., sig. ŘD sv. Anna-3. Foto: Karel Maráz.
- X. Velká pečeť města a rychtáře Kutné Hory, 16. března 1308. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs. Sedlec, č. 11.
- XI. Avers zlaté buly Přemysla Otakara I., 24. července 1224. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10.

XII. Revers zlaté buly Přemysla Otakara I., 24. července 1224. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10.

Černobílé:

1. Vyobrazení pečeti francouzského krále Ludvíka VI. v díle Jeana Mabillona, *De re diplomatica libri sex. Luteciae-Parisiorum 1709*, 2. vydání, s. 427, tab. XLI. Foto: Karel Maráz.
2. Kresba velké jezdecké pečeti moravského markraběte Karla Lucemburského (kresba tuší, částečně kolorováno) z pozůstalosti Gelasia Dobnera. Národní archiv, Pozůstalost Gelasia Dobnera č. XV, c) (85). Foto: Karel Maráz.
3. Vyobrazení pečeti (mědirytina) v díle Gelasia Dobnera, *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac inedita II. Pragae 1768*, obr příloha. Foto: Karel Maráz.
4. Pečetní prsten Petra Voka z Rožmberka, 16. století. Státní oblastní archiv v Třeboni, trezor. Foto: ing. Radek Švec.
5. Kopie pečetidla zemského soudu. Národní archiv, Typáře i. č. 340. Foto: Karel Maráz.
6. Pečetidlo velké státní pečeti Republiky československé. Národní archiv. Typáře. Foto: Karel Maráz.
7. Pečetidlo velké státní pečetidla Republiky československé, detailní záběr na pečetní desku. Národní archiv, Typáře Foto: Karel Maráz.
8. Uložení velkého státního pečetidla Republiky československé. Národní archiv, Typáře. Foto: Karel Maráz.
9. Aversní strana papežské buly Alexandera IV., přivěšená na konopných nitích, 22. prosince 1254. Státní oblastní archiv v Třeboni, *Historica*, č. 3. Foto: Karel Maráz.
10. Reversní strana papežské buly Alexandera IV., přivěšená na konopných nitích, 22. prosince 1254. Státní oblastní archiv v Třeboni, *Historica*, č. 3. Foto: Karel Maráz.

11. Reversní strana papežské buly Urbana IV., přivěšená na hedvábných červeno-žlutých nitích, 23. ledna 1362. Státní oblastní archiv v Třeboni, Premonstráti Želiv, č. 6. Foto: Karel Maráz.
12. Aversní strana papežské buly Urbana IV., přivěšená na hedvábných červeno-žlutých nitích, 23. ledna 1362. Státní oblastní archiv v Třeboni, Premonstráti Želiv, č. 6. Foto: Karel Maráz.
13. Avers buly představeného domu johanitů Jana z Lastiky v Jeruzalémě, 18. října 1452. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/21. Foto: Karel Maráz.
14. Revers buly představeného domu johanitů Jana z Lastiky v Jeruzalémě, 18. října 1452. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/21. Foto: Karel Maráz.
15. Avers buly Basilejského koncilu, 8. října 1442. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 698. Foto: Karel Maráz.
16. Revers buly Basilejského koncilu, 8. října 1442. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 698. Foto: Karel Maráz.
17. Papežský rybářský prsten Klimenta X., 14. října 1672. Státní oblastní archiv v Třeboni, Premonstráti Želiv, č. 107. Foto: Karel Maráz.
18. Velká pečeť města Pelhřimova. Soukromí sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
19. Oplatková pečeť. Soukromí sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
20. Slepé pečetění na hlavičkovém papíře Ministerstva zahraničí Republiky československé. Dopis je dnes přiložen ke zpečetěnému mandátu českého krále Václava I. z roku 1248. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 2. Foto: Karel Maráz.
21. Velká pečeť Nového Města pražského, 4. června 1394. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 62. Foto: Karel Maráz.
22. Velká cechovní pečeť truhlářů v Kutné Hoře, zachycující pracovní nástroje a výrobky, 6. března 1690. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs. Sedlec, č. 250. Foto: Karel Maráz.

23. Velká pečeť staroboleslavské kapituly, 24. února 1353. Moravský zemský archiv v Brně, E9 Cisterciačky Brno, sig. Q 17. Foto: Karel Maráz.
24. Velká pečeť mělnického probošta Jindřicha z Gorsu, zachycující rybolov sv. Petra, 7. listopadu 1326. Národní archiv, Archiv Kolegiátní kapituly vyšehradské, č. 163. Foto: Karel Maráz.
25. Revers velké pečeti českého knížete Bedřicha, zachycující v pečetním poli sv. Václava, před 1188. Národní archiv, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, č. 960. Foto: Karel Maráz.
26. Avers velké pečeti Václava II. (I. typ), 13. října 1290. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 6. Foto: Karel Maráz.
27. Avers velké majestátní pečeti císaře Zikmunda Lucemburského, 26. ledna 1437. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 461. Foto: Karel Maráz.
28. Velká pečeť Vratislava II., přitíštěná k písemnosti kolem roku 1088, představuje jednu z našich nejstarších panovnických pečetí. Národní archiv, Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské, č. 4. Foto: Karel Maráz.
29. Jezdecká pečeť mladšího českého krále Václava I., 24. července 1224. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10. Foto: Karel Maráz.
30. Revers velké pečeti Václava II. (I. typ), 13. října 1290. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 6. Foto: Karel Maráz.
31. Velká jezdecká lovčí pečeť mladšího lucemburského hraběte, hraběte v Laroche a markraběte arlonského Jana Lucemburského. Podle: Posse, O.: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige I. Dresden 1909, tab. 48, č. 1. Reprofoto: Karel Maráz.
32. Velká (pěší) pečeť Smila mladšího z Lichtenburka, 16. července 1288. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 55. Foto: Karel Maráz.
33. Revers mincovní pečeti českého knížete Bedřicha, před 1188. Národní archiv, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, č. 960. Foto: Karel Maráz.
34. Sekretní pečeť pražského arcibiskupa Jana, 2. března 1393. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/4. Foto: Karel Maráz.

35. Velká pečeť pražského biskupa Peregrina, 24. července 1224. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10. Foto: Karel Maráz.
36. Velká pečeť Václava z Lichtenburka, 1. srpna 1302. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 8. Foto: Karel Maráz.
37. Osobní hlavní pečeť Jindřicha ze Stráže, 26. září 1385. Národní archiv, České gubernium, č. 128. Foto: Karel Maráz.
38. Velká pečeť nejvyššího maršálka Jiřího Adama z Martinic. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
39. Reversní strana velké pečeti císaře Zikmunda Lucemburského, 26. ledna 1437. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 461. Foto: Karel Maráz.
40. Detailní pohled na exergue na pečeti Přemysla Otakara II., 15. července 1262. Národní archiv, Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské, č. 47. Foto: Karel Maráz.
41. Přitištěné falzum pečeti českého knížete Břetislava I. k padělků listiny na jeho jméno, domněle z 18. října 1045. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 2. Foto: Karel Maráz.
42. Osobní hlavní pečeti českých pánů, přitištěné k dohodě, v níž se zavazují věrnosti králi, ochraně náboženství proti kacířům, zachování práv a svobod v Čechách a k ochraně zemského zřízení i vzájemné pomoci proti rušitelům pokoje v zemi, 20. února 1505. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 4155. Foto: Karel Maráz.
43. Ukázka zavěšení pečeti k listině. Český diplomatář FF MU. Foto: Karel Maráz.
44. Ukázka přivěšení menší pečeti města Tábora na pergamenovém proužku, 25. června 1444. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 888. Foto: Karel Maráz.
45. Ukázka přivěšení pečeti na hedvábných nitích k listině, 24. června 1224. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 10. Foto: Karel Maráz.
46. Přivěšení dvou pečeti na jednom pergamenovém proužku. Vedle mincovní pečeti českého knížete Bedřicha zde vidíme i první známou pečeť české

- kněžny, Bedřichovy manželky Alžběty, před 1188. Národní archiv, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, č. 960. Foto: Karel Maráz.
47. Zapečetění listu (pečeť ve funkci uzavírací) českého krále Ferdinanda I. Habsburského, 14. ledna 1545. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 144. Foto: Karel Maráz.
48. Pečeť městečka Pilníkova, přitištěná pod ozdobným krytem papíru, 28. dubna 1733. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí statky, sig. Vlcice II 426 6. Foto: Karel Maráz.
49. Při inventarizaci pečetí, přitištěných pod clonou papíru, je nutno si počínat opatrně, není možno – za účelem zjištění materiálu pečetní látky – nadzvedávat rohy papírové clony, mohlo by dojít k její utržení a znehodnocení pečetí. Někdy však papírová clona po letech odpadne sama. Jak vypadá taková situace, vidíme na listu uherského krále Matyáše ze 14. dubna 1464. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Ludanic 1. Foto: Karel Maráz.
50. Pečeť generálního opata cisterciáků, 1. července 1698. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 258. Foto: Karel Maráz.
51. Clona (kryt) papíru, kterou může být i část samotné psací látky, kvitance z 18. ledna 1734. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs. Sedlec, č. ad 312a. Foto: Karel Maráz.
52. Osobní hlavní pečeť Volfa z Krajku, chráněná pečetní miskou, 22. dubna 1477. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, č. 235. Foto: Karel Maráz.
53. Ukázka měření pečetí. Foto: Karel Maráz.
54. Rub pečetní misky, 23. dubna 1448. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/16. Foto: Karel Maráz.
55. Rub misky pečetí Jan Kapistrána, 28. října 1451. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/20. Foto: Karel Maráz.
56. Rub pečetí, 1. srpna 1302. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs. Sedlec, č. 8. Foto: Karel Maráz.
57. Hřeben vosku na rubu pečetí Václava z Lichtenburka, 1. srpna 1302. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs. Sedlec, č. 8. Foto: Karel Maráz.

58. Vrypy na rubu velké pečeti míšeňského marakraběte Fridricha, 13. září 1307. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Orlík, sig. I A alfa 3/2 (ad. No 2). Foto: Karel Maráz.
59. Velká pečeť kardinála Latina Ursiniho, 22. března 1469. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 28/1. Foto: Karel Maráz.
60. Rub schránky velké pečeti kardinála Latina Ursiniho, 22. března 1469. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 28/1. Foto: Karel Maráz.
61. Dřevěná ochranná schránka (pouzdro) pečeti, 26. srpna 1819. Státní oblastní archiv v Třeboni, Premonstráti Želiv, č. 136. Foto: Karel Maráz.
62. Velká pečeť Marie Terezie, 23. března 1747. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 325. Foto: Karel Maráz.
63. Velká pečeť převora a konventu křížovníků s červenou hvězdou v Praze. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
64. Sekretní nemá pečeť římského a českého krále Václava IV., 30. prosince 1402. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 95. Foto: Karel Maráz.
65. Velká pečeť kardinála Jana Karvajala, 23. dubna 1448. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/16. Foto: Karel Maráz.
66. Přitištěná malá konventní pečeť sedleckého kláštera, 9. srpna 1630. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 184. Foto: Karel Maráz.
67. Sekret pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna, s velmi pozoruhodnou náplní pečetního pole, kde je arcibiskup vyobrazen sedící sice v arcibiskupském rouchu, nicméně v podobě orla sv. Jana, 2. března 1393. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 2/4. Foto: Karel Maráz.
68. Přitištěná menší pečeť sedleckého a skalického opata Kryštofa Methudia, 9. srpna 1630. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 184. Foto: Karel Maráz.
69. Pečeť trojúhelníkové tvaru člena israelitské obce. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.

70. Řezaná cedule, sedleckého opata Kryštofa Methudia, 9. srpna 1630, zpečetěná malou opatskou a sedleckou klášterní pečetí. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 184. Foto: Karel Maráz.
71. Velká pečeť Starého Města pražského, 4. června 1394. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 62. Foto: Karel Maráz.
72. Přitištěné menší či sekretní pečeti pražských měst, 22. června 1450. Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica, č. 1903. Foto: Karel Maráz.
73. Pečeť cechu minciřů v Kutné Hoře. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
74. Přitištěné sekrety kutnohorských perníkářů, 14. března 1672. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 229. Foto: Karel Maráz.
75. Přitištěný sekret kutnohorského perníkáře Jiřího Svobody, 14. března 1672. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 229. Foto: Karel Maráz.
76. Velká pečeť Karlovy univerzity, 26. srpna 1819. Státní oblastní archiv v Třeboni, Premonstráti Želiv, č. 136. Foto: Karel Maráz.
77. Velká pečeť Teologické fakulty Karlovy univerzity. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
78. Pečeť šternberského panství Zásmuky. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
79. Zednářská pečeť. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
80. Osobní (signetní?) pečeť Jana Evangelisty Purkyně. Soukromá sbírka Libora Kratochvíla. Foto: Karel Maráz.
81. Pečeti pražských měšťanů Jindřicha Faystela a Franze Jorise (?), 28. července 1366. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs Sedlec, č. 69. Foto: Karel Maráz.
82. Falzum pečeti Boleslava I., domněle 993 [14. ledna]. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 1. Foto: Karel Maráz.
83. Falzum pečeti českého knížete Břetislava I., domněle 18. října 1045. Národní archiv, Benediktini Břevnov, č. 2. Foto: Karel Maráz.
84. Falzum velké pečeti Jana Lucemburského, 13. ledna 1334. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 3/6a. Foto: Karel Maráz.

85. Falzum sekretní pečeti Jana Lucemburského, 13. ledna 1334. Státní oblastní archiv v Třeboni, Cizí rody, sig. z Rožmberka 3/6a. Foto: Karel Maráz.
86. Ukázky dělicích útvarů pečetních opisů. Podle Čarek, J.: Poznámky k soupisu typářů. AČ 23, 1973, s. 14–16. Foto: Karel Maráz.
87. Při opisech či konfirmacích listin se obvykle na konci písemnosti místo pečeti namaloval kruh a do něj se napsala písmena L. S., znamenající *locus sigilli* (místo pečeti), jak je možno vidět i např. v příkazu císaře Karla VI. místodržícím v Praze ke zhotovené konfirmace listin, obsahující práva sedleckého kláštera, 17. prosince 1733. Státní oblastní archiv v Třeboni, Vs. Sedlec, sig. ad 312. Foto: Karel Maráz.
88. Ukázka písaře – při vhodném natočení pečeti a dopadu přirozeného světla lze na pečetích zachytit i pozoruhodné detaily, jako např. brk v ruce písaře na I. typu velké pečeti nejvyššího českého kancléře Petra, jenž měří 3 mm a jeho tloušťka činí 0,5 mm, 7. listopadu 1279. Národní archiv, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské, č. 75. Foto: Karel Maráz.

SOUPIS ZKRATEK

AČ	Archivní časopis
AČK	Archiv České koruny
AfD	Archiv für Diplomatie, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde
AH	Archivum Heraldicum
AS MV ČR	ČR Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky
AUC	Acta Universitatis Carolinae
AUPO	Acta Universitatis Palackianae Olomucensis
AZ	Archivalische Zeitschrift
BMD	Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města Brna
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris (epistolarius) regni Bohemiae
ČAŠ	Časopis Archivní školy
ČČH	Český (Československý) časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČMMZ	Časopis Moravského muzea zemského
ČNM	Časopis Národního muzea
ČRS(Č)	Časopis rodopisné společnosti (československé)
ČSAV	Československá akademie věd
ČSIM	Časopis Slezského muzea
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
DAS	Dějiny a současnost
EK	Erbovní knížka
FD	Folia diplomatica
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

FF UJEP	Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
FF UP	Filozofická fakulta Palackého univerzity
FHB	Folia Historica Bohemica
HG	Historická geografie
HR	Heraldická ročenka
JM	Jižní Morava
JSH	Jihočeský sborník historický
KGHO	Klub genealogů a heraldiků Ostrava
LGHS(P)	Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichte (Geschichtsforschung)
MNZ	Moravské numismatické zprávy
MVGDB	Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MVP	Muzejní a vlastivědná práce
NA	Neues Archiv
NL	Numismatické listy
NSb	Numismatický sborník
PA(M)	Památky archeologické (a místopisné)
PaP	Památky a příroda
PL	Patrologia Latina
ROH	Revoluční odborové hnutí
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický
SNM	Sborník Národního muzea
SPFFBU	Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity

SPFFOU	Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
VVM	Vlastivědný věstník moravský
Zb FFUK	Zborník Filozofické fakulty Univerzity Komenského Bratislava
Zb SNM	Zborník Slovenského Národného muzea
ZDH	Z dějin hutnictví
ZVGMSchl	Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens

VÝBĚR MONOGRAFICKÝCH, PŘEHLEDOVÝCH A BIBLIOGRAFICKÝCH PRACÍ

*Z rozsahových důvodů nebylo možno přinést obsáhlejší bibliografii. Zde otištěná výběrová bibliografie sfragistiky je řazena abecedně a akcentuje zejména práce z české sfragistiky; zájemce o další témata nalezne odkazy na tituly v níže uvede-
ných monografiích, přehledových a bibliografických pracích.*

- BASCAPÉ, G. C.: Sigillografia. Il sigillo nella diplomatica, nel diritto, nella storia, nell'arte. Milano 1969.
- BERCHEM, E.: Siegel. Berlin 1918.
- BERTÉNYI, I.: Szfragistika. In: A történelem segédtudományai. Budapest 1986.
- BIBLIOGRAPHIE zur Sphragistik, Schrifttum Deutschlands, Österreichs und der Schweiz bis 1990. Köln 1995.
- BIRCH DE GREY, W.: History of Scottish Seals. London 1906.
- BLANCHET, J. A.: Sigillographie française. Paris 1902.
- BLOOM, J. H.: English Seals. London 1906.
- DIEDERICH, T.: Siegelkunde. Beiträge zu ihrer Vertierung und Weiterführung. Köln 2012.
- EWALD, W.: Siegelkunde. Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Abteilung IV. München-Berlin 1914.
- EWALD, W.: Siegelkunde. München 1973, 2. vydání.
- GROTFEND, H.: Über Sphragistik. Breslau 1875.
- GUMOWSKI, M. – HAIŠIG, M. – MIKUCKI, S.: Sfragistyka. Warszawa 1960.
- GUMOWSKI, M.: Handbuch der polnischen Siegelkunde. Graz 1966.
- GANDILHON, R.: Bibliographie de la sigillographie française. Bulletin philologique et historique du Comité des Travaux historiques et scientifiques 1953–1954, s. 51–188; též zvláštní otisk.
- GAVRILENKO, V. O.: Ukrainskaja sfragistika. Kiiw 1977.
- HENNING, E. – JOCHUMS, G.: Bibliographie zur Sphragistik. Schriftum Deutschlands und Österreichs und der Schweiz bis 1900. Köln – Wien 1995.

- HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R.: Vademecum pomocných věd historických (Sfragistika: s. 315–342). Jinočany 2002, 3. vydání.
- HOHFELD, J.: Wappen- und Siegelkunde. Neustadt a. d. Aisch 1967.
- CHASSANT, A. – DELBARRE, P. J.: Dictionnaire de sigillographie pratique. Paris 1890.
- ILGEN, Th.: Sphragistik – Herladik – Deutsche Münzengeschichte. Leipzig – Berlin 1912, 2. vydání.
- KAMENCEVA, E. I. – UŠTUGOV, N. V.: Russkaja sfragistika i geraldika. Moskva 1963, 2. vydání: Moskva 1974.
- KITTEL, E.: Siegel. Braunschweig 1970.
- KREJČÍK, T. – KREJČÍKOVÁ, J.: Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky. Praha 1987.
- KREJČÍK, T.: K nové české heraldické a sfragistické literatuře 1981–2005. SAP 59, 2009, s. 241–307.
- KREJČÍK, T.: Pečeť v kultuře středověku. Ostrava 1998.
- KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Úvod do české sfragistiky. Ostrava 1989.
- LAURENT, R.: Sigillographie. Bruxelles 1985.
- LECOY DE LA MARCHE, A.: Les sceaux. Paris 1889.
- PASTOUREAU, M. – GRANDILHON, R.: Bibliographie de la sigillographie française. Paris 1982.
- PHILIPPI, F.: Siegel. Leipzig 1914.
- ROMAN, J.: Manuel de sigillographie française. Paris 1912.
- SAGARRA Y DE SISCAR, F.: Bibliografía sigillográfica Española. Revue interantionale de Sigillographie. Paris 1910.
- SEYLER, G. A.: Abriß der Sphragistik. Wien 1884.
- SEYLER, G. A.: Geschichte der Siegel. Magdeburg 1894.
- STIELDORF, A.: Siegelkunde. Hannover 2004.
- SOBOLEVA, N. A.: Russkie pečati. Moskva 1991.
- WELBER, M.: Sigillografia. Il Sigillo nella diplomatica, nel diritto, nella storia, nel d'arte. Vol. III I Sigilli nella storia del diritto medievale italiano. Milano 1984.

VÝBĚR SPECIÁLNÍ LITERATURY A EDIC S PŘIHLÉDNUTÍM K ČESKÉ SFRAGISTICE

- BATTENBERG, F.: Das Hofgerichtssiegel der deutschen Kaiser und Könige 1235–1451. Mit eine Liste der Hofgerichtsurkunden. Köln-Wien 1979.
- BARCIAK, A. – PIETRZYK, I.: Ikonografia pieczęci Przemyslidów opawskich do początku XV w. In: Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich. Wrocław 2002, s. 359–370.
- BAUER, O.: O původu dvojstrannosti české pečeti panovnické. ČČH 37, 1931, s. 310–326.
- BAUTIER, R. H.: Le sceau royal dans la France médiévale et le mécanisme du scellage des actes. In: Chartes, sceaux et chancelleries. Études de diplomatique et de sigillographie médiévales II. Paris 1990, s. 537–563.
- BEDOS, B.: Corpus des sceaux français du moyen âge. I. Les sceaux des villes. Paris 1980.
- BELCREDI, L. – USTOHAL, V. – JANOVÁ, D.: Pečetidlo z hradu Skály u Jimramova. ZDH 31, 2002, s. 49–52.
- BENEŠ, F.: „Atlas českých pečetí“, jeho význam v českém bádání o pečetích i pro poznání minulosti vůbec a jeho rozvržení. Sborník Jednoty starých českých rodů XI, 1946, s. 4–25.
- BENEŠ, F.: Česká panovnická pečeť krále Ladislava – její povšechný rys. SAP 13, 1963, s. 272–284.
- BENEŠ, F.: České panovnické pečeti 1310–1526. Jejich soupis a popisy. Musejní zprávy Pražského kraje 4, 1959, s. 10–24.
- BENEŠ, F.: Hlavice berly v obrazu opatských pečetí. ČSPSČ 66, 1958, s. 99.
- BENEŠ, F.: Jezdecká pečeť Bavora III. z Bavorova. ČSPSČ 65, 1957, s. 156–158.
- BENEŠ, F.: Johana z Rožmitálu a královna Johana. Vlastivědný sborník Podbrdská 7, 1973, s. 157–255.

- BENEŠ, F.: Na okraj atlasu pečetí české šlechty, duchovenstva a měšťanů. ČRSČ IX – X, 1937–1938, s. 55–62.
- BENEŠ, F.: O pečetech a pečetnictví Jiřího Poděbradského. Musejní zprávy Pražského kraje 3, 1958, s. 58–60, 107–109.
- BENEŠ, F.: O pečetech arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Pardubický kraj VI, 1958, s. 20–21.
- BENEŠ, F.: O pečetích „hradecké královny“ Rejčky. Hradecký kraj 2, 1958, s. 143–147.
- BENEŠ, F.: O původu dvojstrannosti české pečeti panovnické. ČČH 37, 1931, s. 310–326.
- BENEŠ, F.: O třech úsecích ochrany pečeti v archivu. Heraldický časopis 2, 1948, s. 15 a další.
- BENEŠ, F.: Pečeť Elišky Přemyslovny a krále Jana Lucemburského. PAM 7, 1868, s. 61–62.
- BENEŠ, F.: Pečeť jako pramen pro vojenskou historii. Historie a vojenství, 1963, č. 2, s. 277–296.
- BENEŠ, F.: Pečetě a jejich význam. AČ 4, 1954, s. 110–114.
- BENEŠ, F.: Pečeti české šlechty: VII. Chrudimsko, sešit 1. Praha 1937; VIII. Čáslavsko, sešit 1. Praha 1937; Z Rožmberka, sešit 1–5. Praha 1938.
- BENEŠ, F.: Pečeti českého duchovenstva. I. Do válek husitských, sešit 1. Praha 1937; Johanité, sešit 1–2. Praha 1938; 3–5. Praha 1939.
- BENEŠ, F.: Pečeti měšťanů. Země česká. Kutná Hora. Praha 1937.
- BENEŠ, F.: Pečeti v českých zemích a jejich cena jako dějepisného pramene. Doprovod ke stejnojmenné výstavce v Zemském archivu v Praze, duben–září 1949. Praha 1949.
- BENEŠ, F.: Poznámky o archivní ochraně přivěšených pečetí. AČ 8, 1958, s. 189–191.
- BENEŠ, F.: Studie o pečetích a pečetnictví pražského biskupa Řehoře z Valdeka. Duchovní pastýř 12, 1962, s. 169–171.
- BENEŠ, F.: Výjevy v obrazech českých středověkých pečetí. Duchovní pastýř 5, 1955, s. 108–111.
- BENEŠ, F.: Z úkolů ochránářství pečetí. Heraldický časopis 1, 1948, s. 13–15; 1, 1949, s. 5–7.

- BENEŠ, F.: Znaky a pečeti. Heraldický časopis 1, 1948, s. 1–10.
- BENEŠ, F.: Význam pečeti pro bádání o minulosti. Praha 1945.
- BERÁNEK, K.: Příspěvek k dějinám české zemské pečeti. Právněhistorické studie 29, 1989, s. 71–77.
- BÍNA, Z. – KORDIOVSKÝ, E. – MRÁKA, J. – PŘÍLESKÁ, H.: Typáře okresních archivů. Okresní archivy Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Znojmo Knižnice Jižní Moravy, sv. 12. Praha 1989.
- BISINGEROVÁ, M.: Sfragistické památky Státního okresního archivu Kutná Hora. Kutná Hora 1999.
- BISTRICKÝ, J.: Übersicht über das Kanzlei- und Urkundenwesen der Olmützer Bischöfe in dem Jahren 1303–1364. *Medievalia Bohemica* 1, 1969, s. 30–51.
- BÖHMISCHE Stadtsiegel aus der Sammlung Erik Turnwald. Katalog k výstavě konané 18. 5. – 16. 6. 1988 v Mnichově; 15. 9. – 1. 10. 1988 v Regensburgu; 28. 10. – 27. 11. 1988 v Berlíně. Collegium Karolinum. München 1988.
- BOLOM-KOTARI, M.: Pečeti a písemnosti premonstrátů v Zábřdovicích a v Nové Říši v 17. a 18. století a možnosti jejich interpretace. In: Osm století. Sborník příspěvků prezentovaných na konferenci k výročí 800 let založení klášterů v Zábřdovicích a Nové Říši 23. září 2010 v premonstrátském klášteře v Nové Říši. Nová Říše 2012, s. 57–78.
- BOLOM-KOTARI, M.: Pečeti a písemnosti zábrdovického opata Benedikta Waltenbergera. *BMD* 25, 2012, s. 91–115.
- BOLOM-KOTARI, M.: Pečeti představených a konventu premonstrátské mužské kanonie v Nové Říši od roku 1641 do konce 18. století. Dačický vlastivědný sborník VI, 2011, s. 157–163 a 177–182.
- BOLOM-KOTARI, M.: Seals and Documents of the Moravian Premonstratensians in the 17th and 18th Century as Shown in the Example of the Monastery in Hradisko u Olomouce. In: *Cogito, Scribo, Spero. Auxiliary Historical Sciences in Central Europe at the Outset of the 21st Century*. Hradec Králové 2012, s. 102–108.
- BOLOM-KOTARI, M.: Motivy pečeti evangelických komunit v toleranční době. Nové objevy z vídeňských archivů. In: Mikulovské kolejni kabinety pomocných věd historických I. Brno 2014 (v tisku).
- BOUZA, E. – VAŇKOVÁ, V.: Znaky a pečeti měst náchodského okresu. Česká Skalice 1972.

- BRAEUEROVÁ, H.: Císařský typ velké pečeti Ferdinanda I. z české kanceláře z roku 1562. In: Z archivních depozitářů. Pavle Burdové k 70. narozeninám. Praha 1998, s. 20–24.
- BRICHOVÁ, J.: Sbíрка typářů okresního archivu v Novém Jičíně. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 39, 1986, s. 14–28.
- BRODSKÝ, P.: Pečeti Elišky Přemyslovny. ČNM, řada historická 152, 1983, s. 35–47.
- BRODSKÝ, P.: Pečeti Jana Lucemburského. ČNM, řada historická 150, 1981, s. 117–137.
- BURDOVÁ, P.: Příběh pečetidla zemského soudu. AČ 49, 1998, s. 1–11.
- CDB III.3. (edd. G. Friedrich – Z. Kristen – J. Bistřícký). Olomucii 2000; CDB IV.2. (edd. J. Šebánek – S. Dušková). Pragae 1965; CDB V.4. (edd. S. Dušková – V. Vašků). Pragae 2003; CDB VII.6. (ed. K. Maráz, coop. D. Havel, L. Führer, M. Smolová et J. Nechutová, J. Kalivoda). Brunae 2014.
- CEJNKOVÁ, D. – USTOHAL, V. – STRÁNSKÝ, K.: Pečetidlo benediktinského kláštera na Luhu v Brně-Komárově. Forum Brunense, 1990, s. 119–125.
- ČÁDA, F.: Pečetidla českých měst a obcí v Archivu Národního muzea v Praze. ČSPSČ 34, 1926, s. 27–68.
- ČAPKOVÁ, M.: Sbíрка komunálních znaků, pečeti a razítek V. Život a dílo Karla Lišky. Brno 2013.
- ČAREK, J.: O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 8, 1938, s. 1–56.
- ČAREK, J.: Poznámky k soupisu typářů. AČ 23, 1973, s. 4–16.
- ČAREK, J.: Příspěvky k cechovní sfragistice. ČSPSČ 38, 1930, 52–78.
- ČOUPEK, J.: Pečetě obcí okresu Uherské Hradiště. Uherské Hradiště 1977.
- ČOUPKOVÁ, J.: Vesnické pečetě v okrese Uherské Hradiště I, II. Slovácko XL, 1998, s. 191–212; XLI, 1999, s. 245–267.
- ČUMLIVSKI, D.: Diví muži jako štítonoši na pečeti Těmy (III.) z Koldic z 17. III. 1368. Umění 24, 1976, s. 370–373.
- DIEKAMP, W.: Zum päpstlichen Urkundenwesen des 11., 12. und der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Mit Bullenabildungen. Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. MIÖG 3, 1882, s. 565–627.

- DIEKAMP, W.: Zum päpstlichen Urkundenwesen von Alexander IV. bis Johann XXII. (1254–1334). Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. MIÖG 4, 1883, s. 497–540.
- DOBIÁŠ, J.: Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I. Pelhřimov 1927.
- DOLEŽAL, D.: Pracovní seminář „Katalogizace sfragistického materiálu: pečete, pečetidla, odlitky v archivech ČR – současný stav“. AČ 52, 2002, s. 160–161.
- DŘÍMAL, J. – ŠTARHA, I. a kol.: Znaký a pečeti jihomoravských měst a městeček. Brno 1979.
- DUBOVSKÝ, J. M.: Osobitosti pečate a erbu mesta Pezinka. ZbFFUK – Historica XLI, 1995, s. 59–76.
- DURDÍK, T. – SMETÁNKA, Z.: Osobní pečetidlo z kláštera sv. Jiří. Castrum Pragense, č. 1. Praha 1988.
- DURDÍK, T.: Osobní pečetidlo z hradu v Jindřichově Hradci. Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 181–187.
- DUREC, I.: Sekretní pečete rajhradských benediktinů na listech břevnovským opatům 1664–1695. JM 41, 2005, s. 301–307.
- DVOŘÁK, M.: Nejstarší českobrodské pečetidlo z r. 1437. Českobrodský kulturní zpravodaj, 1965, s. 12–13.
- DVOŘÁK, M.: Vyvinutí erbu někdy pánů, nyní knížat z Lobkovic dle pečeti a pečetidel. PAM 9, 1871, s. 5–18, 91–100.
- EMLER, J.: Die Kanzlei der böhmischen Könige Přemysl Otakars II. und Wenzels II. und die aus derselben hervorgegangenen Formelbücher. Praha 1878.
- FIALA, Z.: Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247–1253–1278). SAP 1, 1951, s. 167 ad.
- FRIEDRICH, G.: O kanceláři a listinách markrabí moravských Vladislava a Přemysla. VKČSN 9, 1896, s. 1–43.
- GLEJTEK, M.: Niekoľko poznámok k erbu a pečatiam olomouckého biskupa Stanislava Turza. In: Studia historica Tyrnaviensia IX – X. Kraków: Towarzystwo Slowaków w Polsce; Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2010, s. 81–97.
- GLEJTEK, M.: Niekoľko poznámok k ikonografii stredovekých cirkevných pečatí. Konštantínove listy 3, 2010, s. 62–87.

- GLEJTEK, M.: Príspevok k vybraným otázkam výskumu a klasifikácie stredovekých cirkevných pečatí v Uhorskom kráľovstve. In: Mikulovské kolejní kabinet pomocných vied historických I. Brno 2014 (v tisku).
- GLEJTEK, M.: Sv. Vojtech v ikonografickej skladbe cirkevnej pečate v Ostrihomskej arcidiecéze. In: Svätý Vojtech – svätec, doba a kult. Bratislava 2011.
- GLEJTEK, M.: Typológia a ikonografia arcibiskupských pečatí v Ostrihomskej arcidiecéze v 16. – 18. storočí (Sonda do problematiky). Verba Theologica, VIII, 2009, s. 87–95.
- GOTTFRIED, L.: Otázka původní pečeti a znaku kapituly karlštejnské. In: Z archivních depozitářů. Pavle Burdové k 70. narozeninám. Praha 1998, s. 25–40.
- GOTTFRIED, L.: Využití textových databází v heraldice a sfragistice. In: Heraldika na Slovensku. Martin 1998, s. 250–252.
- GÖTTING, H.: Herschersiegel des Mittelalters. Westermanns Monatshefte 95, 1954, Heft 7, s. 21–26.
- GREGOR, F.: Pečetě obcí okresu Třebíč. I. a II. část. Západní Morava I, 1997, s. 94–113; Západní Morava II, 1998, s. 101–134.
- GROTEFEND, H.: Über Sphragistik. Beiträge zum Aufbau der Urkundenwissenschaft. Breslau 1875.
- GUMOWSKI, M.: Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku. Toruń 1960.
- HABERDITZL, F. M.: Über die Siegel der deutschen Herrscher von Interregnum bis Kaiser Siegmund. MIÖG 29, 1908, s. 625–661.
- HAISIG, M.: Studia nad legendą pieczęci miejskiej. Wrocław 1953.
- HANÁČEK, J.: Sfragistika a heraldika brněnských řádových domů. Brno 2010.
- HARTMANN, Ch. A.: Kunstdenkmäler der Sphragistik. Beiträge zur Stilentwicklung. Technik und Bedeutung unter besonderer Berücksichtigung der Siegel von Adeligen. Bürgern und Bauern der Zeit von 1400–1600 im raum Innsbruck. Innsbruck 1993. Dipl. Arbeit.
- HASS, A.: Archiv žerotínsko-vrbenský. Listiny a listy z let 1497–1624. Praha 1948.
- HEFFNER, C. H.: Die deutschen Kaiser- und Königssiegel. Würzburg 1875.

- HEINECCIUS, H.: *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigillis syntagma historicum*. Frankfurt a. M. 1709.
- HENZELOVÁ, M.: *O pečeti moravského markraběte Jošta*. Brno 1981, FF MU, diplomová práce.
- HEŘMAN, J.: *Kancelář Ludvíka Jagellonce (1516–1526)*. *Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia* 7, 1963, s. 89–109.
- HEUMANN, J.: *Commentarii de re diplomatica imperatorum etc. Norimbergae 1746–1753*.
- HILGER, W.: *Die Entwicklung des Majestätsiegels im Mittelalter*. Hausarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung. Wien 1968.
- HLADKÝ, L.: *Pečeť, znaky a „znaky“ města Náchoda*. *Stopami dějin Náchodska* 4, 1998, s. 61–70.
- HLAVÁČEK, I.: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzl (IV.) 1376–1419*. *Schriften der MGH* 23. Stuttgart 1970.
- HLAVÁČEK, I.: *Několik historických a sfragistických poznámek k listině markraběte braniborského Oty V. z roku 1281*. *Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia* 2, 1957, s. 50–56.
- HLOBIL, I.: *Přemyslovec Jan Volek († 1351)*. *Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky*. *Umění* 35, 1987, s. 478–482.
- HOHENLOHE-WALDENBURG, F. K.: *Sphragistische Aphorismen. 300 mittelalterlichen Siegel systematisch klassifiziert und erläutert*. Heilbron 1882.
- HOLÁ, M.: *Sigilla falsa. K padělání vratislavské hejtmanské pečeti ve 14. století*. *AUC – Philosophica et historica* 1–2. *Z pomocných věd historických XVI*, 2002 (vyšlo 2007), s. 185–192.
- HOMOLKA, J.: *K ikonografii pečeti posledních Přemyslovců*. In: *Umění doby posledních Přemyslovců*. *Roztoky u Prahy* 1982, s. 159–179.
- HORA, J. – RŮŽEK, V.: *Pečetě. Program pro evidenci a rešerše ze sfragistického materiálu (pečetě, pečetidla, sbírkové odlitky)*, verze 1.0. Praha 1996.
- HORA, J. – RŮŽEK, V.: *Pečetě. Příručka uživatele programu pro evidenci a rešerše ze sfragistického materiálu*. Praha 1996.
- HRDLIČKA, J. – JÁSEK, J. – HRUBÝ, V.: *Pět století řemeslné symboliky ve Sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy*. *Komentovaný katalog*. Praha 1999.

- HRUBEŠOVÁ, N.: Historie roučovanských mlýnů na pozadí dějinných souvislostí. Osudy mlynářských rodin na nich usazených. Brno 2014, FFMU, magisterská diplomová práce.
- HRUBÝ, V.: Pečeti Přemysla II. Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy 1, 1988, s. 103–112.
- HRUBÝ, V.: Pečeti Přemysla II. v politice doby. AUC – Philosophica et historica 4. Příspěvky k dějinám umění 3, 1980, s. 9–51.
- HRUBÝ, V.: Pečeti Přemysla Otakara II. Sborník společnosti přátel starožitností 1, 1997, s. 57–62.
- HUITFELD-KAAS, H. J.: Norske Sigiller fra Midelalderen. Christiana 1899–1902.
- HYE VON, F. H.: Der Doppeladler als Symbol für Kaiser und Reich. MIÖG 81, 1973, s. 63–100.
- CHALOUPKA, J.: Cechovní pečetidla a jejich symbolika. XIII. Mikulovské symposium. Praha 1984, s. 121–127.
- CHALOUPKA, J.: Cechovní pečetidla ve sbírkách historického oddělení Moravského muzea v Brně. ČMMZ 56, 1971, s. 127–137.
- CHALOUPKA, J.: Cechovní symbolika potravinářských a kovodělných řemesel. ČMMZ 74, 1989, s. 239–253.
- CHALOUPKA, J.: Městské a obecní pečeti. ČMMZ 63, 1978, s. 55–61.
- CHALOUPKA, J.: Sfragistická sbírka historicko-archeologického oddělení Moravského muzea v Brně. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. Brno 1988, s. 386–396.
- CHALOUPKA, J.: Úřední pečetidla, razítka a razidla ve sbírkách Moravského muzea. ČMMZ 69, 1984, s. 79–92.
- CHIMANI, R.: Die Reitersiegel der österreichischen Regenten von Mitte des XIV. bis XV. Jahrhundert. MIÖG 54, 1941, s. 103–146.
- CHLÁDKOVÁ, M.: Pečetě z městečka Hnanice. Ročenka státního okresního archivu ve Znojmě 2001, s. 73–81.
- CHLÁDKOVÁ, M.: Pečetidla ve fondech a sbírkách Státního okresního archivu Jindřichův Hradec. Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska 17, 2005, s. 122–127, 18, 2006, s. 73–81.

- CHLÁDKOVÁ, M.: Soupis pečeti a pečetidel z fondů a sbírek znojemského archivu. Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 12, 1997, (vyšlo 1998), s. 123–130.
- CHMIEL, A.: Pieczęcie Uniwersytetu Jagiellonskiego w Krakowie. Opracowanie i przedmowa Z. Piech. Kraków 1996.
- CHOCHOLATÝ, F.: Nejstarší pečeť města Bruntálu. VVM 36, 1984, s. 80–82.
- CHOCHOLATÝ, F.: Pečetě a znak opavských Přemyslovců. Zpravodaj KGHO. Ostrava 4, 1982, s. 1–2, s. 14–20.
- CHYTIL, K.: Typ sv. Václava na pečeti Univerzity Karlovy a ve Viatiku Jana ze Středy a jeho deriváty. PA 36, 1928–1930, s. 201–219.
- JAN, L.: Pečeti doubravnického kláštera. Zpravodaj KGHO, č. 33, 1987, s. 19–21.
- JAN, L.: Pečeti rytířských duchovních řádů v Čechách a na Moravě 1189–1310 (s přihlédnutím k dalšímu vývoji). Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 246, 1987, s. 1–27.
- JÁSEK, J.: Cechovní symbolika na sfragistickém materiálu. Sborník příspěvků I. setkání genealogů a heraldiků Ostrava. Ostrava 1981, s. 53–54.
- JAUERNIG, R.: Gedanken zum kirchlichen Siegelwesen. Der Archivar 11, 1958/1, s. 29–32.
- JELÍNEK, J.: Pečeti a razítka moravských vsí bývalého jihlavského panství 1626–1951. Brno 2004, FF MU, magisterská diplomová práce.
- KAHSNITZ, R.: Siegel der Deutschen Ordens aus dem Heiligen Land und dem Reich 13. Jahrhundert. Vierteljahrschrift Herold, N. F. 13, Jg. 33, 1990, s. 69–81.
- KAHSNITZ, R.: Siegel und Goldbullen. In: Die Zeit der Staufer, Geschichte–Kunst–Kultur. Katalog der Ausstellung. Bd. I. Stuttgart 1977, s. 17–107. Kat. č. 27–162; Bd. 2, obr. 11–92; Bd. 3, obr. 1–30, 83–104.
- KAHSNITZ, R.: Siegel. In: Die Zeit der frühen Herzoge. Von Oto I. zu Ludwig dem Bayern. In: Wittelsbach und Bayern Katalog der Ausstellung auf Burg Trausnitz in Landshut 14. Juni – 5. Oktober 1980. München–Zürich 1980.
- KAHSNITZ, R.: Spätgotische Siegel am Nieder- und Oberthein. AZ 67, 1971, s. 133–150.
- KAHSNITZ, R.: Städte- und Kaisersiegel. Das Bild des Königs und Kaisers auf Siegeln mittelrheinischer Städte im 13. Jahrhundert. In: Festschrift zum 125 jährigen Bestehen des Herold zu Berlin 1869–1994. Berlin 1994, s. 45–68.

- KAŇÁK, B.: Buly basilejského koncilu a papeže Pavla II. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 9 (28), 2000, s. 186–194.
- KARGER, W.: Nejstarší těšínská knížecí pečeť. Slezský numismatik 8–9, 1961, s. 35–36.
- KATALOG pečetí, pečetidel a sbírkových odlišků z archivů České republiky. Stav zpracování katalogu k 25. 7. 2000 (1. edice). CD ROM. Praha, AiP Beroun s.r.o. a archivní správa Ministerstva vnitra ČR 2000.
- KAVKA, F.: Zlatý věk růží. Kus české historie 16. století. Praha 1993, 2. vydání.
- KEIL, M.: Ein Regensburger Judensiegel des 13. Jahrhunderts. Zur Interpretation des Siegels des Peter bar Mosche halewi. Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden 1, 1991, s. 135–150.
- KEJLA, V.: Pečeti města Ostravy ve fondech olomoucké pobočky SOA Opava. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 246, 1987, s. 29–33.
- KEJLA, V.: Privilegium a pečetidlo moravského bratrstva v Moravské Ostravě z roku 1691. Zpravodaj KGHO 27, 1986, s. 56–57.
- KEJNOVSKÁ, L.: Pečetě opanství na Moravě a ve Slezsku v 18. a 19. století: Znojemský a Olomoucký kraj. Brno 2014, FF MU, magisterská diplomová práce.
- KÉRY, B.: Die Siegel Kaiser Sigismunds. In: Kaiser Sigismund. Ikonographie. Wien-München 1972.
- KETRZYNSKI, S.: O dwóch pieczęciach Przemysła II. z 1290 r. Miesięcznik Heraldyczny, 1932, nr. 11, s. 23–26.
- KITTEL, E.: Antike Siegel. In: Genealogica et Heraldica. Bericht des 10. International Kongresses für geneal. und herald. Wissenschaften von 14.–19. 9. 1970. Bd. 2. Wien 1972, s. 597–602.
- KLIMEŠ, R.: Symboly Sudet jako říšské župy. Heraldika a genealogie 39, 2006, č. 3–4.
- KLINGENBORG, M.: Die Siegel der Landesherren der Mark Brandenburg 1415–1688. Hohenzollern-Jahrbuch 8, 1904, s. 60–74.
- KLINGENBORG, M.: Die Siegel der preußischen Könige bis zum Jahre 1806. Hohenzollern-Jahrbuch 9, 1905, s. 97–107.
- KLITZNER, J.: Siegel und Wappen des Stadtarchivs Mährisch-Ostrau. Ostrava 1943.

- KOBUCH, M. – SPĚVÁČEK, J.: Zwei unbekante Siegel der böhmischen Luxemburger MIÖG 75, 1967, s. 30–46.
- KÖCHER, J.: Stará broumovská městská pečetidla. Zpravodaj Okresního muzea v Broumově 2, 1959.
- KOLÁŘ, M.: Písmeny v poli pečetí. PAM 14, 1889, s. 493–498.
- KOLÁŘ, M.: Nejstarší pečeti české šlechty až do roku 1300. Výroční zpráva vyš. real. gymnasia v Táboře. Tábor 1883.
- KÖNIG, J.: Zur Entwicklung des kommunalen Siegel- und Wappenwesen im Gebiet des ehemaligen Landes Braunschweig. Braunschweig, Jahrbuch 59, 1978, s. 137–157.
- KOTLÁROVÁ, S.: Bavorové erbu střely. České Budějovice 2004.
- KOTLÍKOVÁ, M.: Carthusian Seals in the Early Modern Period (15th – 18th Century): Carthusians in Brno. In: Central European Charterhouses in the Family of the Carthusian Order (Analecta Cartusiana). Levoča – Salzburg 2008, s. 197–210.
- KOTLÍKOVÁ, M.: Pečeti brněnských augustiniánů na listinách od konce první třetiny 15. století do doby rušení klášterů Josefem II. BMD XXI, 2008, s. 37–69.
- KOTLÍKOVÁ, M.: Pečeti brněnských dominikánů na listinách od konce první třetiny 15. století do doby rušení klášterů Josefem II. In: Ad laetitiam. Studenti doc. Vladimíru Vašků k 75. narozeninám. Brno 2008, s. 33 – 53.
- KOTLÍKOVÁ, M.: Pečeti hradištského opata Norberta Želeckého z Počenic. AČ 60, 2010, s. 221–238.
- KOWNATZKI, H.: Sigillum burgensium – Sigillum civitatis. Ein Beitrag zur Entwicklung der Staatsauffassung im Mittelalter. Köln 1979.
- KRAHMER, H.: Beiträge zur Geschichte des geistlichen Siegels in Schlesien bis zum Jahre 1319. Zeitschrift für Geschichte Mährens und Schlesiens 69, 1935, s. 1–39.
- KRÁL Z DOBRÉ VODY, V.: O otiskování a odlévání pečetí. ČSPSČ 7, 1899, s. 111–113.
- KRÁL Z DOBRÉ VODY, V.: O středověkých pečetech. ČSPSČ 6, 1898, s. 21–23, 47–51.

- KRÁLÍK, J.: Komunální sfragistika obcí na Blanensku v letech 1556 – 1850. Brno 2014, FF MU, magisterská diplomová práce.
- KRÁLÍKOVÁ, M.: Příspěvek k otázce společenské funkce pečeti v českých zemích do poloviny 14. století. Brno 1964. FF UJEP, diplomová práce.
- KRÁSA, J.: Karlovy pečeti. In: Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římské císaře Karla IV. Praha 1984, s. 403–416.
- KRÁSA, J.: Pečeti Karla IV. In: Mezinárodní vědecká konference: Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR. Materiály ze sekce dějin umění. Praha 1982, s. 291–301.
- KREJČÍK, T. – KREJČÍKOVÁ, J.: Poznámky k české sfragistice. SPFFBU C 33, 1986, s. 159–166.
- KREJČÍK, T.: Dějiny umění a sfragistika. In: Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků. (Publikace Moravského zemského archivu v Brně, Nová řada, sv. 8). Brno 2000, s. 109–112.
- KREJČÍK, T.: Jezdecká pečeť Jana Jiřího Krnovského. In: FUKALA R.: Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky. České Budějovice 2005, s. 303–306.
- KREJČÍK, T.: Neznámá práce vídeňského medailéra Filipa Kryštofa Beckera v olomoucké pobočce Státního oblastního archivu Opava. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 258, 1989, s. 17–20.
- KREJČÍK, T.: Numismatika a heraldicko-sfragistické problémy. In: Československá numismatika – současný stav, úkoly a perspektivy. Brno 1986, s. 139–142.
- KREJČÍK, T.: Popisy pečeti ve středověkých listinách. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 175, Historie – Historica 6, 1998, Acta facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis, s. 5–13.
- KREJČÍK, T.: Poznámky ke středověkým církevním pečetím. Universitas Ostraviensis. Acta Facultatis philosophicae-historica 5, 1997.
- KREJČÍK, T.: Siegel in klösterlichen Leben des Mittelalters. In: La vie quotidienne des moines et chanoines réguliers au moyen âge et temps modernes. Wrocław 1995, s. 523–532.
- KREJČÍK, T.: Středověké pečeť a jejich typologie. SPFFOU 162, Historie 4, 1994, s. 141–148.

- KREJČÍK, T.: Světla a stíny heraldického, sfragistického a příbuzného bádání v českých zemích v letech 1990–2000. In: *Genealógia, heraldica a příbuzné disciplíny – stav a perspektivy*. Martin 2003, s. 111–122.
- KREJČÍK, T.: Výtvarná stránka pečetí olomouckých biskupů lucemburské epochy. *Historická Olomouc a její současné problémy II*. Olomouc 1979, s. 68–72.
- KREJČÍK, T.: Vztahy numismatiky k heraldice, sfragistice a genealogii. In: *Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků*. Ostrava 15. – 16. 10. 1983. Ostrava 1984, s. 41–43.
- KREJČÍK, T.: Znak a pečeť města Valtic. In: *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 385–389.
- KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Česká panovnická symbolika ve svědectví mincí, pečetí a medailí. *ČMMZ* 74, 1989, s. 229–238.
- KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Nejstarší pečeť města Brna. *BMD* 13, 1995, s. 164–175.
- KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Typologie pečetí olomouckých biskupů a arcibiskupů 12. – 19. století. In: *Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků*. Ostrava 1986, s. 85–89.
- KREJČÍKOVÁ, J.: Die ostmitteleuropäische bischöfliche Siegelwesen bis ca. 1300. In: *VIII. Internationalen Kongres für Diplomatik, des Bischofsurkunde vor 1250 – La diplomatie épiscopale avant 1250*. Innsbruck, 27. September – 3. October 1993. Innsbruck 1995, s. 197–201.
- KREJČÍKOVÁ, J.: Die Siegel der böhmischen Herrscher. In: *Typologie der Königsurkunden*. Olomouc 1998, s. 241–248.
- KREJČÍKOVÁ, J.: Introduction à la sigillographie tchéque. *Les premiers siècles du sceau en Bohême*. AfD, Bd. 39, 1993, s. 35–83.
- KREJČÍKOVÁ, J.: Současný stav sfragistického bádání a jeho problémy. In: *Pomocné vědy historické v současném archivnictví a historiografii*. Praha 1987, s. 93–95.
- KREJČÍKOVÁ, J.: Výtvarná charakteristika církevní pečeti v přemyslovském státě 13. století. In: *Umění 13. století v českých zemích*. Praha 1983, s. 547–562.
- KRIS, E.: Das große Majestätssiegel Kaiser Maxmilians I. *Jahrbuch der Kunst-historischen Sammlungen in Wien* 36, 1923, s. 157–162.

- KŘEČKOVÁ, J.: Česká královská pečeť Matyáše II. In: Našim jubilantkám (sborník příspěvků k počtě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist. PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové). Praha 2000, s. 142–144.
- KŘEČKOVÁ, J.: Falzum pečeti knížete Vladislava I. u zakládací listiny kladrubského kláštera. AUC – Philosophica et historica 1–2. Z pomocných věd historických XVI, 2002 (vyšlo 2007), s. 177–183.
- KŘEČKOVÁ, J.: Pečeti arcibiskupa Arnošta z Pardubic. In: Sborník prací k sedmdesátým narozeninám dr. Karla Beránka. Praha 1996, s. 52–60.
- KŘEČKOVÁ, J. – NEVÍMOVÁ, P.: Pečeti proboštů a konventu premonstrátů v Chotěšově. Minulostí západočeského kraje 38, 2003, s. 113–153.
- KŘIVOHLÁVEK, J. F.: Popis pečetí vesnic na panství Rokytnice v Orlických horách. In: Orlické hory a Podorlicko 9, 1999, s. 192–199.
- KŘIVOHLÁVEK, J. F.: Znaky, vlajky, pečeti a správní vývoj obcí okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí 2005.
- KŘIVSKÝ, P. F.: O pečetích a erbech v řádě premonstráckém a cisterciáckém. Praha 1946, FF UK, disertační práce.
- KUBÍKOVÁ, A.: Pečeti českých vydavatelů na listinách v klášterním archivu ve Schläglu. AČ 53, 2003, č. 3, s. 176–192.
- KUBÍKOVÁ, A.: Pečeti Eggenberků usazených v Čechách. Archivum Trebonense 86. Sborník studií pracovníků jihočeských archivů sv. 6, s. 162–183.
- KUBÍN, P.: Ztracené a znovunalezené pečeti na nejstarších listinách tepelského kláštera. Osudy klášterních listin v nedávné minulosti. In: Facta probant homines. Praha 1998, s. 227–243.
- KÜHNDEL, J.: Znak města Prostějova na pečetech a erbech. Separát. Z ročenky Národopisného a průmyslového muzea města Prostějova a Hané 7, 1930.
- KUKÁNOVÁ, Z.: Olovené buly německých císařů aneb co Posse na rozdíl od dalších generací archivářů neviděl. AUC – Philosophica et historica 1–2. Z pomocných věd historických XVI, 2000 (vyšlo 2007), s. 193–209.
- KUKÁNOVÁ, Z.: Soupis zlatých bul v českých a moravských archivech. SAP 40, 1990, s. 345–378.
- KUKÁNOVÁ, Z.: Zlaté buly v archivech České republiky. PaP 16, 1991, s. 257–267.
- KUKÁNOVÁ, Z. – KŘIVÁNEK, F.: Několik poznámek k restaurování listin ve Státním ústředním archivu. AČ 39, 1989, s. 149–160.

- KÜTNER, D.: Soupis pečeti ve Státním okresním archivu v Přerově. Přerov 2003.
- KVÁŠOVÁ, M. – MARTÍNKOVÁ, L.: *Ars sigilli. Pečeti a typáře z archivních fondů a sbírek. Katalog k výstavě konané 17. 6. – 17. 7. 1998.* Pelhřimov 1998.
- KVÁŠOVÁ, M.: *Pečeti a typáře městských obcí okresu Pelhřimov.* Pelhřimov 2004.
- KVÁŠOVÁ, M.: *Pečeti a typáře městských obcí z území okresu Pelhřimov.* Pelhřimov 2002.
- LEISS, S.: *Geistliche Siegel der Gotik in Österreich. Genealogica et Heraldica. Kongressbericht des 10. internat. Kongress für gen. und her. Wissenschaften von 14. – 19. 9. 1970.* Wien 1971, Bd. 2, s. 603–608.
- LEVY, M. A.: *Siegel und Gemmen mit Phönizischen, Altheraischen, Nabathaischen und Altsyrischen Inschriften.* Breslau 1869.
- LIGMAJER, J.: *O pečetích pardubických Perštejnů.* In: *Zprávy klubu přátel Pardubicka* 1984, s. 216–221.
- LIŠKA, K.: *Městské pečete – obsah a význam jejich opisů.* In: *Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků.* Ostrava 1980, s. 53–55.
- LIŠKA, K.: *Městské znaky a pečete, zrcadlo dějin.* In: *Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků.* Ostrava 1980, s. 15–23.
- LIŠKA, K.: *Sbírka komunálních znaků, pečeti a razítek. Svazek 1. Pečeti a razítka obcí Čech, Moravy a Slezska.* Brno 2012.
- LIŠKA, K.: *Sbírka komunálních znaků, pečeti a razítek. Svazek 2. Znaky, pečeti a razítka moravských a slezských měst a městeček.* Brno 2013.
- MABILLON, J.: *De re diplomatica libri sex. Luteciae – Parisiorum 1709, 2. vydání.*
- MACEK, J.: *O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského (1471–1490).* SAP 2, 1952, s. 45–122.
- MARÁZ, K. – KREJČÍK, T.: *K recepci jezdeckého pečetního typu na konci 12. a v první polovině 13. století na příkladu pečeti Babenberků a Přemyslovců.* In: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26. – 27. 9. 1996 ve Znojmě.* Praha 1998, s. 261–273.
- MARÁZ, K.: *25 let od smrti sfragistika Františka Beneše. Genealogické a heraldické informace* 16, 1996, 1997 (vyšlo), s. 36–37.
- MARÁZ, K.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Krátké zamyšlení nad časovým rozsahem, obsahem a koncepcí osmého dílu (1306–1310). Aktuální stav prací.* AČ 49, 1999, s. 153–170.

- MARÁZ, K.: Další podivínské městské pečeti. JM 34, 1998, s. 255–257.
- MARÁZ, K.: Die Adelsiegel in Mähren in den Jahren 1471–1526. Eine statistische Analyse. In: Die Länder der Böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471–1526). Kunst – Kultur – Geschichte. Leipzig 2004, s. 163–171.
- MARÁZ, K.: Die Reitersiegel der Luxemburger Walram, Johann und Karl. Ein Teil der Entwicklungsreihe der Reitersiegel der französischen Könige der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. In: King John of Luxembourg (1296–1346) and the Art of his Era. Sborník z konference. Praha 1998, s. 82–92.
- MARÁZ, K.: Jak vznikaly znak, standarta a pečetidlo VUT v Brně. In: Heraldica viva II. Pardubice 2002, s. 47–60.
- MARÁZ, K.: Jezdecká pečeť Jana Lucemburského jako vzor pro druhý jezdecký typář Petra I. z Rožmberka. Genealogické a heraldické informace 16/1996, (vyšlo 1997), s. 15–20.
- MARÁZ, K.: Jezdecká pečeť moravských markrabat lucemburského rodu jako reprezentační prostředek majitele a vrcholné umělecké dílo moravské markraběcí pečeti. In: Moravští Lucemburkové 1350–1411. Brno 2000, s. 223–235.
- MARÁZ, K.: Jezdecké pečeti ve fondech Státního okresního archivu v Olomouci. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 3 (22), 1994, s. 155–178.
- MARÁZ, K.: K možnosti využití (edice) Drnovské knihy pro sfragistiku. Vyškovský sborník 2001, s. 54–70.
- MARÁZ, K.: K problematice pečeti Klobouk. In: Klobouky u Brna. Klobouky u Brna 1998, s. 77 – 83.
- MARÁZ, K.: K možnostem využití pečeti jako pramene pro heraldiku na příkladu pečeti středověké šlechty na Moravě v letech 1471–1526. Pečeti šlechticů. In: Ad vitam et honorem. Přátelé a žáci profesoru Jaroslavu Mezníkovi k pětasedmdesátým narozeninám. Brno 2003, s. 141–147.
- MARÁZ, K.: K možnostem využití pečeti jako pramene pro heraldiku na příkladu pečeti středověké šlechty na Moravě v letech 1471–1526. Pečeti šlechticů. SPFFBU, C 50, 2003, s. 119–129.
- MARÁZ, K.: K pečetím farního kléru v českých zemích v letech 1283–1310. In: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII – XV. Series C – Miscellanea, vol. 19. Praha 2008, s. 623–683.

- MARÁZ, K.: K problematice padělání pečetí na sklonku středověku. Sfragistický příspěvek k falzům Oldřicha II. z Rožmberka. SAP 48, 1998, s. 49–103.
- MARÁZ, K.: K vypovídacím možnostem diplomatických a sfragistických pramenů 15. století na příkladu Oldřicha II. z Rožmberka (1403–1462). In: Prameň – jeho funkcia, význam, interpretácia a limity v historickom výskume. Nitra 2010, s. 59–64.
- MARÁZ, K.: K vývoji pečetí na Moravě. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brno 1999, s. 609–619.
- MARÁZ, K.: K záhadné pečetí opata Wolfganga u listiny z 7. dubna 1559. In: Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé. České Budějovice 2007, s. 566–570.
- MARÁZ, K.: Majestát a koruna na pečetích českých králů konce 13. století a na počátku 14. století jako symbol. In: Symbol a symbolika v právu. Sborník z konference pořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně za organizační přispění Akademie heraldických nauk České republiky (v tisku).
- MARÁZ, K.: Možnosti využití našich právních památek jako pramene pro českou sfragistiku na příkladu vybraných článků (kapitol) z Tovačovské knihy. In: Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků. Brno 2000, s. 137–143.
- MARÁZ, K.: Návrh sfragistické metodiky pro speciální program s databází Evidence a zpracování pečetí pro období edice CDB s komentářem. SPFFBU C 46, 1999, s. 151–167.
- MARÁZ, K.: Několik poznámek k právním aspektům šlechtické sfragistiky v 15. a 16. století na příkladu moravské šlechty. In: Symbol a symbolika v právu. Sborník z konference pořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně za organizační přispění Akademie heraldických nauk České republiky konané v Brně 22. září 2005. Brno 2006, s. 91–97.
- MARÁZ, K.: Neznámé souvislosti mezi jezdeckými pečetěmi Walrama Lucemburského, Jana Lucemburského a Filipa VI. Z Valois. SPFFBU C 45, 1998, s. 37–49.
- MARÁZ, K.: Obecní pečetí a razítka Křenovic do roku 1945. In: Křenovice. Křenovice 2005, s. 29–36.

- MARÁZ, K.: Pečeť Bavora ze Strakonice v Archivu Pražského hradu. Jihočeský herold č. 2/2005, s. 21–22.
- MARÁZ, K.: Pečeti biskupa Jindřicha Zdíka. In: Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Olomouc 2009, s. 172–177.
- MARÁZ, K.: Pečeti českých králů a královen od Přemysla Otakara II. k Janovi Lucemburskému. In: Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310. Katalog stejnojmenné výstavy. Praha 2010, s. 352–364.
- MARÁZ, K.: Pečeti Jana Lucemburského. Brno 2007.
- MARÁZ, K.: Pečeti pro CDB VII. a VIII. v archivech bývalého Západočeského kraje. Minulostí Západočeského kraje 41/I. Plzeň 2006, s. 33–55.
- MARÁZ, K.: Pečeti Václava III. v souvislostech. In: Od knížat ke králům. Sborník prof. PhDr. Josefu Žemličkovi, CSc. k životnímu jubileu. Praha 2007, s. 198–208.
- MARÁZ, K.: Příspěvek k sekretní pečetí Jana Lucemburského. AČ 45, 1995, s. 25–32.
- MARÁZ, K.: Příspěvek k sfragistice Podivína. In: Podivín. Vlastivědný sborník jihomoravského města. Podivín 1997, s. 172–183.
- MARÁZ, K.: Svět symboliky Janových pečeti. In: Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu střeoevropského prostoru doby Jana Lucemburského. Ostrava 2011, s. 969–975.
- MARÁZ, K.: Typáře, pečeti a znaky Staré Břeclavi a Břeclavi (do roku 1938). In: Město Břeclav. Brno 2001, s. 333–338.
- MARÁZ, K.: Úvahy nad přípravou a strukturou CDB VIII. a Korpusu českých pečeti do nástupu Jana Lucemburského. SAP 50, 2000, s. 458–473.
- MARÁZ, K.: Úvod do problematiky jezdeckých pečeti Rožmberků. JSH 71, 2002, s. 123–149.
- MARÁZ, K.: Výtvarná stránka pečeti Strakonických. Nad prací Františka Beneše Pečeti světských feudálů ze Strakonice. In: Gotika v západních Čechách (1230–1530). Praha 1998, s. 125–135.
- MARÁZ, K.: Vývoj erbu Slavatů v erbovních listinách. In: Erbové listiny. Zborník príspevkou z mezinárodnej konferencie, 19.–20. októbra 2005. Martin 2005, s. 145–151.

- MARÁZ, K.: Zlatokorunský klášter ve falzátorské činnosti Oldřicha II. z Rožmberka. In: Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé. České Budějovice 2007, s. 371–379.
- MARÁZ, K.: Znak, obecní pečeti a razítka s heraldickou symbolikou městečka Mušova do roku 1951. In: Mušov 1276–2000. Pasohlávky 2000, s. 299–315.
- MARÁZ, K.: Znak, vlajka a pečeti Líšně. In: Ves Leštno za městečko vysazovati ráčíme. Brno 2009, s. 22–28.
- MARTÍNKOVÁ, L.: Pečeti a typáře cechů z území okresu Pelhřimov. Pelhřimov 2000.
- MASÁK, A.: Pečeti šlechty české, moravské a slezské. Řada 1. Příloha Časopisu společnosti přátel starožitností českých v Praze 13–19. Praha 1911.
- MASÁK, A.: Popis a ocenění pečeti při stížném listě ze dne 2. září 1415 českých pánů proti upálení M. Jana Husi. In: Novotný, V.: Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty. Praha 1915, s. 81–99.
- MATERIALY do numizmatiky, medalografii, sfragistyki i heraldyki polskiej 1966–1970. Warszawa 1973.
- MAUCH, E.: Mittelalterliche Siegel mit Jahreszahlen, Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, N.F. 7, 1860, s. 13–15.
- MELLY, E.: Beiträge zur Siegelkunde de Mittelalters. 1. Teil 1846; též: reprint: Graz 1972; Wien 1954: jako III. sv. edice Urkundebuch der Babenberger in Österreich.
- MICHAEL-SCHWEDER, M.: Die Schrift auf den päpstlichen Siegeln des Mittelalters. Veröffentlichungen des Historischen Seminars der Universität Graz IX. Graz 1926.
- MILEC, M.: Cechovní pečeti I. Brno 2011.
- MILEC, M.: Cechovní pečeti II. Brno 2013.
- MILEC, M.: Měšťanské, úřednické a řemeslnické pečeti a merky. Brno 2013.
- MILEC, M.: Občanské pečeti a znamení na pečetích. Brno 2011.
- MILEC, M.: Rodové pečeti. Brno 2011.
- MILEC, M.: Šlechtické pečeti. Brno 2011.
- MILEC, M. – SEDLÁČKOVÁ, H.: Rodové pečeti II. Brno 2014.
- MITIS, O. – GALL, F.: Die Siegel der Babenberger. In: Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich. III. Bd. Wien 1954.

- MLČÁK, L.: Heraldická a sfragistická výzdoba gotických a renesančních zvonů na severní Moravě a ve Slezsku 3. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 50, 2001, s. 1–7.
- MLČÁK, L.: Pečetě a znaky opatů a konventu premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce v 13.–16. století. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 54, 2005, s. 1–10.
- MLČÁK, L.: Znaky a pečetě na zvonech severní Moravy. In: Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 1983, s. 43–45.
- MORAW, P.: Das älteste Prager Universitätssiegel in neuem Licht. In: Vorträge und Abhandlungen aus geistwissenschaftlichen Bereichen. München 1999, s. 131–151.
- MÜLLER, G.: Von dem Siegeln im Orden. Cistercienserchronik 31, 1919, s. 1, 23 ad.
- MÜLLER, H.: Das Große Essener Stadtsiegel. Gedanken über seinen Ursprung. Das Münster am Hellweg 21, 1968, s. 45–60.
- MÜLLER, K. – KREJČÍK, T.: Olomoucký zlatník Asverus rytcem císařských pečetidel. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 3 (22), 1994, s. 198–201.
- MÜLLER, K. – RŮŽIČKOVÁ, R.: Znak a pečeti města Chrudimě. Chrudim 2005.
- MÜLLER, K. – ŠTĚPÁN, J.: Znak a pečeti Františka kardinála z Ditrichštejna. XXIX. Mikulovské sympozium 2006. Brno 2007, s. 259–273.
- MÜLLER, K.: Evidence pečetí pomocí výpočetní techniky. Zpravodaj pobočky České informativní společnosti 44, 1996. Praha 1997, s. 54–57.
- MÜLLER, K.: Heraldik und Sphragistik im ehemaligen Österreich-Schlesien. Stand der Forschung und künftige Aufgaben. In: Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesiensforschung. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag. Wissenschaftliche Schriften des Vereins für Geschichte Schlesiens, Bd. 4. Würzburg 1998, s. 329–335.
- MÜLLER, K.: Heraldika a sfragistika českého Slezska. Současný stav a úkoly dalšího výzkumu In: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava 1998, s. 145–148.
- MÜLLER, K. Jewish Seals in Austrian Silesia in the Eighteenth Century. In: Jewish im Silesia. Cracow 2001, s. 267–279.

- MÜLLER, K.: Návrh pravidel pro zpracování typářů a dalšího sfragistického materiálu – pečeti a odlitků pečeti. AČ 39, 1989, s. 215–219.
- MÜLLER, K.: Nejstarší pečeť města Přerova z roku 1789. VVM 45, 1993, s. 65–66.
- MÜLLER, K.: Pečeti a znaky na Hlučínsku. Kravaře 1999.
- MÜLLER, K.: Pečeti a znaky na Jesenicku. Jeseník 2003.
- MÜLLER, K.: Pečeti a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997.
- MÜLLER, K.: Pečeti a znaky olomouckých biskupů. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko. Olomouc, s. 36–43.
- MÜLLER, K.: Pečeti koryčanských farářů v 17.–19. století. Archivní sborník 2005, s. 10–15.
- MÜLLER, K.: Pečeti krnovských cechů v roce 1630. Sborník bruntálského muzea 2000, s. 51–58.
- MÜLLER, K.: Pečeti proboštů augustiniánského kláštera ve Fulneku od poloviny 17. století. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 42, 1988, s. 52–58.
- MÜLLER, K.: Pečeti vsí velkolosinského panství z roku 1621. Severní Morava 70, 1995, s. 55–57.
- MÜLLER, K.: Pečeti Židů v rakouském Slezsku ve 2. polovině 18. století. In: Židé ve Slezsku Studie k dějinám Židů ve Slezsku. Český Těšín 2001, s. 57–72.
- MÜLLER, K.: Pernštejské pečeti v archivech severní Moravy a Slezska do roku 1526. In: Pernštejnové v českých dějinách. Pardubice 1995, s. 315–322.
- MÜLLER, K.: Revize evidence typářů v severomoravských archivech. AČ 37, 1987, s. 211–215.
- MÜLLER, K.: Sbíрка odlitků pečeti. Inventář 1229–1939. Opava 1993.
- MÜLLER, K.: Sbíрка typářů olomouckých biskupů a arcibiskupů („Nálezová“ zpráva). In: Slavme chvíli ... Sborník k 70. narozeninám Jana Bistřického. Ústí nad Orlicí, Státní okresní archiv 1999, s. 37–42.
- MÜLLER, K.: Soupis typářů v archivech Severomoravského kraje I. (Typáře obecní a cechovní). In: Sborník Státního oblastního archivu v Opavě 1981–1985, s. 73–140, obrazové přílohy s. 1–48.
- MURE DE, K.: Summa de arte prosandi. B. m. 1276.
- MYŠIČKA, M.: Řemeslná výroba na pečetích, znacích a korouhvích na příkladu cechů města Mostu. SAP 58, 2008, s. 320–402.

- MYŠKA, M.: Typáře opavských řemesel a živností ve sbírkách historického pracoviště Slezského muzea. Ročenka Okresního archivu v Opavě 1984–1985. Opava 1986, s. 56–64.
- NECHVÁTALOVÁ, R.: Vývoj městských pečetí a znaku Havlíčkova Brodu podle sbírky SOkA v Havlíčkově Brodě. Havlíčkův Brod 2010, FF MU, magisterská diplomová práce.
- NĚMCOVÁ, R.: Pečeti olomouckých kanovníků do roku 1620 (z fondů metropolitní kapituly Olomouc a Arcibiskupství Olomouc). Olomouc 1995, FFUP, diplomová práce.
- NĚMEČKOVÁ, S.: Pečetě obcí, měst a městeček na Slavkovsku. Vyškovský sborník 1999, s. 88–103.
- NĚMEČKOVÁ, V.: Výuka pomocných věd historických na Univerzitě v Hradci Králové. In: Genealogica ac heraldica Bohemica. Sborník příspěvků z odborné konference pořádané Českou genealogickou a heraldickou společností v Praze ve dnech 28.–29. 4. 2001 na zámku Nečtiny. Praha 2002, s. 26–29.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Pražské groše Václava II. a české pečetě. SPFFBU C7, 1960, s. 95–108.
- NOVÁK, J.: Erby a pečate Bratislavy. Bratislava 1990.
- NOVOTNÁ, L.: Sfragistický fond Muzea dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech. Sborník Muzea dr. Bohuslava Horáka 15, 2003, s. 72–92.
- NOVOTŇÁK, M. M.: Poznámka ke vzniku církevních pečetí na Moravě. Heraldika 5, 1972, s. 130.
- NOVÝ, R.: Jedna z otázek české sfragistiky. Zápisky katedry pomocných věd historických a archivnictví FF UK 5, 1961, s. 77–84.
- NOVÝ, R.: K počátkům feudální monarchie v Čechách I. (Sigillum commune regni). ČNM 145, 1976, s. 144–164.
- NOVÝ, R.: Pečeti pražských a olomouckých biskupů. Studie ze sfragistiky přemyslovského období. SAP 10, 1960, s. 181–214.
- NUHLÍČEK, J.: O pečetích a erbu Kutné Hory. In: Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, s. 147–198.
- OLEJNÍK, J.: Několik pečetí příslušníků nižší šlechty v SOkA Strakonice. Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 32, č. 3, 1995, s. 167–171.

- ORÁLKOVÁ, I.: Pečeti olomoucké kapituly. Památkový ústav v Olomouci. In: Výroční zpráva 1999. Olomouc 2000, s. 108–111.
- PAKOSTA, O. Vistutá pečeť Kostků u Postupic. Litomyšl 2004.
- PAKOSTA, O.: Erbovní výzdoba arcibiskupských a biskupských pečetí v českých zemích za vlády lucemburské dynastie. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí a Okresního muzea A. V. Šembery se sídlem ve Vysokém Mýtě 8, 1997, s. 34–46.
- PAKOSTA, O.: Hagiografické posouzení pečetí augustiniánského kláštera v Litomyšli. TRS. Čtrnáctideník pro oblast Chocně, Vysokého Mýta a Litomyše 2, 1993, č. 18 (10. září 1993).
- PAKOSTA, O.: Ještě jednou k velké pečeti litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí a Okresního muzea A. V. Šembery se sídlem ve Vysokém Mýtě 7, 1996, s. 14–15.
- PAKOSTA, O.: K pečetím opata a konventu premonstrátského kláštera v Litomyšli. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí a Okresního muzea A. V. Šembery se sídlem ve Vysokém Mýtě 10, 1999, s. 94.
- PAKOSTA, O.: K výskytu škůdců z řádu Coleoptera ve sfragistickém materiálu. AČ 48, 1998, s. 177–183.
- PAKOSTA, O.: Papežská bula. Sfragistické posouzení pečeti papeže Klimenta V. u listiny z roku 1305 určené klášteru v Litomyšli. Lilie – Zpravodaj města Litomyše 3, 1993, č. 9, s. 2; č. 10, s. 5; č. 11, s. 4.
- PAKOSTA, O.: Pečeť Jindřicha, probošta augustiniánského kláštera v Lanškrouně na litomyšlské listině. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí a Okresního muzea A. V. Šembery se sídlem ve Vysokém Mýtě 4, 1993, s. 10–13.
- PAKOSTA, O.: Pečeti litomyšlské kapituly. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí a Okresního muzea A. V. Šembery se sídlem ve Vysokém Mýtě 5, 1994, s. 20–27.
- PAKOSTA, O.: Pečeti litomyšlského biskupa Jana ze Středy. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí 4, 1993, s. 4–9.
- PAKOSTA, O.: Pečeti litomyšlských biskupů. Litomyšl 2001, 2. doplněné vydání: Litomyšl 2003.
- PAKOSTA, O.: Pečeti litomyšlského premonstrátského kláštera. TRS. Čtrnáctideník pro oblast Chocně, Vysokého Mýta a Litomyše 2, 1993, č. 16–17, s. 6.

- PAKOSTA, O.: Pečeti litomyšlských biskupů. In: Litomyšl. Duchovní tvář českého města. Sborník historických prací. Litomyšl 1994, s. 53–70.
- PAKOSTA, O.: Pečeti převora a konventu augustiniánského kláštera v Litomyšli. Vlastivědný sborník Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí a Okresního muzea A. V. Šembery se sídlem ve Vysokém Mýtě 11, 2000, s. 64–70.
- PAKOSTA, O.: Počátek episkopátu litomyšlského biskupa Jana IV. Železného a typologie jeho pečeti. Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 57–66.
- PAKOSTA, O.: Typologické srovnání pečeti arcibiskupů pražských, biskupů olomouckých, litomyšlských a vratislavských z let 1344–1421 s důrazem na ikonografii. Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 139–164.
- PAKOSTA, O.: Visutá pečeť Kostků u Postupic. Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací z přírodních a společenských věd pro okres Svitavy 1, 1997, s. 43–67.
- PALÁT, J.: Filigrány, obchodní značky papírnické a osobní pečeti mistrů papírníků. Zpravodaj KGHO 5, 1983, s. 1, s. 4–8.
- PANIC, I.: Pečeti tešínských knížat. Studie o Těšínsku 6, 1978, s. 129–144.
- PASTOUREAU, M.: Les graveurs de sceaux et la création emblématique. In: Artistes. Artisans et production artistique au moyen âge. Vol. I. Les hommes. Paris 1986.
- PÁTKOVÁ, H.: Nástin hrabišické sfragistiky a heraldiky. In: VELIMSKÝ, T.: Hrabšici páni z Rýzmburka. Praha 2002, s. 249–271.
- PÁTKOVÁ, H.: Poznámky k heraldice a sfragistice pánů z Lichtenburka. In: URBAN, J.: Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu. Praha 2003, s. 370–384.
- PAVELKOVÁ, J.: Pečeti pánů z Kunštátu: Exkurz do sfragistické problematiky významného moravského rodu. Brno 2009.
- PEČATE a ich používatelia. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie 12.–13. septembra 2006 v Martine. Bratislava 2007.
- PEČETĚ – umění a historický pramen. Katalog výstavy. Úvodní slovo: M. Vojtíšková. Česká Lípa 1984.
- PEČETI a pečtidla východočeských archivů a některých muzeí 1226–1620. Katalog. Praha 2008.
- PELANT, J.: Znaký a pečeti západočeských měst a městeček. Plzeň 1985.

- PENNRICH, A.: Die Urkundenfälschungen des Reichskanzlers Kaspar Schlick nebst zu seinem Leben. Gotha 1901.
- PEŘINKA, F. V.: Dějiny města Kroměříže I. Kroměříž 1913.
- PEŠKA, L. – SVOBODA, M.: Příspěvek k problematice pečeti johanitských generálních převorů ve 14. a 15. století. SBFFBU C 46, 1999, s. 41–66.
- PETTENEKG-PÖTTICKH, E. G.: Sphragistische Mitteilungen aus dem Deutsch-Ordens-Centralarchive. Wien 1884.
- PFERSCHY, G.: Stadtrichter und Stadtsiegel. Über die Anfänge des städtischen Urkundenwesens in der Steiermark. In: Forschungen zur Landes- und Kirchengeschichte. Festschrift H. J. Mezler-Andelberg zum 65. Geburtstag. Graz 1988, s. 359–363.
- PFOTENHAUER, P.: Die schlesische Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327. Bresslau 1879.
- PHILIPPI, F. – TUMBÜLT, G. – ILGEN, T.: Die westfälischen Siegeln des Mittelalters I–IV. Münster 1882–1900, 4 vol. (1.1. Philippi, F.: Die Siegel XI. und XII. Jahrhunderts und die Reitersiegel. Münster 1882; 1.2. Tumbült, G.: Die Siegel der Dynasten. Münster 1883; 2.2. Tumbült, G.: Die Siegel der Städte, Burgmannschaften und Ministerealitäten. Münster 1887; 4. Ilgen, T.: Die Siegel der Adeligen, Bürgen und Bauern. Münster 1894–1900, T. 1–3.).
- PHILIPPI, F.: Antike Gammen in westfälischen Siegeln des 14. Jahrhunderts. Beiträge zur Geschichte Dortmunds 2–3, 1878, s. 308–309.
- PHILIPPI, F.: Zur Technik der Siegelbullen. Archiv für Urkundenforschung 5, 1914, s. 289–298.
- PIECH, Z. – PAKULSKI, J. – WRONISZEWSKI, J.: Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań. Warszawa 2006.
- PIECH, Z. – STRYZEWSKI, W. (eds.): Zbiory pieczęci w Polsce. Warszawa 2009.
- PIECH, Z.: Ikonografia pieczęci Piastów. Kraków 1993.
- PIECH, Z.: Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów. Warszawa 2003.
- PODDANÁ, J. – KUKÁNOVÁ, Z. – HRUBÝ, V.: Poklady státních archivů východních Čech, písemné, kartografické a sfragistické památky od roku 1527 do roku 1918. Katalog výstavy ve Státním okresním archivu v Pardubicích. Pardubice 2004.

- PODDANÁ, J. – KUKÁNOVÁ, Z.: Poklady státních archivů východních Čech, nejstarší písemné památky a sfragistické památky do roku 1526. Katalog výstavy ve Státním okresním archivu v Pardubicích. Pardubice 2003.
- POCHE, E.: Umělecká řemesla gotické doby. In: Dějiny českého výtvarného umění I/2. Od počátku do konce středověku. Praha 1984, s. 440–496.
- POJSL, M. – ŘEHOLKA, I. – SULITKOVÁ, L.: Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III. SAP 24, 1974, s. 261–365.
- POKORA, P.: Herby na pieczęciach episkopatu doby Jagiellońskiej. (Do końca XV wieku). In: Pieczęcie herbowe, herby na pieczęciach. II. Krakowskie Kolokwium Heraldyczne. Warszawa 2011, s. 109–190.
- POKORNÝ, F.: O pečetích hořických. In: Národopisný sborník okresu hořického 1895, s. 380–381.
- POKORNÝ, P. R.: Elekční pečeť olomouckého biskupa Bruna. HR 1977, s. 62–65.
- POSSE, O.: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1913, sv. I–V, Dresden 1909–1913 (reprint: Leipzig 1981). I. 751–1437 Von Pippin bis Ludwig der Bayern. Dresden 1909; II. 1437–1493 Von Karl IV bis Friedrich III. Mittelalterliche Fälschungen. Landfriedensiegel. Dresden 1910; III. 1493–1711 Von Maximilian I. bis Josef I. Dresden 1912; IV 1711–1806, 1871–1913 Von Karl VI. bis Franz II. Wilhelm I. bis Wilhelm II. Reichsvikariat, Reichskammergericht, Kurfürstenkollegium. Nachträge. Dresden 1912; V. Dresden 1913.
- POSSE, O.: Die Siegel der Wettiner bis 1234 und der Landgrafen von Thüringen bis 1247. Leipzig 1888.
- POSSE, O.: Die Siegel der Wettiner und Landgrafen von Thüringen, der Herzöge von Sachsen-Wittenberg. Leipzig 1893.
- POSSE, O.: Die Siegel des Adels der Wettiner Lande bis zum Jahre 1500. Dresden 1903.
- PRAUN, A.: Vollständiges Braunschweigisches und Lüneburgisches Siegel-Cabinett. Braunschweig 1779–1789.
- PRAY, G.: Syntagma historicum de sigillis regnum et reginarum Hungariae pluribusque aliis. Budae 1805.
- PRINET, M.: De quelques portraits sigillaires. Revue numismatique VI^e serie, VII, 1903, s. 281 ad.

- PROCHAZKA, R.: Böhmische Königssiegel. AH 85, 1971, s. 50–52.
- PROCHÁZKOVÁ, R.: Obecní a cechovní pečetidla na Benešovsku. Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství 6, 1984, s. 163–178.
- PŘIBYL, A. – LIŠKA, K.: Znaky a pečete středočeských měst. Praha 1975.
- PŘIBYL, A.: Městské pečete a erby na Jihlavsku. Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských, sv. 3, 1959.
- PŘIBYL, A.: Znaky a pečete českých duchovních ze 17. a 18. století. Erbovní sešit č. 2, 1969, s. 8–25.
- PŘIKRYLOVÁ, S.: Pečeti moravské větve pánů z Lipé do doby husitské. Brno 1988, FF UJEP, diplomová práce.
- RÁBIK, V.: Sfragistika na Slovensku – súčasný stav a perspektívy. In: Genealógia, heraldika a príbuzné disciplíny. Martin 2003, s. 72–77.
- RÁBIK, V.: Pečate nitrianskych biskupov do konca 14. storočia. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. Bratislava 1998, s. 178–189.
- RÁBIK, V.: Pečate stredovekých žobravých (mendikantských) reholí v Trnave. Studia archaeologica Slovaca mediaevalia III–IV, 2000–2001, s. 231–241.
- RÁBIK, V.: Pečeť v stredovekom uhorskom zákonodarstve. In: Pečate a ich používatelia. Bratislava 2007, s. 107–123.
- RÁBIK, V.: Stredoveké pečate konventov mendikantských (žobravých) reholí v Trnave. In: Studia archaeologica Slovaca mediaevalia III–IV, 2000–2001.
- RÁBIK, V.: Výsady miest a mestečiek o používaní farby pečatného vosku. In: Erbové listiny. Patents of arms. Martin 2006.
- RÁBIK, V.: Výsady o používaní farby pečatného vosku pre mestá. (Výsady pre Žilinu z rokov 1523 a 1533). Slovenská archivistika XXXVIII, 2003, s. 32–45.
- RAGAČOVÁ, J. a kol.: Pečate a ich používatelia. Bratislava 2007.
- RAMEŠ, V.: Príspevek k otázce vývoje panovnícké pečeti v královské kancelárii Ladislava Pohrobka. Zpravodaj KGHO, č. 29, 1987, s. 8–15.
- RAMEŠ, V.: Znak a pečeť Jihočeské univerzity. Orlice 2, 1990, s. 71–79.
- RENKHOFF, O.: Stadtwappen und Stadtsiegel. In: Edmund Ernst Stengel zum 70. Geburtstag am 24. Dezember dargebracht. Münster-Köln 1952, s. 56–80.

- REUTER, J. G.: Palmzweige auf Siegeln und Münzen des Mittelalters, was sie bedeuten. Nürnberg 1802.
- ROEHL, E.: Die Tracht der schlesischen Fürstin des 13. und 14. Jahrhunderts auf Grund ihrer Siegel. Beilage zum Jahresbericht der Viktoriaschule in Breslau 1895.
- ROEHL, E.: Siegel und Wappen der Stadt Breslau. Breslau 1900.
- ROEHL, E.: Über die Bildnissiegel der schlesischen Fürsten im 13. und 14. Jahrhundert. Zeitschrift der Vereins für Geschichte Schlesiens 26, 1892, s. 282–318.
- ROHÁČEK, J.: Epigrafika v památkové péči. Praha 2007.
- RŮŽEK, V.: Soupis pečeti, pečetidel a sbírkových odlitků v archivech ČR. I. část. Východiska, důvody a cíle. AČ 47, 1997, s. 143–158; II. část. Počítačový program. AČ 47, 1997, s. 213–233.
- RŮŽEK, V.: Zhodnocení průběhu celostátní akce soupisu (katalogizace) pečeti, pečetidel a pečetních otisků v archivech České republiky. SAP 50, 2000, č. 2, s. 515–524.
- RŮŽIČKA, S.: Pečeti královského města Uherského Brodu. Uherský Brod 1940.
- RŮŽIČKOVÁ, R.: Nejvýznamnější sfragistické památky Státního okresního archivu v Chrudimi. Chrudim 1997.
- RYBIČKA, A.: O erbích, pečetech a znacích stavu kněžského v Čechách. VKČSN 12, 1862, s. 119–149; též zvláštní tisk.
- RYBIČKA, A.: Pomůcky k heraldice a sfragistice domácí. PA 9, 1871, 1872, 1873, 1874, s. 718–738, 847–855, 923–930.
- SACHSENDAHL, J.: Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Set- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter. Reval 1887.
- SAVA, K. v.: Beiträge zur Siegelkunde der Städte Österreichs. Notizenblatt 5, 1855; 9, 1859.
- SAVA, K. v.: Bemerkungen über Waffen, Rüstung und Kleidung im Mittelalter mit Rücksicht auf die österreichischen Fürstensiegel. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst. Wien 1849.

- SAVA, K. v.: Die mittelalterlichen Siegel der Abteien und Regularstifte im Erzherzogthum Österreich ob und unter der Enns. Wien 1859.
- SAVA, K. v.: Die mittelalterlichen Siegel der geistlichen Korporationen in Wien. Mitteilungen der k. k. Central Commission 4, 1859, s. 128, 149 ad.
- SAVA, K. v.: Die mittelalterlichen Siegel der Nonnenklöster im Erzherzogtum ob und unter der Enns. Mitteilungen der k. k. Central Commission 6, 1861, s. 174 ad.
- SAVA, K. v.: Die Siegel den österreichischen Regenten bis zu Kaiser Maximilian I. Wien 1871.
- SAVA, K. v.: Die Siegel der Landeserbämter der Erzherzogtums Österreich unter der Enns. Berichte und Mitteilungen des Wiener Altertumsvereins 5, 1861, s. 47 ad.
- SAVA, K. v.: Die Siegel der österreichischen Fürstinnen im Mittelalter. Wien 1860; též: Berichte und Mitteilungen der Wiener Altertumsvereines 2, 1852, s. 100–162.
- SAVA, K. v.: Die Siegel der Wiener Universität und ihre Facultäten vom Jahre 1365 bis zum Aussage des XVI. Jahrhunderts. Berichte und Mitteilungen des Wiener Altertumsvereins 3, 1859, s. 141–162 (též zvláštní tisk: Wien 1860).
- SAVA, K. v.: Siegel als historische Denkmale. Mitteilungen der k. k. Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historische Denkmale 9, 1864, s. 5–6.
- SEDLÁČEK, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého I–XV., Praha 1882 ad.
- SEDLÁČEK, A.: Atlas erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty I.–V. (ed. V. Růžek). Praha 2001–2003.
- SEDLÁČEK, A.: Ještě jednou o pečetech při stížném listu. ČSPSČ XXX, 1922, s. 3–18.
- SEDLÁČEK, P.: Královská pečeť Karla Albrechta Bavorského a česká státní heraldika. In: Sborník prací k osmdesátým narozeninám dr. Karla Beránka. Praha 1996, s. 30–33.
- SEDLÁČEK, P.: Pečeť frankenštejnského hejtmanství. Paginae historiae 5, s. 26–38.
- SEDLÁČKOVÁ, H.: Celostátní soupis pečetí. In: Archivy v mezinárodním

- kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference 29. září – 1. října 2004. Praha 2004, s. 161–168.
- SEDLÁČKOVÁ, H.: Zasedání sfragistické komise v Barceloně ve dnech 5. 11. – 8. 11. 2001. AČ 52, 2002, s. 45–47.
- SEIBT, W.: Ein Bleisiegel mit hebräischer Legende aus dem 12. Jahrhundert. Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik 26, 1977, s. 109–118.
- SEICHTEROVÁ, H. – ŠTĚPÁN, J.: Nejstarší pečeť města Olomouce z roku 1267 – fikce či realita? AČ 64, 2014, s. 7–19.
- SEICHTEROVÁ, H. – ŠTĚPÁN, J.: Typáře a pečeti města Olomouce. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, společenské vědy, č. 306, 2013, s. 19–36.
- SELLA, P.: Le bolle d'oro dell'Archivo Vaticano. Città del Vaticano 1934.
- SELLO, G.: Die Siegel der Markgrafen von Brandenburg askanischen Stammes. Märkische Forschungen 20, 1887, s. 263–300.
- SCHAUB, F.: Die Siegel der Universität Freiburg im Breisgau und ihre Fakultäten. Freiburg im B. 1932.
- SCHEIL, U.: Die Siegel der einheimischen wendischen Fürsten von Rügen. In: Festschrift Adolf Hofmeister zum 70. Geburtstag am 9. August 1953 dargebracht. Halle 1955, s. 207–216.
- SCHICH, W.: Bemerkungen zu den Siegeln der Altstadt und der Neustadt Brandenburg im 13. Jahrhundert. In: Beiträge zur Entstehung und Entwicklung der Stadt Branenburg im Mittelalter. Berlin-New York 1993, s. 97–101.
- SCHLAGMANN, K.: Die Augsburger Bischofssiegel im Füssener Stadtarchiv 1404/13–1740/68. Jahrbuch der Vereines für Augsburger Bistumsgeschichte 18, 1984, s. 227–256.
- SCHMIDT-PHISELDECK, C. v.: Die Siegel des Herzoglichen Hauses Braunschweig und Lüneburg. Wolfenbüttel 1882.
- SCHMITZ-RHEYDT, L.: Ein Bullenstempel des Papstes Innocenz IV. MIÖG 17, 1896, s. 64–70.
- SCHNEIDER, F.: Historische Erklärung einer Bulle Kaiser Ludwigs IV. aus dem Durchlauchtigsten Hause Bayern von A. 1329. MIÖG Ergänzungsband 11, 1929, s. 676–680.

- SCHNEIDER, H.: Die Siegel des Konstanzer Konzils. In: *Annuario historicae conciliorum* 10, 1978, s. 310–345.
- SCHNEIDER, N.: Die Siegellegenden den Geschäftsurkunden der Stadt Ur in Chaldäa. Brusel 1950.
- SCHRAMM, P. E.: Die Siegel, Bullen und Kronen der Karolinger. In: *Kaiser, Könige und Papste. Beiträge zur allgemeinen Geschichte. II. Tome.* Stuttgart 1968.
- SCHULTZ, A.: Die schlesichen Siegel bis 1250. Breslau 1871.
- SCHÜTTE, S.: Tuchplombe als städtische Zeichen. Das Fallbeispiel Göttingen. *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums und Berichte aus dem Forschungsinstitut für Realienkunde*, 1993, s. 135–141.
- SICKEL, T. v.: Zur Geschichte der Siegel Kaiser Sigismunds. *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*, N. F. 19, 1872, s. 14.
- SIEGEL und Wappen des Stadt-Archivs Mährisch-Ostrau. Mährisch-Ostrau 1943.
- SKALICKÁ, H.: O pečeti moravského markraběte Jana Jindřicha. Brno 1981, FF UJEP, diplomová práce.
- SKALSKÝ, G.: České mince a pečeti XI. a XII. století. *SNM* 1, 1938, s. 1–58.
- SMRČEK, O.: Razítka jako součást sfragistických sbírek, problematika katalogizace. *Zpravodaj krajského muzea v Hradci Králové*, č. 3–4, 1979, s. 16–25.
- SOCHR, J.: O pečetích a změnách erbu města Havlíčkova Brodu. In: *Sborník prací východočeských archivů II*, 1972, s. 13–31.
- SOKOLOVSKÝ, L.: Pečate a znaky stolíc na Slovensku. Bratislava 2010.
- SPÁČIL, V. a kol.: Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu. Olomouc 1985.
- STECK, V.: *Das Siegelwesen der südwestdeutschen Reichsstädte im Mittelalter.* Esslingen 1994.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Francouzské středověké pečeti. In: *Du bon coeur. Podklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách.* Olomouc 2006, s. 209–213.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Nejstarší pečeti vyšehradské kapituly a jejího duchovenstva do roku 1420. In: *Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II.* Praha 1992, s. 172–185.

- STEHLÍKOVÁ, D.: Pečeti a pečetidla cisterciáků u Oseka. In: 800 let kláštera Osek. Jubilejní sborník, Osek 1996, s. 233–244.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Pečeti břevnovských a broumovských benediktinů do roku 1638. In: Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník Univerzity Karlovy. Praha 1993.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Pečeti sedleckých cisterciáků v letech 1277–1422. Památky středních Čech 7, 1993/2, s. 40–46.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Středověké pečeti se svatým Vojtěchem ve střední Evropě. In: Svatý Vojtěch. Sborník k miléniu. Praha 1997, s. 131–140.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Tisíc let kláštera v Břevnově. Katalog výstavy (heslo: pečeteř). Praha 1993.
- STEHLÍKOVÁ, D.: Umělecko-historický rozbor pečetidla kláštera na Luhu. Forum Brunense 1990, s. 126–128.
- STEINBACHOVÁ-KONEČNÁ, V.: Vesnické znaky a pečeti na Moravě. Heraldika, 1974, s. 121–130, 420.
- STLOUKAL, K.: Česká kancelář dvorská 1599–1608. Praha 1931.
- STRÓZYK, P.: Herby na pieczęciach cysterskich – wybrane zagadnienia. In: Drelicharz, W. – Piech, Z.: Pieczęcie herbowe, herby na pieczęciach. II. Krakowskie Kolokwium Heraldyczne. Warszawa 2011, s. 191–215.
- STUTZ, U. G.: Zwei Siegel Konrads von Mure. Deutscher Herold 19, 1888, s. 98–100.
- SVĚŘÁK, V.: Moravské landfrýdy doby husitské a jejich pečeti. In: Jihlava a Basilejská kompaktáta Jihlava 1992, s. 114–119.
- SVĚŘÁK, V.: Pečeť ovlivněná rakouským fenikem. Folia numusmatica 1, 1986, s. 70–71.
- SVĚŘÁK, V.: Pečeť v oltáři kostela Matky Boží na Starém Městě v Telči. Vlastivědný sborník Vysočiny 1998 (vyšlo 1999), s. 429–430.
- SVĚŘÁK, V.: Pečeti nejstaršího moravského landfrídu. VVM 43, 1991, s. 139–144.
- SVĚŘÁK, V.: Pečeti nejstarších moravských landfrídů. In: Sborník příspěvků IV., s. 121–123.

- SVĚRÁK, V.: Pečetidla vsí na panství Luka z roku 1668. In: Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků. Připravila PhDr. Kateřina Smutná s redakční radou. (Publikace Moravského zemského archivu v Brně, Nová řada, sv. 8). Brno 2000, s. 169–174.
- SVOBODA, M.: Pečeti abatyšů starobrněnského kláštera cisterciáků ve fondu města Hustopečí. JM 36, 2000, s. 45–54.
- SVOBODA, M.: Moravské cisterciácké kláštery ve světle sfragistického materiálu. XXXII. Mikulovská sympozia, 2002, s. 291–309.
- SÝKOROVÁ, L.: Moravská pečetní plastika. Od nejstarší doby až do poloviny 14. století. Brno b. d., FF UJEP, diplomová práce.
- ŠANTAVÝ, F. – HOŠEK, E.: Organizace, pečeti a insignie olomoucké univerzity v letech 1573–1973. Praha 1976, s. 29–31.
- ŠAŠINKOVÁ, M.: Pečetě Chrudimska. Chrudim 1989.
- ŠAŠINKOVÁ, M.: Po stopách chrudimské městské pečeti. Chrudimské vlastivědné listy 4, 1995/1.
- ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: Česká listina doby přemyslovské. SAP 6, 1956, s. 136–211.
- ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S.: Das Urkunde König Ottokars II. von Böhmen I, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 14, 1968, s. 302–422; II, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 14, 1968, s. 302–402; tamtéž: 15, 1969, s. 251–399.
- ŠEBÁNEK, J.: Archivy zrušených klášterů moravských a slezských. I. Inventář pergamenů z let 1078–1471. Publikace Zemského archivu v Brně, nová řada, sv. I. Brno 1932.
- ŠEBÁNEK, J.: Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého (1281–1302). ČMM 50, 1926, s. 171–275.
- ŠEDIVÝ, J.: Stredoveké uhorské pečate a ich písmo (K datovanie pečatí analýzou písma). In: Pečate a ich používatelia. Bratislava 2007, s. 129 – 145.
- ŠEFČÍK, E.: Heraldische Bilder auf den Siegeln der Piasten von Tešín (Teschen). Adler 15, 1989, Heft 4, s. 118–120.
- ŠEFČÍK, E.: Pečeť těšínského knížete Václava II. z roku 1517. Těšínsko 1992, s. 24.
- ŠEFČÍK, E.: Pečetě těšínského knížete Kazimíra II. Těšínsko 1980, s. 17–23.

- ŠEFČÍK, E.: Pečeti těšínských Piastovců. Ostrava 1982.
- ŠEFČÍK, E.: Tři neznámé pečete těšínských cechů ze 17.–18. století. Těšínsko 1980, s. 21–23.
- ŠEFČÍK, E.: Výrobní a grafické souvislosti mezi mincemi, medailemi a pečetěmi těšínských Piastovců. *Folia numismatica* 3, 1986, s. 57–66.
- ŠEJHAROVÁ, J.: Stav pečetí ve Státním ústředním archivu a péče o ně. In: 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Příspěvky z odborného semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979. Praha 1980, s. 89–101.
- ŠIMÁK, J. V.: Pozůstalost Dobnerova. *Časopis Muzea Království českého v Praze* LXXV, 1901, s. 1–20 a 113–138.
- ŠIMEK, T. a kol.: Pečeti a pečetidla východočeských archivů a některých muzeí 1226–1620. Praha 2008.
- ŠIMONČIČ, J.: Pečete měst a obcí trnavského okresu do roku 1850. *Slovenská archivistika*, 1979. Bratislava 1980.
- ŠMAHEL, F.: Das Rätsel des ältesten Prager Universitätssiegles. *Bohemia, Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 43, 2002, s. 89–115.
- ŠMAHEL, F.: Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity. *AUC-HUCP. Tomus* XLI. Fasc. 1–2, 2001, s. 11–31.
- ŠMAHEL, F.: Záhady nejstarší pečeti Univerzity Karlovy. *Dějiny a současnost* 23, 2001, č. 3, s. 2–7.
- ŠRÁMKOVÁ, I.: Sfragistika opatů a abatyší moravských cisterciáckých klášterů (do roku 1526). FF UJEP Brno 1988, diplomová práce.
- ŠTARHA, I.: K počátkům vesnické pečeti na Moravě. *Heraldika* 1972/4, s. 114–120.
- ŠTARHA, I.: Ke vzniku nejstarších pečetí na Moravě. *Heraldika* 10, 1977/1, s. 6–38.
- ŠTĚPÁN, J.: Geneze vyškovských pečetí do počátku 17. století s přihlédnutím k nově zjištěnému sfragistickému materiálu. *Vyškovský sborník* 2, 2001, s. 213–219.
- ŠTĚPÁN, J.: Olomoucký zlatník David, autor žezla filozofické fakulty Olomoucké univerzity. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 10 (29), 2001, s. 135–143.

- ŠTĚPÁN, J. – TRAJLINKOVÁ, E.: Pečetění přivěšených pečetí v kanceláři olomouckých biskupů konce 16. století s přihlédnutím k předchozímu vývoji. In: Konference konzervátorů a restaurátorů. Cheb 2006, s. 119–120.
- ŠTĚPÁN, J.: Rektorské, regentské a konviktuální pečetí olomoucké univerzity od konce 16. století do roku 1740. *AUPO Historica* 31, 2003, s. 121–126.
- ŠTINDL, M.: Geneze obecní pečeti městečka Měřína. *Západní Morava* 4, 2000, s. 138–147.
- ŠTINDL, M.: Neznámá pečeť městečka Křižanova. *Západní Morava* 2, 1998, s. 135–139.
- ŠTINDL, M.: Neznámá sfragistika měřínských cechů. *Západní Morava* 15, 2011, s. 138–148.
- ŠUFFLAY, M.: *Sigillum citacionis*. *MIÖG* 28, 1907, s. 515–518.
- ŠVÁBENSKÝ, M.: Augustiniánské kláštery I. Brno 1959 (Inventář StA Brno).
- ŠVÁBENSKÝ, M.: Sfragistické (a znakové) sbírky v Moravském zemském archivu. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 37–50.
- ŠVÁBENSKÝ, M.: Soupis pečetí moravských markrabat a markraběnek z lucemburského rodu v brněnských archivech. *Brněnský archivní věstník*, 1960, č. 4, s. 9–26.
- ŠVÁBENSKÝ, M.: Všeobecné zavedení vesnických pečetí na Moravě a předrustikální pečeť Moravské Loděnice z roku 1597. *Časopis Slezského muzea, série B*, 31, 1982, s. 203–206.
- TEŃGOWSKI, J.: Uwagi o pieczęciach Przemysła II. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia* 24. *Nauki Humanistyczno-Spoleczne* 204, 1990, s. 125–184.
- TOURNEUR-NICODÈME, M.: *Bibliographie générale de la sigillographie*. Besançon 1933; doplněno In: *Archives, bibliothèques et musée de Belgique* 30/2, 1959, s. 127–197; též: *Le bibliographie moderne* 22, 1924–1925, s. 130–161, 203–221; 23, 1926–1927, s. 175–183.
- TRUC, M.: Dvě neznámá pečetidla Univerzity Karlovy z doby pobělohorské. *Zápisky katedry čsl. dějin a archivního studia* 3, 1956, s. 27–29.
- TRUC, M.: Rožmberské pečetí XIV. století. *JHS* 28, 1959, s. 1–11.
- TURAY, P.: Aktuálne problémy praktickej sfragistiky. In: *Heraldika na Slovensku*. Martin 1997, s. 210–216.

- TYPÁŘE okresních archivů Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Znojmo. Knižnice Jižní Moravy, sv. 12. Praha 1989.
- UTÍKAL, B. – KŘIVOHLÁVEK, J. F.: Pečeti obcí panství lanškrounského. Genealogická a heraldická ročenka 12, 1992, s. 2, s. 8–14.
- URBAN, J.: Kutnohorské pečeti a pečetidla (městská a cechovní). Kutná Hora 1985.
- URBAN, J.: Lichtenburkové. Vzestup a pády jednoho panského rodu. Praha 2003.
- URBÁNEK, P.: Die Kennzeichnung von Wappenfarben auf Siegeln Regensburger Bürger in Mittelalter. Verhandlung des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 129, 1989, s. 171–184.
- VAŠKŮ, V.: Česká (královská) kancelář a kancelářská zařízení jiných stěžejních institucí státní (zeměpanské) správy v letech 1526–1848. In: Česká diplomatika do roku 1848. Praha 1984, s. 205–207.
- VAŠKŮ, V.: Příspěvek k otázce svatováclavské pečeti. SPFFBU C 5, 1958, s. 26–39.
- VELIMSKÝ, T.: Hrabišici páni z Rýzmburka. Praha 2002.
- VOCABULAIRE international de la sigillographie. Roma 1990.
- VOGTHERR, T.: Siegelrecht, Siegelmißbrauch und Siegelfälschung bei den Zisterziensern. AfD 45, 1999, s. 61 ad.
- VOJTÍŠEK, V.: Nejstarší pečeť Vysokého učení Karlova. In: Havránek, V.: Čtení o Univerzitě Karlově. Praha 1976, s. 29–31.
- VOJTÍŠEK, V.: O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých. Zprávy památkového sboru hl. města Prahy 8, 1928, s. 1–255.
- VOJTÍŠEK, V.: O rubní pečeti krále Václava IV. In: Výbor studií a rozprav Václava Vojtíška. Praha 1953, s. 323–331.
- VOJTÍŠEK, V.: O starých pečetech a erbech českých měst. VKČSN. Praha 1952.
- VOJTÍŠEK, V.: O starých pečetech Univerzity Karlovy. Sborník historický 3, 1955, s. 89–100.
- VOJTÍŠEK, V.: O tábořských pečetech a erbech. Praha 1931.
- VOJTÍŠEK, V.: Vývoj královské české kanceláře. In: Výbor studií a rozprav Václava Vojtíška. Praha 1953, s. 501–517.
- VOJTÍŠKOVÁ, M.: Pečetě – umění a historický pramen. Z pokladů okresního archivu a okresního muzea v České Lípě. Katalog výstavy. Česká Lípa 1984.

- VOLKERT, W.: Die Siegel Karls IV. In: Kaiser Karl IV., Staatsmann und Mäzen. München 1978, s. 308–317.
- VOLKERT, W.: Siegel, Signete und Wappen der bayerischen Universitäten. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 58, 1995, s. 460–479.
- VONDRÁČEK, P.: Pečeti Jiřího z Poděbrad do roku 1458 jako doklad šlechtické sfragistiky 15. století. In: Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 1986, s. 205–209.
- VOSSBERG, F. A.: Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern, Preussen. Berlin 1854.
- VYVLEČKA, J.: Nejstarší biskupské pečeti olomoucké. Mojžírova říše 4, 1940–1941, s. 82–84 (nekritické).
- WEILER, R.: Catalogue des sceaux de Henri Gomand. Luxembourg 1984.
- ZAORAL, P.: O listinách a kanceláři markraběte moravského Vladislava Jindřicha. SNM 86, 1967, s. 219–230.
- ZAPLETAL, F.: Nejstarší pečeť moravského rodu ze Zvole. ČSPSČ 66, 1958, s. 99–100.
- ZATSCHEK, H. – TURNWALD, W.: Siegelstudien. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 71, 1933, s. 185–201.
- ZATSCHEK, H.: Die Ordnung der Wiener Goldschmiedezeche aus dem Jahr 1367. Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse 86, 1949, s. 319–333.
- ZEISCHKA, A.: Neznámé cechovní pečeti. Historický sborník Karlovarska 3, 1995, s. 168–180.
- ZELENKA, A.: Bemerkungen zum Siegel der Prager Universität. In: Die Universität zu Prag. München 1986, s. 179–187.
- ZEUMER, K.: Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. Bd. 1. Weimar 1908; reprint: Hildesheim 1972.
- ZLÁMAL, B.: Zmizely krásné pečete. Záhorská kronika 26, 1948/49, s. 54–56.
- ZORIČÁK, P.: Pararely prípravy razidla a pečatidla. In: Pečate a ich používatelia. Bratislava 2007, s. 173–176.
- ZOUBEK, F. J.: Příspěvky sfragistické. PAM 8, 1868/1869, s. 107–118.
- www.zobr.cz/?q=node/1271 [30. března 2014]
- www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery1578mid=384 [30. března 2014]

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY



I.



II.

III.



IV.



V.



VI.



VII.



VIII.



IX.



X.

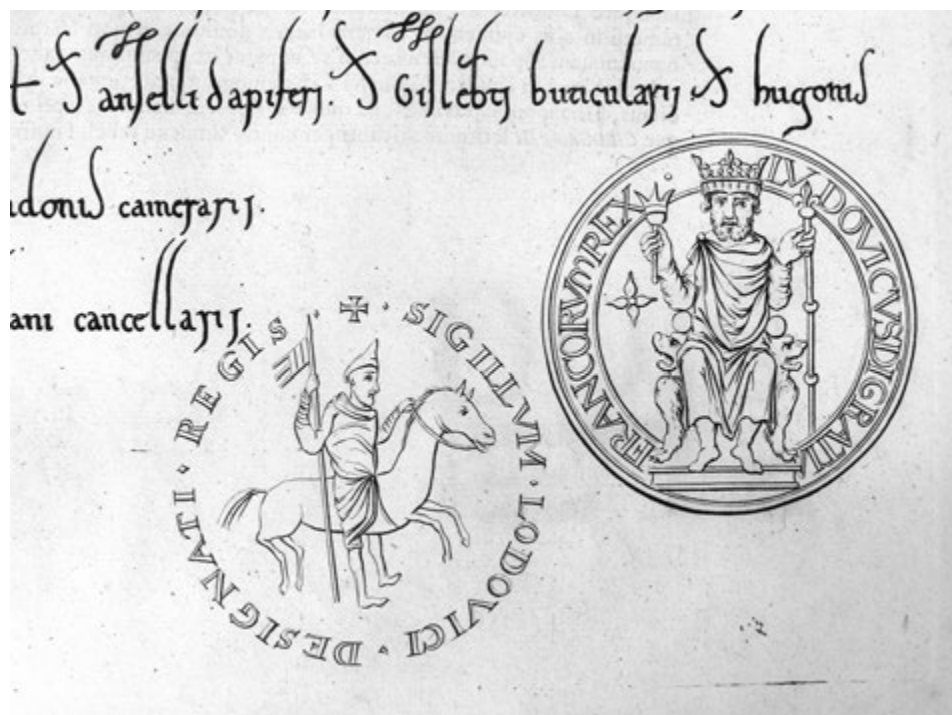


XI.



XII.





1.



2.

3.



4.



5.



6.



7.



8.



9.



10.



11.



12.



13.



14.

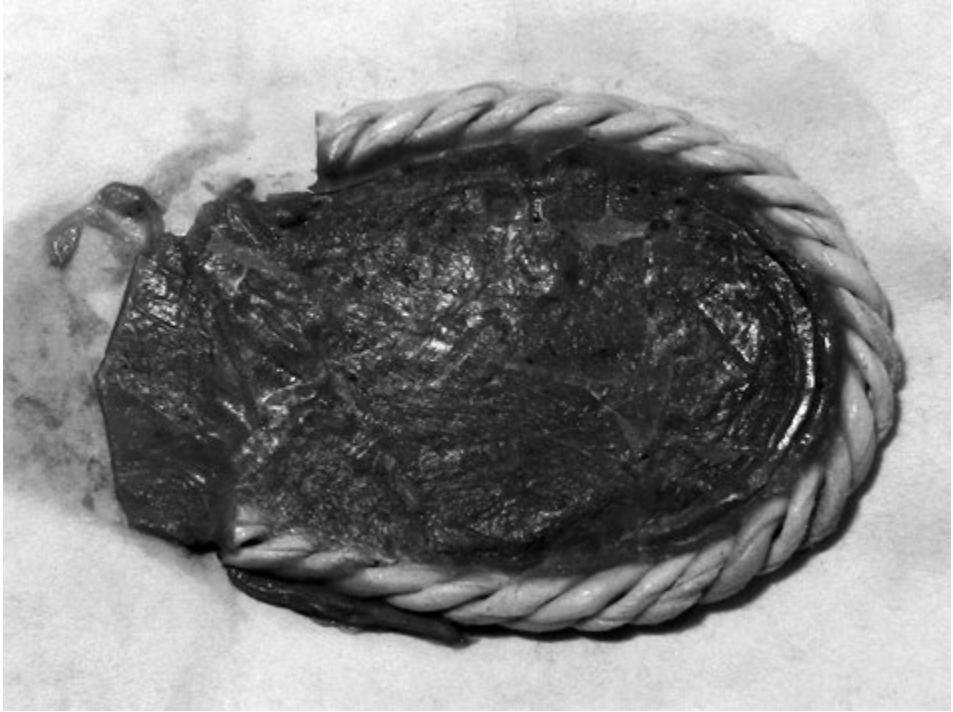


15.



16.





17.



18.

19.



20.





21.



22.

23.



24.



25.



26.



27.



28.



29.



30.



31.



32.



33.



34.



35.



36.



37.



38.



39.



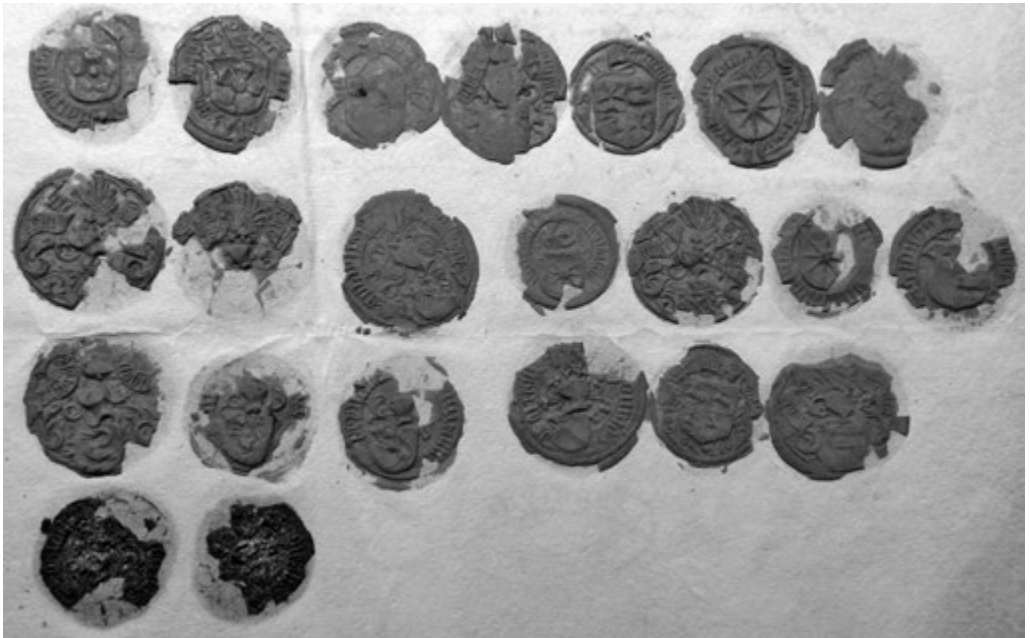
40.



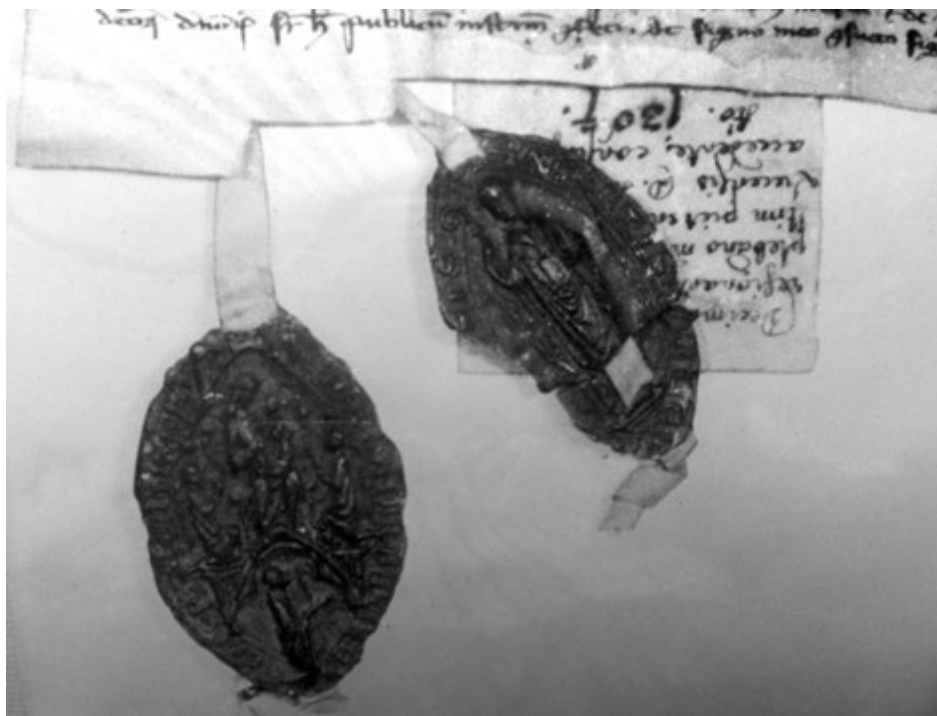
41.



42.



43.



44.



45.



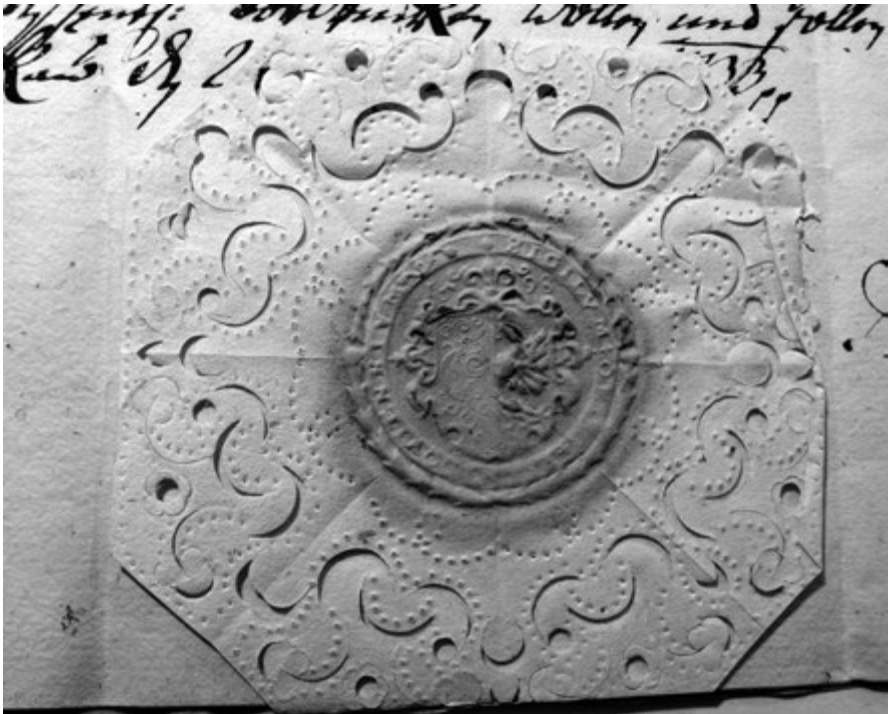
46.



47.



48.





49.



50.

53.



54.



55.



56.





57.



58.

59.



60.





61.



62.

63.



64.



65.



66.



67.



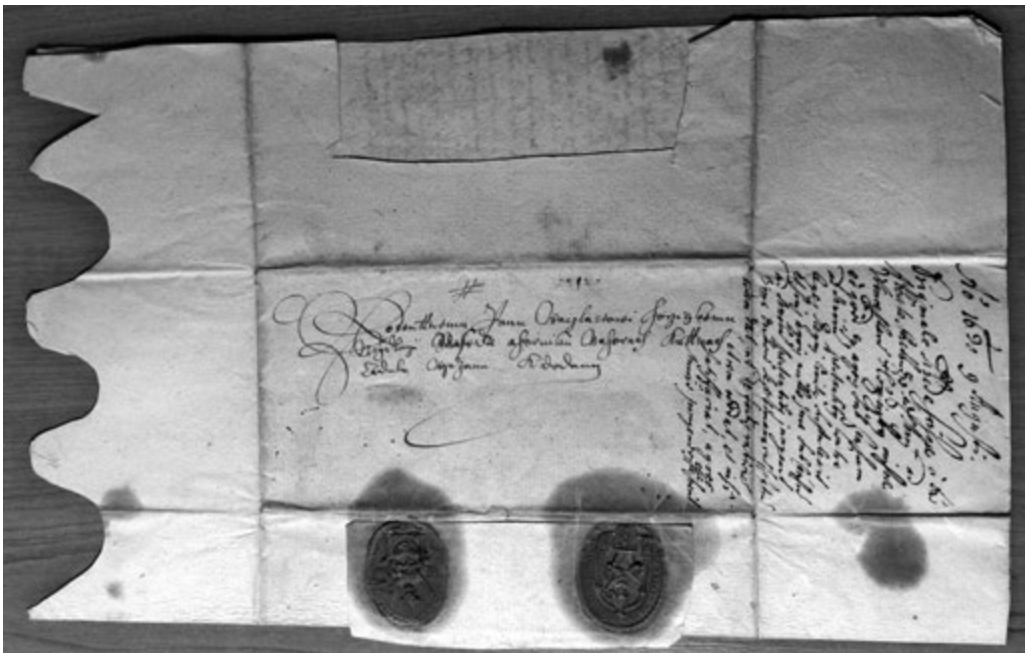
68.



69.



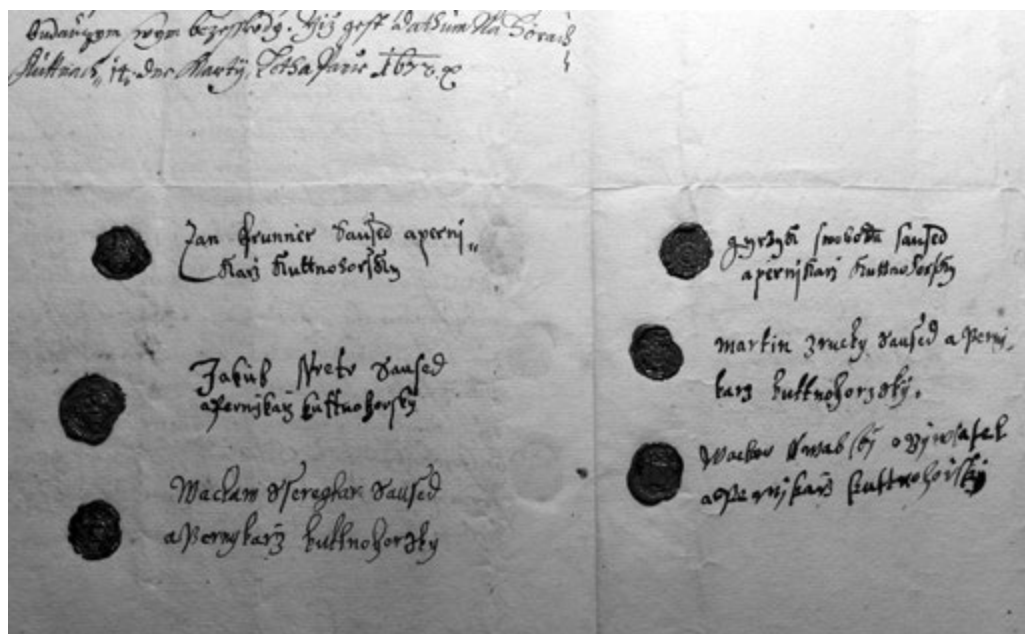
70.



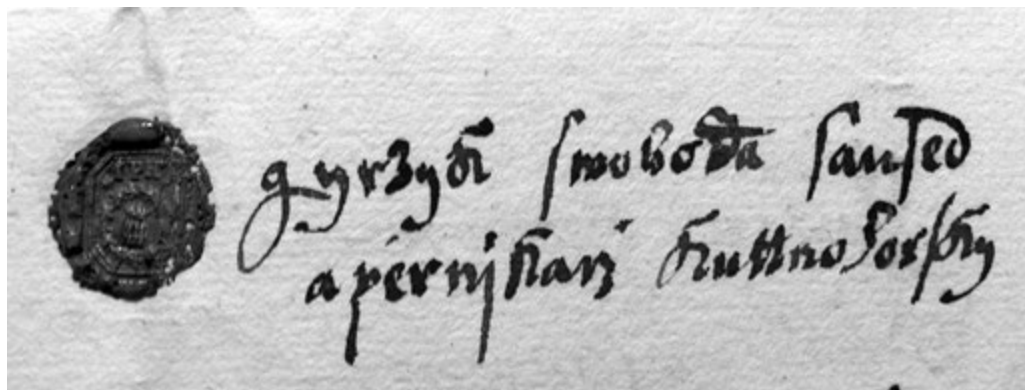
73.



74.



75.



76.





77.



78.

79.



80.



81.



82.



83.



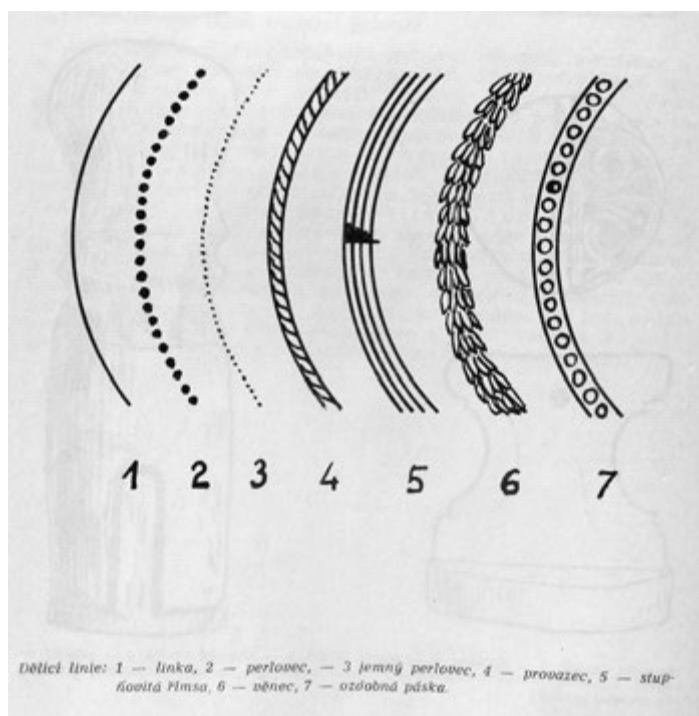
84.



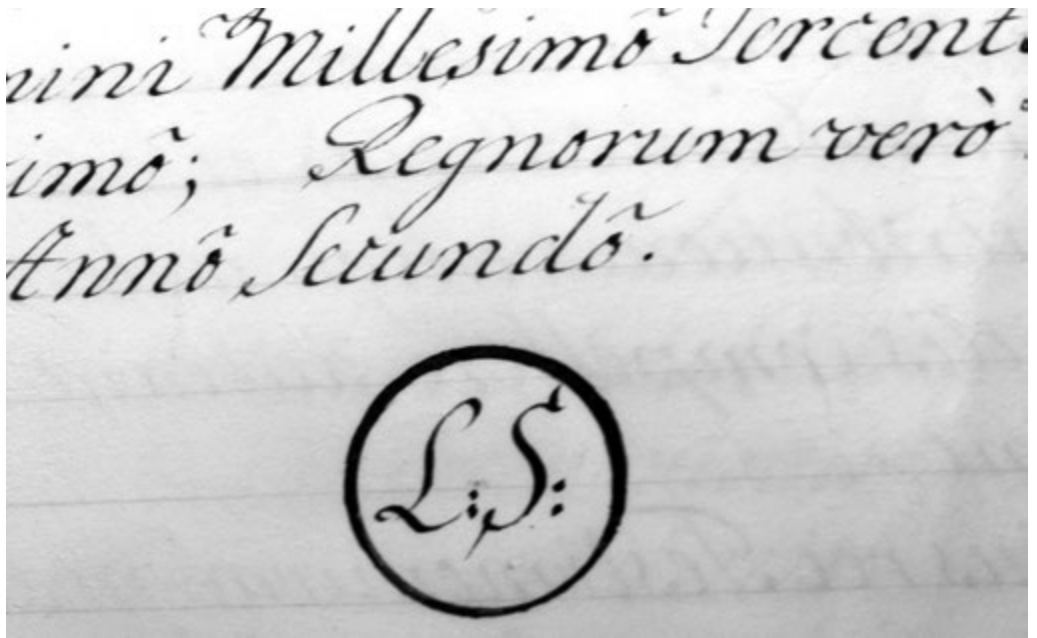
85.



86.



87.



88.



Sfragistika

Studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví

Karel Maráz

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Sazba: ASTRON studio CZ, Veselská 699, 199 00 Praha

ISBN 978-80-210-7144-5